

ISSN 2079-4819

Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

ВІСНИК

ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО

Науковий журнал
№ 2 (63) / 2016

Виходить 4 рази на рік. Видається з 1999 р.

Підприємництво, менеджмент, маркетинг
Національна та міжнародна економіка
Економіка торгівлі та послуг
Фінанси та інвестиції
Облік, аналіз та контроль

Кривий Ріг
ДонНУЕТ
2016

УДК 33.01:001.891(05) «540*3»

Головний редактор – Заступник головного редактора – Відповідальний редактор серії – Відповідальний секретар серії –	О. Б. Чернега Л. В. Проданова С. К. Ревуцька А. О. Наторіна
Редакційна колегія серії (Україна):	М.Г. Белопольський, Ю.Г. Бочарова, Б.В. Буркинський, Г.В. Гейер, Е. С. Гейер, Т. Д. Косова, Л. В. Проданова, Л. В. Фролова, С. К. Харичков, О. Б. Чернега.
Закордонні члени редакційної колегії :	Белостесиник Г. (<i>Академія економічних знань, Республіка Молдова</i>); Дадо Я. (<i>Університет імені Матейя Бела, Республіка Словаччина</i>); Папанікос Г. (<i>Афінський інститут освіти та досліджень, Грецька Республіка</i>); Плоае В. (<i>Університет Овідіус, Румунія</i>); Солодовников С. Ю. (<i>Інститут економіки НАН Білорусі, Республіка Білорусь</i>); Сіскос Є. (<i>Технічний університет Західної Македонії, Грецька Республіка</i>); Сураганова С. (<i>Євразійський національний університет імені Льва Миколайовича Гумільова, Республіка Казахстан</i>); Халлір Б. (<i>Європейський торговельний інститут, Федеративна Республіка Німеччина</i>); Шелег М. С. (<i>Білоруський державний економічний університет (м. Мінськ), Республіка Білорусь</i>); Шеневуа М. (<i>Університет Овернь-Клермон-1, Французька Республіка</i>).
Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (наказ МОН України від 09.03.2016 № 241).	
Журнал зареєстровано	в Міністерстві юстиції України. Реєстраційний номер КВ № 13182-2066 ПР від 25.07.2007 р.
Засновник та видавець	Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк. Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4929 від 07.07.2015 р. Журнал підписано до друку Вченою радою Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, протокол № 14 від 26 травня 2016 р.
Мова видання:	українська, російська, англійська. Усі права захищені. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.
Адреса видавця та редакції:	50042, м. Кривий Ріг, вул. Курчатова, 13. тел. (0564) 409-77-97, e-mail: druk.visnyk@donnuet.edu.ua, www.donnuet.edu.ua

© Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2016.

ISSN 2079-4819

**Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tuhan-Baranovskyi**

VISNYK

**OF DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
OF ECONOMICS AND TRADE
NAMED AFTER MYKHAILO TUHAN-BARANOVSKYI**

**Scholarly Journal
№ 2 (63) / 2016**

Issued 4 times a year. Published since 1999.

**Enterprise, management, marketing
National and international economy
Economy of trade and services
Finances and investments
Account, analysis and control**

**Kryvyi Rih
DonNUET
2016**

UDS 33.01:001.891(05) «540*3»

Editor in chief –	O. B. Chernega
Deputy editor in chief – Executive	L. V. Prodanova
editor of series – Executive	S. K. Revutska
secretary of series –	A. O. Natorina
Editorial board of series (Ukraine):	N. G. Belopolskii, U. G. Bocharova, B. V. Burkinskii, E. S. Geyer, G. V. Geyer, T. D. Kosova, L. V. Prodanova, L. V. Frolova, S. K. Harichkov, O. B. Chernega.
Foreign members of editorial board:	G. Belostecinic (<i>Academy of Economic Sciences of Moldova, Republic of Moldova</i>); J. Dado (<i>The University of Mateja Bela, Slovak Republic</i>); G. T. Papanikos (<i>Athens Institute for Education and Research, Hellenic Republic</i>); V. Ploae (<i>The University of Ovidius, Romania</i>); S. Y. Solodovnikov (<i>The Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Belarus, Republic of Belarus</i>); E. Siskos (<i>Technological Educational Institute of Western Macedonia, Hellenic Republic</i>); S. K. Suraganova (<i>L.N.Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan</i>); B. Hallier (<i>EHI Retail Institute, Federal Republic of Germany</i>); N. S. Sheleg (<i>Belarus State Economic University, The Republic of Belarus</i>); Chenevois M. (<i>Université D'Auvergne-Clermont 1, République Française</i>).

This publication is included in the list of scientific professional editions of Ukraine which are permitted to publish findings of thesis researches (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 241 of 09/03/2016)

Journal was registered	at Ministry of Justice of Ukraine. Registration number KB № 13182-2066 ПП dated July 25, 2007.
Founder and editor	Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Donetsk. Certificate of Publisher ДК № 4929 dated July 7, 2015. Passed for printing under recommendation of Academic Council of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky (transaction No. 14 dated May 26, 2016).
Language of edition:	Ukrainian, Russian, English. Reprinting and translations are allowed only from the consent of author and editorial board.
Address of editor and editorial office:	13, Kurchatova str., Kryvyi Rih, Ukraine, 50042 phone (0564) 409-77-97, e-mail: druk.visnyk@donnuet.edu.ua, www.donnuet.edu.ua

© Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, 2016.

ISSN 2079-4819

Донецкий национальный университет экономики и торговли
имени Михаила Туган-Барановского

ВЕСТНИК

ДОНЕЦКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА
ЭКОНОМИКИ И ТОРГОВЛИ
ИМЕНИ МИХАИЛА ТУГАН-БАРАНОВСКОГО

Научный журнал
№ 2 (63) / 2016

Выходит 4 раза в год. Издаётся с 1999 г.

Предпринимательство, менеджмент, маркетинг
Национальная и международная экономика
Экономика торговли и услуг
Финансы и инвестиции
Учёт, анализ и контроль

Кривой Рог
ДонНУЭТ
2016

УДК33.01:001.891(05) «540*3»

Главный редактор – Заместитель главного редактора – Ответственный редактор серии – Ответственный секретарь серии –	О. Б. Чернега Л. В. Проданова С. К. Ревуцкая А. А. Наторина
Редакционная коллегия серии (Украина):	Н.Г. Белопольский, Ю.Г. Бочарова, Б.В. Буркинский, Г.В. Гейер, Е. С. Гейер, Т. Д. Косова, Л. В. Проданова, Л. В. Фро- лова, С. К. Харичков, О. Б. Чернега.
Иностранцы члены редакционной коллегии:	Г. Белостесиник (<i>Академия экономических наук Молдовы, Рес- публика Молдова</i>); Я. Дадо (<i>Университет им. Матей Бе- ла, Республика Словакия</i>); Г. Папаникос (<i>Афинский ин- ститут образования исследований, Греческая Республи- ка</i>); В. Плоаз (<i>Университет Овидиус, Румыния</i>); С. Ю. Солодовников (<i>Институт экономики Националь- ной академии наук Беларуси, Республика Беларусь</i>); Э. Сискос (<i>Технический университет Западной Македо- нии, Греческая Республика</i>); С. К. Сураганова (<i>Евразий- ский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан</i>); Б. Халлир (<i>Европейский инсти- тут торговли, ФРГ</i>); Н. С. Шелег (<i>Белорусский государ- ственный экономический университет, Республика Бела- русь</i>); М. Шеневуа (<i>Университет Овернь-Клермон-1, Французская Республика</i>).
Журнал входит в Перечень научных специальных изданий Украины, в которых могут пуб- ликоваться результаты диссертационных работ (приказ МОН Украины от 09.03.2016 № 241).	
Журнал зарегистрирован	в Министерстве юстиции Украины. Регистрационный номер КВ № 13182-2066 ПР от 25.07.2007 г.
Основатель и издатель	Донецкий национальный университет экономики и тор- говли имени Михаила Туган-Барановского, г. Донецк. Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 3470 от 28.04.2009 г. Журнал подписан к печати Ученым советом Донецкого наци- онального университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, протокол № 14 от 26 мая 2016 г.
Язык издания:	украинский, русский, английский.
	Все права защищены. Перепечатка и переводы разреша- ются только с согласия автора и редакции.
Адрес издателя и редакции:	50042, г. Кривой Рог, ул. Курчатова, 13. тел. (0564) 409-77-97, e-mail: druk.visnyk@donnuet.edu.ua, www.donnuet.edu.ua

© Донецкий национальный университет экономики
и торговли имени Михаила Туган-Барановского, 2016.

ПІДПРИЄМНИЦТВО, МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ

УДК 338

Гудзь Ю.Ф.,
канд.екон.наук, доц.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: Hudz@inbox.ru

ЕКОНОМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ ПОПИТУ НА ХАРЧОВУ ПРОДУКЦІЮ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Gudz Yu.,
Candidate of Economics,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: Hudz@inbox.ru

ECONOMETRIC MODEL OF THE DEMAND FOR AGROINDUSTRIAL COMPLEX PROCESSING ENTERPRISES FOOD PRODUCTS

***Мета.** Метою статі є дослідження регіонального аналізу попиту на харчову продукцію переробних підприємств АПК шляхом застосування економіко-математичної моделі.*

***Методика.** У процесі дослідження регіональної моделі попиту на харчову продукцію переробних підприємств АПК використано методи кореляційно-регресійного аналізу та економіко-математичного моделювання.*

***Результати.** На підставі проведеного дослідження розглянута і розроблена економіко-математична модель регіонального попиту на продукцію переробних підприємств АПК. За допомогою математичних перетворень із застосуванням методів диференційної геометрії А. Конюса отримано рівняння для проведення аналізу регіонального попиту на продукцію переробних підприємств АПК, який дозволяє визначити особливості споживання продуктів харчування під впливом рівня доходів населення, співвідношення між окремими його соціально-економічними групами та розміщення продуктивних сил в регіонах.*

***Ключові слова:** переробні підприємства АПК, регіональний попит, економіко-математична модель, шкала переваг, індекс цін, харчова продукція.*

Постановка проблеми. Однією з проблем переробних підприємств АПК на сучасному етапі ринкових перетворень у суспільстві є недостатність таких кількісних показників, які спроможні скласти реальну оцінку стану підприємств цього сектора економіки на регіональному рівні та прогнозувати динаміку їхнього розвитку в майбутньому.

Наявні нині показники, такі як: кількість переробних підприємств, внесок переробних підприємств у ВВП держави, обсяг вироблених товарів та послуг не можуть бути достатньо об'єктивними в цілому по Україні та в інших державах, оскільки кожній країні притаманні свої характерні суспільно-економічні ознаки, ресурсно-сировинні умови господарювання. Однією з важливих умов формування сучасної сфери переробних підприємств АПК є оцінювання стану, виявлення тенденцій, а також встановлення основних напрямів її розвитку. Зауважимо, що кількісні показники обумовлюють вагому роль переробних підприємств АПК у регіональному вимірі. Сфера АПК, в свою чергу, залежить від вибору критеріїв і показників, що характеризують стан її розвитку.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю побудови економіко-математичних та економетричних моделей, що можуть бути корисними для опису

динаміки розвитку переробних підприємств, а також можливістю сформувати оптимальну структуру переробних підприємств у регіональному розрізі. Крім цього, це шлях до удосконалення системи стратегічного управління формування і розвитку економічного потенціалу підприємств АПК в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливості застосування апарату економіко-математичного моделювання для дослідження регіонального попиту за допомогою економічних показників розглянуті у працях зарубіжних учених: Е. Енгеля, А. Кетле, А. Конюса, а також досліджувались у працях вітчизняних учених: О. Бужини, Т. Григор'єва, Т. Голубєва, І. Ткаченко. Незважаючи на достатню кількість публікацій, питання аналізу регіонального попиту на продукцію переробних підприємств АПК досліджено недостатньо. Крім того, недостатнім є рівень застосування апарату економіко-математичного моделювання при визначенні перспективних напрямів розвитку переробних підприємств.

Постановка завдання. Аналіз і розробка моделі регіонального попиту на продукцію переробних підприємств АПК із застосуванням економіко-математичних методів. Кінцевим результатом наукового дослідження є побудова економетричної моделі, що базується на використанні вибіркового вивчення попиту споживачів і методів прикладної статистики.

Виклад основного матеріалу. Для оцінювання кількісного стану розвитку сфери переробних підприємств АПК можуть бути застосовані наступні показники: загальна кількість переробних підприємств, їхня потужність і чисельність працівників, щільність розташування на території регіону тощо. Для створення нормального конкурентного середовища кількість переробних підприємств повинна бути більшою. Такі розрахунки ґрунтуються саме на визначенні «індикатора» щільності.

Тому, на думку автора статті, досить важливим завданням розвитку переробних підприємств у конкретному регіоні є визначення їх оптимальної кількості, розташування і обсягів виробленої продукції. Звідси кількість переробних підприємств зумовлюється переважно потребами та купівельними можливостями місцевого ринку, обсягом й структурою попиту населення даної адміністративної одиниці чи регіону.

У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває питання вивчення сфери переробних підприємств АПК з позиції економічної теорії, зокрема методами економіко-математичного моделювання. Дослідження показало, що у вітчизняній науковій літературі є недостатньо робіт з економіко-математичного моделювання діяльності переробних підприємств АПК. Тому, доцільно додати авторські підходи до побудови економіко-математичних та економетричних моделей, що можуть бути корисними для опису динаміки розвитку переробних підприємств, а також дадуть можливість сформувати оптимальну структуру переробних підприємств у регіональному розрізі.

Зауважимо, що моделювання є зручним інструментом аналізу, імітації та прогнозування економічних процесів. Даний метод застосовують для аналізу особливостей розвитку економіки регіону як складної динамічної системи з метою короткотермінового та довгострокового прогнозування її поведінки і побудови моделі. Моделлю є об'єкт, який заміщує оригінал і відображає найбільш важливі для даного дослідження риси й властивості оригінала. Виходячи з цього, під моделлю регіональної структури переробних підприємств слід розуміти таке її представлення, яке складається з визначеного об'єму організованої інформації, що дозволяє її досліджувати. Існує можливість побудови різноманітних можливостей у залежності від точок зору й ступеня деталізації досліджуваного явища. Привертає увагу побудова економетричних моделей, що базуються на використанні вибіркового вивчення попиту споживачів і методів прикладної статистики стосовно результатів такого вивчення.

Основними етапами побудови економетричних моделей структури переробних

підприємств АПК на регіональному рівні є:

1. визначення попиту споживачів на продукти харчування на рівні адміністративно-територіальних одиниць;
2. аналіз факторів, що впливають на попит і їх кількісна оцінка;
3. економіко-математичне моделювання структури переробних підприємств на регіональному рівні;
4. розробка рекомендацій у сприянні розвитку переробних підприємств у межах певних адміністративно-територіальних одиниць.

Е. Енгель вперше побудував модель аналізу залежності споживання від вікового складу споживачів. Він розробив шкалу витрат на харчування різних статеві-вікових груп, прийнявши одну з них за споживчу одиницю [1]. Цю одиницю він назвав кетою на честь відомого бельгійського статистика А. Кетле [2], прийнявши її рівною споживанню народженої дитини. З кожним роком до цієї величини додавалось 0,1 кети.

Згодом розрахунками споживчих шкал займалось багато дослідників. Більшість із них стосувалися лише витрат на споживання, споживчі коефіцієнти базувалися на основі фізіологічних нормативів у вартісному виразі або з урахуванням споживання білків, жирів та вуглеводів.

Але слід зауважити, що на споживання, окрім віку та статі, впливають інші фактори, такі як співвідношення роздрібних цін на продукти харчування, рівень грошового доходу, звички тощо. Тому розрахунки статево-вікових норм потребують елімінування цих факторів, а для цього бюджети населення мають бути згруповані з урахуванням значної кількості ознак. Маючи таке групування, можна елімінувати вплив на споживання всіх факторів, окрім віку й статі споживачів, та розрахувати відповідну шкалу. Відповідно, побудова таких шкал потребує значної кількості інформації, а це можливо зробити лише шляхом спеціальних вибіркового обстежень.

Сутність сучасних економетричних моделей попиту на споживання полягає в описі економічних процесів у формі кількісних взаємозв'язків різноманітного типу. За допомогою моделювання можливо встановлювати і кількісно вимірювати взаємозв'язок споживання тих чи інших продуктів харчування з факторами, що їх визначають. Щоб визначити, як кількісна зміна кожного фактора впливає на обсяг попиту, розраховують спеціальні показники – коефіцієнти еластичності попиту, параметри рівняння регресії.

Зауважимо, що економетричні методи значну роль відіграють й у прогнозуванні попиту. В той же час, якість прогнозування за допомогою економетричного моделювання залежить від того, наскільки достовірно модель імітує дійсний процес споживання. Ця умова може бути досягнута шляхом глибокого аналізу специфіки формування попиту, виявлення тих факторів, які мають вирішальний вплив на його розміри.

У багатьох економетричних моделях попит визначається як функція факторів, що впливають на нього. Зокрема, статичні моделі враховують фактори, значення котрих зафіксовані у часі. У динамічних моделях значення факторів приймаються такими, що змінюються у часі.

В залежності від методів, що використовуються в економіко-математичних моделях попиту, розрізняють структурні, кореляційні та інші моделі.

Статичні моделі попиту і споживання враховують рівень доходу у різних категоріях сімей, склад та розмір сім'ї, рівень грошових нагромаджень. Вплив нагромаджень враховують шляхом введення в модель, в якості фактора, витрат споживачів за рахунок нагромадження.

Виходячи з цього, попит населення розраховують як функцію від усіх вище означених факторів:

$$P_j = f(z, l, b, H, \Pi, P_j), \quad (1)$$

де P_j – попит на продукт J ; z – рівень грошового доходу; l – розмір сім'ї; b – склад сім'ї; H – обсяг накопичень; Π – споживання з особистого підсобного господарства; P_j – рівень цін.

Структурні моделі попиту, які розраховуються за формулою (1) базуються на тому, що кожній групі споживачів, які класифікуються за рівнем доходу відповідно до даних бюджетних обстежень, притаманна відповідна структура попиту. Вважається, що головним фактором, який впливає на цю структуру, є дохід споживачів, а такі показники як ціна, розмір і склад сім'ї суттєво не змінюються і можуть вважатися постійними. Зміна доходу розглядається як переміщення деякої кількості сімей із однієї групи в іншу. Вважається, що ці сім'ї матимуть однакову структуру споживання, яка склалася з сімей із таким же доходом у недалекому минулому. Таке твердження є хибним і може спотворити результати розрахунків. Тому ці моделі можуть бути придатні для розрахунків на незначних відрізках часу. По суті вони розглядають попит як функцію розподілу споживання за рівнем доходу.

В цілому загальна структура попиту розраховується за формулою:

$$C = \sum C_z c_z, \quad (2)$$

де C – загальна структура попиту; C_z – структура попиту у групі сімей з доходом z ; c_z – частота розподілу сімей з доходом z .

Слід також наголосити ще на одному недоліку структурної моделі попиту, що розраховується на основі формули (2), у якій використовуються емпіричні душеві норми споживання, що їм притаманні випадкові відхилення і помилки, оскільки ці дані є вибірковими. Використання емпіричних душевих норм споживання в прогностичних розрахунках означає, що такі відхилення і помилки автоматично переносяться у майбутнє.

На думку автора, для прогнозування більш придатним є побудова рівняння, у якому споживання розглядається як функція від усіх факторів, що на нього впливають. Це зменшує ймовірність випадковості й помилки та дозволяє використовувати математичні критерії для оцінки тісноти взаємозв'язку і суттєвості зв'язку споживання й факторів-аргументів. Якщо фактори є змінними величинами для даного моменту часу, то відповідна функціональна залежність є основою для побудови однофакторних і багатфакторних статичних функціональних моделей попиту.

Першими спробами побудови функціональних моделей, які враховували залежність попиту від доходу, були криві Е. Енгеля. На основі проведених досліджень Е. Енгель зробив висновок, що із зростанням доходу частка витрат на споживання скорочується, а частка витрат на одяг і житло не змінюється, причому витрати на освіту і лікування зростають [1].

Т. Григор'євою і С. Ткаченко побудована модель, що дозволяє на основі існуючої інформації розрахувати статеві-вікові норми споживання [3]. Вона визначає норми споживання двох статево-вікових груп – дорослих і дітей, а потім виводить узагальнену формулу для всієї множини цих груп:

$$\sum_j a_{ij} P_j = b_j + E \quad (3)$$

де: a_{ij} – кількість осіб статево-вікової групи j в сім'ях з i -м рівнем душевого грошового доходу; b_j – загальна кількість товару, що споживається i -ою групою сімей; E – відхилення нормативного споживання від фактичного.

Вченими запропонована кореляційна багатofакторна модель розрахунку споживчих шкал, де враховано рівень грошового доходу, розмір і статево-віковий склад сім'ї:

$$P = a_0 + a_1 z + a_2 z^2 + a_3 l^{a_4} + a_3 x_4^{a_6} + \dots + a_{n+1} x_n^{a(n+2)} \quad (4)$$

де x_4, x_n – число членів сім'ї з визначеним віком і статтю.

У більш складних статичних багатofакторних кореляційних моделях, що враховують склад сім'ї пропонується така формула для розрахунку витрат на харчування:

$$B_x = a_0 + \frac{a_1 z}{z + a_2} + \frac{a_4}{1} + a_3 \delta \quad (5)$$

де B_x – витрати на харчування; δ – частка дітей в сім'ях;

Вище зазначено, що статичні кореляційні моделі можна використовувати не тільки для аналізу попиту, але й для його прогнозування на найближчий час. Це особливо актуально на сьогоднішній день, оскільки рівень грошових доходів сімей в Україні є найбільш впливовим фактором стосовно визначення попиту населення. За даними деяких досліджень статичні багатofакторні кореляційні моделі дають досить добре наближення до фактичних показників.

Динамічні моделі аналізу попиту й прогнозування містять у собі більше факторів, що впливають на споживання. Всі фактори, що впливають на споживання у статистиці, змінюються з часом – це традиції, культурний рівень населення. Слід зауважити, що важливим фактором зміни попиту в динаміці є ціна, що враховується у динамічних моделях.

А. Конюс [4] вважає, що більш точні результати виміру споживання можуть бути отримані в процесі попереднього аналізу таких станів бюджету споживання, при яких, не дивлячись на зміну співвідношення між цінами і зміну складу товарів, що споживаються, залишається незмінним загальний «рівень споживання». Автор пропонує вживати термін «рівень споживання» замість терміну «корисність», тому що вона є характеристикою споживання окремих товарів, а в даному випадку мова йде тільки про сукупність товарів, що складають бюджет споживачів.

Математичне трактування потребує уточнюючих обмежень: ідентичність структур потреб сімей, що порівнюються у різні періоди часу, можливість застосування аналізу безмежно малих величин. Щоб забезпечити неперервність зміни величин, що розглядаються, мова йде про середні значення розмірів споживання по групах сімей, що мають доходи у заданих вузьких межах. Вважається, що різниця у складі споживання викликана тільки змінами цін і загальних витрат сімей. У міру зростання національного доходу частка витрат на харчування знижується, а на придбання матеріальних благ, товарів тривалого користування (автомобілі, житло), пізніше – на предмети розкоші й відпочинок, збільшується [5].

Математична постійність рівня споживання характеризується у випадку двох товарів – рівнем кривої постійного рівня споживання або кривою байдужості, у випадку трьох товарів – рівнянням постійного рівня споживання, у випадку багатьох товарів – рівнянням гіперповерхні постійного рівня споживання.

Проблема полягає в тому, щоб визначити гіперповерхні постійного рівня спо-

живання, а врешті-решт – у визначенні сімейств таких гіперповерхонь, що відрізняються висотою рівня споживання. Це дозволяє визначити попит як функцію від ціни й загальних витрат споживача. Вирішення цієї проблеми знаходиться на шляху застосування теорії індексів споживчих цін.

Зміна рівня роздрібних цін вимірюється індексом I:

$$I = \sum p_1 g_1 * \sum p_0 g_1 \quad (6)$$

де p_1 – ціна у звітному періоді; p_0 – ціна у базисному періоді; g_1 – обсяг споживання у звітному періоді.

Якщо номінальний дохід споживача (Д) змінюється від D_0 у базисному періоді до D_1 у звітному, то реальний дохід змінюється як відношення D_1 до D_0 . У цьому випадку індекс цін розраховується незалежно від зміни реального доходу. Це впливає з того, що індекс цін не перетворює номінальний дохід у реальний, оскільки у цьому індексі взято вагу поточного періоду.

Але, коли питання стосується вартості життя, очевидно, що зміна цін на товари і послуги по-різному впливає на рівень добробуту окремих сімей. Тому, має сенс розглядати зміну вартості життя сімей за відповідний період, як таку зміну у грошовому доході, яка необхідна для підтримки відповідного рівня життя сімей цього типу. Зміна вартості життя повинна вимірюватися бюджетним індексом:

$$I = \sum p_1 g_0 * \sum p_0 g_0 \quad (6a)$$

При цьому, такий індекс повинен будуватися для різних економічних і соціальних груп, для сімей різного вікового складу.

Вихідним матеріалом для вирахування індексу цін є бюджетна статистика.

Розрізняють два способи розрахунку агрегатних індексів цін:

1. індекс Ласпейреса:

$$\frac{\sum p_1^i g_0^i}{p_0^i g_0^i} \quad (7)$$

2. індекс Паше:

$$\frac{\sum p_1^i g_1^i}{p_0^i g_1^i} \quad (8)$$

Ці індекси не дорівнюють один одному, тому що мають неповне насичення потреб, кількість товарів, що споживається, зміни в залежності від зміни цін товарів p^i і загальних витрат споживача:

$$g_i = g_1(p_1, p_2 \dots p_m, D) \quad (9)$$

Якщо у відповідності до індексу Ласпейреса, споживачу дати таку суму грошей, на яку він може купити стільки ж товарів як і раніше, але за новими цінами, він купить нову кількість товарів, щоб підвищити свій рівень споживання. Тобто індекс Ласпейреса збільшує «істинний» індекс цін. Відповідно, індекс Паше його зменшує.

Якщо рівні споживання у базисному і поточному періоді однакові, то «істинний» рівень цін визначається як відношення:

$$I = \frac{\sum p_1^i g_1^i}{p_0^i g_0^i} \quad (10)$$

$$\text{Тобто } \frac{\sum p_1^i g_0^i}{p_0^i g_0^i} > \frac{\sum p_1^i g_1^i}{p_0^i g_0^i} > \frac{\sum p_1^i g_1^i}{p_0^i g_1^i} \quad (11)$$

Умови приблизного рівняння двох рівнів споживання:

$$\frac{\sum p_1^i g_1^i}{p_0^i g_0^i} = \frac{\sum p_1^i g_0^i}{p_0^i g_1^i} \quad (12)$$

Це рівняння можна розглядати, як диференційне рівняння гіперповерхні постійного рівня споживання. У випадку двох товарів отримаємо рівняння гіперболи з центром у початку координат.

Індекси Ласпейреса і Паше співпадатимуть, якщо ціни поточного і базисного періодів розрізнятимуться лише на малі прирости dp^1, dp^2, \dots, dp^m . Тоді і кількість товарів, що споживаються, отримають такі ж малі прирости dg^1, dg^2, \dots, dg^m . Виконавши відповідні підстановки у індексах і відкинувши безмежно малі індекси другого порядку, отримаємо дві умови постійного рівня споживання:

1. По-перше, $dD = \sum g^i dp^i$ (тобто рівень споживання залишається постійним, якщо сума малих приростів цін, помножених на кількість товарів, дорівнює приросту загальних витрат).

2. По-друге, $\sum p^i dg^i = 0$ (тобто рівень споживання залишається постійним, якщо сума приростів кількостей товарів (позитивних і від'ємних), помножених на ціни, дорівнює нулю).

Маючи на увазі, що $D = \sum p^i g^i$ і $D_0 = \sum p_0^i g_0^i$, отримаємо

$$I = D \div D_0 \quad (13)$$

Позначивши відносні зміни цін у поточному періоді у порівнянні з базисним через x^1, x^2, \dots, x^m , визначимо «істинний індекс» цін рівня споживання, що характеризується витратами споживача у базисному періоді D_0 , як функцію відносної зміни цін:

$$I = I(x^1, x^2, \dots, x^m, D_0) \quad (14)$$

Означивши кількість товарів у цінах базисного періоду через Q_1, Q_2, \dots, Q_m , отримаємо:

$$D_0 I = \sum Q^i x^i \quad (15)$$

Відповідно перша умова постійності рівня споживання:

$$D_0 dI = \sum Q^i dx^i \quad (16)$$

Для окремого товару рівняння, що характеризує залежність попиту від ціни всіх товарів при даному рівні споживання D_0 матиме вигляд:

$$Q^i = D_0 \frac{\partial I}{\partial x^i} \quad (17)$$

У наведеній математичній моделі споживання загальні витрати споживача у поточному періоді описуються рівнянням:

$$Z = x_i g_i + \dots + x_n g_n \quad (18)$$

де Z – загальні витрати споживача у поточному періоді; g_i – обсяг товарів, що споживаються у поточному періоді ($i=1 \dots n$); x_i – ціни цих товарів.

У відповідності з головною передумовою, споживач може визначити для кожного набору g_i , g_n спожитих товарів якийсь умовний рівень споживання F , що характеризується загальними витратами споживача у базисному періоді. Це означає, що F є функцією від g_i .

У вищенаведеній моделі розглядаються такі різноманітні набори товарів, що визначаються рівнем гіперповерхні постійного рівня споживання:

$$F(g_i, \dots, g_n) = const \quad (19)$$

Оскільки під «споживачем» у даному випадку розуміється не окрема індивідуальна сім'я, а середня сукупність багатьох сімей, витрати яких обмежені одними й тими ж вузькими межами, то функція припускається двократно диференційованою.

Зауважимо, що рівень споживання у даний період часу умовно характеризується загальними витратами споживача у базовому періоді, за одиницю рахунку кожного товару приймається та кількість товару, яку можна придбати у базовому періоді на одну грошову одиницю. В цьому випадку x_i, \dots, x_n є відношенням цін у поточному періоді до цін у базовому періоді, а кожна з незмінних із базового періоду у «індексних одиницях рахунку», що помножені на звичайні ціни базового періоду.

При постійному рівні споживання загальні витрати споживання у поточному періоді Z пов'язані зі змінами цін x_i, \dots, x_n рівнянням:

$$F(g_i, \dots, g_n) = \bar{F}(x_i, \dots, x_n, Z) = const \quad (20)$$

Це рівняння є непрямим виразом гіперповерхні постійного рівня споживання і аналогічне вищенаведеному. Риска над F вказує на те, що узято нові змінні.

За допомогою математичних перетворень із застосуванням методів диференційної геометрії автор отримав рівняння:

$$\frac{\partial F}{\partial g_i} = x_i \lambda_i, \dots, \frac{\partial F}{\partial g_n} = x_n \lambda_n (F = const) \quad (21)$$

λ – множник Лагранжа

$$-\frac{\partial \bar{F}}{\partial x_i} = g_i \frac{\partial F}{\partial z}, \dots, -\frac{\partial \bar{F}}{\partial x_n} = g_n \frac{\partial F}{\partial z} (F = const), \quad (22)$$

аналогічні попереднім, які також можна отримати на основі максимізації функції корисності за умови обмеження бюджету споживача. Причому, множник Лагранжа тлумачать як купівельну силу найменшої грошової одиниці для даного споживача з доходом x , що приймається у даному випадку рівним його загальним витратам:

$$z\lambda(x_1, \dots, x_n) = K; (K = \text{const}, F = \text{const}), \quad (23)$$

де K – постійна інтегрування, що умовно дорівнює загальним витратам споживача у базисному періоді.

Це означає, що у базисному періоді, коли всі ціни дорівнюють одиницям, рівняння (19) матиме вигляд:

$$\bar{F} = (1, \dots, 1K) = K; (F = K = \text{const}), \quad (24)$$

У даному випадку загальні витрати споживача K у базисному періоді є умовною мірою рівня споживання.

З рівнянь (18) та (21) з урахуванням (23) отримуємо власне рівняння:

$$\frac{\partial F}{\partial g_i} g_i + \frac{\partial F}{\partial g_n} g_n = K; (F = \text{const}, K = \text{const}) \quad (25)$$

Значення K міститься як у правій частині цього рівняння, так і у його постійних параметрах.

Вираз K , як однорідної функції першого ступеня від g_1, \dots, g_n , при $F = \text{const}$, пояснюється таким чином, що при прийнятних індексних одиницях рахунку товарів значення g_1, \dots, g_n і K залежать від однієї або іншої грошової одиниці. Однорідність функції (25) показує, що при зміні g_1, \dots, g_n у однакове число разів (внаслідок зміни грошової одиниці) загальні витрати споживача у базисному періоді K змінюються у такому ж відношенні.

З рівняння (23) випливає, що при одному й тому ж рівні споживання $F = \text{const}$ і при одних і тих же витратах $z = \text{const}$, купівельна сила грошової одиниці також повинна бути постійною.

Цей висновок показує, що рівняння (25) є умовою досконалої форми рівняння гіперповерхні постійного рівня споживання.

Як було зазначено вище, індекс цін споживання трактується як рівняння гіперповерхні постійного рівня споживання у тангенціальних координатах x_1, \dots, x_n , I_k Він є функцією:

$$I_k = I(x_1, \dots, x_n) \quad (26)$$

За умови $I_k = \frac{z}{K}$, ($F = \text{const}$)

Для незалежних двох груп товарів приймається додаткова умова:

$$\frac{\partial^2 F}{\partial g_i \partial g_j} = 0; i, j = 1, \dots, n, i \neq j (F = \text{const}) \quad (27)$$

Під поняттям «незалежності товарів» у даному випадку мається на увазі, що ступінь насиченості даною групою товарів при постійному загальному рівні споживан-

ння, залежить тільки від кількості цього товару, а не від кількості інших товарів. Такими незалежними між собою групами товарів є продукти харчування, одяг, взуття тощо. По кожній групі товарів розглядається їх «фізичний обсяг».

За допомогою математичних перетворень у випадку незалежних груп товарів рівняння гіперповерхні постійного рівняння споживання (25) має такий вигляд:

$$b_i g_i^\tau + \dots = b_n g_n^\tau = K^\tau \quad (K=F=\text{const}) \quad (28)$$

де $\tau = \rho + 1$, $b_j = \frac{C_j}{\rho + 1}$, $\rho = \text{const}$; C_j – постійна інтегрування.

З рівняння (28) з урахуванням виразу (21) на основі введення індексу I_k і, маючи на увазі, що $F=K$, отримано функцію попиту від цін незалежних між собою груп товарів при постійному рівні споживання:

$$g_i = K \left(\frac{1}{b_j} \right)^{\frac{1}{\tau-1}} \left(\frac{x_j}{I_r} \right)^{\frac{1}{\tau-1}} \quad (K = \text{const}) \quad (29)$$

Підставляючи значення g_i з (28) у (29), отримуємо:

$$\sum b_i K^\tau \left(\frac{1}{b_j} \right)^{\frac{\tau}{\tau-1}} \left(\frac{x_j}{I_k} \right)^{\frac{\tau}{\tau-1}} = K^\tau \quad (30)$$

$$\text{Звідси знайдено: } I^{\frac{\tau}{\tau-1}} = \sum b_i \frac{1}{1-\tau} x_i^{\frac{\tau}{\tau-1}} \quad (31),$$

$$\text{значивши: } \frac{\tau}{\tau-1} = t, b_i^{\frac{1}{1-\tau}} = \frac{c_i}{\sum c_i}.$$

Отримуємо вираз істинного індексу цін споживання для «незалежних» між собою груп товарів як середню з відносних цін:

$$I_k = \left[\frac{\sum c_i \cdot X_i^t}{\sum c_i} \right]^{\frac{1}{t}}, \quad (K=\text{const}), \quad (32)$$

Для розрахунку складу споживчих бюджетів необхідно визначити параметри в отриманих рівнях, маючи на увазі, що вони є невизначеними функціями від загальних витрат споживача у базовому періоді K .

У випадку незалежних товарів, для яких виведено рівняння (28), гіперповерхня постійного рівня споживання не повинна перетинати осі координат, оскільки це означало б можливість припинення споживання якоїсь групи товарів за рахунок збільшення споживання інших груп товарів. Перетин осі координат можливий тільки при від'ємному показнику t у формулі індексу. Таким чином, показник t має бути більшим від нульового значення, але меншим (чи дорівнювати) одиниці.

Найбільш простим припущенням, що задовольняє ці нерівності, є:

$$\tau = \frac{K}{K_{\max}} \quad (33)$$

Для визначення K_{\max} теоретично потрібно мати криві Ангеля не тільки за базовий період, а й за який-небудь поточний період, що відрізняється від базового співвідношення цін. У даному випадку, для незалежних груп товарів, споживання яких із зростанням загальних витрат споживача обов'язково зростає, можна зробити припущення, що існує така система цін, при яких із зростанням загального рівня споживання незалежні групи товарів споживаються пропорційно. Наприклад, у звичайних умовах зростання споживання продуктів харчування уповільнюється із зростанням загального рівня споживання. Але якщо ціни продуктів харчування були порівняно високі, то повне насичення продуктами харчування при цих цінах відбувалося б не так скоро.

Якими будуть ці ціни і якою буде при цьому структура споживчого бюджету задалегідь знати неможливо. Однак викладена нами гіпотеза є корисною для визначення рівня кривих Ангеля і з'ясування того рівня споживання, при якому досягається повне насичення певною групою товарів.

Висновки. У цілому запропонована модель дозволяє розрахувати шкалу переваг, користуючись середнім індексом цін на окремі товари без кількісного вимірювання граничної корисності. Першим етапом моделювання структури переробних підприємств із виробництва харчових продуктів на регіональному рівні є визначення ємності ринку продуктів харчування. Регіональний аналіз попиту дозволяє визначити особливості споживання в регіонах під впливом рівня доходів населення, а також співвідношення між окремими його соціально-економічними групами, розміщення продуктивних сил.

Сучасні економічні умови господарювання переробних підприємств вимагають максимального розширення й використання прогнозування та економіко-математичного моделювання, а також подальшого вдосконалення методології й методики їх розробки, що безпосередньо впливає на процеси розвитку переробних підприємств АПК, їх функціональність та отримання прибутку. На сьогодні в Україні ефективне управління переробними підприємствами повинно базуватись на таких економіко-математичних моделях, в яких будуть відображені основні закономірності їх діяльності. Ці закономірності повинні виражати об'єктивні економічні зв'язки у функціонуванні підприємства та враховуватися при прийнятті рішень при плануванні необхідного обсягу ресурсів на підприємстві, співвідношенні використання як власних, так і залучених коштів, собівартості і прибутку, а також врахування попиту на харчову продукцію. На думку автора, головним є визначення і досягнення такої взаємної відповідності наявних ресурсів, при якій забезпечується дотримання необхідного рівня прибутковості, достатнього для стійкого функціонування й розвитку переробних підприємств, а також створення умов для розширення його виробництва. Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що моделювання виступає основою господарської діяльності та управлінських рішень переробних підприємств АПК з метою підвищення ефективності використання економічного потенціалу. Крім того, постає проблема теоретико-методологічного обґрунтування використання моделювання як необхідної складової управління в сучасних ринкових умовах функціонування переробних підприємств АПК, що потребує подальшого проведення наукових досліджень щодо методології, методики і технології застосування обґрунтованого прогнозування та моделювання економічного розвитку переробних підприємств.

Зауважимо, що значним недоліком наведеної методології бюджетних обстежень є те, що вона оперує тільки доходами, отриманими і підтвердженими офіційно. Враховуючи існування в Україні тіншового сектора економіки, інформація про доходи сімей містить значні відхилення від фактичного рівня, тобто є недостовірною. Отримані результати засвідчили, що процедура визначення рівня життя є доволі складним завданням для статистики в розвинених країнах світу, не кажучи вже про ті, в яких значну частину економіки займає тіншовий сектор. Така складність дає широкий простір для свідомих або несвідомих маніпуляцій і спекуляцій громадською думкою, а також псевдообґрунтованих впливів на державні рішення.

Зауважимо, що запропонована модель може бути використана для незначних відрізків часу в умовах відносно стабільної економічної ситуації. В умовах різких коливань цін на основні групи продуктів упродовж незначних відрізків часу, зміни в структурі витрат споживачів відбуваються досить динамічно. Тому доцільно аналізувати структуру витрат споживачів і зміни, що відбуваються у цій структурі, щорічно. Це необхідно для отримання більш точних результатів прогнозу.

Список літератури / References:

1. Engel, E. (1881) Das Rechnungsbuch der Hausfrau und seine Bedeutung im Wirtschaftleben der Nation, Berlin, p. 39
- Engel, E. (1881) Das Rechnungsbuch der Hausfrau und seine Bedeutung im Wirtschaftleben der Nation, Berlin, p. 39
2. Кетле А. Социальная физика, или опыт исследования о развитии человеческих способностей / А.Кетле. – К., 1913. – Т.1 и 2
- Ketle, A. (1913) Sotsialnaya fizika, ili opyit issledovaniya o razvitii chelovecheskih sposobnostey [Social physics, or experience of research about development of human capabilities], Kyiv, vol. 1, 2
3. Григор'єва Т.В., Ткаченко І.С. Економіко-математичне моделювання структури малого бізнесу у сфері послуг на регіональному рівні. – Т. Екон. думка, 1999. – 151 с.
- Hryhoryeva, T. V., Tkachenko I. S. (1999) Ekonomiko-matematychnе modeliuвання struktury maloho biznesu u sferi posluh na rehionalnomu rivni [Economic and mathematical design of structure of small business in the field of services at a regional level], Ternopil, Ekon. dumka Publ., 151 p.
4. Конюс А.А. Метод расчета состава потребительских бюджетов / А.А. Конюс // Экономико-математические методы в зарубежной статистике. – М. : Статистика, – 1974. – 208 с.
- Konyus, A.A. (1974) Metod rascheta sostava potrebitelskih byudzhетov [Method of calculation of constitution of consumer budgets]. Ekonomiko-matematicheskie metody v zarubezhnoy statistike [Economic and mathematical methods in foreign statistics], Moscow, Statistika Publ., 208 p.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
- Bell, D. (1999) Gryadushee postindustrialnoe obschestvo. Opyit sotsialnogo prognozirovaniya [Approaching postindustrial society. Experience of social prognostics], Moscow, Academia Publ., 956 p.

Дата надходження рукопису 30.04.2016 р.

Objective. *The purpose of this article is a regional analysis of the demand for food products of processing agricultural enterprises by applying economic and mathematical models.*

Methods. *During the study of a regional model of demand for food processing enterprises of agroindustrial complex methods of correlation and regression analysis and economic-mathematical modeling are applied.*

Results. *On the basis of the study a mathematical model of the regional demand for products of processing enterprises of agroindustrial complex are considered and developed. With the help of mathematical transformations using the methods of differential geometry of A. Conus the equations for the analysis of regional demand for products of processing enterprises of agroindustrial complex are received. Regional analysis of demand allows to determine the consumption patterns in the regions under the influence of the income level of the population, and the relations between different socio-economic groups, the distribution of productive forces.*

Key words: *agricultural enterprises, regional demand, mathematical model, scale of preferences, the price index, food products.*

Цель. *Целью статьи является исследование регионального анализа спроса на пищевую продукцию перерабатывающих предприятий АПК путем применения экономико-математической модели.*

Методика. *В процессе исследования региональной модели спроса на пищевую продукцию перерабатывающих предприятий АПК использованы методы корреляционно-регрессионного анализа, а также экономико-математического моделирования.*

Результаты. *На основании проведенного исследования рассмотрена и разработана экономико-математическая модель регионального спроса на продукцию перерабатывающих предприятий АПК. С помощью математических преобразований с применением методов дифференциальной геометрии А. Конюса получено уравнение, используемое для анализа регионального спроса на продукцию перерабатывающих предприятий АПК. Региональный анализ спроса позволяет определить особенности потребления под влиянием уровня доходов населения, соотношение между отдельными социально-экономическими группами, размещение производительных сил в регионах.*

Ключевые слова: *перерабатывающие предприятия АПК, региональный спрос, экономико-математическая модель, шкала предпочтений, индекс цен, пищевая продукция.*

УДК 339.138:658.11.

Дорофеева Х.М.,
канд.ekon.наук, старш. викл.¹
Косяченко Ю.С.,
студентка²

Донецкий национальный университет экономики и
торговли имени Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: kristina_d92@mail.ru¹
e-mail: kosyachenko.yuliya@mail.ru²

АНАЛІЗ МАРКЕТИНГОВОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ІНТЕРСЕРВІС»

Dorofeyeva Ch.,
Candidate of Economics,
senior lecturer¹
Kosiachenko Y., student²

Donetsk national university of Economics and Trade
named after Mykhailo Tygan-Baranovskiy,
Krivoy Rog, Ukraine,
e-mail: kristina_d92@mail.ru¹
e-mail: kosyachenko.yuliya@mail.ru²

ANALYSIS OF ENTERPRISE MARKETING ENVIRONMENT EVIDENCE FROM 'INTERSERVICE'

Мета. *Метою даного дослідження є аналіз особливостей формування та розвитку маркетингового середовища підприємства, встановлення факторів впливу та*

ключових елементів на прикладі транспортно-логістичного ТОВ «Інтерсервіс» (м. Київ).

Методика. Для досягнення поставленої мети дослідження у якості теоретичної та методичної бази використана система загальнонаукових і спеціальних методів, а саме: діалектичний метод наукового пізнання – для дослідження фундаментальних положень маркетингу; методи причинно-наслідкового аналізу – для з'ясування місця та ролі маркетингового середовища у системі управління підприємством.

Результати. Визначено сутність поняття «маркетингове середовище підприємства». Встановлено основні рівні маркетингового середовища підприємства. Представлені особливості аналізу маркетингового середовища, переваги та недоліки даного процесу, визначено алгоритм дослідження. Розглянуто профілі маркетингового середовища ТОВ «Інтерсервіс», встановлено основні позитивні та негативні фактори впливу на діяльність підприємства.

Ключові слова: маркетингове середовище, зовнішнє середовище, середовище безпосереднього оточення, мікросередовище, макросередовище.

Постановка проблеми. В останні роки у зв'язку з розвитком ринкових відносин та глобалізації економіки на всіх рівнях організації економічної діяльності, підприємства самостійно приймають рішення, формують цілі і завдання, розробляють стратегію і політику свого розвитку, вишукують необхідні для їх реалізації засоби, набирають працівників, здобувають обладнання та матеріали, вирішують безліч структурних питань і т.д. Але, будучи цілісною структурованою системою і володіючи всіма рисами самостійності, будь-яка організація одночасно є частиною більш складної і динамічної системи – маркетингового середовища. Будь-яка компанія діє в умовах складного та мінливого маркетингового середовища, що являє собою певні складнощі при плануванні та організації системи менеджменту. Таким чином, зміни маркетингового середовища і їх вплив на діяльність підприємства, запити покупців, ринкові стосунки є одним з ключових питань у роботі підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам дослідження маркетингового середовища присвячено роботи як закордонних авторів: П. Аллен, Дж. Вуттен, Дж. Болт, Ст. Грант, Д. Джоббер, Дж. Ланкастер, Л. Штерн, М. Джонсон, Г. Маршалл, так і вітчизняних авторів О. Комякова, В. Щербака. У роботах цих авторів висвітлено базові теоретичні положення щодо проблеми дослідження маркетингового середовища й менше безпосередньо дослідження маркетингового середовища підприємства. Тому, дана тема є актуальною і потребує дослідження.

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз особливостей формування та розвитку маркетингового середовища підприємства, встановлення факторів впливу та ключових елементів на прикладі транспортно-логістичного ТОВ «Інтерсервіс» (м. Київ).

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній літературі досі немає однозначної трактовки поняття «маркетингове середовище» (табл. 1), але можна відмітити, що більшість вчених тлумачать поняття як сукупність сил, чинників або суб'єктів, які впливають на підприємство та його стратегію.

Таблиця 1 – Визначення поняття «маркетингове середовище»

Автор	Визначення
Ф. Котлер, Г. Армстронг	Маркетингове середовище – сукупність суб'єктів, що діють за межами компанії, і сил, які впливають на розвиток і підтримку службами маркетингу вигідних взаємин з цільовими клієнтами

Продовження таблиці 1

1	2
С. Гаркавенко	Маркетингове середовище – сукупність суб'єктів, умов та сил, що діють за межами фірми і здатні вплинути на її маркетингову діяльність
С. Скибінський	Маркетингове середовище – сукупність активних суб'єктів та сил у межах та за межами фірми, які впливають на можливості керівництва фірми та служби маркетингу діяти на цільових ринках фірми
Н. Куденко	Маркетингове середовище – сукупність чинників, які впливають на процес управління маркетингом фірми, її маркетинговий розвиток і взаємини із споживачами
В. Полторак	Маркетингове середовище – це сукупність активних суб'єктів, різноманітних чинників, що діють за межами фірми і впливають на її стратегію, можливості ефективно працювати на ринку і не підлягають безпосередньому контролю з боку фірми
О. Азарян	Маркетингове середовище – це сукупність активних суб'єктів і сил, що діють за межами фірми і впливають на можливості керівництва службою маркетингу встановлювати та підтримувати з цільовими клієнтами відносини успішного співробітництва
М. Белявцев, Л. Іваненко	Середовище маркетингу – сукупність активних суб'єктів, сил і факторів, що діють як усередині, так і за межами фірми й організації, які впливають на можливості керівництва, і служби маркетингу досягати поставлених цілей.
В. Базилев, Б. Воробйов, С. Савін	Маркетингове середовище підприємства – це сукупність активних суб'єктів і сил, що діють за межами підприємства та всередині нього і впливають або мають можливість впливати на його ринкові рішення
Д. Гірченко, О. Дубовика	Маркетингове середовище – це не тільки середовище прямого впливу на підприємство та його результати, але це й середовище постійних змін
Т. Примак	Маркетингове середовище підприємства – це сукупність активних суб'єктів і сил, які діють за межами підприємства і впливають на можливості служби маркетингу встановлювати та підтримувати з цільовими споживачами стосунки ділового співробітництва.

Джерело: розроблено автором на основі [1-4]

Виходячи з аналізу представлених підходів до визначення сутності маркетингового середовища, можна дати наступне визначення дефініції – це комплекс взаємопов'язаних чинників, що впливають на можливості підприємства, ефективність функціонування та його результати.

Основними рівнями маркетингового середовища, з погляду можливостей впливу підприємства, є зовнішня й внутрішня соціальність середовища. Зовнішнє середовище, у свою чергу, поділяється на мікросередовище, чи ринкову середу, і макросреду (рис.1).

Основне завдання аналізу маркетингового середовища полягає в взаємоузгодженні впливу середовища, потреб цільового ринку, мети та можливостей підприємства.

Процес аналізу маркетингового середовища передбачає [7, с. 321]: 1) огляд основних факторів середовища і з'ясування тих факторів, які впливають на розвиток

фірми, визначення напрямів безпосереднього впливу цих факторів; 2) оцінювання стану середовища та виявлення небажаних факторів, які можуть виникнути; 3) вивчення специфічних факторів середовища в аспекті кожного маркетингового сектора, в якому діє фірма; 4) аналіз стратегічних позицій фірми; 5) аналіз маркетингових можливостей та загроз; 6) визначення необхідної для фірми стратегічної позиції, рекомендації щодо формування стратегії.

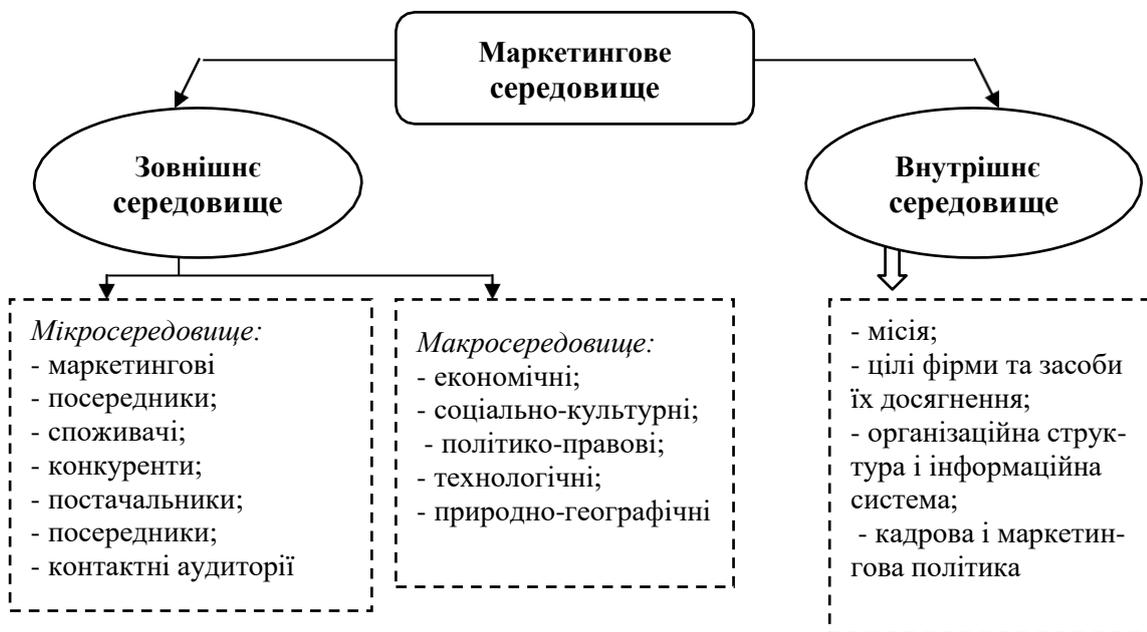

Рисунок 1. Складові маркетингового середовища підприємства

Джерело : розроблено автором

Процес проведення аналізу маркетингового середовища є важливим аспектом успішної діяльності підприємства, тому ігнорування цього процесу може призвести до негативного впливу на функціонування підприємства. Переваги проведення аналізу маркетингового середовища та наслідки у разі ігнорування цього аналізу представленні у таблиці 2.

Таблиця 2 – Переваги та недоліки проведення аналізу маркетингового середовища

Аналіз маркетингового середовища	
Проведення забезпечує:	Ігнорування призводить до:
розуміння конкуренції та інших факторів середовища	прийняття необґрунтованих рішень
адекватне розуміння бізнесу, в якому працює підприємство	стратегії пасивного реагування на ринкові зміни
основи для вироблення чіткої стратегії	непослідовних рішень
прийняття правильних тактичних рішень	запізнь введення інновацій
	ринкової вразливості підприємства.

Джерело: розроблено автором

Послідовність етапів процесу аналізу маркетингового середовища розглянути на рисунку 2.

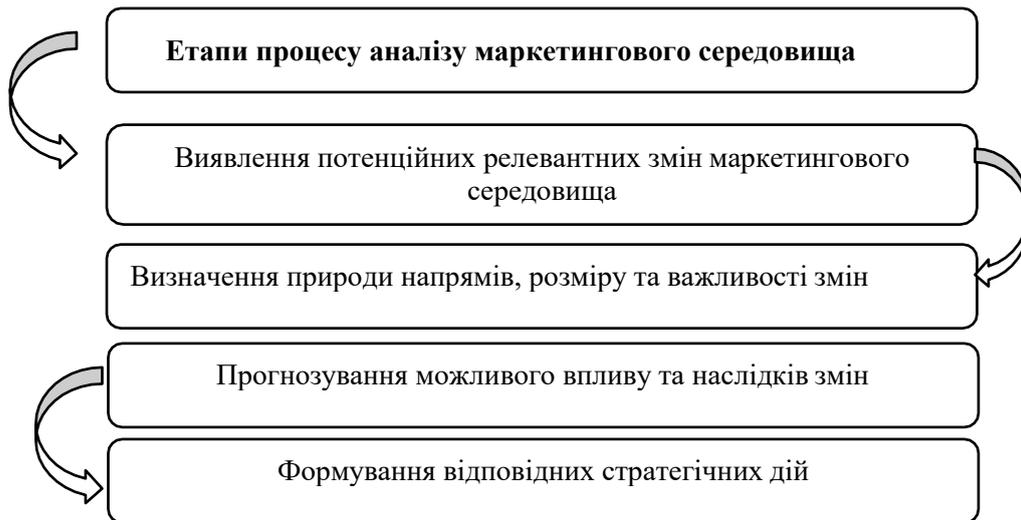

Рисунок 2. Послідовність етапів аналізу маркетингового середовища

Джерело: розроблено автором

Основною метою діяльності ТОВ «Інтерсервіс» відповідно до Статуту підприємства є здійснення виробничої, підприємницької діяльності з метою насичення ринку продукцією, товарами народного споживання та соціально-культурного призначення, послугами на основі отриманого прибутку дотримання соціальних і економічних інтересів учасників і співробітників. Основне завдання діяльності товариства – задоволення потреби населення в товарах, продукції, роботах, послугах.

Маркетингове середовище може принести компанії як сприятливі можливості для її розвитку, так і серйозні загрози. Якщо фактори мікросередовища піддаються повному (внутрішнє середовище) або частковому (постачальники, споживачі, конкуренти) контролю з боку організації, то чинники макросередовища, окремо взята організація, контролювати не може. Фактори макросередовища характеризуються нестабільністю і справляють істотний вплив на діяльність організацій. Тому компанія повинна систематично вивчати зовнішнє середовище з метою коригування та адаптації своєї маркетингової стратегії до змін. Як вже зазначалося вище, аналіз маркетингового середовища передбачає дослідження зовнішнього та внутрішнього оточення фірми. Аналіз PEST-факторів ТОВ «Інтерсервіс» дозволяє скласти профіль макросередовища підприємства ТОВ «Інтерсервіс» (табл. 3).

Таблиця 3 – Профіль макросередовища підприємства ТОВ «Інтерсервіс»

Фактори	Напрямок впливу	Оцінка характеру ступеня
Політико-правові	-	-30
Економічні	-	-13
Соціально-демографічні	+	14
Техніко-технологічні	-	-3
Природно-екологічні	+	19
Разом:	-	13

Джерело: розроблено автором

Згідно складеного профілю макросередовища ТОВ «Інтерсервіс», найбільшу загрозу представляють економічні і політичні чинники, також негативний вплив становлять техніко-технологічні фактори. У той же час, великі можливості підприємству дають соціально-демографічні та природні чинники зовнішнього середовища.

Профіль безпосереднього оточення ТОВ «Інтерсервіс» представлений у таблиці 4. Згідно складеного профілю мікросередовища, для підприємства загрозу представляє фактор «конкуренти», тобто треба ретельніше досліджувати конкурентів та впроваджувати відповідні заходи, щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства, також негативний вплив становить недостатній ступінь задоволеності клієнтів та підвищення вимог споживачів до послуг підприємства.

Таблиця 4 – Профіль безпосереднього оточення підприємства

№ п/п	Фактори	Впливна галузь, бали	Вплив на підприємство, бали	Напрямок впливу (+,-)	Оцінка характеру ступеня впливу факторів
1.	<i>Постачальники</i>				
1.1.	Переважно однорівневий канал надходження товарів	3	3	+	+9
1.2.	Встановлені довгострокові господарські зв'язки з наявними постачальниками	3	3	+	+9
1.3.	Постачальниками є підприємства України	3	2	+	+6
1.4.	Висока конкурентна сила постачальників	3	3	+	-9
Разом					+15
2.	<i>Споживачі</i>				
2.1.	Середній ступінь прихильності до товарів підприємства	2	3	-	-6
2.2.	Значні вимоги покупців до якості товарів	3	2	-	-6
2.4	Високий рівень інформованості покупців щодо товарів підприємства	2	3	+	+6
Разом:					-6
3.	<i>Конкуренти</i>				
3.1.	Високий ступінь інтенсивності конкуренції на ринку	3	3	-	-9
3.2.	Наявність конкурентних переваг	2	3	+	+6
Разом:					-3
За підсумком фактори безпосереднього оточення					+6

Джерело: розроблено автором

Отже, аналіз впливу чинників зовнішнього середовища є процесом, за допомогою якого розробники стратегічного плану контролюють зовнішні по відношенню до організації чинники, аби визначити можливості і загрози для фірми. Аналіз середовища – це дуже важливий для вироблення стратегії організації і складний процес, що вимагає уважного відстежування процесів, що відбуваються в середовищі, оцінки і встановлення зв'язку між чинниками, сильними і слабкими сторонами організації, а також можливостями і загрозами, які знаходяться у зовнішньому середовищі [14].

У таблиці 5 представлений профіль внутрішнього середовища підприємства ТОВ «Інтерсервіс». Згідно зі складеним профілем внутрішнього середовища на ТОВ «Інтерсервіс» позитивно впливають фактори внутрішнього середовища, окрім такого фактора як відсутність на підприємстві НДДКР.

Таблиця 5 – Профіль внутрішнього середовища підприємства

№ п/п	Фактори	Впливна галузь, бали	Вплив на підприємство, бали	Напрямок впливу (+,-)	Оцінка характеру ступеня впливу факторів
1.	<i>Організація управління</i>				
1	Оптимальна організаційна структура підприємства	4	4	+	+16
1.2	Неповне виконання робітниками своїх функціональних обов'язків	2	3	-	-6
1.3	Застарілі посадові інструкції	3	2	-	-6
Разом					+4
2.	<i>НДДКР</i>				
2.1	Відсутність витрат на НДДКР	2	2	-	-4
2.2	Відсутність нововведень	2	3	-	-6
Разом					-10
5.	<i>Персонал</i>				
5.1	Низький показник плинності кадрів	3	3	+	+9
5.2	Недостатній рівень кваліфікації персоналу	3	3	-	-9
5.3	Зростання продуктивності праці працівників	2	2	+	+4
5.4	Високий рівень стимулювання працівників підприємства	3	3	+	+9
Разом					+13
7.	<i>Корпоративна культура та імідж</i>				
7.1	Досить високий імідж в очах споживачів	3	3	+	+9
7.2	Достатньо висока організаційна культура на підприємстві	3	3	+	+9
7.3	Високий діловий рейтинг	2	3	+	+6
Разом					+20
<i>За підсумком фактори внутрішнього середовища</i>					+27

Джерело: розроблено автором

Отже, підприємство ТОВ «Інтерсервіс» знаходиться під впливом багатьох факторів макросередовища та мікросередовища. Найбільш вагомий вплив на діяльність підприємства становлять фактори макросередовища, особливо політичні та економічні чинники – це пов'язано зі складною політичною ситуацією в країні, внаслідок чого погіршився і стан економіки країни. Тому ТОВ «Інтерсервіс» повинно постійно проводити детальний аналіз факторів макросередовища, що допоможе визначити пріоритетні напрямки розвитку підприємства на перспективу та скерувати стратегіч-

ні плани в потрібному напрямку. Найбільш вагомим чинником серед факторів мікросередовища є конкуренти, що сприяють погіршенню успішної діяльності підприємства, це пов'язано з великою концентрацією на території Київської області підприємств з аналогічним списком послуг, що надаються. Виявлення впливу факторів мікросередовища на функціонування підприємства сприяє ефективному та обґрунтованому прийняттю рішень на оперативному рівні управління підприємством. Також для підприємства ТОВ «Інтерсервіс» доцільно проводити комплексний аналіз вказаних факторів, що буде міцні підвалини для розробки маркетингової стратегії, спрямованої на досягнення єдиної мети – становлення та прибуткового функціонування підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Висновки. Отже, найбільш вагомими негативними факторами для підприємства ТОВ «Інтерсервіс» виступають фактори макросередовища, ці фактори підприємство не може контролювати, тому залишається лише якомога краще пристосовуватися до них. На другому місці по впливу на ефективність діяльності підприємства знаходяться чинники внутрішнього середовища та чинники безпосереднього оточення, як видно з профілю маркетингового середовища, всі ці фактори більшою чи меншою мірою впливають на підприємство, тому необхідно звернути увагу особливо на ті фактори, які є найбільш контрольованими з боку підприємства і цілком залежать від нього. Адже невикористані можливості можуть перетворитися у загрози, якщо їх використовують конкуренти, і навпаки, відвернуті загрози можуть створити додаткові можливості.

Список літератури / References

1. Азарян О.М. Маркетинг: принципи і функції / О.М. Азарян. – Х. : Студцентр, 2002. – 320 с.
Azaryan, O.M. (2002) *Marketynh: pryntsypy i funktsii* [Marketing: Principles and functions], Kharkiv, Studtsentr Publ., 320 p.
2. Багієв Г. Маркетинг / Г. Багієв. – М. : Економіка, 2009. – с. 784.
Bahiev, G. (2009) *Marketing* [Marketing], Moscow, Ekonomika Publ., 784 p.
3. Гаркавенко С.С. Маркетинг : підручник / С.С. Гаркавенко. – Київ : Лібра, 2002. – 712 с.
Harkavenko, S.S. (2002) *Marketynh* [Marketing], Kyiv, Libra Publ., 712 p.
4. Липчук В.В., Дудяк А.П., Бугіль С.Я. Маркетинг : основи теорії та практики : навч. посіб. / За загальною редакцією В.В. Липчука. – Львів : «Новий Світ – 2000»; «Магнолія плюс». – 2003. – 288 с.
Lypchuk, V.V., Dudiak, A.P., Buhil, S.Ya. (2003) *Marketynh: osnovy teorii ta praktyky* [Marketing: Fundamentals of Theory and Practice], Lviv, Novyi Svit – 2000; Mahnoliia Plius Publ., 288 p.
5. Белявцев М.І., Іваненко Л.М. Маркетинг : навч. посібник / М.І. Белявцев, Л.М. Іваненко – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
Beliavtsev, M.I., Ivanenko, L.M. (2005). *Marketynh* [Marketing], Kyiv, Tsentri Navchalnoi Literatury, 328 p.
6. Руделіус В. Маркетинг : підручник / В. Руделіус. – К. : Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2008. – 648 с.
Rudelius, V. (2008) *Marketynh* [Marketing], Kyiv, Navchalno-metodychnyi tseentr «Kon-sortsium iz udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini», 648 p.
7. Котлер Ф. Маркетинговий менеджмент : підручник / К.Л. Келлер, А.Ф. Павленко та ін. – К. : «Хімджест», 2008 – 720 с.
Kotler, F. (2008) *Marketingovyi menedzhment* [Marketing Management], Kyiv, Khim-dzhest Publ., 720 p.
8. Березін І.С. Маркетинговий аналіз. Ринок. Фірма. Товар. Просування. – 3-є видання.

– М. : Вершина, 2008. – 480 с.

Berezin, I.S. (2008) *Marketynhovi analiz. Rynok. Firma. Tovar. Prosvannia* [Marketing Analysis. Market. Firm. Goods. Promotion], Moscow, Vershina Publ., 480 p.

9. Горбунко Л.И. Анализ внутренней и внешней среды организации : компонентный подход / Л.И. Горбунко // Сборник научных трудов СевКавГТУ: серия «Экономика». – 2008. – № 7. – С. 47–49

Gorbunko, L.I. (2008). *Analiz vnutrenney i vneshney sredy organizatsii: komponentnyi podhod* [Analysis of the internal and external environment of the organization: component approach], *Sbornik nauchnyh trudov SevKavGTU. Seriya 'Ekonomika'*, no 7. pp. 47–49

10. Тарасюк М.В. Моніторинг зовнішнього середовища в контролінгу торговельної мережі / М.В. Тарасюк // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – № 20. – С. 27–31.

Tarasiuk, M.V. (2009). *Monitorynh zovnishnioho seredovyscha v kontrolinhu torhovelnoi merezhi* [Monitoring of the environment in controlling trade network], *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no 20. – p. 27–31.

Дата надходження рукопису 03.04.2016 р.

Objective. *The objective of this study is to analyze the characteristics of the marketing environment formation and development, the establishment of the influence factors and key elements on example of the transport and logistics company 'Interservice' (Kyiv).*

Methods. *To achieve the objectives of the study as a theoretical and methodological framework the system of general scientific and special methods were used, namely the dialectical method of scientific knowledge - for the study of fundamental marketing provisions; methods of causal analysis - to determine the place and role of the marketing environment in the enterprise management system.*

Results. *The essence of the concept of 'enterprise marketing environment' was determined. The basic levels of the marketing environment of the enterprise were analyzed. The features of the analysis of the marketing environment were presented, the advantages and disadvantages of this process were determined, the research algorithm was defined. The profiles of the marketing environment of 'Interservice' were examined, the main positive and negative factors of influence on the activities of the company were set.*

Key words: *marketing environment, the external environment, the immediate environment, microenvironment, macroenvironment.*

Цель. *Целью данного исследования является анализ особенностей формирования и развития маркетинговой среды предприятия, установление факторов влияния и ключевых элементов на примере транспортно-логистического ООО «Интерсервис» (г. Киев).*

Методика. *Для достижения поставленной цели исследования в качестве теоретической и методической базы использована система общенаучных и специальных методов, а именно: диалектический метод научного познания – для исследования фундаментальных положений маркетинга; методы причинно-следственного анализа – для выяснения места и роли маркетинговой среды в системе управления предприятием.*

Результаты. *Определена сущность понятия «маркетинговая среда предприятия». Установлены основные уровни маркетинговой среды предприятия. Представлены особенности анализа маркетинговой среды, преимущества и недостатки данного процесса, определен алгоритм исследования. Рассмотрены профили маркетинговой среды ООО «Интерсервис», установлены основные положительные и отрицательные факторы влияния на деятельность предприятия.*

Ключевые слова: *маркетинговая среда, внешняя среда, среда непосредственного окружения, микросреда, макросреда.*

УДК 338:439

Колодяжна І.В.,
канд.екон.наук, доц.

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: irina3063@meta.ua

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК УМОВА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Kolodiazhna I.,
Candidate of Economics,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: irina3063@meta.ua

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES AS A CONDITION FOR SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH

Метою статті є аналіз інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, оцінка стимулювання їх інноваційного розвитку і здатність до оновлення основних засобів в умовах невизначеності посткризового періоду, оцінка можливостей галузі до трансформацій на основі інноваційно-інвестиційного підходу й обґрунтування необхідності створення умов, що сприятимуть розвитку інноваційних процесів в галузі.

Методи. В основу методології дослідження і вирішення поставлених завдань покладено сукупність методів дослідження. На основі системно-аналітичного методу виконано теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок і пропозицій, присвячених інноваційному розвитку підприємств харчової галузі.

Результати. Визначені проблеми переходу харчової промисловості на інноваційний шлях розвитку та місце інновацій у системі реалізації Програми економічних реформ України.

Ключові слова: інвестування, інноваційна діяльність, інноваційні процеси, трансформаційні зміни, промисловість, реформи, економічна стратегія.

Постановка проблеми. Актуальність теми визначається сутністю наукового завдання, що полягає у виявленні й науковому обґрунтуванні шляхів удосконалення формування економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості в конкурентній системі ринкового середовища. Значущість цього наукового завдання зумовлена тим, що в Україні досі не створено достатньо міцного підґрунтя для запровадження основ інноваційного розвитку. Мова йдеться не про доцільність чи можливість створення системи підтримки технологічних змін, а про концептуальні основи, критерії, інструменти й механізми економічної політики, яка, в рамках нинішніх фінансових, структурних та інституційних обмежень, була б спроможною забезпечити реальне, а не декларативне зростання інвестицій у технологічні зміни й належну мотивацію інноваційного розвитку підприємств.

Необхідність прискорення інноваційної діяльності зумовлена надзвичайно низькими щорічними обсягами інноваційної продукції, яка виготовляється українськими підприємствами. Варто зазначити, що основні економічні дискусії щодо інновацій зосереджені навколо наступних проблем, зокрема: бюджетного перерозподілу, реформування податкової системи, банківських кредитів.

Безпосередньо інноваційна складова розвитку залишається переважно поза увагою фахового наукового аналізу. Тому, незважаючи на численні урядові рішення і прийняті Верховною Радою України державні програми щодо інноваційного розвитку,

реальною залишається загроза перетворення поняття «перехід до інноваційної моделі розвитку» на формальне гасло, відірване від перебігу реального економічного життя країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми інновацій, стратегії нововведень як комплексу заходів, спрямованих на впровадження в господарську діяльність нової техніки, технологій, винаходів постійно перебувають у полі зору світової і вітчизняної економічної думки. Значний внесок у розвиток класичних теоретичних уявлень про інноваційну діяльність внесли А. Маршалл, М. Портер, Р. Нельсон, Дж. Робінсон, Є. Чемберлен, Й. Шумпетер та інші. Серед сучасних українських дослідників варто відзначити праці В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажала, Ю. Бочарової, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Герасимчука, О. Данилова, А. Заїнчковського, С. Захаріна, Т. Єфименка, О. Лапка, І. Лукінова, В. Россохи, Л. Самосьон, В. Семиноженка, В. Трегобчука, О. Чернеги та інших.

Водночас опрацювання наявних вітчизняних джерел показує, що більшість складових частин даної сфери аналізу мають простір для подальшого розгортання досліджень. Крім того, представлені наукові пошуки потребують узагальнення, урахування нових факторів стосовно формування економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств, насамперед, зростанням постіндустріальних елементів розвитку, інформатизацією і комп'ютеризацією суспільства, міжнародною конкуренцією і нелінійним її характером, революційними змінами в українському суспільстві.

Актуальність обраної теми зумовлюється, з одного боку, ключовим значенням ефективної економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств, створенням передумов для підвищення їх конкурентоспроможності на державному і глобальному рівнях, а з іншого – усе ще недостатнім ступенем розробленості відповідної проблематики у вітчизняній науці. На подолання зазначеного недоліку і спрямовується представлене дослідження.

Метою статті є розробка теоретико-методологічних і прикладних засад формування економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості з урахуванням ринкових трансформацій, переходу світової економіки до інтенсивного технологічного оновлення виробництва, в основі якого лежить поєднання знань, техніки і ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови, в яких функціонують вітчизняні підприємства харчової промисловості, не завжди сприяють їх розвитку і зростанню конкурентоспроможності. Фінансова нестабільність, низький технічний рівень і високий знос технологічного устаткування, не забезпечення законодавчих гарантій прав власності і реалізації контрактів, порівняно низький рівень менеджменту підприємств, високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку, інфляція витрат – все це вимагає перегляду підходів до формування системи ресурсного забезпечення розвитку підприємств харчової промисловості.

Хоча останніми роками необхідність переходу на інноваційний шлях розвитку не викликає сумнівів, проте результати залишають бажати кращого. Так, за період ринкових реформ питома вага інноваційно-активних організацій харчової промисловості у 2014 р. склала 9,5%, а питома вага витрат на технологічні інновації в загальному об'ємі відвантажених товарів, виконаних робіт, послуг склала для цих же організацій 0,5%. На світовому ринку високотехнологічної продукції Україна займає не більше 0,2%. Найбільш яскраво дані проблеми виявляються у видах економічної діяльності, орієнтованих на кінцевого споживача, до яких слід віднести і діяльність по виробництву харчової продукції. [3, С. 90–94].

Проблему вітчизняного виробництва продовольства необхідно вирішувати в комплексі з економічними і соціальними питаннями країни в цілому. Забезпечення

вітчизняним продовольством менш ніж на 80% являє загрозу національній безпеці, незалежності держави. У «Стратегії національної безпеки України» до головних напрямів забезпечення національної безпеки в середньостроковій перспективі віднесено забезпечення продовольчої безпеки і стимулювання підвищення технологічного рівня української економіки, розвитку національної інноваційної системи та інноваційної активності підприємств [1, С. 14–15].

Як об'єктивні чинники можна прийняти те, що знос основних виробничих фондів складає більше 50%, а по окремих підгалузях і підприємствах – до 70%. Засобів, які залишаються у розпорядженні підприємств, недостатньо для проведення реконструкції і технологічного переозброєння, внаслідок чого коефіцієнт оновлення основних фондів складає всього близько 1% (при нормі 8–10%).

Останніми роками в харчову промисловість притягувалися украї обмежені інвестиційні ресурси. Об'єм капітальних вкладень за всіма джерелами фінансування значно знизився. Традиційна відсталість харчової промисловості, а також нерозвиненість ринкової інфраструктури зробили вітчизняну продукцію агропромислового комплексу не конкурентоспроможною з імпортними аналогами. Все це і визначає необхідність розробки системи інноваційного забезпечення діяльності й розвитку підприємств харчової промисловості.

На рівні підприємств харчової промисловості проблема управління інноваційною діяльністю як основою їх стратегічного розвитку, використання інновацій в технологічній і організаційній сферах залишається недостатньо опрацьованою, як в теоретико-методологічному, так і в практичному плані в умовах необхідності подолання наслідків кризи і посткризового розвитку.

За даними офіційної статистики, в 2011 р. та 2012 р. обсяг реалізованої продукції харчової промисловості склав близько 17% від обсягу реалізованої продукції переробної промисловості, а у 2013 р. та 2014 р. – майже 24%. Але це збільшення відбулося не лише за рахунок зростання обсягу реалізованої продукції харчової промисловості, а й за рахунок зменшення загального обсягу реалізованої продукції переробної промисловості. Протягом останніх трьох років обсяг реалізованої продукції харчової промисловості лише збільшувався: у 2014 р. зріс на 24% у порівнянні з 2013 р. і на 26,5% у порівнянні з 2012 роком [2, С. 307].

У 2014 р. близько половини в обсязі реалізованої харчової продукції становлять виробництво напоїв і виробництво інших харчових продуктів, майже однакові частки займають м'ясна та молочна галузі. Найменшим є вклад рибної, борошно-круп'яномельної галузі, виробництва кормів для тварин, переробки й консервування. У питаннях забезпечення продовольчої безпеки важливу роль відіграє не тільки виробництво самих харчових продуктів, але й виробництво сучасного харчового устаткування, без якого неможливі ні випуск нових видів продукції, ні застосування нових технологій. У теперішній час харчове машинобудування в Україні практично не існує, а устаткування поставляється із-за кордону, в основному з Китаю, Німеччини, Франції, Австрії, Фінляндії. Відсутність вітчизняних виробництв сучасного устаткування для харчової промисловості призвело до того, що харчові підприємства, охочі придбати дороге устаткування, не змогли це зробити повною мірою. Деяким компаніям і зовсім довелося відмовитися від закупівель після настання економічної кризи через збільшення курсу європейської валюти.

Інноваційна діяльність на підприємствах, особливо харчових, вимагає якісно нового підходу. Вона повинна бути не одиничним актом впровадження якого-небудь нововведення, а стратегічно орієнтованою системою заходів щодо розробки, впровадження, освоєння, виробництва, комерціалізації і аналізу ефективності інновацій. Відповідно, інноваційний розвиток розглядається нами як процес реалізації на підприємстві

твах системи заходів, що забезпечують їм рух до поставленої мети, яка не суперечить цілям стабілізації їхньої економічної діяльності, шляхом пріоритетного використання інноваційних переваг і розширеного відтворення останніх, з метою отримання і постачання на ринок вдосконаленої і нової продукції (робіт, послуг), що має попит з прийнятними для ринку витратами на її виготовлення, реалізацію і після продажне обслуговування, який вирішує завдання підвищення якості життя [3, С. 53–62].

Виходячи з того, що інноваційна діяльність є основним бізнес-процесом, який забезпечує інноваційний розвиток підприємства, інноваційну діяльність можна трактувати як процес створення, освоєння, розповсюдження і використання інновації, направлений на гармонізацію фінансово-економічних, технологічних, екологічних і соціальних цілей діяльності підприємства в їх системній зв'язаності. З урахуванням результатів узагальнення різних точок зору на розуміння змісту категорії «інновації» і можливостей подальшого використання її для забезпечення інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості, було визначено місце інновацій в системі реалізації Програми економічних реформ України (рис.1)

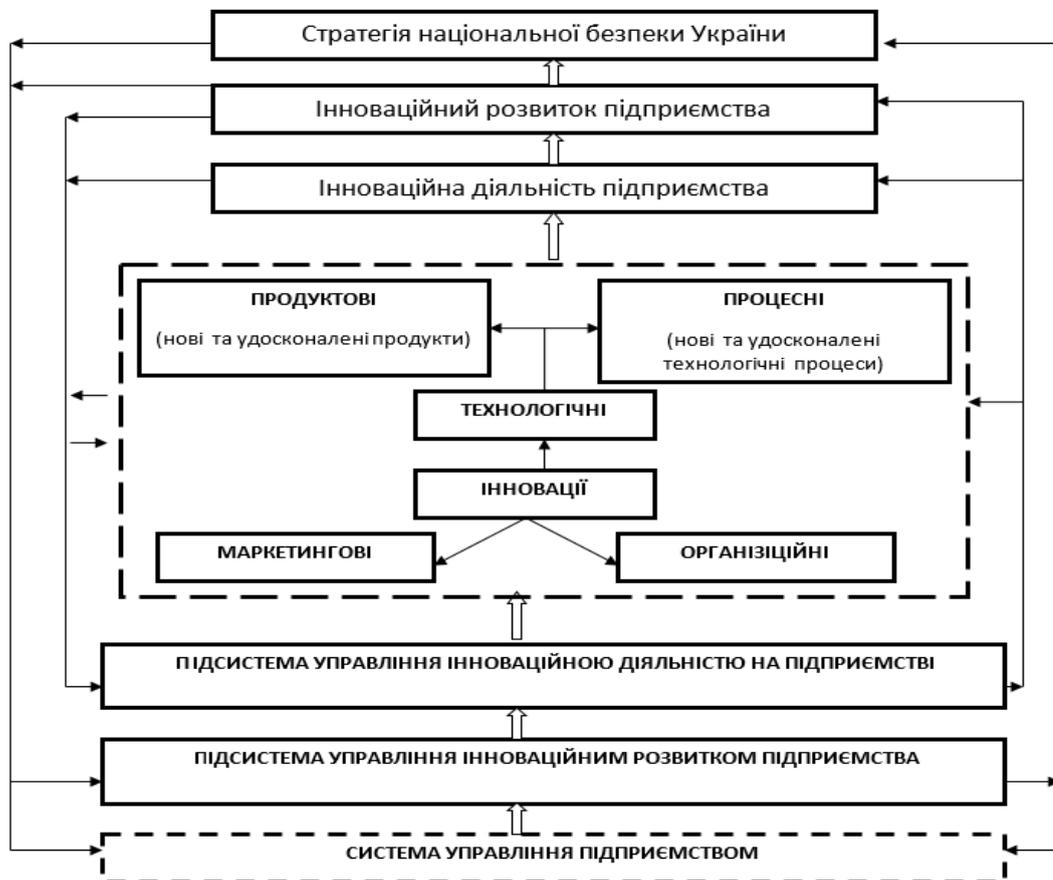

Рисунок 1. Місце інновацій у системі реалізації Програми економічних реформ України

Існуючі проблеми переходу харчової промисловості на інноваційний шлях розвитку пов'язані не лише з недосконалістю організаційно-економічного механізму, який не створює достатньо стимулів для інновацій, а й низкою загальних чинників.

По-перше, в умовах економічної нестабільності домінують короткострокові пріоритети. Підприємці орієнтуються на швидку окупність бізнесу з мінімальним

ризиком, тоді як впровадження інновацій є ризикованим та потребує більш значних коштів, а ефект від їх впровадження віддалений у часі.

По-друге, значна частка підприємств харчової промисловості не повністю позбавилась наслідків економічної кризи, має низьку рентабельність виробництва і не накопичила коштів для здійснення техніко-технологічного оновлення виробництва. Особливо це стосується малих та середніх підприємств, які самостійно, без державної підтримки не спроможні розгорнути повномасштабний інноваційний процес.

По-третє, дешева робоча сила не заохочує підприємців модернізувати виробництво.

По-четверте, швидка олігополізація ринків продовольчих товарів також не сприяє впровадженню інновацій.

По - п'яте, існують значні недоліки в системі освіти. Матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів та їхній кадровий склад не дозволяють готувати якісний інженерно-технічний персонал, який був би здатний працювати на сучасному прогресивному обладнанні та впроваджувати новітні технології, у тому числі у сфері контролю за якістю та безпечністю продукції [4, С. 49–51].

Водночас, в умовах зростаючої конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках продовольчих товарів, прискорення перебігу інфляційних процесів, постійного зростання вартості енергоносіїв, дефіциту кваліфікованої робочої сили саме інновації стають головним і необхідним чинником забезпечення конкурентних переваг для харчових підприємств і галузі в цілому. До того ж в умовах відкритості внутрішнього ринку (на вимогу СОТ зняті практично всі бар'єри для імпорту в Україну продовольчих товарів) вітчизняним споживачам пропонується широкий асортимент продовольчих товарів і видів продукції, що швидко змінюється за змістом і упаковкою. Без розвинутого власного інноваційного потенціалу вітчизняні виробники не здатні задовольнити сучасні вимоги ринку та конкурувати з більш інноваційно-озброєними конкурентами. Тож постійне удосконалення обладнання й технологій та впровадження інновацій є необхідною умовою становлення високоефективної, конкурентоздатної на внутрішньому і світовому ринках харчової промисловості України.

Інноваційна діяльність в харчовій промисловості здійснюється у різноманітних формах та в різних напрямках, головними з яких визнано:

- розвиток та удосконалення біотехнологій переробки сільськогосподарської сировини, створення нових видів продуктів загального та спеціального призначення, застосування ферментних препаратів та біологічно активних речовин;

- удосконалення системи зберігання продовольства на всьому шляху пересування сировини і готової продукції – від поля або ферми до споживача, застосування сучасних технологій і обладнання, забезпечення максимального зберігання харчової якості та зниження втрат біологічної цінності продуктів, унеможливлення бактеріального, хімічного і фізичного забруднення;

- виробництво повноцінних продуктів харчування і високоякісних кормів для тваринництва з побічної сировини та відходів харчової промисловості;

- розробка технологій виробництва якісно нових харчових продуктів з направлено зміненим хімічним складом відповідно до потреб організму людини;

- формування удосконаленої нормативно-методичної бази державного нагляду за якістю і безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини, контролю за виробництвом, закупками, поставками, транспортуванням, збереженням і реалізацією продукції, а також для створення умов для виробництва харчових продуктів гарантованої якості;

- розробка сучасної інструментальної й аналітичної бази для контролю безпеки продовольчої сировини та харчових продуктів.

Управління інноваційним розвитком галузі потребує узгодженої політики держави, бізнесу та науки. Держава повинна підтримувати інноваційно-активні підпри-

емства, забезпечувати еквівалентність конкурентних умов із зарубіжними виробниками продовольчих товарів, сприяти залученню інвестицій у впровадження вітчизняних передових технологій та адаптації іноземних технологічних інновацій до вітчизняних умов.

Вплив глобалізаційних процесів, зростаюча відкритість вітчизняної економіки надає нові можливості для широкого залучення ресурсів, у тому числі інвестиційних. Досить динамічний і сталий процес нарощування виробництва в харчовій промисловості та зростання обсягів іноземного інвестування відбувався завдяки безпосередньому виходу на вітчизняний ринок ряду великих іноземних компаній, які інтенсифікували процеси концентрації підприємств галузі через злиття та поглинання.

Іноземне інвестування, як один із основних засобів інтеграції харчової промисловості в світове господарство, забезпечує не тільки передачу капіталу, але й технологій, управлінського досвіду, навичок інновацій, чим сприяє розвитку галузі і просуванню вітчизняної продукції на зовнішні ринки.

Вступ до СОТ відкрив перед харчовою промисловістю нові можливості (доступ на зовнішні продовольчі ринки країн-членів СОТ, диверсифікація торговельних потоків і більш повна реалізація зовнішньоекономічного потенціалу галузі; збільшення прямих іноземних інвестицій у галузь; підвищення якості вітчизняної продукції через підвищення конкуренції на ринку), однак несе певні ризики і загрози (спад виробництва в цукровій та м'ясо-молочній галузях через імпорту дешевої продукції; погіршення фінансових результатів окремих вітчизняних підприємств внаслідок посилення на внутрішньому ринку конкуренції між вітчизняною та імпортованою продукцією; можливе банкрутство малих підприємств харчової промисловості через нестачу внутрішніх коштів на відтворення виробництва та ін.). Крім того, уповільнення світової економічної динаміки та світова продовольча криза може викликати скорочення попиту на продукцію вітчизняної харчової промисловості.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної харчової промисловості та конкурентоздатності її продукції є основним засобом максимізувати позитивні ефекти і мінімізувати загрози та ризики, пов'язані з зовнішньоторговельною лібералізацією. Слід також враховувати той факт, що загострення конкуренції актуалізуватиме потребу в модернізації виробництва та підвищенні якості готової продукції, в якнайскорішій реалізації інноваційної моделі розвитку галузі.

Висновки. Таким чином, підприємства харчової промисловості, як і економіка країни в цілому, виявились не готовими до роботи в умовах фінансово-економічної кризи. Водночас не викликає сумніву той факт, що в умовах протистояння фінансово-економічній кризі саме інноваційна діяльність є головним джерелом розвитку та підґрунтям майбутнього ефективного функціонування підприємств. Отже, активізація інноваційної діяльності є одним із пріоритетних завдань стратегічного розвитку підприємств галузі. Таким чином, підприємствам харчової промисловості слід зосередити зусилля на постійному удосконаленні технологій, розробленні нових рецептур, розширенні асортименту, комплексному використанні сировини, оновленні основних засобів, впровадженні нових напрямів виробництва, реорганізації бізнес-процесів, впровадженні енергозберігаючих технологій, застосуванні нестандартних маркетингових і рекламних заходів тощо. Потужні та інноваційно-активні підприємства мають більше шансів першими подолати кризу, отримати додаткові конкурентні переваги та протистояти конкурентам.

Список літератури / References

1. Указ Президента України від 6 травня 2015 року №105 (у редакції Указу Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015) Стратегія національної безпеки

України» – С. 14–15

Ykaz prezidenta Ukrainy [The decree of the President of Ukraine] of 6 may 2015 №105 (as amended by the Decree of the President of Ukraine of 26 may 2015 №287) “The national security Strategy of Ukraine”, P.14–15.

2. Державна служба статистики України – 2015. Обсяг реалізованої промислової продукції за січень–грудень 2014 року та індекс обороту (реалізації) в Україні. – Київ, 2015. – 307 с.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The state statistics service of Ukraine] - 2015. The volume of industrial production for January–December 2014 index of turnover (sales) in Ukraine, Kyiv, 2015, 307 p.

3. Колодяжна І.В. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності торговельних підприємств України / І.В. Колодяжна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – Випуск 5. – 2015. – С. 53–62.

Kolodyazhnaya, I.V. (2015) *Problemy i perspektyvy rozvytku inovatsiynoi diyalnosti torhovelnykh pidpriemstv Ukrainy* [Problems and prospects of development of innovative activity of Ukraine trade enterprises] *Scientific Bulletin of Uzhgorod national University*. «International economic relations and world economy» series, no. 5, pp. 53–62.

4. Чухраєва Н.М. Ресурсне забезпечення інноваційної діяльності харчових підприємств України / Н.М. Чухраєва // Ефективна економіка. – 2014. – №2. – С. 49–51.

Chukhraieva, N. M. (2014) *Resursne zabezpechennia inovatsiynoi diyalnosti kharchovykh pidpriemstv Ukrainy* [Resource providing of innovative activity of food companies of Ukraine] *Effective economy*, no. 2, pp. 49–51.

Дата надходження рукопису 23.04.2016 р.

Objective. *The objective of the article is the analysis of innovative activity of food industry enterprises, their innovative development stimulation assessment and the ability to update fixed assets in terms of post-crisis period uncertainty, the assessment of readiness of the industry for transformational change on the basis of innovative - investment approach and objectivation of the need to create conditions promoting the development of innovative processes in the industry.*

Methods. *The methodology of the development and tasks solution are based on a set of research methods. On the basis of system-analytical method the theoretical generalization of scientific concepts, developments and proposals, devoted to the stimulation has been carried out.*

Results. *The problems of the food industry transition to an innovative path of development and the role of innovation in the implementation system the Program of Ukraine economic reforms are specified.*

Key words: *investment, innovative activity, innovative processes, transformational change, food production, industry, reform, economic strategy.*

Цель. *Целью статьи является анализ инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности, оценка стимулирования их инновационного развития и способности к обновлению основных средств в условиях неопределенности посткризисного периода, оценка возможности отрасли к трансформационным изменениям на основе инновационно-инвестиционного подхода и обоснование необходимости создания условий, способствующих развитию инновационных процессов в отрасли.*

Методика. *В основу методологии исследования и решения поставленных задач положены совокупность методов исследования. На основе системно-аналитического метода выполнено теоретическое обобщение научных концепций, разра-*

боток и предложений, посвященных стимулированию.

Результаты. Определены проблемы перехода пищевой промышленности на инновационный путь развития и место инноваций в системе реализации Программы экономических реформ Украины.

Ключевые слова: инвестирование, инновационная деятельность, инновационные процессы, трансформационные изменения, промышленность, реформы, экономическая стратегия.

УДК 330.341.1:338.436(477)(045)

Наторіна А.О.,
канд. екон. наук

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна, e-mail: alyonanatorina@rambler.ru

ИЗОСТАТИЧНА МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Natorina A.,
Candidate of Economics

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine, e-mail: alyonanatorina@rambler.ru

ISOSTATIC MODEL OF UKRAINE AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES INNOVATION DEVELOPMENT

Мета. Дослідження інноваційної активності підприємств агропромислового комплексу України, ідентифікації чинників, що перешкоджають розвитку їх інноваційної діяльності та конструюванні моделі інноваційного розвитку підприємств на засадах нелінійної динаміки.

Методи. Міждисциплінарність наукової проблеми зумовила застосування комплексу методів: абстрагування, аналізу та синтезу; аналітичних і логічних узагальнень; економіко-математичного моделювання.

Результати. Конструювання спіральної ізостатичної моделі інноваційного розвитку підприємств на засадах нелінійної динаміки, що відображає динамічність процесу їх інноваційного розвитку за результатами діагностики інноваційної діяльності та визначення вектора її розвитку, а також враховує тренди трансформації інноваційної активності підприємств у галузі.

Ключові слова: АПК, інновації, інноваційна активність, інноваційний розвиток, ізостатична модель, нелінійна динаміка.

Постановка проблеми. Стратегічний вектор прогресивного економічного розвитку агропромислового комплексу України детермінується трендом інноваційної спрямованості, що передбачає розробку моделі інноваційного розвитку підприємств та дозволяє вирішити спектр проблем, пов'язаних із плануванням та реалізацією інноваційних проектів і програм у галузі з подальшим внесенням корективів у сфери функціонування підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інноваційної діяльності підприємств агропромислового комплексу України вивчалася багатьма вітчизняними й зарубіжними вченими, серед яких Л. Березіна [2], В. Демідов [5], Л. Дорогань, В. Ільїн, Н. Лебедева [5], М. Одінцов, О. Олійник [5], Е. Савицький [1]. Незва-

жаючи на наукову цінність проведених досліджень, необхідно визнати, що вони потребують теоретичного і методологічного узагальнення з метою обґрунтування наукових розробок щодо оптимізації інноваційної діяльності українських підприємств агропромислового сектора.

Мета статті полягає у дослідженні інноваційної активності підприємств агропромислового комплексу України, ідентифікації чинників, що перешкоджають розвитку їх інноваційної діяльності та конструюванні спіральної ізостатичної моделі інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу на засадах нелінійної динаміки, імплементація якої сприятиме підвищенню результативності функціонування підприємств на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний розвиток як механізм стратегічної модернізації галузей агропромислового комплексу України на сучасному етапі є ключовим чинником поліпшення його соціально-економічних показників, а інновації в агропромисловому комплексі формують основу для забезпечення темпів і якості нарощування виробничого потенціалу країни та підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх продовольчих ринках [1, с. 78]. Тому питання формування механізму управління ефективним розвитком суб'єктів господарювання в сучасних умовах освоєння інновацій виступає пріоритетним.

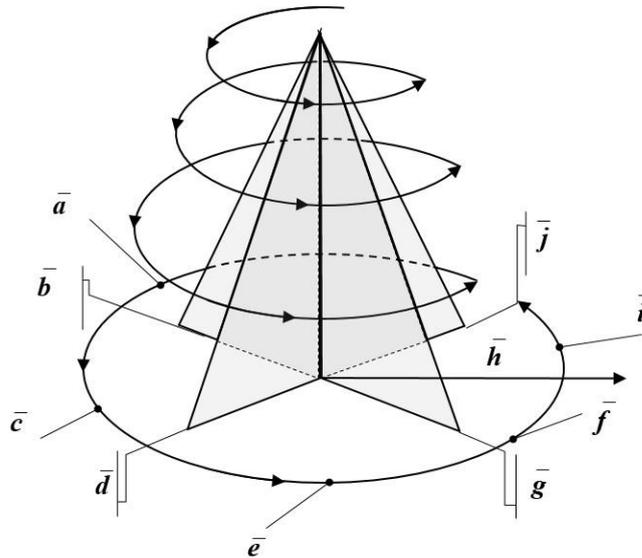
Проблема стабілізації діяльності підприємств агропромислового комплексу України зумовлює необхідність активізації їх інноваційної діяльності, що потребує опрацювання стратегії, яка відповідає потребам економічного розвитку у довготривалій перспективі [2, с. 126]. Вирішення завдання вимагає проведення критичного комплексного аналізу існуючих підходів до створення основ забезпечення ефективного розвитку суб'єктів господарювання в агропромисловості за умов масштабного використання інновацій. Згідно з проведеним дослідженням, менше половини усіх суб'єктів агропромислового комплексу активно впроваджують інновації у власну діяльність. Така ситуація значною мірою зумовлена станом національної економіки, наслідком чого виступає низька інноваційна активність вітчизняних агропромислових підприємств.

За даними Державної служби статистики України [3], основними чинниками, що перешкоджають розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, є: нестача власних коштів (80,1% досліджуваної сукупності підприємств), великі витрати на нововведення (55,5%), недостатня фінансова підтримка держави (53,7%), високий економічний ризик (41%), недосконалість законодавчої бази (40,4%), тривалий термін окупності нововведень (38,7%), відсутність коштів у замовників (33,3%), нестача кваліфікованого персоналу (20%), відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями (19,7%), нестача інформації про ринки збуту (17,4%), нестача інформації про нові технології (16,1%).

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що для сприяння інноваційному розвитку агропромислових підприємств України доцільною є розробка моделі інноваційного розвитку підприємств адаптивної сучасним реаліям з нівелюванням чинників, що перешкоджають розвитку інноваційної діяльності підприємств та урахуванням їх інноваційної активності. Важливим аспектом виступає акцентування уваги на створенні інноваційної продукції та послуг, передусім, ґрунтуючись на здатності підприємств агропромислового комплексу України коректно реагувати на чинники маркетингового середовища, приймати стратегічні організаційно-управлінські рішення, що у перспективі також гарантуватиме їх інноваційний розвиток.

З метою забезпечення ефективного довготривалого функціонування підприємств агропромислового комплексу України, автором розроблено ізостатичну мо-

дель інноваційного розвитку на засадах нелінійної динаміки, графічну інтерпретацію якої наведено на рисунку 1.

Умовні позначення: \bar{a} – нерівноважна траєкторія інноваційної діяльності; \bar{b} – діагностика інноваційної діяльності та визначення вектора її розвитку; \bar{c} – детермінація інноваційної активності; \bar{d} – досягнення рівноважного стану інноваційного розвитку; \bar{e} – аналіз інноваційної активності; \bar{f} – дестабілізація інноваційної активності; \bar{g} – інтерстиціальний стан інноваційного розвитку; \bar{h} – нерівноважний стан інноваційного розвитку; \bar{i} – ініціація процесу інтенсифікації інновацій; \bar{j} – експлікація нерівноважного стану інноваційного розвитку. Інтенсифікація релевантних інновацій.

Рисунок 1. Ізостатична модель інноваційного розвитку підприємств на засадах нелінійної динаміки

Джерело: розроблено автором

Враховуючи нелінійність динаміки економіки України та притаманну підприємствам швидку зміну інноваційної активності, обґрунтована модель відображає інноваційний розвиток агропромислових підприємств у стані нерівноваги. Нерівноважний стан інноваційного розвитку підприємства визначає зміну вектора його ринкової діяльності, а дестабілізація інноваційної активності ініціює процес інтенсифікації інновацій і модернізацію системи управління підприємством з огляду на експлікацію нерівноважного стану інноваційного розвитку, що виступає підґрунтям інтенсифікації релевантних інновацій, які здатні забезпечити реалізацію стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності підприємств, інтеграцію та координацію наявних ресурсів. При цьому інноваційний розвиток підприємств агропромислового комплексу, враховуючи нерівноважну траєкторію інноваційної діяльності, доцільно розглядати у вигляді циклу, який поєднує траєкторії \bar{a} ; \bar{b} ; \bar{c} ; \bar{d} ; \bar{e} ; \bar{f} ; \bar{g} ; \bar{h} ; \bar{i} ; \bar{j} та, зокрема, враховує інтерстиціальний стан інноваційного розвитку підприємства. Запропонована ізостатична модель дає змогу оцінити коливання з постійними амплітудою і частотою (автоколивання) та визначити тип інноваційного розвитку підприємств у залежності від щільності прилягання траєкторій: стійкі – близькі траєкторії; напівстійкі – траєкторії, що знаходяться по один бік від циклу; нестійкі – віддалені траєкторії.

Для визначення щільності прилягання траєкторій доцільно використовувати метод, що ґрунтується на використанні функції наслідування. Сутність побудови зазначеної функції наслідування полягає у тому, що на початковому етапі проводиться промінь, який перетинає граничний цикл і траєкторії, що прилягають. Наприклад, проводиться промінь ON , що виходить з певної точки O , яка лежить усередині граничного циклу. Після чого вводиться координата k уздовж ON . Так, траєкторія, що виходить з точки N належить зазначеному променю ON . Припустивши, що траєкторія вперше перетинає промінь у точці M , введемо функцію $k_M = f(k_N)$, яка кожній точці з координатою k_N ставить у відповідність координату точки M . Нехай k_i – координата n -го перетину траєкторії з променем. Тоді $k_{i+1} = f(k_i)$, а граничному циклу відповідає нерухома точка цього відображення $k' = f(k')$. Якщо $k_i \rightarrow k'$ для всіх k_i , що належать околу k' , то щільність прилягання траєкторій буде стійкою.

Узагальнення наведеного вище підходу має назву методу перетинів Пуанкаре [4, с. 101–102]. Слід зазначити, що переходячи до систем з більшою кількістю вимірювань, замість променю ON потрібно розглядати деяку гіперплощину. Тому, враховуючи тривимірність ізостатичної моделі інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу, необхідно розглядати точки $A_0, A_1, A_2, \dots, A_i$ як перетини траєкторії з площиною S . Перетворення $A_{i+1} = T(A_i)$, що перетворює точку в іншу (наступну), називається відображенням Пуанкаре.

Перевагою застосування методу перетину Пуанкаре виступає спрощення дослідження ізостатичної моделі інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу, а саме: кількість фазових змінних зменшується на одиницю; диференціальні рівняння замінюються різницевиими рівняннями, що спрощують процес розрахунків, а, отже, і проведення дослідження; зменшення обсягу даних, що підлягають обробці за рахунок ігнорування відповідної множини точок, що утворили траєкторію. Крім того, багато систем диференціальних рівнянь породжують схожі відображення. Тому одновимірні та двовимірні відображення доцільно розглядати як спрощені моделі різних процесів.

Висновки. У ході проведеного дослідження встановлено, що визначальною умовою сталого функціонування підприємств агропромислового комплексу України є їх інноваційний розвиток, що зумовлений інноваційною активністю, яка, у свою чергу, прямо пропорційно залежить від можливості підприємств нівелювати чинники, що перешкоджають розвитку їх інноваційної діяльності, серед яких: нестача власних коштів, великі витрати на впровадження нововведень, недостатня фінансова підтримка держави та високий економічний ризик. Запропоновано спіральну ізостатичну модель інноваційного розвитку підприємств на засадах нелінійної динаміки, що відображає динамічність процесу інноваційного розвитку підприємств за результатами діагностики інноваційної діяльності та визначення вектора її розвитку, а також враховує тренди трансформації інноваційної активності підприємств у галузі.

Список літератури / References

1. Савицький Е.Е. Розвиток інноваційних процесів у вітчизняних аграрних підприємствах / Е.Е. Савицький // Економіка АПК. – 2014. – № 4 – С. 77–82.
Savytskyi, E.E. (2014). *Rozvytok innovatsiinykh protsesiv u vitchyznianykh ahrarnykh pidpriemstvakh* [The development of innovative processes in the domestic agricultural enterprises], *Ekonomika APK* [Economics of AIC], no. 4, pp. 77–82.
2. Березіна Л.М. Інноваційна політика підприємств АПК : тактичні та стратегічні аспекти / Л.М. Березіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 122–132.

- Berezina, L.M. (2013). *Innovatsiina polityka pidpriemstv APK: taktychni ta stratehichni aspekty* [Innovation policy of agricultural enterprises: tactical and strategic aspects], *Marketynh i menedzhment innovatsii* [Marketing and Management of Innovations], no. 4, pp. 122–132.
3. Державна служба статистики України : статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: statystychna informatsiia. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Князь І.О. Керування хаотичною поведінкою системи зв'язаних осциляторів з метою стабілізації просторово-однорідних станів / І.О. Князь // Вісник СумДУ. Серія Технічні науки. – 2009. – № 2. – С. 100–104.
- Kniaz, I.O. (2009). *Keruvannia khaotychnoiu povedinkoiu systemy zv'iazanykh ostsyliatoriv z metoiu stabilizatsii prostorovo-odnorodnykh staniv* [Management of chaotic behavior of a system of coupled oscillators to stabilize the spatially homogeneous state], *Visnyk SumDU. Serii Tekhnichni nauky*, no. 2, pp. 100–104.
5. Демидов В.А. Региональная инновационная система: потенциал и тенденции развития / В.А. Демидов, Н.Н. Лебедева, О.С. Олейник. – В. : ВолГУ, 2008. – 137 с.
- Demidov, V.A., Lebedeva, N.N., Olejnik, O.S. (2008). *Regional'naja innovacionnaja sistema: potencial i tendencii razvitija* [Regional innovation system: the potential and development trends], VolGU Publ., 137 p.

Дата надходження рукопису 21.04.2016 р.

Objective. *To research innovative activity of Ukraine agro industrial complex enterprises, to identify barriers to the development of their innovation and to create a model of enterprises innovative development based on non-linear dynamics.*

Methods. *Interdisciplinary of scientific problems has determined the use of complex methods: abstraction, analysis and synthesis; analytical and logical generalizations; economic and mathematical modeling.*

Results. *The design of spiral isostatic model of enterprises innovative development based on the nonlinear dynamics, reflecting the dynamism of the innovation development process based on the results of innovative activity diagnostics and its development vector sizing, as well as giving weight to trends in the innovation activity transformation of enterprises in the industry.*

Key words: *agriculture, innovation, innovative activity, innovative development, isostatic model, nonlinear dynamics.*

Цель. *Исследование инновационной активности предприятий агропромышленного комплекса Украины, идентификации факторов, препятствующих развитию их инновационной деятельности и конструированию модели инновационного развития предприятий на основе нелинейной динамики.*

Методы. *Междисциплинарность научной проблемы обусловила применение комплекса методов: абстрагирования, анализа и синтеза; аналитических и логических обобщений; экономико-математического моделирования.*

Результаты. *Конструирование спиральной изостатической модели инновационного развития предприятий на основе нелинейной динамики, отражающей динамичность процесса их инновационного развития по результатам диагностики инновационной деятельности и определения вектора ее развития, а также учитывает тренды трансформации инновационной активности предприятий в отрасли.*

Ключевые слова: *АПК, инновации, инновационная активность, инновационное развитие, изостатическая модель, нелинейная динамика.*

УДК 330.47: (330:658)

Тернов С.О.,
канд.техн.наук,
старш.наук.співроб,
Бескровний О.І.,
канд.техн.наук, доц.,
Фортуна В.В.,
канд.фіз.-мат.наук., доц.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: matemat@kaf.donnuet.edu.ua

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА НАОЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ

Ternov S.,
Candidate of Technics Science,
Senior Research Fellow,
Beskrovnyi O.,
Candidate of Technics Science,
Associated Professor,
Fortuna V.,
Doctor of Philosophy (Phys-Math), Associated Professor.

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: matemat@kaf.donnuet.edu.ua

ENTERPRISE ECONOMIC ACTIVITY MODELING WITH ASSISTANCE OF COMPUTER TECHNOLOGY AND VISUAL IMAGES

***Мета.** У роботі розглянуто проблему моделювання економічних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки та наочних зображень для прийняття управлінських рішень. Метою є запропонувати алгоритми застосування такої методології у поточній діяльності управління підприємством в умовах обмеженого реального часу та продемонструвати можливість застосування у режимі «Поради» запропонованої методології для вибору оптимальної стратегії.*

***Методи.** Використовуються оптимізаційні методи та методи автоматизованого проектування на наочних зображеннях. Запропоновано застосувати засоби інтерактивного проектування і машинної графіки у процесі моделювання економічної діяльності підприємства. Застосовуються спеціальні програмні засоби для організації побудови графічної моделі, організації діалогу і здійснення контролю. Пошук оптимальної стратегії діяльності підприємства здійснюється за пультом монітора, при цьому право ухвалення компромісного рішення надається менеджеріві.*

***Результати.** Запропонований підхід до автоматизованого моделювання дозволяє досягти бездефектного моделювання, здійснити пошук нових можливостей у керуванні й контролі за поточними і передбачуваними станами досліджуваних об'єктів. Застосування запропонованого методу дає можливість розглянути різноманітні фактори, які впливають на досліджуваний процес, і забезпечити можливість прийняття оптимальної стратегії діяльності в умовах обмеженого часу на її розробку.*

***Ключові слова:** Моделювання економічних процесів, оптимальна стратегія діяльності, комп'ютерні технології, наочні зображення, номограма, алгоритм.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні умови планування діяльності регіону і його підприємств викликають необхідність моделювання все більш складних процесів, розгляду багатокритеріальних задач і ухвалення рішення в стис-

лий термін. Пошук оптимальної стратегії ускладнюється тим, що в умовах багатокритеріальності, у більшості випадків, взаємозв'язки між досліджуваними параметрами та умови, які накладаються на них, не дозволяють збільшувати, наскільки це бажано, всі ті характеристики, зростання яких підвищує якість процесу, який моделюється, і зменшити всі ті параметри, мінімізація яких покращує проєктований процес. У цих випадках обмеження і зв'язки між окремими параметрами призводять до необхідності йти на компроміс і право вибору компромісного рішення залишається за менеджером. Процес моделювання об'єкта при цьому здійснюється на наочних зображеннях у ході діалогу за пультом монітора, що забезпечує в динаміці варіантне проєктування з постійним візуальним контролем його результатів. Графічні моделі дозволяють наочно відобразити хід економічного процесу й тенденції можливої його зміни, отже використовувати дані моделювання в інтерактивному режимі.

Мета статті. Розглянути теоретичні питання застосування комп'ютерних технологій щодо моделювання процесів економічної діяльності підприємства на наочних зображеннях. Продемонструвати можливість застосування у режимі «Поради» запропонованої методології для вибору оптимальної стратегії діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багато задач управління галузями машинобудування, транспорту, сільського господарства, розподілу ресурсів і т.д. призводять до знаходження екстремуму функцій, які описують ці процеси [1, с. 53–138; 2, с. 17–25].

У разі необхідності моделювання процесу діяльності якого-небудь підприємства необхідно враховувати, що основним показником економічної діяльності підприємства є прибуток. Отриманий підприємством прибуток (Π) може бути описаний деякою функціональною залежністю.

Припустимо, що одержання прибутку підприємства описується деякою функцією f багатьох змінних

$$\Pi = f(x_1, \dots, x_n), \quad (1)$$

де X – вектор-стовпчик його параметрів або режимів роботи.

Аргументами вищенаведеної функції цілі f (прибуток підприємства) можуть бути:

- матеріальні витрати;
- оплата праці робітників;
- кількість змін у день;
- кількість робочих днів на місяць;
- амортизація основних фондів;
- коефіцієнт реалізації продукції в Україні;
- коефіцієнт реалізації продукції за кордоном;
- вартість реалізації продукції в Україні;
- вартість реалізації продукції за кордоном;
- курс валюти НБУ;
- вартість придбаної сировини;
- вартість тари й упаковки;
- витрати на оплату енергоресурсів;
- транспортні витрати і т.д.

Кожен аргумент має відповідні обмеження, регламентовані законодавством України, нормативними галузевими документами, технічними можливостями застосованого устаткування і т.п. У загальному випадку маємо класичну задачу оптимізації:

Знайти з області обмежень Q такі аргументи $X = (x_1, x_2, \dots, x_n)^T$, при яких функція цілі $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ досягала б свого екстремального значення (*max*, *min*).

Вектор X , що задовольняє області Q , називають планом, а план, що забезпечує екстремум функції f – оптимальним планом. Функція $f(X)$ називається функцією цілі.

Задачі пошуку оптимального плану називаються задачами оптимізації.

На практиці ж багато з шуканих параметрів функції f є константами (*const*). Наприклад, розрахункова потужність застосовуваного устаткування, орендна плата, нормативи податкових відрахувань, норматив накладних витрат і т.д. Інші ж параметри мають чітко визначені межі можливих коливань. Процес моделювання складного об'єкта нами пропонується здійснювати за допомогою графічних зображень [3, с. 20], які забезпечували б у динаміці варіантне моделювання складних економічних об'єктів з постійним візуальним контролем його результатів. У якості такого графічного зображення використовуються номограми [4, с. 219, 223; 5, с. 140–141; 6, с. 156, 157], які забезпечують графічне представлення функції від декількох змінних i , за допомогою простих геометричних операцій, дозволяють досліджувати функціональні залежності без виконання обчислень. Алгоритм застосування номограм передбачає визначення значень для одних відомих параметрів і встановлення меж зміни для інших. Далі послідовно фіксують з заданим наперед кроком зміни однієї групи параметрів і будують відповідне сімейство ліній, графічно відображають зміну прибутку підприємства в залежності від решти параметрів. Таким чином, графічні моделі дозволяють наочно відобразити хід економічного процесу і тенденції можливої його зміни, а також визначати розмір прибутку підприємства при різних значеннях необхідної сукупності факторів.

Такий підхід дозволяє досягти бездефектного моделювання, здійснити пошук нових можливостей у керуванні й контролі за існуючими і прогнозованими станами досліджуваних процесів, забезпечити прийняття оптимальної стратегії діяльності в умовах обмеженого часу на її розробку.

Отже, в якості вхідних параметрів процесу моделювання економічної діяльності підприємства використовуються числові значення параметрів, які описують можливі режими роботи підприємства (матеріальні витрати, оплата праці працівників, вартість придбаної сировини, вартість реалізованої продукції тощо). Математична модель вхідних параметрів може бути представлена прямокутною матрицею розміром $n \times m$. Величина n указує на кількість можливих режимів роботи підприємства, а m – число параметрів, що характеризують один із режимів роботи. Позначимо сукупність вхідних параметрів моделі через СВІМ.

На виході ж очікується сукупність значень параметрів оптимального режиму роботи підприємства із зазначенням величини отриманого прибутку та числовим описом застосовуваних критеріїв. Математичну модель сукупності значень вихідних параметрів складає вектор-рядок розмірності $m+k$. Величина k визначається числом досліджуваних у процесі моделювання характеристик. Сукупність значень вихідних характеристик оптимальної стратегії економічної діяльності підприємства позначимо через ОСДП.

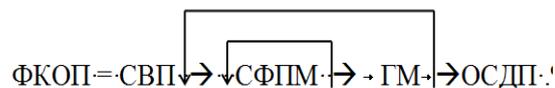
Для виконання переходу від СВІМ (сукупність значень вхідних параметрів моделі) до ОСДП (сукупність значень параметрів оптимальної стратегії економічної діяльності підприємства) використовується математичний апарат перетворення значень параметрів вхідної моделі у значення параметрів оптимальної стратегії економічної діяльності підприємства з урахуванням набору обмежень їх існування. Набір обмежень є областю існування параметрів шуканої моделі. У якості обмежень використовуються вирази, що відображають режими роботи підприємства, враховують положення чинного законодавства і т.д. У якості математичної моделі елементів на-

бору обмежень, як правило, використовуються нерівності виду $f(x) \leq B$, де B є вектор-стовпчиком розмірності відповідно до кількості обмежень. Сюди, також, залучаються аналітичні залежності установлення зв'язків між цифровою й геометричною моделями та формування цільової функції моделі. При формуванні цільової функції, залежно від поставленої задачі, застосовуються детерміновані або статистичні інтегральні критерії. Позначимо сукупність функціональних перетворень значень параметрів вхідної моделі через СФПМ.

Наочне відображення ходу економічного процесу і тенденцій можливої його зміни здійснюється за допомогою графічної моделі (ГМ). Для побудови графічної моделі створюється програмний засіб виконання розрахунків і графічного відображення їхніх результатів. Алгоритм програмного засобу передбачає можливість введення значень для одних відомих параметрів і встановлення меж зміни для інших. Далі послідовно фіксують із заданим наперед кроком зміни однієї групи параметрів і будують відповідне сімейство ліній, які графічно відображають зміну прибутку підприємства в залежності від числа параметрів, що залишилися. Використання геометричної моделі як наочної й зрозумілої менеджерам, які не мають спеціальної математичної підготовки, не є самоціллю. Вона повинна бути підпорядкована цілям обчислювального процесу, полегшити вибір його шляху й скоротити час визначення оптимальної стратегії діяльності підприємства.

Порядок застосування сукупності функціональних перетворень значень параметрів вхідної моделі та графічних відображень економічної діяльності підприємства регламентується функцією управління обчислювальним процесом (ФКОП). Функція ФКОП містить у собі блок організації діалогу, що передбачає раціональний розподіл функцій між користувачем і комп'ютером [7]. Програмні засоби організації діалогу виконують обробку переривань від пристроїв зворотного зв'язку й переведення системи в результаті обробки у відповідний стан. Зазначені програмні засоби передбачають виконання всіх необхідних графічних і обчислювальних операцій для розв'язання задач моделювання економічних процесів. Програми організації діалогу також відтворюють на екрані монітора текстові і цифрові повідомлення, які коментують хід обчислювального процесу, що дозволяє користувачеві здійснювати його контроль. До складу блоку діалогу також входять прикладні програми коригування оперативних даних. Це надає можливість втручатися в хід обчислювального процесу, одержувати рішення, які відповідають всім, наперед заданим вимогам.

Функція ФКОП може бути представлена у вигляді:

Пошук оптимального режиму діяльності підприємства здійснюється менеджером за пультом управління комп'ютером.

Кінцевим підсумком роботи за пультом монітора є конкретні рекомендації з поліпшення економічної діяльності підприємства.

Метод автоматизованого проектування на наочних зображеннях є універсальним і може бути використаний при розв'язанні реальних задач економіки. Наприклад, при моделюванні економічної діяльності підприємства, з урахуванням існуючого податкового законодавства, аналізі діяльності торговельних закупівельних державних або приватних підприємств, складанні техніко-економічного обґрунтування господарської діяльності підприємства, розробці бізнес-планів і т.д.

Як приклад, розглянемо діяльність посередницького підприємства. Припустимо, що деяке підприємство для здійснення торговельної угоди бере в банку кредит у

сумі КР терміном на Т місяців при процентній ставці ПК річних. Норматив плати підприємству-гарантові становить ПП%. Підприємство купує неподільний товар (вагони, контейнери, мішки й т.п.). Відома ціна ЦК покупки одиниці товару й ціна ЦР його продажу. Транспортні витрати ТВ визначають за відомим обсягом VT перевезення товару й вартості його перевезення. Накладні витрати на придбання і транспортування товару становлять НТ%, накладні витрати діяльності становлять НК гривень. Норматив податку на додану вартість становить НД%, а податку на прибуток – ПП%. Інші параметри для даного прикладу не розглядаються.

У цьому випадку валовий дохід (ВД) підприємства становить:

$$ВД = V \cdot ЦР, \text{ де } V = \frac{КР}{ЦК}. \quad (2)$$

Витрати (В) на проведення торговельної угоди складуться:

$$B = V \cdot ЦК + ТВ \cdot \frac{V}{VT} + НТ \cdot V \cdot ЦК + \frac{КР \cdot ПК \cdot Т}{12 \cdot 100} + \frac{КР \cdot ПП}{100} + НК. \quad (3)$$

Податок на додану вартість (ПДВ) визначають за формулою:

$$ПДВ = \frac{V \cdot (ЦР - ЦК)}{6}. \quad (4)$$

Прибуток (П) підприємства складе:

$$П = (ВД - В - ПДВ) \cdot (1 - ПП), \quad (5)$$

де ВД – валовий дохід;

В – витрати на проведення торговельної угоди;

НДС – податок на додану вартість;

ПП – норматив податку на прибуток.

Розглянемо два можливих випадки застосування запропонованого алгоритму моделювання економічної діяльності підприємства.

Перший випадок. Ціна покупки товару ЦК і ціна ЦР його продажу є змінними, інші параметри приймають числові значення, що задаються менеджером. Відомі також межі ціни можливого придбання товару. У цьому випадку, задаючи межі й крок зміни ціни ЦК (200, 220, 240, 260, ... грн), для визначення прибутку залежно від ЦК і ЦР одержуємо сімейство прямих (рис. 1).

Другий випадок. Процентна ставка за використання кредиту ПК і період його використання Т є змінними, а інші параметри приймають конкретні числові значення. Відомо, що кредит можна взяти на 6, 8, 10, 12, ... місяців. У цьому випадку для визначення прибутку залежно від ПК і Т одержуємо пучок ліній, наведений на рисунку 2.

Наведені графічні зображення дозволяють менеджерів визначати самому числові значення прибутку або змінних величин, виконувати пряму й зворотну інтерполяцію досліджуваного обчислювального процесу. Наприклад, відомо, що ціна придбання товару становить 260 грн. Підприємство передбачає отримати прибуток від торговельної угоди в сумі 16000 грн. За графіком, наведеним на рисунку 1, менеджер визначає, що ціна реалізації товару повинна бути не менше 400 грн.

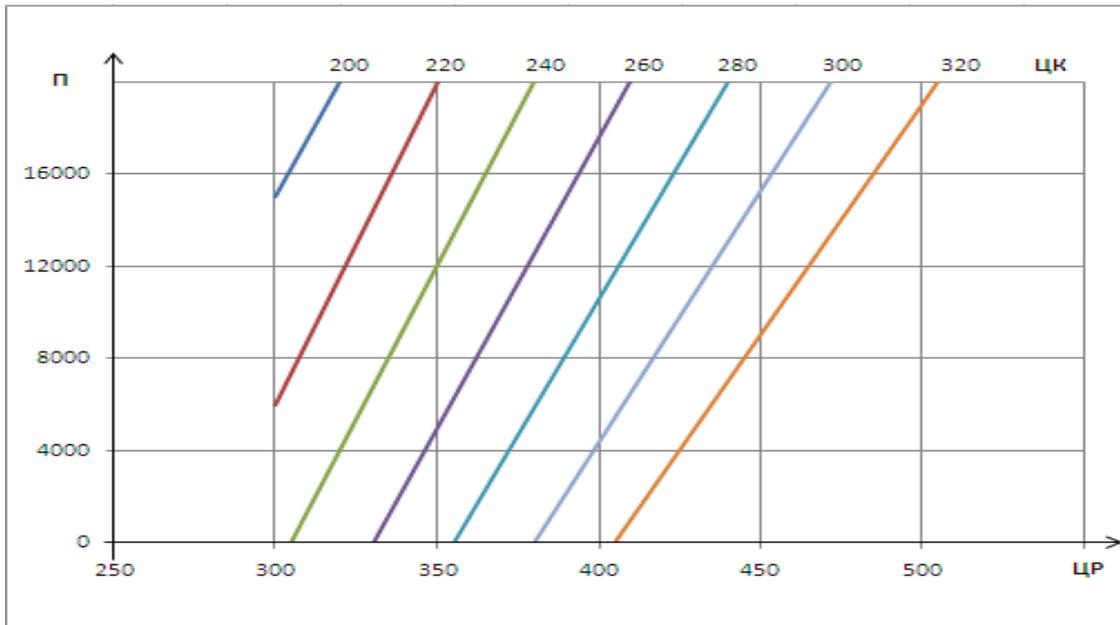

Рисунок 1. Графік залежності прибутку від ціни покупки й ціни продажу товару.

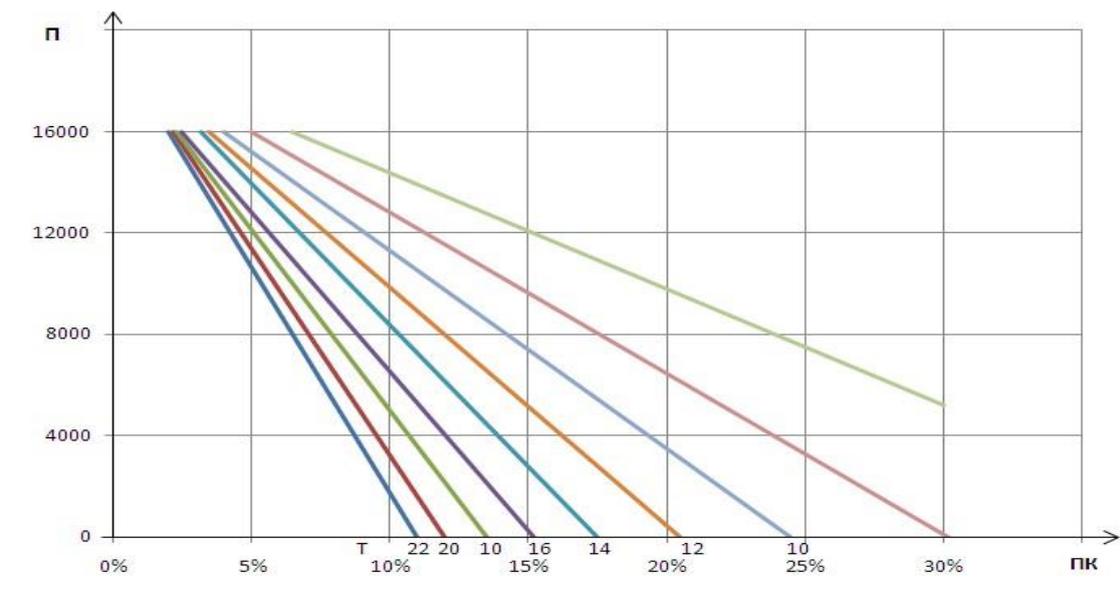

Рисунок 2. Графік залежності прибутку від процентної ставки й періоду користування кредитом

Висновки. Застосування запропонованого підходу до автоматизованого моделювання економічних процесів дозволить досягти бездефектного моделювання, здійснити пошук нових можливостей у керуванні і контролі за існуючими та передбачуваними станами досліджуваних процесів, забезпечити прийняття оптимальної стратегії діяльності в умовах обмеженого часу на її розробку.

Список літератури / References

1. Компьютерное моделирование менеджмента / А.Ф. Горшков и др. ; Под общ. ред. Н.П. Тихомирова. – М. : Издательство «Экзамен», 2007. – 622 с.

- Gorshkov, A.F. (2007) *Komp'yuternoe modelirovanie menedzhmenta* [Computer Simulation of Management], Moscow, Ekzamen Publ., 622 p.
2. Клоков И.В. Бизнес – план на компьютере / И.В. Клоков. – СПб. : Питер, 2008. – 176 с.
Klokov, I.V. (2008). *Biznes-plan na komp'yutere* [Business-plan on the computer], St. Petersburg, Piter Publ., 176 p.
3. Тернов С.А. Автоматизированное моделирование экономических процессов на наглядных изображениях / С.А. Тернов // Вестник ДонГАУ : научный журнал «Менеджер», Донецк : ДонГАУ, 1998, №2. – С. 18–21.
Ternov, S.A. (1998). *Avtomatizirovannoe modelirovanie ekonomicheskikh processov na nagljadnyh izobrazhenijah* [Computer-aided simulation of economic processes on visual images], *Vestnik DonGAU: nauchnyj zhurnal "Menedzher"* [Bulletin of Don State Academy of Management: scientific journal "Manager"], Donetsk, DonGAU, no 2, pp. 18–21.
4. Полуянов В.П. Построение номограмм для выбора оптимального тарифа на услуги водоснабжения для населения / В.П. Полуянов // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Донецьк, ДонНТУ, 2007. – Випуск 31–3 (117). – С. 219–224.
Poluyanov, V.P. (2007). *Postroenie nomogramm dlja vybora optimal'nogo tarifa na usluzhi vodosnabzhenija dlja naselenija* [The construction of nomograms to select the optimal tariff for water supply services to the population], *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seria: ekonomichna*. [Proc. of the Donetsk NTU. Series: economic], no 31-3 (117), pp. 219–224.
5. Ванникова Е.Н. Маркетинговые исследования : учебное пособие / Е.Н. Ванникова. – Улан-Уде : Изд-во ВСГТУ, 2005. – 160 с.
Vannikova, E.N. (2005) *Marketingovyie issledovanija* [Marketing research], Ulan-Ude, VSGTU Publ., 160 p.
6. Иванов В.И. Использование номограмм для прогнозирования процессов энерго- и массопереноса при производстве огнеупоров / В.И. Иванов, Т.Н. Нестеренко, В.Ю. Зинченко, Л.В. Судоплатов // Металургія. – 2014. – Вип. 2. – С. 154–160. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Metalurg_2014_2_25.
Ivanov, V.I. (2014) *Ispol'zovanie nomogramm dlja prognozirovanija processov jenergo- i massoperenosa pri proizvodstve ogneuporov* [The use of nomograms to predict the energy and mass transfer processes in the production of refractories], *Metallurgia* [Metallurgy], no. 2, pp. 154–160. Available at : http://nbuv.gov.ua /UJRN/ Metallurg_2014_2_25.

Дата надходження рукопису 08.04.2016 р.

Objective. *The paper considers the problem of modeling of economic processes with the assistance of computer technology and visual images to make management decisions. The aim is to offer the use of such algorithms in the current methodology of management in conditions of limited real-time and demonstrate the applicability of proposed mode 'Tips' methodology for choosing the optimal strategy.*

Methods. *We use optimization methods and techniques aided design to visual images. The means of interactive design and computer graphics simulation in the economic activity of the enterprise are offered for application. Special software for the creating graphic model of dialog and control are used. Search for the optimal strategy of the company is carried out by remote monitor, while the right to compromise decision is given to the manager.*

Results. *The approach to automated modeling allows to achieve defect-free modeling, search for new opportunities in the management and control of the current and foreseeable conditions of the objects. Application of the proposed method makes it possible to consider various factors that influence the study process and ensure the optimal decision strategy in*

the limited time for its development.

Key words: *Modeling of economic processes, the optimal strategy of computer technology, visual images, nomogram, algorithm.*

Цель. *В работе рассмотрена проблема моделирования экономических процессов с использованием средств вычислительной техники и наглядных изображений для принятия управленческих решений. Целью является предложить алгоритмы применения такой методологии в текущей деятельности управления предприятием в условиях ограниченного реального времени и продемонстрировать возможность применения в режиме «Совета» предложенной методологии для выбора оптимальной стратегии.*

Методы. *Используются оптимизационные методы и методы автоматизированного проектирования на наглядных изображениях. Предложено применить средства интерактивного проектирования и машинной графики в процессе моделирования экономической деятельности предприятия. Применяются специальные программные средства для организации построения графической модели, организации диалога и осуществления контроля. Поиск оптимальной стратегии деятельности предприятия осуществляется за пультом монитора, при этом право принятия компромиссного решения предоставляется менеджеру.*

Результаты. *Предложенный подход к автоматизированному моделированию позволяет достичь бездефектного моделирования, поиска новых возможностей в управлении и контроле за текущими и предполагаемыми состояниями исследуемых объектов. Применение предложенного метода дает возможность рассмотреть различные факторы, влияющие на исследуемый процесс и обеспечить возможность принятия оптимальной стратегии деятельности в условиях ограниченного времени на ее разработку.*

Ключевые слова: *Моделирование экономических процессов, оптимальная стратегия деятельности, компьютерные технологии, наглядные изображения, номограмма, алгоритм.*

УДК 502.7: 658.5

Федорченко А. О.,
старш. викл.

Донецкий национальный университет экономики и
торговли имени Михайла Туган-Барановського
м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: anastasiya_210484@mail.ru

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ГІРНИЧОРУДНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Fedorchenko A.,
senior lecturer

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: anastasiya_210484@mail.ru

METHODOICAL APPROACH OF ECONOMICAL ESTIMATION OF COMPLEX USING OF WASTES ON MINING-ORE ENTERPRISES

Мета. *Мета статті полягає в дослідженні всіх параметрів, які беруть участь в економічному оцінюванні використання відходів збагачення гірничорудних підприємств.*

Методика. У процесі дослідження використано комплексний метод досліджень: наукове узагальнення та аналіз літературних джерел; корекційно-регресійний аналіз для визначення значущості факторів впливу на оцінювання економічної ефективності комплексного використання мінеральної сировини; експертний аналіз.

Результати. Запропонований метод дозволив оцінити ефективність комплексного використання мінеральної сировини з урахуванням усіх факторів впливу на економічну ефективність діяльності гірничорудного підприємства.

Ключові слова: економічне оцінювання, відходи збагачення, комплексне використання, методичний підхід, ефективність використання відходів.

Постановка проблеми. З початку експлуатації гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу у хвостосховищах накопичено 1,5 млрд м³ відходів. Щорічно у хвостосховище направляється понад 60 млн м³ відходів збагачення.

Видобуток руди з поглибленням кар'єрів здійснюється у більш складних, ніж раніше, гірничо-геологічних умовах, до того ж зменшується вміст заліза в руді, внаслідок чого вартість первинної сировини постійно зростає, збільшується кількість виробничих відходів, які в той же час є одним із значних сировинних джерел для виробництва концентрату. Підтримання виробничих потужностей сировинної бази вимагають капіталовкладень, які, на жаль, на сьогодні відсутні.

Збільшення обсягів видобутку та переробки мінеральної сировини гірничорудними підприємствами передбачає більш складні гірничо-геологічні умови її видобування, що відповідно веде до зростання собівартості кінцевої продукції та підвищення навантаження на навколишнє середовище. Недосконалість технології збагачення залізних руд веде до зростання відходів збагачення, розширення території їх зберігання – хвостосховищ.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми даного питання досліджувалися багатьма вченими як в Україні, так і за кордоном. Вагомий внесок у розв'язання цього питання внесли вітчизняні та зарубіжні вчені. Сучасні методи оцінювання ресурсозберігаючих технологій не враховують усього спектра факторів, що впливають на результати такого оцінювання, тому зацікавленість гірничорудних підприємств у більш повному використанні мінеральної сировини була досить низькою. Крім того, недосконалість законодавчої бази щодо користування надрами та втрати земельних ресурсів за рахунок розширення території відвалів і хвостосховищ, а також низький рівень штрафів не були стимулом для власників гірничорудних підприємств у комплексному використанні мінеральної сировини [7,8,9,10].

Мета статті полягає у розробленні нових методів економічного оцінювання комплексного використання мінеральної сировини, які б дозволили одержати додаткове джерело мінеральної сировини та підвищити економічний ефект основного виробництва гірничорудних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінювання процесів комплексного використання відходів збагачення виникає потреба в проведенні експертного аналізу оцінювання ефективності комплексного використання відходів збагачення з урахуванням вищезазначеної технології.

У процесі розробки методу економічного оцінювання комплексного використання відходів збагачення гірничорудних підприємств виникає питання пошуку рішення, яке дозволяє дати об'єктивну оцінку ефективності заходу. На будь-якому рівні економічного оцінювання комплексного використання відходів збагачення гірничорудних підприємств є завдання, рішення яких не може бути отримано на базі точних розрахунків через різноманітність факторів і внаслідок того, що деякі з них не піддаються вимірюванню. Такі задачі, як: формування оптимального варіанта вдосконалення економічного оцінювання комплексного використання відходів зба-

гачення, визначення необхідних для цього критеріїв, побудови моделей не можуть бути розв'язані лише математичним шляхом [1, с. 157].

У зв'язку з цим є необхідним використання методу експертного оцінювання, який передбачає комплекс логічних та математико-статистичних методів і процедур, спрямованих на одержання від спеціалістів інформації, необхідної для підготовки та прийняття раціональних рішень.

На якій би стадії не знаходилась економіка, чи то на стадії кризи, чи її рецесії, проблема комплексного використання відходів збагачення завжди залишатиметься важливою, так як вона забезпечує значущу економію мінеральної сировини та підвищення економічної ефективності діяльності гірничорудних підприємств. На підставі аналізу наявних методів економічного оцінювання комплексного використання відходів збагачення виявлено їх певні недоліки, тому виникає необхідність удосконалення економічного оцінювання процесів комплексного використання відходів збагачення з урахуванням виявлених факторів впливу, а саме: використання відходів збагачення як додаткового джерела мінеральної сировини; можливість одержання додаткового обсягу основної продукції та додаткового обсягу супутньої продукції; зменшення площ, відведених для утримання відходів та витрат за користування земельними угіддями; економія витрат на транспортування сировини [2, с. 57].

Проведений експертний аналіз дозволив ранжувати фактори впливу на результати економічної ефективності комплексного використання відходів збагачення гірничорудних підприємств. Саме вичерпність природної сировини веде до підвищення вартості видобувних та переробних процесів, що спонукає власників підприємств шукати альтернативні джерела видобутку сировини. Використання відходів збагачення говорить про можливість існування альтернативних джерел мінеральної сировини на гірничо-збагачувальних підприємствах.

На рисунку 1 подано залежність показника ефективності витрат при комплексному використанні відходів збагачення від значущості фактора впливу на конкурентоспроможність гірничорудного підприємства.

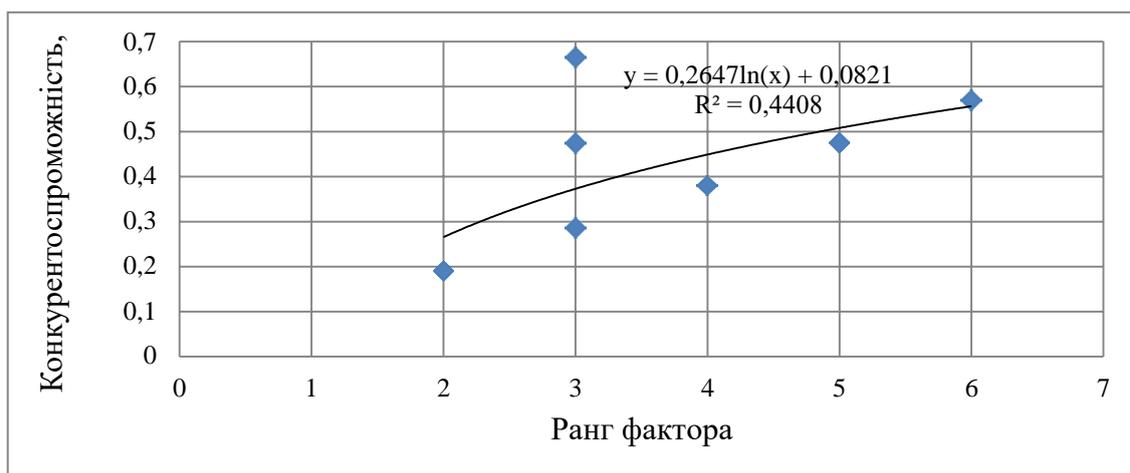

Рисунок 1. Залежність показника ефективності витрат комплексного використання відходів збагачення від значущості фактора впливу.

На рисунку 2 подано залежність показника економії від зниження витрат за користування земельними угіддями від значущості фактора.

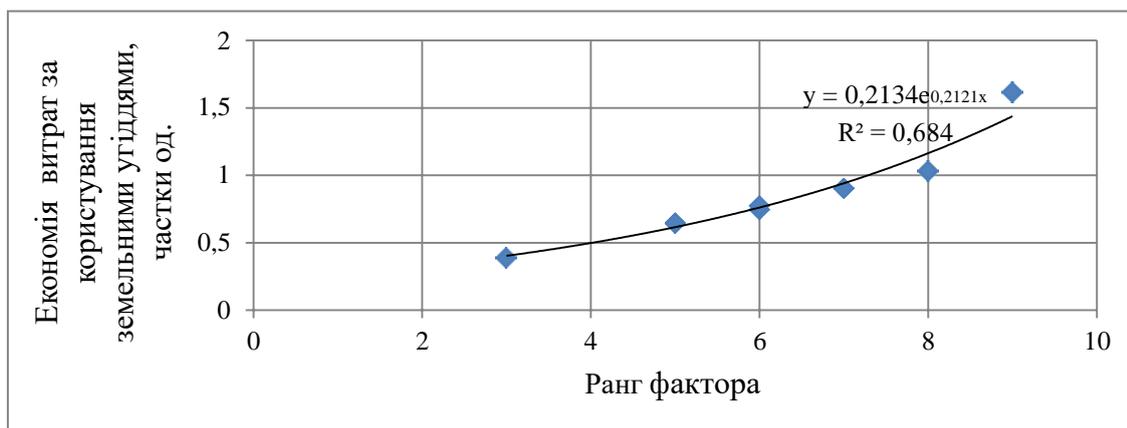

Рисунок 2. Залежність показника економії від зниження витрат за користування земельними угіддями від значущості фактора

На рисунку 3 представлено залежність економії природної сировини за рахунок використання відходів збагачення від значущості фактора.

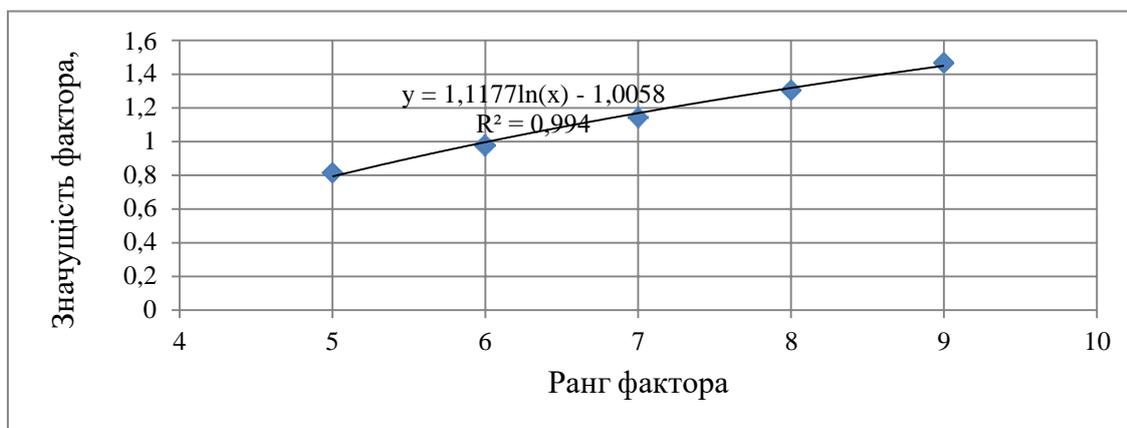

Рисунок 3. Залежність економії природної сировини за рахунок використання відходів збагачення від значущості фактора

На рисунку 4 подано залежність використання відходів збагачення, яка дає можливість одержати додатковий обсяг основної продукції від значущості фактора.

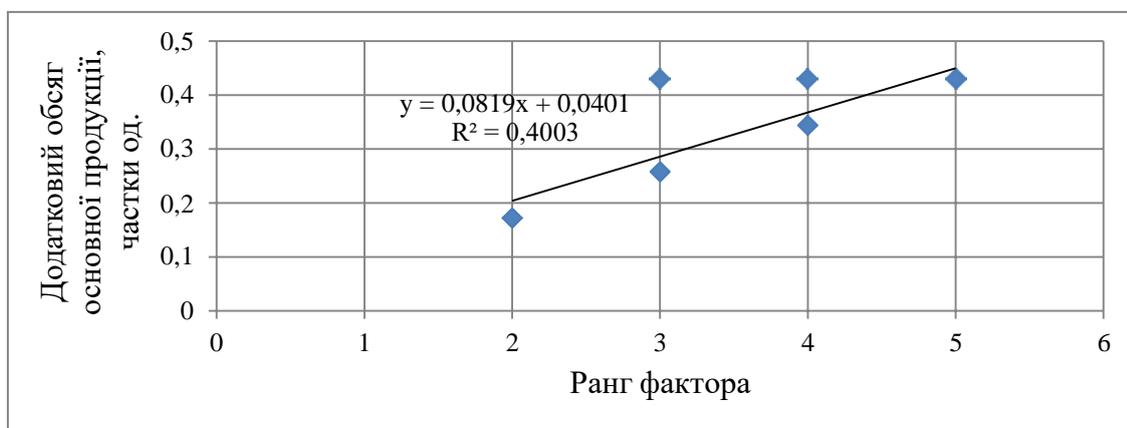

Рисунок 4. Залежність використання відходів збагачення, що дає можливість одержати додатковий обсяг основної продукції від значущості фактора

На рисунку 5 подано залежність додаткового обсягу супутньої продукції від значущості фактора.

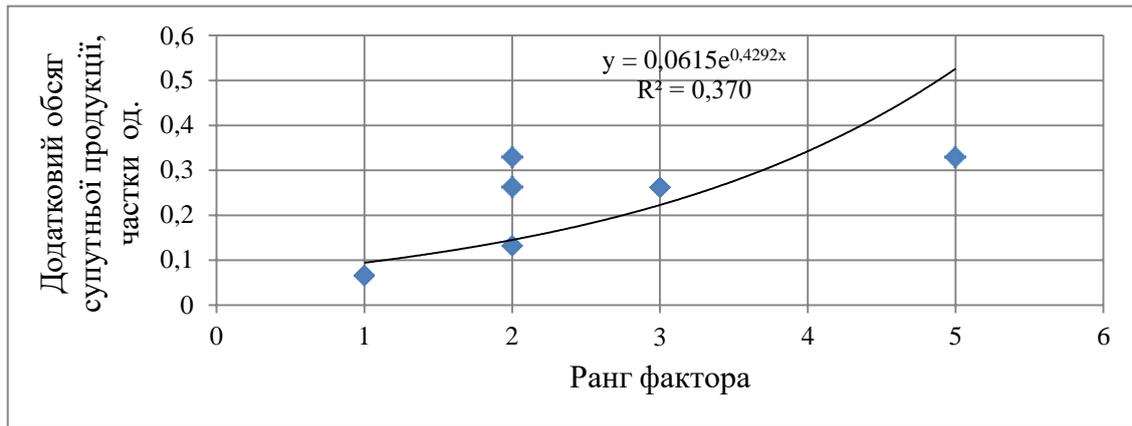

Рисунок 5. Залежність додаткового обсягу супутньої продукції від значущості фактора

На рисунку 6 подано залежність економії витрат на транспортування сировини на виробництво 1т. концентрату від значущості фактора.

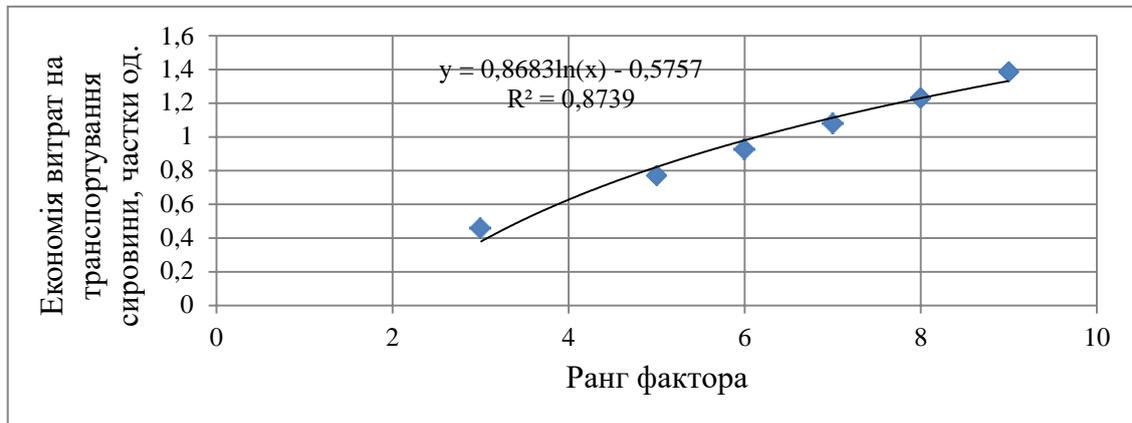

Рисунок 6. Залежність економії витрат на транспортування сировини на виробництво 1т. концентрату до значущості фактора

На рисунку 7 подано економію витрат на переробку мінеральної сировини у переділах першочергових стадій обробки сировини від значущості фактора.

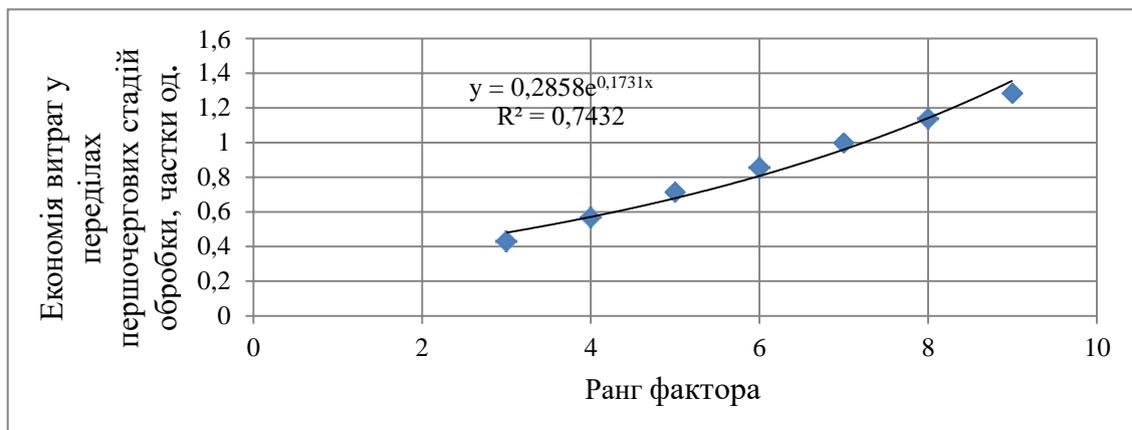

Рисунок 7. Залежність витрат на переробку мінеральної сировини в переділах першочергових стадій обробки сировини від значущості фактора

На рисунку 8 подано залежність підвищення економічного ефекту за рахунок використання відходів збагачення від значущості фактора.

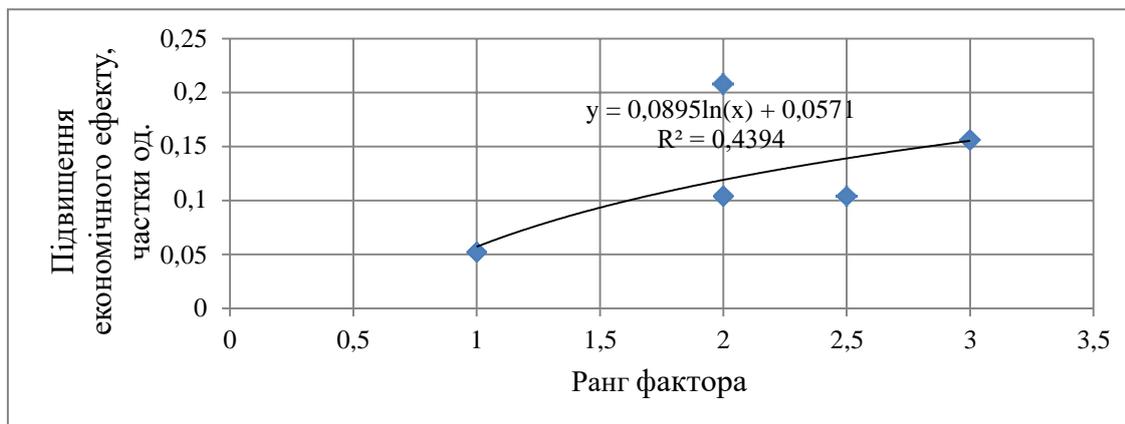

Рисунок 8. Залежність підвищення економічного ефекту за рахунок використання відходів збагачення від значущості фактора

На рисунку 9 подано залежність економії витрат на оренду земель під відвали від значущості фактора

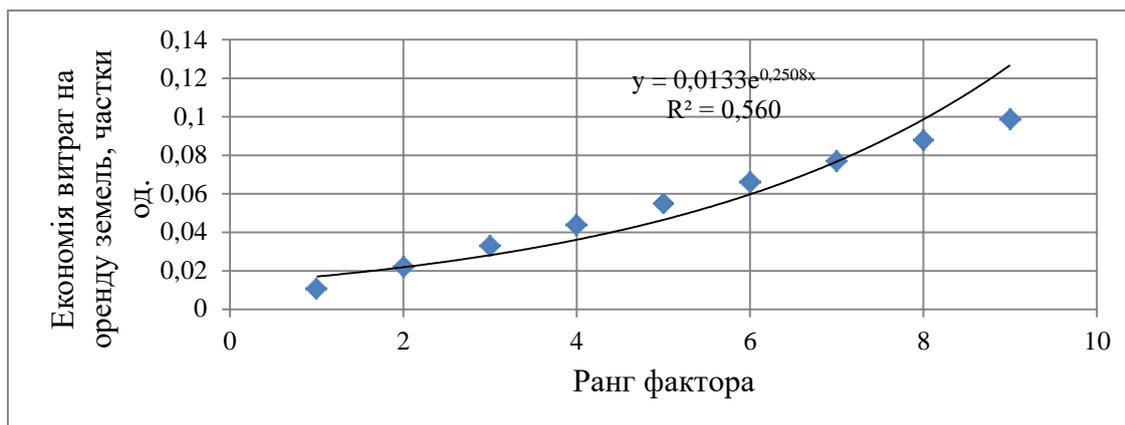

Рисунок 9. Залежність економії витрат на оренду земель під відвали від значущості фактора

На підставі аналізу даних експертів та кореляційно-регресійного аналізу можна зробити висновки, що визначальними факторами підвищення економічної ефективності комплексного використання відходів збагачення є: економія мінеральної сировини за рахунок комплексного використання відходів збагачення ($R^2 = 0,994$), оскільки коефіцієнт детермінації показує, що результат на 99,4 % залежить від даного фактора, що доводить його найбільшу значущість; на другому місці перебуває економія витрат на транспортування сировини на виробництво 1т. концентрату ($R^2 = 0,8739$); потім економія витрат на переробку мінеральної сировини в переділах першочергових стадій обробки сировини ($R^2 = 0,7432$); економія від зниження витрат за користування земельними угіддями ($R^2 = 0,684$); економія витрат на оренду земель під відвали ($R^2 = 0,56$). Найменш значущим фактором впливу на ефективність комплексного використання відходів збагачення є можливість одержання додаткового обсягу супутньої продукції ($R^2 = 0,37$).

Результати досліджень даних експертів та кореляційно-регресійний аналіз дозволили виявити найважливіші фактори впливу на економічну ефективність компле-

кного використання відходів збагачення, які мають коефіцієнт детермінації вище 0,5, а саме: економію мінеральної сировини; економію витрат на транспортування, на переробку мінеральної сировини в переділах першочергових стадій обробки сировини; економію від зниження витрат за користування земельними угіддями під шламосховища, на оренду земель під відвали. Фактори, які мають коефіцієнт детермінації нижчий 0,5 відкидаємо.

Тому виникає необхідність розроблення методу економічного оцінювання загального показника, який би не просто враховував вищенаведені фактори впливу на економічну ефективність комплексного використання відходів збагачення, але й враховував як прямі фактори, так і опосередковані. Запропонований метод зацікавив би власників суб'єктів господарської діяльності, які займаються видобутком та переробкою мінеральної сировини, а також майбутніх інвесторів вкладати кошти в технологічний прогрес.

Для оцінювання розрахунку ефекту (E) від впливу прямих факторів після впровадження технології комплексного використання відходів збагачення гірничорудних підприємств пропонується формула:

$$E = \Pi_1 + \Pi_2 + \sum B_z + \sum B_{шл} - E_n \times \sum B_m, \quad (1)$$

де Π_1 – прибуток від реалізації додаткового обсягу основної продукції, грн; Π_2 – прибуток від реалізації продукції, що виробляється попутно, грн; $\sum B_z$ – сума зекономлених коштів від зменшення виплат за забруднення навколишнього середовища, грн; $\sum B_{шл}$ – сума зекономлених коштів від зменшення витрат на утримання відходів (хвостосховищ), грн; $\sum B_m$ – сума витрат, пов'язаних із запуском модуля підготовки відходів до збагачення, грн; E_n – нормативний коефіцієнт ефективності (0,15).

Розроблений метод економічного оцінювання враховує зміни економічних результатів як від прямих факторів, так і від опосередкованих. При оцінюванні ефективності комплексного використання відходів збагачення необхідно скоригувати значення показника економічного ефекту від впливу прямих факторів на інтегральний показник [3,4,5,6]

Висновки. У даному дослідженні ми вперше довели ефективність та результативність удосконаленого економічного оцінювання комплексного використання відходів збагачення гірничорудних підприємств. На якій би стадії не знаходилась економіка, на стадії кризи або її рецесії, проблема комплексного використання відходів збагачення завжди залишатиметься важливою, оскільки вона забезпечує значущу економію мінеральної сировини та підвищення економічної ефективності діяльності гірничорудних підприємств.

Тому економічне оцінювання комплексного використання відходів збагачення, не просто відрізняється від уже наявних методів оцінювання, але є новим з урахуванням усіх факторів впливу на економічну ефективність комплексного використання відходів збагачення.

Список літератури / References

1. Мирзаев Г.Г. Экология горного производства : учебник для вузов / Г.Г. Мирзаев, Б.А. Иванов, В.М. Щербаков, Н.М. Проскуряков. – М. : Недра, 2010. – 320 с.
Mirzaev, G. G. (2010) *Ekologiya gornogo proizvodstva: uchebnyk dlya vuzov* [Ecology of the mining industry], Moscow, Nedra Publ., 320 p.
2. Братчиков В.Г. Создание программы утилизации отходов производства и обезвреживания не утилизируемых в черной металлургии / В.Г. Братчиков // Экотех-

- нологии и ресурсозбережение. – 2006. – №3. – С. 56–60
- Bratchikov, V. G. (2006) *Sozdaniye programy utilizatsii othodov proizvodstva i obezvogivaniye neuteliziruyemih v chernoy metalurgii* [Creation of the program of recycling of production wastes and disposal of non-utilized in ferrous metallurgy], *Ecotechnologii i resursozberegeniye*, no 3, pp. 56–60.
3. Федорченко А.О. Економічні результати природоохоронної діяльності у гірничорудній промисловості від використання відходів [Електронний ресурс] / А.О. Федорченко // Ефективна економіка. – 2010. – № 2. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
- Fedorchenko, A.O. (2010) *Ekonomichni rezultaty pryrodookhoronnoi diyalnosti u hirnichorudniy promyslovosti vid vykorystannia vidkhodiv* [The economic results of environmental activities in mining-ore industry from using of wastes], *Efektyna Ekonomika*. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>
4. Федорченко А.О. Удосконалення методу еколого-економічної оцінки процесів технологічного розвитку гірничорудних підприємств / А.О. Федорченко // Вісник Криворізького технічного університету. – 2011. – №28. – С. 297–300.
- Fedorchenko, A.O. (2011) *Udoskonalennia metodu ekoloho-economichnoi otsinky protsesiv tekhnolohichnoho rozvytku hirnichorudnykh pidpriemstv* [Extension of the method of ecological-economic evaluation of processes of technological development of mining-ore enterprises], *Visnyk Kryvorizkoho tekhnichnoho universytetu*, no 31, pp. 297–300.
5. Федорченко А.О. Економіко-математичне моделювання показників оцінки процесів технологічного розвитку гірничорудних підприємств / А.О. Федорченко // Вісник Криворізького технічного університету. – 2012. – №31. – С. 358–362
- Fedorchenko, A.O. (2012) *Ekonomiko-matematychno modeliuвання pokaznykiv otsinky protsesiv tekhnolohichnoho rozvytku hirnichorudnykh pidpriemstv* [Economic-mathematical modeling of indicators for evaluation of processes of technological development of mining-ore enterprises], *Visnyk Kryvorizkoho tekhnichnoho universytetu*, no 31, pp. 358–362.
6. Федорченко А.О. Methods of ecological-economic estimation of using concentration wastes of ore-mining enterprises / А.О. Федорченко // Економіка розвитку. – 2013. – №4. – С. 85–89.
- Fedorchenko, A.O (2013) Methods of ecological-economic estimation of using concentration wastes of ore-mining enterprises, *Ekonomika rozvytku*, no 4, pp. 85–89.
7. Clive, L. S. (2013) Influencing the perception of what and who is important in ecological economics. *Ecological Economics*, Volume 89, pp. 204–209.
- Clive, L. S. (2013) Influencing the perception of what and who is important in ecological economics. *Ecological Economics*, Vol. 89, pp. 204–209
8. Plante, B., Bussiere, B., Benzaazoua, M. (2012) Static tests response on 5 Canadian hard rock mine tailings with low net acid-generating potentials. *Journal of Geochemical Exploration*, Volume 114, pp. 57–69.
- Plante, B., Bussiere, B., Benzaazoua, M. (2012) Static tests response on 5 Canadian hard rock mine tailings with low net acid-generating potentials. *Journal of Geochemical Exploration*, Vol. 114, pp. 57–69.
9. Benzaazoua, M., Bussiere, B., Kongolo, M., McLaughlin, J., Marion, P. (2006) Environmental desulphurization of four Canadian mine tailings using froth flotation. *International Journal of Mineral Processing*, Volume 60, pp 57–74.
- Benzaazoua, M., Bussiere, B., Kongolo, M., McLaughlin, J., Marion, P. (2006) Environmental desulphurization of four Canadian mine tailings using froth flotation. *International Journal of Mineral Processing*, Vol. 60, pp. 57–74.

10. Cisternas, A., Lucay, F., Edelmira, D. (2014) Effect of the objective function in the design of concentration plants. *Minerals Engineering*, Volume 63, pp. 16–24.
Cisternas, A., Lucay, F., Edelmira, D. (2014) Effect of the objective function in the design of concentration plants. *Minerals Engineering*, Vol. 63, pp. 16–24.

Дата надходження рукопису 08.04.2016 р.

Objective. *The objective of the article lies in the study of all parameters involved in economic estimation of mining enterprises wastes enrichment applying .*

Methods. *In the process of the study a complex method of research is applied: a scientific synthesis and analysis of literature sources; correction and regression analysis to determine the significance of influence factors on the assessment of economic efficiency of complex utilization of mineral raw materials; expert analysis.*

Results. *The proposed method allowed to evaluate the effectiveness of complex use of mineral raw materials taking into account all factors influencing the economic efficiency of mining enterprises.*

Key words: *economic evaluation, tailings, comprehensive utilization, methodical approach, efficient use of waste.*

Цель. *Цель статьи заключается в исследовании всех параметров, которые принимают участие в экономической оценке использования отходов обогащения горнорудных предприятий.*

Методика. *В процессе исследования использован комплексный метод исследований: научное обобщение и анализ литературных источников; коррекционно-регрессионный анализ для определения значимости факторов влияния на оценки экономической эффективности комплексного использования минерального сырья; экспертный анализ.*

Результаты. *Предложенный метод позволил оценить эффективность комплексного использования минерального сырья с учетом всех факторов влияния на экономическую эффективность деятельности горнорудного предприятия.*

Ключевые слова: *экономическое оценивание, отходы обогащения, комплексное использование, методический подход, эффективность использования отходов.*

НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.924

Басем Абудавуд,
аспірант

Донецкий национальный университет экономики
и торговли имени Михаила Туган-Барановского,
г. Кривой Рог, Украина,
e-mail: basem_ra@hotmail.com

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СТРАНАХ ИОРДАНСКОГО БАССЕЙНА

Basem Abudavud,
post-graduate student

Donetsk National University of Economics And
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: basem_ra@hotmail.com

PECULIARITIES OF INTEGRATION PROCESSES IN THE JORDAN BAY COUNTRIES

Цель. Целью данного исследования является выявление особенностей интеграционного взаимодействия стран Иорданского бассейна в условиях нестабильной политической обстановки и нехватки природных ресурсов для формирования устойчивых национальных и международных стратегий развития.

Методика. Исследование основывается на диалектическом методе познания и системном подходе. Основные научные результаты работы получено с использованием комплекса общенаучных и специальных методов исследования, а именно: дедукции и индукции, системного анализа и синтеза, систематизации и обобщения, а также специальные методы анализа: абстрактно-логического анализа (для обоснования особенностей интеграционного взаимодействия стран Иорданского бассейна).

Результаты. Определены особенности современного этапа становления интеграционного взаимодействия стран. Установлены характерные черты международных отношений между странами Иорданского бассейна. Выявлены основные предпосылки развития интеграционных процессов в странах Иорданского бассейна. Представлены особенности внутрорегионального и трансрегионального взаимодействия стран региона. Рассмотрена роль международных организаций в процессах формирования интеграционных единиц в регионе.

Ключевые слова: интеграция, международная экономическая интеграция, Иорданский бассейн, ЛАГ, «арабская весна», внутрорегиональная интеграция.

Постановка проблемы. В условиях глобализации в результате интенсификации и дифференциации международного разделения труда, развития информационно-коммуникационных технологий, качественного и количественного роста обмена товаров и интенсификации передвижения капиталов изменились условия их межгосударственного и интернационального общения. Характерной чертой международной экономической интеграции (МЭИ) в начале XXI столетия является активизация интеграции национальных производств в глобальное экономическое пространство. Связи, возникающие между государствами в процессе МЭИ, характеризуются разной степенью внутренней сплоченности, специализацией целей, принципов и условий. На глобальном уровне следствием МЭИ является формирования интеграционных единиц с существенными различиями в уровнях гармонизации экономических отношений.

Страны Иорданского бассейна, являющиеся территорией Южного Средиземноморья, расположены в непосредственной близости от развитых стран Европы и

одновременно представляют собой арену острых политических конфликтов, что наделяет данный регион статусом проблемного с точки зрения политики, экономики и безопасности. Египет, Израиль, Иордания, Ливан, Палестина, Сирия – страны Южного Средиземноморья, которые являются очагом открытых и латентных конфликтов, что делает выработку общего курса политики международного взаимодействия как внутри региона, так и с третьими странами, весьма важной в стратегическом плане, особенно после окончания конфронтации по линии Восток–Запад и с появлением устойчивой тенденции к глобализации международных процессов во всех сферах жизни. Главными инструментами внешнеполитического влияния в данном случае являются перспективы гармонизации политических отношений, усовершенствование социальных стандартов, получения доли на внутреннем рынке, создание зоны свободной торговли и т.д.

Анализ последних исследований и публикаций. Значительный вклад в исследование стратегий экономической интеграции внесли такие ученые, как: А. Агапов, В. Андрийчук, О. Бабурина, В. Обуховский, В. Паньков, В. Сиденко, З. Соколова, О. Спартак, М. Стержнева, О. Трофимова, А. Филипченко, Л. Фитуни, О. Чернега, Ю. Шишков, Ж. Руэфф, Р. Шуман, В. Хальштейн, М. Панич, Е. Бенуа, Ж. Монне, А. Предоль, Г. Кассель. Изучению особенностей интеграционного развития стран в условиях глобализации, в том числе стран Иорданского бассейна, посвящены работы О. Чернеги, В. Белозубенко, Ю. Бочаровой, Дж. Сороса, Дж. Стиглица, Р. Кокса, П. Дикена, Г. Дигера, Ф. Клэрмона, Э. Смита, У. Ханнерза, Р. Бертон и других. Однако, современная стадия развития мирового порядка требует изменения ранее исследуемых объектов, субъектов и методов организационно-управленческой деятельности на всех иерархических уровнях национальной макроэкономики в процессе МЭИ, поэтому на смену отраслевому и региональному управлению приходит межнациональное управление, что особенно актуально для стран Иорданского бассейна, как для региона, характеризующегося низкой региональной интеграционной активностью.

Цель статьи. Целью данного исследования является выявление особенностей интеграционного взаимодействия стран Иорданского бассейна в условиях нестабильной политической обстановки и нехватки природных ресурсов для формирования устойчивых национальных и международных стратегий развития.

Изложение основного материала исследования. Опыт развития МЭИ в различных регионах мира показывает, что либерализация экономических отношений между странами-участницами все же является недостаточным условием для отображения сложности и противоречивости характера глобальных интеграционных процессов. Свободная рыночная интеграция является результатом проведения странами такой интеграционной политики, которая направлена на формирование институтов согласования национальных экономик. Государство при этом становится одним из участников интеграционных процессов. Его роль заключается в координации (унификации) экономической политики и развития таких экономических структур, которые позволяют устранить барьеры на пути оптимального принятия экономических решений в области интеграции группы [1].

В результате процесса интеграции, создается качественно новая экономическая система, как результат укрепления международной конвергенции. Организационно-управленческие проблемы формирования интеграционных единиц сводятся к обеспечению соответствия нормативно-правового регламентирования их производственной, финансовой и внешнеэкономической деятельности, что снимает препятствия институционального характера. Не менее актуальная проблема – разработка целенаправленной стратегии интеграционной политики на макроуровне, а также планирование интеграционного взаимодействия, определяющее приоритетные направления

надправительственной поддержки, условия ликвидации монополизма, возникающего в интеграционных структурах, а также формы и методы экономического стимулирования организации конкурентной среды в рамках интеграционной единицы и при формировании торгово-экономических отношений с третьими странами.

С началом XX века возросла сложность механизмов формирования глобальной экономической системы. Одной из значимых причин усложнения международных отношений является глобализация экономики: усиление экономической самостоятельности регионов, улучшение использования их природно-ресурсного потенциала, более полный учет их специфических интересов приводит не к обособленности регионов, а к «переплетению» их связей в области политики, экономики и социальной сферы. Пропорции и ресурсы экономики интеграционного объединения таковы, что эффективное функционирование субъектов хозяйственной деятельности в значительной мере зависит от степени участия стран в территориальном разделении труда, от функционирования рациональных межрегиональных связей. Поэтому важнейшим аспектом МЭИ становится взаимодействие интеграционных объединений в едином экономическом пространстве [2].

Модель интеграционного объединения определяет генеральную цель развития – самое широкое по смыслу решение, принимаемое национальными правительствами и наднациональными органами власти [3]. Выбор модели интеграционного объединения означает определение или уточнение его миссии и дальнейших направлений деятельности. Как только определена генеральная цель интеграционной единицы, можно выбирать подцели и общие задачи. Они могут иметь количественную и качественную форму, но должны носить достаточно протяженный во времени (устойчивый) характер. Формулируемые на основе целей и подцелей задачи, суть конкретные, привязанные к определенным срокам результаты, которых намерено добиться объединение в ходе реализации своей стратегии.

Река Иордан имеет самый маленький бассейн в регионе, однако данный регион является одним из самых напряженных и проблемных, прежде всего, в контексте использования территориальных водных ресурсов [4]. Для стран иорданского бассейна политические кризисы, основанные на использовании водных ресурсов, обострились после образования государства Израиль в 1948 году. Израиль практически сразу после образования взял под контроль Иордан, главную реку Палестины, так как без него выживание государства в регионе с ограниченными водными ресурсами было бы затруднено. В 1951 г., когда Иордания обнародовала свой план ирригационного освоения Восточного Гхора в Иорданской долине с водозабором из реки Ярмук, Израиль начал дренаж болот Гулах. Данная деятельность вызвала несколько перестрелок на границах между Израилем и Сирией. В 1953 г. Израиль начал строительство Национального водного пути (водовода-канала). Канал, подававший воду в прибрежную равнину и пустыню Негев, был первой очередью системы перераспределения вод в регионе. Строительство водозаборного сооружения было остановлено после военных действий Сирии на границе с Израилем [4].

Долгие годы арабо-израильской конфронтации водный вопрос был одним из основных составляющих факторов конфликтности в ближневосточном регионе и его разрешение стало возможным в результате сближения позиций Сторон в ходе переговорного процесса. Пришло сознание необходимости тесного сотрудничества по вопросам совместного использования водных ресурсов для достижения взаимной выгоды. 90-е годы XX века ознаменовались началом мирного процесса на Ближнем Востоке, в том числе среди стран Иорданского бассейна. 5 арабо-израильских войн продемонстрировали, что ни одна из сторон не может нанести решительное поражение другой. Обстрел же Израиля Иракскими «Скадами» в 1992 году показал иллю-

зорность расчетов на обеспечение безопасности военными методами. В целом же и готовность непосредственных участников конфликта к его урегулированию на основе переговоров и внерегиональных сторон к активному содействию формировались в течении нескольких лет. После кризиса в Персидском заливе и первой войны в Ираке (с 15 января по 27 февраля 1991 г.), голоса, призывавшие к разрешению мирным путем всего узла ближневосточных конфликтов, стали звучать все громче, в том числе и в администрации США. Результатом этого стремления к «форсированному миротворчеству» стала Мадридская конференция, открывшаяся 30 октября 1991 г. [5]. Однако практически ни один из ключевых вопросов на ней не обсуждался, поскольку стороны застряли на процедурной стадии. На конференцию приглашались правительства Израиля, Сирии, Ливана, Иордании, представители Палестины приглашались в рамках объединенной Иордано-палестинской делегации. Следует отметить, что на переговорах согласились присутствовать представители Сирии, несмотря на то, что в 1973 году отсутствие делегации данной страны привело к неудовлетворительным результатам Женевской конференции. Формула проведения Мадридской конференции была принята в Израиле при правительстве блока «Ликуд» (правоцентристская, национал-консервативная политическая партия Израиля). Делегация из Палестины выразила готовность начать переговоры без участия ООП, законного представителя, причем переговоры велись о временных мерах самоуправления, а не об окончательном урегулировании. Мадридская конференция послужила свидетельством того, что страны-участники конфликта проявили желание решить споры дипломатическим путем. Конференция работала всего 3 дня, однако ее значение нельзя не отметить хотя бы потому, что впервые за столом переговоров встретились все стороны конфликта. Результаты конференции состояли в выработке формулы «мир в обмен на землю» (конкретизация этого положения применительно к решению палестинской проблемы потребовала проведения 10 раундов переговоров между Израилем и ООП, проходивших в течение последующих почти двух лет главным образом в Осло (Норвегия), формировании института коспонсорства (коллективное голосование).

Текст Мадридской конференции гласит: «Соавторы считают, что этот процесс дает надежду на окончание десятилетий конфронтации и конфликтов, и надежду на прочный мир. Таким образом, соавторы надеются, что стороны приблизятся к этим переговорам в духе доброй воли и взаимоуважения. Таким образом, мирный процесс может начать разрушение взаимных подозрений и недоверия, которые увековечивают конфликт, и может дать сторонам возможность начать разрешение своих разногласий. Действительно, только посредством такого процесса может быть достигнут реальный мир и урегулирование среди арабских государств, Израиля и палестинцев. И только посредством этого процесса народы Ближнего Востока могут достичь мира и безопасности, которого они заслуживают», что в очередной раз подчеркивает начало процессов международного взаимодействия между странами Иорданского бассейна [6].

После Мадридской конференции было решено создать пять рабочих групп (по экономическим вопросам, водным ресурсам, контролю над вооружениями, беженцам и по экологическим проблемам), однако ни одна из них не добила сколько-нибудь существенного прорыва. Совместная декларация явилась кульминацией серии иордано-израильских переговоров и встреч высокого уровня. В ней указывалось, что стороны намерены «положить конец кровопролитию и горю». В документе подтверждались основополагающие принципы, касавшиеся достижения справедливого, прочного и всеобъемлющего мира с арабскими государствами и Организацией освобождения Палестины (ООП) на основе резолюций №242 и №338 Совета Безопасности

сти ООН. В одном из его параграфов указывалось, что Израиль признает историческую роль Иорданского Хашемитского королевства в качестве опекуна исламских святых мест в Иерусалиме и обещает учесть ее в палестино-израильских переговорах об окончательном статусе. Признавались права и обязанности сторон жить в мире друг с другом и со всеми государствами в безопасных границах, был намечен ряд шагов по развитию и укреплению мер доверия, таких как: установление прямой телефонной связи между Иорданией и Израилем; сотрудничество правоохранительных органов в борьбе с преступностью и наркобизнесом; открытие международного воздушного коридора между двумя странами; создание двух пропускных пограничных пунктов; решение экономических вопросов, в том числе строительство линий электропередач, связывающих обе страны и т. д. В заключение Вашингтонская декларация констатировала: продолжающийся конфликт между двумя государствами близок к окончанию. Состояние войны между Иорданией и Израилем прекращается [7].

После подписания Вашингтонской Декларации мирный процесс между двумя странами вступил в завершающую стадию. Декларация юридически закрепила окончание состояния войны между Иорданией и Израилем, продолжавшуюся 46 лет (с 1948 г.). Демонстрируя приверженность делу мира, Израиль, задолго до подписания Договора, начал выполнять пункты Вашингтонской Декларации. В частности, 4 августа 1994 г. была начата перекачка воды из реки Ярмук в Иорданию через канал Эль-Гаур.

Эксперты полагают, что позиция Иордании в урегулировании арабо-израильского конфликта отличалась прагматизмом и оказалась конструктивной. В 1999 г. Иордания выдвинула инициативу – новый план экономического взаимодействия, включающий торговые контакты с Палестиной, Ливаном и Сирией и сотрудничество с ЕС. Израиль получает с Западного берега Иордан 70 % потребляемой воды и определенные правящие круги в Израиле болезненно реагируют на уступки по «водному вопросу». По мнению экспертов, в этом заключается одна из причин настаивания Израилем на сохранении автономного статуса Западного берега Иордана и сектора Газа.

Таким образом, началом интеграционных процессов в регионе послужили не только основные предпосылки МЭИ, но и специфические особенности развития взаимодействия стран Иорданского бассейна (рис. 1), что свидетельствует о ряде особенностей интеграционных процессов в странах Ближнего Востока. При этом следует отметить, что не все из «традиционных» предпосылок интеграции характерны для стран данного региона, к примеру «эффект домино» или «демонстрационный эффект». Характерными особенностями интеграционных процессов стран региона в таких условиях являются:

1. Напряженность политической обстановки, наличие конфронтации между странами-участницами;
2. Экономические проблемы внешнего взаимодействия, проявляющиеся в относительной однородности структуры экспорта всех стран региона;
3. Ориентация более развитых стран региона (Израиль) на внешерегиональное взаимодействие со странами ЕС, США и т.д;
4. Низкий уровень социально-экономического развития стран региона, ориентация на сотрудничество с развитыми и развивающимися странами, основанное на предоставлении ими финансовой помощи развитию;
5. Слабое влияние международных организаций на разрешение внутренних конфликтов стран региона и пассивность их участия в формировании устойчивых политик государств.

Несмотря на географическую компактность и кажущуюся однородность, а также достаточно показательные предпосылки интеграционного взаимодействия,

страны Иорданского бассейна не являются единым интеграционным пространством, а скорее многосторонним объединением на основе «слабых» политических и экономических договоров о сотрудничестве. Интеграционное объединение, как отдельных стран региона, так и стран Ближнего Востока отсутствует. Как уже отмечалось выше, характерной особенностью интеграции, а также основной проблемой развития взаимодействия, можно назвать крайнюю политизацию процесса – интенсивность экономического взаимодействия государств региона напрямую зависит, прежде всего, от состояния ближневосточного конфликта. Арабские государства, занимающие различные позиции в отношении Израиля и Запада, с трудом приходят к консенсусу в международных институтах, что особенно негативно сказывается на деятельности крупнейших объединений арабского мира (Лиги арабских государств (ЛАГ), Совета сотрудничества арабских государств (ССАГ) и т.д.). Формирование интеграционных процессов на современном этапе развития стран Иорданского бассейна осуществляется в рамках двух многофункциональных международных организаций – ЛАГ и ССАГ, а также ряда специализированных институтов и форумов наподобие действующего с 1994 г. МЕНА-саммита (Middle East & North Africa).

Рисунок 1. Предпосылки развития МЭИ в странах Иорданского бассейна

При наличии слабого интеграционного взаимодействия стран Иорданского бассейна, прежде всего, по причине неоднородности развития их экономик, а также при отсутствии соответствующего институционального обеспечения, рынок Западного берега реки Иордан является в значительной мере монополизированным Израилем. Палестинский экспорт не подпадает практически под ограничения, однако израильские стандарты и тарифы делают ввоз товаров из Хашимитского королевства неконкурентоспособным. Все еще существует проблема транспортного сообщения между Иорданией и Палестиной (только 26 грузовых автомобилей в день могут пересечь границу между соседними территориями). Недостаточно эффективным является инвестиционное взаимодействие стран: иорданские предприниматели предпочитают не вкладывать средства в палестинские проекты, находясь под влиянием мнения о непродуманности экономической политики палестинского правительства, коррупции и отсутствии развитой инфраструктуры. Однако важно отметить, что эти трудности, скорее всего, носят временный характер. При поступательном развитии мирного процесса и наличии политической воли правительств будут укрепляться и

интеграционные процессы в сфере экономики между странами региона. Об этом свидетельствуют и появляющиеся проекты экономического взаимодействия, включающие тесные торговые контакты с Палестиной, Ливаном, Сирией (с перспективой создания на Ближнем Востоке Таможенного союза) и сотрудничество с Европейским союзом (в целях создания свободной торговой зоны с ЕС).

Как уже отмечалось ранее, интеграционное взаимодействие стран Ближнего Востока, в т.ч. и стран Иорданского бассейна, проходит при поддержке международных организаций, в частности Лиги арабских государств, регулирующих совместную деятельность ряда, прежде всего, арабских государств. 22 марта 1944 года на конференции в Каире было провозглашено образование Лиги арабских государств, принят Устав организации, подписанный делегатами арабских государств: Египта, Ирака, Сирии, Ливана, Трансиордании, Саудовской Аравии и Йемена. Устав Лиги арабских государств (ЛАГ) определил целью созданной организации координацию действий арабских стран в политической, экономической, социальной, культурной и внешнеполитической сферах. Лига возглавляется Советом, состоящим из представителей государств – членов Лиги. Кроме Совета, она имеет Генеральный секретариат, глава которого назначается Советом. Общеполитический характер ЛАГ, закрепленный в ее основополагающих документах – Александрийском протоколе, Уставе и Договоре о совместной обороне и экономическом сотрудничестве 1950 года предопределили многофункциональное назначение этой организации. Важно отметить, что значительная часть соглашений в рамках ЛАГ так и не была осуществлена и деятельность арабских государств не привела к достижению взаимозависимости национальных хозяйств в регионе. Причины этого кроются в политической разобщенности арабского мира, в однотипности хозяйственных структур, в конфликтности региона, в различии между национальными интересами участников общеарабского процесса. За 50 с лишним лет своей истории ЛАГ не превратилась в организацию, способную действительно влиять на ситуацию в регионе, предотвращать или разрешать межарабские конфликты. ЛАГ не реализовала свою миссию по консолидации арабского мира, что объясняется такими факторами, как отсутствие эффективного механизма воздействия на страны-участницы, отсутствие единого политического курса, зависимость организации от привлечения капиталов отдельных стран. В рамках ЛАГ не были выработаны подходы для предотвращения конфликтов, не были приняты решительные меры по устранению главного очага напряженности Иорданского бассейна – арабо-израильского конфликта. Несмотря на это, арабские аналитики считают, что ЛАГ является единственной оптимальной структурой в арабском мире, сохранившей свое значение как представителя общеарабских интересов на международной арене, в том числе в ООН [8].

На протяжении нескольких десятилетий после создания ЛАГ лидеры различных государств Ближнего Востока, в т.ч. и стран Иорданского бассейна, пытались реализовать идею создания Великой Сирии и Благодатного Полумесяца. Вплоть до 1970-х гг. в арабском мире возникали и исчезали недолговечные федерации из двух или трех стран в различных комбинациях. Инициаторами и участниками подобных проектов в разное время выступали Египет, Сирия, Ливия, Ирак, Иордания; эти объединения возникали либо между социалистически ориентированными (Египет, Сирия, Ирак после 1958), либо между монархическими (Ирак до 1958, Иордания) государствами и были соответствующим образом вписаны в контекст холодной войны в регионе. Наиболее жизнеспособным объединением оказалась Объединенная арабская республика, созданная в 1958 г. по инициативе Дамаска и включавшая, наряду с Сирией, Египет.

Однако, как уже говорилось выше, интеграционное оживление в странах Иор-

данского бассейна началось только в 1990-е гг., как результат ближневосточного мирного процесса. В 1994 г. в Касабланке состоялся первый МЕНА-саммит – в рамках этого института происходит обсуждение сотрудничества в области транспорта, энергоснабжения, охраны окружающей среды, сельского хозяйства. В 2004 г. 17 государств, членов ЛАГ, подписали Агадирское соглашение о создании ГАФТА (Greater Arab Free Trade Area), вступившее в силу с 1 января 2005 г. Последние саммиты ЛАГ красноречиво свидетельствовали о том, что престиж Лиги как форума для межарабского диалога и влиятельного в регионе политического института заметно упал. На саммите 2005 г. в Алжире присутствовали представители всего лишь 13 из 22 государств: ряд лидеров просто проигнорировали приглашение алжирского президента. Юбилейный Двадцатый саммит 2008 г. в Дамаске оказался фактически провальным из-за непопулярности Сирии в регионе: главы ряда государств демонстративно отправили вместо себя своих представителей. Таким образом, ЛАГ продолжает оставаться довольно слабым политическим институтом, принятие решений в котором сопряжено с большими трудностями и, в силу внутренней конфликтности, не способным играть определяющую роль в региональных делах.

Особое значение для развития интеграционного взаимодействия стран Иорданского бассейна имеет сотрудничество с ЕС. 12 мая 2004 г. Комиссия ЕС приняла документ-стратегию «Европейская политика соседства», в котором конкретизировались принципы, методы, географические рамки политики нового соседства, уточнялись финансовые инструменты и разъяснялись пути реализации сотрудничества в сфере социально-экономического развития, торговли и энергетики [9]. В документе в очередной раз подчеркивалось, что помощь, оказываемая Евросоюзом соседним развивающимся странам в рамках политики соседства, должна в обязательном порядке согласовываться с задачами и принципами политики развития ЕС, о которых идет речь в Декларации о политике развития ЕС от 10 ноября 2000 г. [9].

На основе данной стратегии 9 декабря 2004 г. Комиссия ЕС представила первые проекты Планов действий со странами-партнерами, которые являются ключевыми политическими документами для дальнейшего развития взаимоотношений Евросоюза с соседними государствами [10]. План действий составляется совместно со страной-партнером с учетом ее интересов, особенностей национальных реформ и отношений с ЕС. В нем определяются приоритетные сферы взаимодействия сторон для усиления экономической интеграции и углубления политического сотрудничества на основе существующих договорных отношений (Соглашений об ассоциации со странами Южного Средиземноморья) [11].

Однако при наличии достаточно важных приоритетов развития интеграционных отношений и, главное, механизмов их реализации, достаточно острой и противоречивой процессу МЭИ является проблема слабой внутрирегиональной интеграции стран Средиземноморья, особенно стран Иорданского бассейна. Политика ЕС в отношении данных государств предлагает дифференцированное и динамичное сотрудничество. Цель ЕПС – формирование более тесных и глубоких взаимоотношений с соседними государствами на основе использования уже имеющихся договоренностей и инструментов сотрудничества. Однако, хотя Барселонский процесс и представляет собой устойчивую и всеобъемлющую платформу осуществления политики соседства в Южном Средиземноморье, все же не включает в сферу своих компетенций налаживание внутрирегионального взаимодействия стран-участниц. Достижение странами-партнерами ЕС определенного прогресса приведет к постановке объединением новых задач, призванных углубить интеграцию во внутренний рынок Союза, но оставит своеобразный «пробел» во внутрирегиональном взаимодействии.

Выводы. Таким образом, для стран Иорданского бассейна все еще остается ак-

туальной проблема построения институциональной структуры внутрирегионального взаимодействия. Основой региональной интеграции должны стать равенство государств-участников и «общая польза», поиск мирного решения конфликтов, а также принятие во внимание разной скорости проведения реформ в странах Иорданского бассейна.

Список литературы / References

1. Мамедов О.Ю. Идентичность российской экономики : испытание глобализацией / О.Ю. Мамедов // *Terra Economicus*. – 2010. – Т. 8, № 2. – с. 85–94;
Mamedov O.Yu. (2010) *Identichnost' rossiyskoy ekonomiki: ispyitanie globalizatsiyey* [The identity of the Russian economy: the test of globalization], *Terra Economicus*, vol. 8, no 2, pp. 85–94.
2. Овсянникова Р.В. Макрорегионы в системе стратегического планирования : идентификация объекта и современная практика целеполагания / Р.В. Овсянникова, Е.А. Шаркевич // *Региональное развитие : электронный научно-практический журнал*. – 2015. – Вып. № 5(9). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/makroregiony-v-sisteme-strategicheskogo-planirovaniya-identifikatsiya-obekta-i-sovremennaya-praktika-tselepolaganiya>;
Ovsyannikova R.V. (2015) *Makroregionyi v sisteme strategicheskogo planirovaniya: identifikatsiya ob'ekta i sovremennaya praktika tselepolaganiya* [Macro-regions in the strategic planning system: the identification of the object and the current practice of goal setting] *Regional'noe razvitie: elektronnyy nauchno-prakticheskiy zhurnal*, vol 5(9). Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/makroregiony-v-sisteme-strategicheskogo-planirovaniya-identifikatsiya-obekta-i-sovremennaya-praktika-tselepolaganiya>;
3. Кузык Б.Н., Кушлин В.И., Яковец Ю.В. Прогнозирование, стратегическое планирование и национальное программирование : учебник. – Москва : Экономика, 2011 – 604 с.
Kuzyyk B.N., Kushlin V.I., Yakovets Yu.V. (2011) *Prognozirovanie, strategicheskoe planirovanie i natsionalnoe programmirovaniye: uchebnyy*. [Forecasting, strategic planning and national programming: a textbook], Moscow, Ekonomika Publ., 604 p.
4. Бассейн реки Иордан. Портал знаний о водных ресурсах и экологии Центральной Азии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/2_4_2.htm
Basseyn reki Iordan. Portal znaniy o vodnyih resursah i ekologii Tsentralnoy Azii. [The Jordan River bay. Portal of Knowledge for Water and Environmental Issues in Central Asia] Available at: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/2_4_2.htm
5. Государство Израиль. Израиль и арабский мир. Электронная еврейская энциклопедия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/11739>
Gosudarstvo Izrail. Izrail i arabskiy mir. Elektronnaya evreyskaya entsiklopediya. [The State of Israel. Israel and the Arab world. Electronic Jewish encyclopedia.] Available at: <http://www.eleven.co.il/article/11739>
6. Мадридская мирная конференция. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constitutions.ru/?p=5276>
Madridskaya mirnaya konferentsiya. [Madrid Peace Conference] Available at: <http://constitutions.ru/?p=5276>
7. Письмо постоянных представителей Израиля, Иордании, Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки при ООН от 5 августа 1994 года на имя Генерального секретаря СБ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/45653/A_49_300%3BS_1994_939-RU.pdf?sequence=23&isAllowed=y;
Pis'mo postoyannykh predstaviteley Izrailya, Iordanii, Rossiyskoy Federatsii i Soedinen-

- nyih Shtatov Ameriki pri OON ot 5 avgusta 1994 goda na imya Generalnogo sekretarya SB.* [Letter from the representatives of Israel, Jordan, the Russian Federation and the United States of America to the United Nations dated from 5 August 1994 from the Secretary-General to the Security Council the name.] Available at: http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/45653/A_49_300%3BS_1994_939-RU.pdf?sequence=23&isAllowed=y
8. Шерьязданова К.Г. Современные интеграционные процессы : учебное пособие. – Астана : Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2010. – 107 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://interservis.info/lib/i2/4_4.html
- Sheryazdanova K.G. (2010) *Sovremennyye integratsionnyie protsessyi Uchebnoe posobie.* [Modern integration processes], Astana, Akademii gosudarstvennogo upravleniya pri Prezidente Respubliki Kazakhstan, 107 p. Available at: http://interservis.info/lib/i2/4_4.html
9. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper: Doc. COM (2004) 373 final. 12.05.2004 / Commission of the European Communities. Brussels, 2004. Available at: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2004\)0373_/com_com\(2004\)0373_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2004)0373_/com_com(2004)0373_en.pdf)
- European Neighbourhood Policy. Strategy Paper: Doc. COM (2004) 373 final. 12.05.2004 / Commission of the European Communities. Brussels, 2004. Available at: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2004\)0373_/com_com\(2004\)0373_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2004)0373_/com_com(2004)0373_en.pdf)
10. European Neighbourhood Policy: the first Action Plans: Doc. IP/04/1453. 09.12.2004. Brussels, 2004. Available at: <http://library.fes.de/pdf-files/id/04737.pdf>
- European Neighbourhood Policy: the first Action Plans: Doc. IP/04/1453. 09.12.2004. Brussels, 2004. Available at: <http://library.fes.de/pdf-files/id/04737.pdf>
11. Wider Europe – Neighbourhood: a New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours. Doc. COM (2003) 104 final. 11.03.2003 / Commission of the European Communities. Brussels, 2003. Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A5-2003-0378&language=EN>
- Wider Europe – Neighbourhood: a New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours. Doc. COM (2003) 104 final. 11.03.2003 / Commission of the European Communities. Brussels, 2003. Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A5-2003-0378&language=EN>
- Дата надходження рукопису 10.04.2016 р.

Objective. *The aim of this study is to determine the characteristics of the Jordan bay countries` integration interaction in an unstable political situation and the lack of resources for the formation of sustainable national and international development strategies.*

Methods. *The study is based on the dialectical method of knowledge and a systematic approach. Main scientific results of the dissertation are prepared using complex scientific and special methods of investigation, namely the deduction and induction of systemic analysis and synthesis, systematization and synthesis, as well as special methods of analysis: abstract and logical analysis (to justify the features of the integration interaction of Jordan bay countries).*

Results. *The peculiarities of the present stage of the formation of countries` integration are presented. The characteristic features of international relations between the countries of Jordan bay are determined. The basic prerequisites for the development of integration in Jordan bay countries are set. The features of inter-regionak and trans-regional cooperation between the countries of the region are presented. The role of international organizations in*

the process of forming integration units in the region is determined.

Key words: *integration, international economic integration, a Jordan bay, the Arab League, the «Arab Spring», intraregional integration.*

Мета. Метою даного дослідження є виявлення особливостей інтеграційної взаємодії країн Йорданського басейну в умовах нестабільної політичної обстановки і браку природних ресурсів для формування стійких національних і міжнародних стратегій розвитку.

Методика. Дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання та системному підході. Основні наукові результати роботи отримано з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: дедукції та індукції системного аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення; а також спеціальні методи аналізу: абстрактно-логічного аналізу (для обґрунтування особливостей інтеграційної взаємодії країн Йорданського басейну).

Результати. Визначено особливості сучасного етапу становлення інтеграційної взаємодії країн. Встановлено характерні риси міжнародних відносин між країнами Йорданського басейну. Виявлено основні передумови розвитку інтеграційних процесів в країнах Йорданського басейну. Представлені особливості внутрішньорегіонального і трансрегіонального співробітництва країн регіону. Розглянуто роль міжнародних організацій в процесах формування інтеграційних одиниць в регіоні.

Ключові слова: інтеграція, міжнародна економічна інтеграція, Йорданський басейн, ЛАД, «арабська весна», внутрішньорегіональна інтеграція.

УДК 339.9+338.43

Бочарова Ю.Г.,
канд. екон. наук, доц.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: y.bocharova@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ НА СВІТОВОМУ РИНКУ МОЛОКА

Bocharova Yu.,
Candidate of Economics,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: y.bocharova@ukr.net

PECULIARITIES OF COMPETITION IN THE GLOBAL MILK MARKET

Мета. Визначити стан та особливості розвитку світового ринку молока та молочних продуктів, провести аналіз конкурентної структури ринку та рівня його концентрації.

Методи. Використані діалектичний метод наукового пізнання, методи угрупування та класифікації, методи аналізу рядів динаміки, коефіцієнтний аналіз.

Результати. На основі проведеного аналізу визначено кількісні та якісні особливості розвитку світового ринку молока та молочних продуктів, надано характеристику його конкурентної структури та рівня концентрації.

Ключові слова: світовий ринок, молоко та молочні продукти, конкуренція, концентрація, експорт, імпорт, виробництво.

Постановка проблеми. Незважаючи на той факт, що глобальні моделі споживання продовольства змінюються в умовах глобалізації, базові продовольчі товари (зернові

культури, фрукти та овочі, риба, м'ясо, молоко та молочні продукти, рослинні олії та тваринні жири, олійні культури, цукор, тропічні напої) продовжують відігравати вагомую роль у структурі споживання продовольства всіх країн сучасного світу. Як свідчать результати аналізу товарної структури світового імпорту продовольства, населення світу демонструє сталий та значний попит на фрукти та овочі (в середньому 19% вартісного обсягу світового імпорту продовольства – 229,5 млрд дол. щороку), м'ясо (в середньому 13% – 160,5 млрд дол. щороку), зернові (в середньому 12,8% – 156,5 млрд дол. щороку), рибу (в середньому 11,4% – 137,5 млрд дол. щороку) – у цілому, на сукупну частку фруктів та овочів, м'яса та рибу, зернових припадає майже 60% від світових обсягів імпорту продовольства. Для порівняння, на частку молока та молочних продуктів припадає в середньому 6,4% світового імпорту продовольства – в середньому 79,5 млрд дол. на рік, на частку рослинної олії та тваринних жирів – 7% – 86,5 млрд дол., на частку цукру – 3,4% – 41,5 млрд дол., тропічних напоїв – 8,3% – 101 млрд дол. на рік. При цьому слід зазначити, що упродовж аналізованого періоду, фіксується зростання попиту на фрукти та овочі (на 3,2%), рибу (на 1,2%), м'ясо (0,1%) та тропічні напої (на 0,5%), зменшення попиту на зернові (на 0,8%), на молоко та молочні продукти (на 2%), на рослинні олії та тваринні жири (на 0,5%), на олійні культури (на 0,1%), на цукор (на 0,7%).

Таблиця 1 – Товарна структура світового імпорту продовольства

Найменування товарів	2014 рік		2015 рік*		Абсолютне відхилення	
	млрд дол	%	млрд дол	%	млрд дол	%
Усього світ	1346	100	1085	100	-261	0,0
Фрукти та овочі	235	17,5	224	20,6	-11	3,2
Зернові	178	13,2	135	12,4	-43	-0,8
Риба	145	10,8	130	12,0	-15	1,2
М'ясо	177	13,2	144	13,3	-33	0,1
Молоко та молочні продукти	100	7,4	59	5,4	-41	-2,0
Рослинні олії та тваринні жири	99	7,4	74	6,8	-25	-0,5
Олійні культури	86	6,4	68	6,3	-18	-0,1
Цукор	50	3,7	33	3,0	-17	-0,7
Тропічні напої	109	8,1	93	8,6	-16	0,5

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [1]

Беручи до уваги зазначене вище, важливе значення на сьогодні має аналіз стану та особливостей розвитку (у т.ч. конкурентної структури) світових ринків базових продовольчих товарів в цілому та світового ринку молока та молочних продуктів зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії та особливостей розвитку світового ринку продовольства в цілому, світовому ринку молока та молочних продуктів присвячено роботи значної кількості як українських, так і зарубіжних вчених [1]-[4]. Однак, незважаючи на суттєвий внесок наукової спільноти у розвиток теоретико-методологічних та прикладних аспектів функціонування та розвитку світового ринку молока та молочних продуктів, сьогодні або взагалі залишається поза увагою дослідників, або є фрагментарним дослідженням стану, особливостей розвитку та конкуренції на світовому ринку молока та молочних продуктів.

Мета статті. Метою роботи є визначення особливостей розвитку конкуренції на світовому ринку молока та молочних продуктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить проведений аналіз, у 2013-2015 рр. обсяг виробництва молочних продуктів у світі збільшився на 33,2 млн т., міжнародної торгівлі – на 2,6 млн т. Так, у 2015 році обсяг виробництва молочних продуктів у світі становить 800,7 млн т., торгівлі – 71,3 млн т. Загалом щороку у світі виробляється в середньому 786 млн т. молочних продуктів, 9% яких продаються на міжнародних ринках (табл. 2).

Таблиця 2 – Особливості розвитку світового ринку молочних продуктів [2]

Показники	Роки		
	2013	2014	2015
Світовий баланс млн т.			
Виробництво	767,5	789,0	800,7
Торгівля	68,7	72,6	71,3
Споживання продовольства на душу населення			
В світі, кг на рік	107,2	109,0	109,4
Розвинені, кг на рік	9,0	9,2	8,9
Індекс цін ФАО (2000-2004=100)	243	224	163

Основними виробниками молочних продуктів виступають країни, що розвиваються. На частку зазначених країн припадає в середньому 51,1% виробних у світі молочних продуктів, при цьому слід зазначити, що на країни із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства припадає в середньому 24,3% вироблених у світі молочних продуктів. Для порівняння, на частку розвинених країн припадає в середньому 48,7% вироблених у світі молочних продуктів (табл.3). Регіонами-лідерами за обсягами виробництва молочних продуктів є: Азія – в середньому 38,4% вироблених у світі молочних продуктів та Європа – в середньому 27,7%. Для порівняння, на частку Африки припадає в середньому майже 6%, на частку Центральної Америки – 2,2%, Південної Америки – 8,9%, Північної Америки – майже 13%, Океанії – 4%. Країнами-лідерами із виробництва молочних продуктів є: Індія, США, країни ЄС. На частку зазначених країн припадає в середньому 18%, 11,9%, 20,2% світових обсягів виробництва молочних продуктів, відповідно.

Таблиця 3 – Виробництво молока та молочних продуктів, тис. т [1]

Регіон/країна	2011-2013 середнє		2014 рік		2015 рік		Абсолютне відхилення	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Азія	285917	37,8	302700	38,4	311420	38,9	25503	1,1
Африка	45089	6,0	46198	5,9	46547	5,8	1458	-0,1
Центральна Америка	16485	2,2	17088	2,2	17412	2,2	927	0,0
Південна Америка	67231	8,9	70277	8,9	71119	8,9	3888	0,0
Північна Америка	98838	13,1	101822	12,9	103196	12,9	4358	-0,2
Європа	212709	28,1	218880	27,7	219310	27,4	6601	-0,7
Океанія	29848	3,9	32022	4,1	31684	4,0	1836	0,0
Світ усього	756116	100,0	788988	100,0	800689	100,0	44573	0,0
у т.ч.:								

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Країни, що розвиваються	382891	50,6	403512	51,1	413240	51,6	30349	1,0
Розвинені країни	371276	49,1	383859	48,7	385863	48,2	14587	-0,9
Країни із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства	179828	23,8	191306	24,2	197748	24,7	17920	0,9
Найменш розвинені країни	31819	4,2	32638	4,1	32794	4,1	975	-0,1

Як зазначалося вище, щороку у світі приблизно 9% вироблених молочних продуктів або 69,8 млн т виступають об'єктом торгівлі на світовому ринку. Основними експортерами молока та молочних продуктів виступають розвинені країни. На частку зазначеної групи країн припадає в середньому 82,1% світового експорту молока та молочних продуктів. Для порівняння, на частку країн, що розвиваються, припадає в середньому 17,9% світового експорту молока та молочних продуктів. Регіонами-лідерами за обсягами експорту молока та молочних продуктів виступають країни Європи та Океанії. На частку зазначених регіонів припадає в середньому 35,3% та 31,6% світового експорту молока та молочних продуктів відповідно. Для порівняння, на частку Азії припадає в середньому 9,4%, Африки – 1,8%, Центральної Америки – 1%, Південної Америки – 6,3%, Північної Америки – 14,6% світового експорту молока та молочних продуктів. Країнами-лідерами за обсягами експорту молока та молочних продуктів є: США – 13,9%, ЄС – 24,6%, Нова Зеландія – 26,4%.

Таблиця 4 – Експорт молока та молочних продуктів, тис. т (молочний еквівалент) [1]

Регіон/країна	2011-2013 середнє		2014 рік		2015 рік		Абсолютне відхилення	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Азія	6502	9,9	6837	9,4	6413	9,0	-89	-0,9
Африка	1164	1,8	1281	1,8	1292	1,8	128	0,0
Центральна Америка	635	1,0	705	1,0	723	1,0	88	0,0
Південна Америка	4565	7,0	4374	6,0	4106	5,8	-459	-1,2
Північна Америка	9589	14,6	11228	15,5	9877	13,8	288	-0,8
Європа	22342	34,1	25487	35,1	26180	36,7	3838	2,6
Океанія	20732	31,6	22654	31,2	22746	31,9	2014	0,2
Світ усього	65529	100,0	72565	100,0	71337	100,0	5808	0,0
у т.ч.:								
Країни, що розвиваються	12648	19,3	12727	17,5	12068	16,9	-580	-2,4
Розвинені країни	52881	80,7	59839	82,5	59269	83,1	6388	2,4
Країни із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства	1347	2,1	1310	1,8	972	1,4	-375	-0,7
Найменш розвинені країни	189	0,3	167	0,2	179	0,3	-10	0,0

У структурі експорту, упродовж аналізованого періоду, як свідчить проведений аналіз, переважають сири та сухе незбиране молоко. При цьому слід зазначити, що дана тенденція збережеться і у 2024 році.

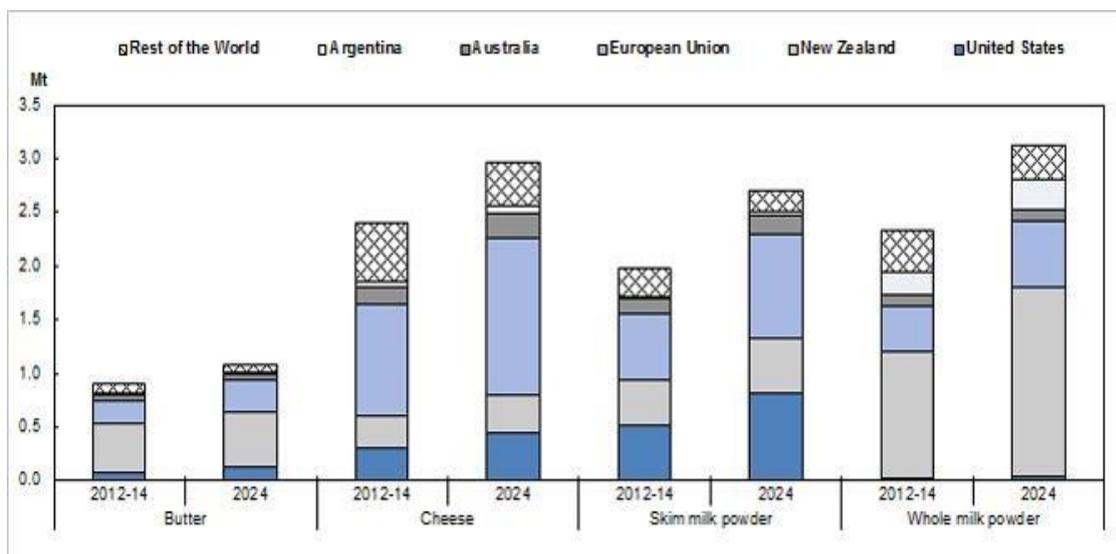

Рисунок 1. Товарна структура експорту молока та молочних продуктів [3]

Світовий ринок продавців молока та молочних продуктів, за результатами проведеного аналізу, характеризується помірним рівнем концентрації, однак суттєвими диспропорціями у розмірах суб'єктів ринку – нерівністю розмірів суб'єктів ринку, значною ринковою владою найбільших його суб'єктів, наближається за своїми параметрами до монополії (табл. 5).

Таблиця 5 – Показники концентрації та особливостей конкуренції на світовому ринку продавців молока та молочних продуктів

Рік	Коефіцієнт концентрації, %	Індекс Херфіндаля-Хіршмана	Коефіцієнт відносної концентрації (К)	Дисперсія логарифмів ринкових часток	Індекс максимальної частки
2011-2013	64,41422881	1561,417596	0,768514497	7,977857122	0,799292752
2014	65,47922552	1589,54284	0,762816383	8,014404096	0,801663227
2015	64,64667704	1597,075047	0,751477165	7,881136464	0,803701866

Джерело: розраховано та складено автором на основі даних [1]

Основними імпортерами молока та молочних продуктів є країни, що розвиваються, на частку яких припадає в середньому 81,6% загальносвітових обсягів імпорту молока та молочних продуктів. Для порівняння, на частку розвинених країн припадає в середньому 18,4% світового імпорту молока та молочних продуктів. Регіонами-лідерами за обсягами імпорту молока та молочних продуктів є: Азія та Африка. В середньому на зазначені регіони припадає 58,1% та 14,6% світового імпорту молока та молочних продуктів відповідно. Для порівняння, на частку Центральної Америки припадає 7,5%, Південної Америки – 5,4%, північної Америки – 3,6%, Європи – 9,5%, Океанії – 1,4% світового імпорту молока та молочних продуктів.

Країнами-лідерами за обсягами імпорту молока та молочних продуктів є: Китай – 16,7% , Росія – 5,7%, Мексика – 4,6%, Саудівська Аравія – 4,4%, Алжир – 4,4%.

Таблиця 6 – Імпорт молока та молочних продуктів, тис. т (молочний еквівалент) [1]

Регіон/країна	2011-2013 середнє		2014 рік		2015 рік		Абсолютне відхилення	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Азія	35356	56,3	41185	59,7	39406	58,3	4050	2,0
Африка	9254	14,7	9781	14,2	10075	14,9	821	0,2
Центральна Америка	4890	7,8	4802	7,0	5157	7,6	267	-0,2
Південна Америка	3587	5,7	3304	4,8	3883	5,7	296	0,0
Північна Америка	2017	3,2	2406	3,5	2729	4,0	712	0,8
Європа	6812	10,9	6633	9,6	5392	8,0	-1420	-2,9
Океанія	849	1,4	931	1,3	947	1,4	98	0,0
Світ усього	62765	100,0	69041	100,0	67589	100,0	4824	0,0
<i>у т.ч.:</i>								
Країни, що розвиваються	50675	80,7	56411	81,7	55666	82,4	4991	1,6
Розвинені країни	12090	19,3	12630	18,3	11923	17,6	-167	-1,6
Країни із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства	7451	11,9	7306	10,6	7380	10,9	-71	-1,0
Найменш розвинені країни	3501	5,6	3765	5,5	3757	5,6	256	0,0

Як свідчать результати проведеного аналізу, світовий ринок покупців молока та молочних продуктів характеризується низьким рівнем концентрації, однак, суттєвими диспропорціями у розмірах суб'єктів ринку – нерівністю розмірів суб'єктів ринку, значною ринковою владою найбільших його суб'єктів, наближається за своїми параметрами до монополії (табл.7).

Таблиця 7 – Показники концентрації та особливостей конкуренції на світовому ринку покупців молока та молочних продуктів

Рік	Коефіцієнт концентрації, %	Індекс Херфіндаля-Хіршмана	Коефіцієнт відносної концентрації (К)	Дисперсія логарифмів ринкових часток	Індекс максимальної частки
2011-13	27,658727	438,3977	-	3,877571174	0,767652196
2014	29,30142959	527,8711	-	3,894114511	0,802609335
2015	24,06752578	402,0724	-	3,95853697	0,760595911

Джерело: розраховано та складено автором на основі даних [1]

Висновки. Як свідчать результати проведеного аналізу, світовий ринок як продавців, так і покупців молока та молочних продуктів наближається за своїми параметрами до монополії, характеризується суттєвими диспропорціями у розмірах суб'єктів ринку – нерівністю розмірів суб'єктів ринку, значною ринковою владою найбільших його суб'єктів.

Список літератури / References

1. Food Outlook: biannual report on global food markets, October 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-I5003E.pdf>.
Food Outlook: biannual report on global food markets (2015). Available at : <http://www.fao.org/3/a-I5003E.pdf>.
2. FAO Statistical Pocketbook 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>.
FAO Statistical Pocketbook (2015). Available at : <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>
3. Exports of dairy products by origin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agri-outlook.org/commodityanalysis/dairy/>.
Exports of dairy products by origin (2015). Available at : <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>
4. Продовольча безпека і персоніфікація харчування: у пошуках балансу і ефективної системи управління: монографія / М-во освіти і науки України; О.Б. Чернега [та ін.]; наук. ред. О.Б. Чернега – Кривий Ріг : Октан-Принт, 2015. – 256 с.
Chernega, O.B. (2015) *Prodovol'cha bezpeka i personifikatsiia kharchuvannia: u poshukakh balansu i efektyvnoi systemy upravlinnia: monohrafiia* [Food security and nutrition personification, in search of balance and effective management system: monograph], Kryvyi Rih: Oktan-print Publ., 256 p.

Дата надходження рукопису 08.04.2016 р.

Objective. *To determine the condition and characteristics of the world market of milk and dairy products, to analyze the competitive structure of the market and level of its concentration.*

Methods. *Dialectical method of scientific knowledge, methods of grouping and classification, methods of time series analysis, ratio analysis are used.*

Results. *Based on the analysis the quantitative and qualitative features of the world market of milk and dairy products were determined, peculiarities of its competitive structure and level of concentration were characterized.*

Key words: *the world market, milk and dairy products, competition, concentration, export, import, production*

Цель. *Определить состояние и особенности развития мирового рынка молока и молочных продуктов, провести анализ конкурентной структуры рынка и уровня его концентрации.*

Методы. *Использованы диалектический метод научного познания, методы группировки и классификации, методы анализа рядов динамики, коэффициентный анализ.*

Результаты. *На основе проведенного анализа определены количественные и качественные особенности развития мирового рынка молока и молочных продуктов, охарактеризованы его конкурентная структура и концентрация.*

Ключевые слова: *мировой рынок, молоко и молочные продукты, конкуренция, концентрация, экспорт, импорт, производство.*

УДК 339.9

Гохберг Г.О.
аспірант

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: anna.gokhberg@gmail.com

**МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ГЛОБАЛЬНОЮ
ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ**

Gokhberg A.
post-graduate student

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: anna.gokhberg@gmail.com

GLOBAL FOOD SECURITY MANAGEMENT MECHANISMS

***Мета.** Метою статті є встановлення еволюції підходів до управління глобальною продовольчою безпекою та визначення головних елементів сучасного механізму.*

***Методика.** У процесі дослідження використано: методи теоретичного узагальнення і порівняння, індукції та дедукції (для уточнення змісту понять), наукової абстракції (для визначення еволюції механізмів управління); методи системно-структурного аналізу (для визначення рівнів управління продовольчою безпекою).*

***Результати.** На підставі проведеного дослідження визначено причини та наслідки зміни підходів до управління продовольчою безпекою на міжнародному рівні, встановлено еволюцію механізмів управління глобальною продовольчою безпекою, обґрунтовано елементи, які притаманні сучасному механізму.*

***Ключові слова:** механізм, управління, продовольча безпека, сільськогосподарський/аграрний сектор, ООН, ФАО.*

Постановка проблеми. На сьогодні, у вік розквіту науки і техніки, медичного прогресу, розвитку і поширення демократичних прав і свобод, все ще актуальною залишається проблема недоїдання та голоду. Згідно з доповіддю ФАО, приблизно кожен дев'ятий у світі, як і раніше, не має достатньо продуктів харчування для активного здорового життя. Переважна більшість цих людей, які страждають від недоїдання, живе в країнах, що розвиваються, де кількість хронічно голодуючих в 2012–2014 роках оцінювалася в 791 млн чоловік [1]. Саме тому надзвичайно важливим є пошук шляхів подолання цієї проблеми і скорочення чисельності людей, що недоїдають, на підставі розробки дієвих механізмів управління продовольчою безпекою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми продовольчої безпеки знайшли своє відображення в роботах таких іноземних та вітчизняних вчених, як: В. Немченко, О. Скидан, О. Кочетков, Р. Марков, Т. Музика, М. Курляк, О. Чернега, В. Мухопад, Е. Монастирний, Я. Грик, Дж. Козметський тощо.

Значна кількість досліджень у сфері продовольчої безпеки присвячена розгляду понятійного апарату та визначенню напрямів його удосконалення, що на думку авторів призведе до формування наукових засад управління процесами скорочення кількості голодуючих у світі. Наприклад, О. Скидан запропонував власний набір взаємозалежних показників, які згруповано у відповідні групи, що дозволяють визначити рівень продовольчої безпеки. Серед них: стан забезпечення населення якісною і безпечною продукцією, рівень споживання населенням продуктів харчування, економічна і фізична доступність продовольства, стійкість продовольчого ринку і ступінь його незалежності, рівень розвитку агропродовольчої сфери, природно-ресурсний потенціал і ефективність

його використання [2]. О. Кочетков та Р. Марков виділяють у складі стану продовольчої безпеки наступні складові: рівень забезпеченості держави продуктами харчування національного виробництва; достатня кількість продовольства на національному споживчому ринку (незалежно від місця виробництва цієї продукції); достатня кількість продовольства для соціально незахищених верств населення [3]. Т. Мостенська визначає, що необхідно виділяти групи населення, які не можуть самостійно забезпечити себе продовольством та таким чином реалізувати своє право на харчування, використовуючи такі критерії: географічний (адміністративна територія, міське або сільське населення); екологічний (кліматичні умови, доступність для споживання екологічно безпечної продукції); економічний (заняття, рівень доходів); демографічний (стать, вік, кількість осіб у домогосподарстві, кількість дітей у домогосподарстві). На думку автора «продовольча безпека забезпечується тоді, коли домогосподарства мають доступ до безпечної їжі в кількості, яка необхідна для забезпечення здорового способу життя для всіх його членів (адекватної з точки зору якості, кількості та культурних традицій), і коли не існує надмірний ризик втрати такого доступу» [4].

Друга велика група досліджень присвячена питанням продовольчої безпеки на міжнародному рівні, стверджуючи, що саме цей рівень дозволяє формувати комплексні та системні підходи та розробляти необхідні глобалізованому світу механізми управління процесами продовольчого забезпечення. О. Чернега розглядає низький рівень продовольчої безпеки як одну з глобальних проблем сучасності та об'єкт дій міжнародних організацій, визначає зростання впливу сільськогосподарського сектору на розвиток світового господарства [5]. М. Дорош визначає, що «світова продовольча безпека має на увазі, що світ, як ціле, повинен виробляти достатню кількість продовольства для задоволення зростаючих потреб. Попри це торгівля повинна здійснюватися без перешкод при відносно стабільних цінах для того, щоб країни могли у міру потреби доповнювати своє виробництво за рахунок імпорту. Це передбачає і функціонування певної системи забезпечення необхідних резервів для того, щоб уберегтися від несподіваних спадів виробництва або різких підвищень цін» [6].

Тобто проблема підвищення рівня продовольчої безпеки є об'єктом уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, але необхідно визначити, що деякі питання, найбільш складні для оцінки, обґрунтування та практичної реалізації розглядаються фрагментарно та потребують подальшої розробки. До таких завдань доцільно віднести розробку механізмів управління глобальною продовольчою безпекою.

Метою статті є встановлення еволюції підходів до управління глобальною продовольчою безпекою та визначення головних елементів сучасного механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема бідності, зубожіння, нестачі продовольства упродовж усього часу існування людства була у центрі уваги суспільства та вирішувалася різними засобами, в тому числі ґрунтуючись на розвитку благодійності, реалізації державних програм, формуванні міжнародних організацій, завданням яких є скорочення кількості голодуючих.

Лише у 1974 році Генеральною Асамблеєю ООН були схвалені перші міжнародні зобов'язання щодо забезпечення продовольчої безпеки у світі. Прийняття цих зобов'язань нерозривно пов'язане зі світовою продовольчою кризою, яка яскраво визначила проблеми та встановила пріоритетність завдань міжнародних організацій на наступні десятиріччя. Стало очевидним, що національні зусилля (особливо, якщо мова йде про країни, які розвиваються) не завжди дозволяють розв'язати проблеми в умовах зростання глобальної нестабільності, накопичення кліматичних викликів. Ці перші міжнародні зобов'язання передбачали поєднання національних, регіональних та міжнародних важелів впливу на нестабільність продовольчих ринків.

Головним досягненням потрібно вважати обґрунтування доцільності створення

національних продовольчих резервів, будівництво сховищ продовольства, формування інформаційної підтримки процесів управління світовою продовольчою безпекою, збільшення кількості інституцій, які опікуються країнами, що розвиваються, з метою надання допомоги у скрутні часи.

Концепція наступних десятиліть (80–90-ті роки) ґрунтувалася на впровадженні механізму «опори на власні сили». Роль міжнародного співтовариства полягала в підтримці інституційних реформ і створенні сприятливого клімату для розвитку тих галузей сільського господарства, які можуть забезпечити населення власними продуктами харчування і взяти участь у міжнародному розподілі праці.

Проте слабкість системи ГАТТ, безрезультативність багаторічних раундів переговорів, що стосуються доступу сільськогосподарської сировини та продукції на ринки розвинутих країн, не дозволили реалізувати в повній мірі стратегічні наміри.

Наступний етап розвитку міжнародної системи управління продовольчої безпеки пов'язаний з результатами Всесвітнього продовольчого саміту (Рим, 1996 рік). Приводом для проведення глобальних зборів (в конференції взяли участь представники 173 країн (практично всі члени ООН на той час) і більше 100 глав держав і урядів) стало суттєве погіршення ситуації не тільки з сфери забезпечення жителів Землі продуктами харчування, а й різке посилення екологічних викликів. Скорочення орних земель з одночасною наростаючою вирубкою лісів, зниження якості земельних ресурсів, зневоднення, забруднення ґрунтів, заболочування – це неповний перелік загроз, які активно проявилися в 90-і роки. Були запропоновані нові підходи до управління продовольчою безпекою, які передбачали створення і реалізацію механізмів підвищення продуктивності сільськогосподарського сектора у всіх країнах світу, приділення першочергової уваги зростанню якості продуктів харчування та створення умов для відновлення лісів і орних земель [7]. У прийнятій Декларації було визначено першочергове завдання – скорочення в два рази кількості голодуючих за допомогою проведення політики боротьби з бідністю, створення умов для підвищення доступності продуктів харчування, здійснення політики підтримки та розвитку сільського господарства, підтримки торгівлі продовольством.

В останнє десятиліття відбулася суттєва трансформація підходів і політик, пов'язаних з формуванням і реалізацією механізмів управління продовольчою безпекою. Подібні зміни пов'язані з наступними причинами:

1) кількість голодуючих у світі скорочується, проте темпи цього скорочення нижче запланованих Цілями розвитку тисячоліття (за 1990–2015 роки було намічено скоротити вдвічі частку населення, яке потерпає від голоду. Станом на 2014 рік 38 країн досягли цієї мети, а 18 з них досягли ще більш високого кордону, ніж встановлений Всесвітнім продовольчим самітом 1996 року, який полягав в скороченні абсолютного числа голодуючих вдвічі) [8];

2) в міжнародному співтоваристві починає домінувати підхід, згідно з яким головна вага повинна бути націлена на ліквідацію неповноцінного харчування, а отже, обґрунтовується доцільність розробки абсолютно інших механізмів управління продовольчою безпекою з концентрацією уваги на персоналізацію харчування, розвиток систем охорони здоров'я, освіти, що дозволяє вирішити виникаючі проблеми;

3) досвід багатьох країн, що розвиваються, показав, що дрібне сільське господарство в поєднанні навіть з незначним соціальним захистом стає головним чинником подо-лання голоду та створює умови для розвитку всієї громади. Тобто концентрація зусиль на розвиток малого сільськогосподарського виробництва та бізнесу вирішує завдання подо-лання убогості краще, ніж вкладення коштів у створення великих агропромислових комплексів;

4) важливим чинником підвищення рівня продовольчої безпеки, як і раніше,

залишається консолідація міжнародного співтовариства і його швидка реакція на надзвичайні ситуації, які періодично виникають в різних країнах світу.

Поняття продовольчої безпеки постійно трансформується і набуває нових смислових відтінків, що пов'язано з розвитком міжнародних економічних і політичних відносин і розвитком ціннісних характеристик сучасного суспільства. Сучасну продовольчу безпеку характеризують такі параметри як «наявність, доступність, використання і стабільність».

У розвинутих країнах світу ще в 90-ті роки були сформовані державні підходи до управління продовольчою безпекою, ці настанови постійно удосконалюються в залежності від вимог внутрішнього та зовнішнього середовища. Однак, ці зміни не торкаються базових умов досягнення високого рівня продовольчої безпеки на підставі використання вище зазначених принципів (наявність, доступність, використання і стабільність). Зовсім інша ситуація склалася в колишніх постсоціалістичних країнах. Трансформаційні процеси в політиці, економіці та соціумі безумовно вплинули на національні підходи до створення систем управління продовольчою безпекою.

Аналіз теоретичних джерел, нормативно-правових актів міжнародних організацій дозволяє виділити основні елементи механізму управління міжнародною продовольчою безпекою:

1) створення і розвиток політики скорочення рівня бідності, у тому числі політики зайнятості, соціального захисту (соціальний захист у поєднанні з програмами заохочення зайнятості створює умови для залучення раніше незайнятого населення в проекти, які реалізуються урядом в сільськогосподарському секторі. ООН наголошує на необхідності посилення диференціації соціального захисту: найбільш незахищені верстви населення повинні отримувати адресну і максимально можливу допомогу від держави). Загальну підтримку має теза ФАО, що «голод і відсутність продовольчої безпеки в більшості випадків – не стільки проблема пропозиції, скільки попиту, викликана нестачею купівельної спроможності» [9];

2) підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського сектора – одне з найбільш складних завдань, вирішення якого передбачає створення привабливого інвестиційного клімату. Якщо розглядати сільськогосподарське виробництво, то рівень привабливості найчастіше залежить від об'єктивних факторів, насамперед кліматичних умов, продуктивності земель, можливостей зрошення. Найчастіше країни, в яких фіксується мінімальний рівень виробничої безпеки, не мають можливостей, в силу природних умов, розвивати ефективні галузі сільського господарства;

3) розвиток сільськогосподарського виробництва та інфраструктури. Низькоякісна інфраструктура є однією з причин, що стримують формування ринків продовольства в низці країн, що розвиваються. Відсутність доріг, засобів комунікацій, інфраструктури переробки не дозволяють збільшити обсяги виробництва в тих регіонах, які здатні це зробити ефективно. Тому будь-які інфраструктурні проекти безсумнівно виступають чинником зростання виробництва і підвищення самозабезпеченості окремих регіонів;

4) розвиток сільськогосподарських районів (передбачає створення таких умов життя, які наближені до міських. У першу чергу мова йде про розвиток інфраструктури, створення якісної системи охорони здоров'я та освіти. Подібні завдання дуже складно реалізуються, але зусилля, докладені в даному напрямку, призводять до суттєвого зростання обсягів виробництва, закріплення жителів у сільськогосподарських громадах і поліпшення постачання в міста сільськогосподарської продукції. Важливе значення в країнах, що розвиваються, має розвиток кооперативного руху, реалізація якого сприяє розвитку сільських населених пунктів, підвищенню зайнятості та залученню всіх жителів у програми розвитку);

5) стимулювання безперервних нововведень у національних, регіональних і

глобальних сільськогосподарських і продовольчих системах. У разі тваринництва необхідно розширити уявлення про інноваційний потенціал, в який повинна бути включена складна сукупність дій, суб'єктів і політичних заходів, що мають відношення до розробки, розповсюдження та використання знань і технологій у галузі сільського господарства і продовольчої системи (World Bank, 2006). Програми досліджень повинні більшою мірою враховувати технологічні потреби користувачів, зокрема малозабезпечених жінок і чоловіків, а також інших ключових суб'єктів економічної діяльності, включаючи підприємців і промисловців, які можуть створити нові можливості для зростання та підвищення добробуту [9];

б) створення умов для інтенсифікації переказів заробітків мігрантів (грошові перекази не тільки сприяють створенню попиту на ринках продовольства і таким чином стимулюють його розвиток, важливим фактором виступає можливість виробників інвестувати кошти у створення нових виробничих потужностей та реалізовувати програми підвищення якості виробленої продукції. Безумовно формується мультиплікаційний ефект, який призводить до прискорення досягнення стратегічної задачі – скорочення кількості голодуючих);

7) створення інструментів подолання залежності імпорту продовольства від експорту енергоресурсів і сировини (як відзначають експерти ФАО, в багатьох регіонах світу неможливо досягти повної самозабезпеченості продуктами харчування, нормальний рівень споживання в таких регіонах визначається можливостями імпорту продовольства. Але, якщо в розвинених країнах подібний імпорт компенсується торгівлею високотехнологічною продукцією, то в переважній більшості країн, що розвиваються, – експортом сировини та енергоресурсів. Найменші коливання ринкових цін призводять до дисбалансів і загрожують проявами голоду. Можливим методом вирішення виникаючих протиріч між попитом і можливостями імпорту повинна стати активізація зусиль СОТ щодо зниження волатильності на ринках, а також створення резервних запасів, які змогли б зіграти буферну роль у періоди швидкої та істотної зміни цін);

8) консолідація уряду і суспільства, націлена на скорочення рівня бідності в конкретній країні (передбачає формування стратегії подолання бідності, заснованої на підвищенні рівня і якості продовольчого забезпечення. Багато країн світу розробили подібні стратегії для реалізації цілей розвитку тисячоліття. Експерти ООН у звітах щодо досягнення поставлених завдань неодноразово констатували значний внесок подібних стратегій у вирішення поставлених проблем);

9) розвиток діяльності Комітету з всесвітньої продовольчої безпеки (КВПБ). Одним із завдань цієї організації є проведення моніторингу прогресу щодо зниження кількості голодуючих (наприклад, щодо реалізації стратегічної цілі скорочення вдвічі до 2015 року, в порівнянні з 1996 роком) з метою допомоги країнам у виявленні недоліків національних стратегій, пов'язаних з продовольчою безпекою. Сучасна система моніторингу дозволяє відстежувати сфери впливу по секторам та географічним районам, програмну та проектну діяльність, участь зацікавлених сторін, бюджетні асигнування. Але в той же час, необхідне подальше удосконалення системи моніторингу з метою більш якісного розподілу ресурсів та визначення відповідальності усіх зацікавлених сторін;

10) удосконалення співробітництва ФАО та урядів щодо розробки програм підвищення рівня продовольчої безпеки. З 2001 року ФАО надає допомогу при розробці національних та регіональних програм продовольчої безпеки. В багатьох країнах досягнуто значні результати. За період з 1994 по 2008 рр. було надано допомогу 106 країнам-членам у реалізації проектів, які передбачали підвищення врожайності та доходів бідних фермерських господарств, що призводило до підвищення якості їх харчування. Безумовним досягненням стало прийняття інституційних зобов'язань органами державного управління та громадськими організаціями. Наприклад, в Ін-

донезії головним елементом Загальної стратегії продовольчої безпеки на 2006-2009 роки була програма «Продовольча стійкість села» (цільове фінансування здійснювалося у групі фермерів, 30 % яких було віднесено до малозабезпечених). Якщо в 2006 році в програмі взяли участь 250 селищ в 122 районах, то в 2009 році – 1174 села в 275 районах. В Мексиці реалізується стратегічний проект у сфері продовольчої безпеки, у межах якого засновано децентралізовані агентства з розвитку сільських регіонів (станом на 2009 рік їх було 135). Фінансування було націлено на покращення умов життя та розширення виробничих можливостей. «Зростання продуктивності в сільському господарстві є ключовим чинником економічного зростання, скорочення бідності і забезпечення продовольчої безпеки. Десятиліття економічних досліджень підтвердили, що зростання продуктивності в сільському господарстві робить позитивний вплив на життя бідних верств населення за рахунок трьох аспектів: знижуються ціни на продовольчі товари для споживачів, підвищуються доходи виробників, стимулюється зростання в інших секторах економіки за рахунок підвищення попиту на інші товари і послуги... Зростання в сільському господарстві забезпечує скорочення бідності в більшій мірі, ніж зростання в інших галузях» [9].

Головним напрямом удосконалення подібних програм має стати надання пріоритетності в прийнятті рішень щодо доцільності окремих проектів країнам, які є реципієнтами, що дозволить більш ефективно використовувати міжнародні ресурси.

Висновки. Таким чином, упродовж останніх років міжнародними організаціями та урядами більшості країн світу планомірно здійснюються заходи щодо формування дієвого механізму управління глобальною продовольчою безпекою. Серед головних елементів цього механізму потрібно виділити такі елементи як: створення і розвиток політики скорочення рівня бідності, у тому числі політики зайнятості, соціального захисту; підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського сектору; розвиток сільськогосподарського виробництва, інфраструктури та сільськогосподарських районів; стимулювання безперервних нововведень у національних, регіональних і глобальних сільськогосподарських продовольчих системах; створення умов для інтенсифікації переказів заробітків мігрантів; формування та впровадження інструментів подолання залежності імпорту продовольства від експорту енергоресурсів і сировини; консолідація урядів і суспільств, націлена на скорочення рівня бідності в конкретній країні; розвиток діяльності Комітету з всесвітньої продовольчої безпеки; удосконалення діяльності ФАО. Більшість елементів механізму управління глобальною продовольчою безпекою ефективно впроваджуються і сприяють скороченню кількості голодуючих у світі. Деякі елементи потребують додаткового фінансування та розвитку теоретико-методичного базису їх впровадження (наприклад, програми нововведень у продовольчих системах).

Список літератури / References

1. Положение дел в связи с отсутствием продовольственной безопасности в мире – 2014. На пути к достижению намеченных на 2015 год международных целей в области борьбы с голодом: обзор неравномерных результатов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4646r.pdf>.
- Polozhenie del v svyazi s otsutstviem prodovol'stvennoj bezopasnosti v mire – 2014. Na puti k dostizheniju namechennyh na 2015 god mezhdunarodnyh celej v oblasti bor'by s golodom: obzor neravnomernyh rezul'tatov* [The State of Food Insecurity in the world - 2014. On the way to achieving the 2015 international objectives in the fight against hunger: a review of non-uniform results]. Available at: <http://www.fao.org/3/a-i4646r.pdf>.
2. Скидан О.В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми ін-

- ституалізації / О.В. Скидан // Електронне фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/>.
- Skydan, O.V. *Prodovolcha bezpeka yak priorytet ahrarnoi polityky: problemy instytualizatsii* [Food security as a priority in agricultural policy: challenges of institutionalization]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok* [Public administration, improvement and development]. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/>.
3. Кочетков О. В. Формування системи показників продовольчої безпеки країни / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. – N 9. – 2002. – С. 43–49.
- Kochetkov, O. V. (2002) *Formuvannia systemy pokaznykiv prodovolchoi bezpeky krainy* [Formation of indicators of food security]. *Ekonomika APK* [Economy AIC], no. 9, pp. 43–49.
4. Мостенська Т.Г. Продовольча безпека на рівні домогосподарств / Т.Г. Мостенська // Наукові праці НУХТ.– Том 21. – № 1.– 2015. – С. 121.
- Mostenska, T.H. (2015) *Prodovolcha bezpeka na rivni domohospodarstv* [Food security at the household level]. *Naukovi pratsi NUKhT*, vol. 21, no. 1, p.121.
5. Чернега О.Б. Глобальні проблеми сучасності та їх вплив на розвиток світового господарства / О.Б. Чернега, В.В. Опалько // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія Економіка і менеджмент. – №2(8) – 2010. – С. 31–46.
- Chernega, O.B., Opalko, V.V. (2010) *Hlobalni problemy suchasnosti ta yikh vplyv na rozvytok svitovoho hospodarstva* [The global problems of modern times and their impact on the world economy]. *Visnyk Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Seryia Ekonomika i menedzhment.*, no. 2(8), pp. 31–46.
6. Дорош М. М., Дадак О. О., Дорош М. М. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення / М.М. Дорош, О. О. Дадак, М.М. Дорош // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжиського. – Том 16. – № 2 (59), 2014.– С. 78–83.
- Dorosh, M. M., Dadak, O. O., Dorosh, M. M. (2014) *Prodovolcha bezpeka derzhavy: sutnist, struktura ta osoblyvosti yii zabezpechennia* [Food security: the nature, structure and specifics of its ensuring]. *Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S. Z. Hzhitskoho*, vol. 16, no. 2 (59), pp.78-83.
7. Багрецов Д.Н., Воронін Б.А., Ковин В.Ф. Світова продовольча безпека : стан і проблеми / Д. Багрецов, Б. Воронін, В. Ковин // Аграрний вісник Урала.– 2012. – № 12.– С. 48–53.
- Bahretsov, D. N., Voronin, B. A., Kovyn, V. F. (2012) *Svitova prodovolcha bezpeka: stan i problemy* [World Food Security: Status and Issues]. *Ahrarnyi visnyk Urala*, no. 12, pp. 48–53.
8. Food and agriculture organization of the United Nations. The State of Food Insecurity in the world. Rome, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf>
- Food and agriculture organization of the United Nations. The State of Food Insecurity in the world. Rome (2014). Available at: <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf>
9. Региональный обзор по продовольственной безопасности : Европа и Центральная Азия. Курс на здоровое и сбалансированное питание. ФАО. Будапешт. 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4649r.pdf>.
- Regional'nyj obzor po prodovol'stvennoj bezopasnosti: Evropa i Central'naja Azija. Kurs na zdorovoe i sbalansirovannoe pitanie. FAO. Budapesht* [Regional overview on food security: Europe and Central Asia. Gaining a healthy and balanced diet. FAO. Budapest], 2015. Available at: <http://www.fao.org/3/a-i4649r.pdf>.

Дата надходження рукопису 27.04.2016 р.

Objective. *The objective of article is to establish the evolution of approaches to managing global food security and defining the key elements of modern mechanisms.*

Method. *In the research methods of theoretical generalization and comparison, induction and deduction (to clarify the meaning of the concept), abstraction (to determine the evolution of management mechanisms), methods of system structural analysis (to determine levels of Food Safety Management) were used.*

Results. *Based on the research the causes and consequences of change of approaches to food security management at international level were determined, the evolution of management mechanisms of global food security was established, the elements of modern management mechanisms were justified.*

Key words: *mechanism, management, food security, agriculture / agricultural sector, UN, FAO.*

Цель. *Целью статьи является определение эволюции подходов к управлению глобальной продовольственной безопасностью и выделение основных элементов современного механизма.*

Методика. *В процессе исследования использованы: методы теоретического обобщения и сравнения, индукции и дедукции (для уточнения смысла понятий), научной абстракции (для определения эволюции механизмов управления), методы системно-структурного анализа (для определения уровней управления продовольственной безопасностью).*

Результаты. *На основе проведенного исследования определены причины и последствия изменения подходов к управлению продовольственной безопасностью на международном уровне, установлена эволюция механизмов управления глобальной продовольственной безопасностью, обоснованы элементы, которые присущи современному механизму.*

Ключевые слова: *механизм, управление, продовольственная безопасность, сельскохозяйственный/аграрный сектор, ООН, ФАО.*

УДК 332.145

Дорофеева Х.М.,
канд.ekon.наук, старш. викл.

Донецкий национальный университет экономики и
торговли имени Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: kristina_d92@mail.ru

ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Dorofeyeva Ch.,
Candidate of Economics,
senior lecturer

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: kristina_d92@mail.ru

TRANSPORT INFRASTRUCTURE AS A FACTOR OF STATE ECONOMIC DEVELOPMENT

Мета. *Метою дослідження є визначення сутності транспортної інфраструктури, позитивних та негативних факторів, що впливають на її розвиток.*

Методика. *Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, міжнародної економіки, праці вітчизняних і за-*

рубіжних учених щодо дослідження формування та розвитку транспортної інфраструктури. Дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання та системному підході. Основні наукові результати одержано з використанням комплексу загальнонаукових методів дослідження, а саме: теоретичного узагальнення, індукції та дедукції.

Результати. Розглянуто сучасні підходи до визначення сутності поняття «транспортна інфраструктура», систематизовано основні положення запропонованих теорій та представлено загальне поняття. Визначено деякі критерії оцінки ефективності розвитку транспортної інфраструктури, зокрема з використанням мінімального транспортного стандарту. Встановлено фактори, що впливають на розвиток транспортної інфраструктури, згруповано дані фактори на дві групи – рушійні сили та гальмуючі фактори.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, мінімальний транспортний стандарт, транспортна система, інтегральна транспортна доступність, транспортні мережі.

Постановка проблеми. На початку XXI століття загально визнаним стало прагнення більшості держав світу до забезпечення сталості економічного зростання, покращення рівня і якості життя населення. Активізація інтеграційних процесів як наслідок впливу глобалізації у всіх сферах життєдіяльності людства тісно пов'язана з ефективністю функціонування світової комунікаційної системи, особливе місце в якій займає транспортна галузь. Транспорт є однією з найважливіших галузей економіки, які сприяють поглибленню інтеграційних процесів. У цьому контексті актуальності набуває дослідження розвитку транспорту та відповідної інфраструктури, як елементів виробничої сили суспільства, за показниками розвитку яких здійснюється оцінка адекватності вирішення проблем та виконання завдань, що стоять перед економічними суб'єктами [1, с. 29; 2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню різних аспектів соціально-економічного розвитку держави, у тому числі за рахунок розвитку транспортної інфраструктури, присвячені роботи таких вчених, як О. Чернега, А. Шафер, Д. Падалкіна, О. Бойко та З. Дзуліт, П. Фоуракр та інші. Однак, більшість досліджень присвячено проблемам розвитку транспорту з позиції екологічності та впливу його на довкілля. Недостатньо уваги приділяється розвитку транспортної галузі з позиції соціального та економічного аспектів сталого зростання.

Мета статті. Метою даного дослідження є визначення сутності транспортної інфраструктури, позитивних та негативних факторів, що впливають на її розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова ефективно функціонуючої економіки, яка відповідає вимогам сучасного розвитку, – завдання будь-якої держави, незалежно від рівня її розвитку. Під впливом структурних змін в економіці, насамперед, заміщенні матеріало- та енергомістких галузей наукомісткими, формуються новітні транспортні мережі, які забезпечують здійснення зв'язку між об'єктами та суб'єктами транспортної системи з дотриманням вимог безпечності, екологічності та надійності. Ефективне функціонування транспортної системи залежить від наявності та якості відповідної інфраструктури. Лінгвістична сутність терміну «інфраструктура» в перекладі з латині означає «основу», «фундамент». На початку XX ст. інфраструктура була синонімом поняття «забезпечення» і застосовувалася здебільшого у військовій термінології [1, с. 499]. Спроби економістів узагальнити уявлення про економічний сенс даної категорії з'явилися в XIX ст. Так, А. Сміт у роботі «Дослідження про природу та причини багатства народів» зазначав необхідність створення «загальних споруд та установ, необхідних для суспільного виробництва, але не вигідних для приватного капіталу» [2]. Пізніше К. Маркс підкреслив наявність матеріальних умов праці як

невід’ємної складової процесу праці: «Прямо вони не входять в нього (процес праці – авт.), але без них він (процес праці – авт.) або абсолютно неможливий, або може відбуватися лише у недосконалому вигляді. Прикладом можуть слугувати <...> робочі будівлі, канали, дороги тощо» [3]. Економічна енциклопедія дає тлумачення інфраструктури як сукупності організаційно-економічних, соціальних та юридичних умов, а також споруд, будівель, систем і служб, необхідних для функціонування будь-якого типу економіки, процесу матеріального виробництва й забезпечення повсякденної життєдіяльності населення [4, с. 106–107]. Іншою точкою зору щодо розуміння поняття «інфраструктура» є трактування поняття, як сукупності мереж, в яких здійснюються поставки продукції між віддаленими один від одного економічними агентами, а також галузі економіки, що експлуатуються як мережі [5, с. 256–257]. До таких мереж відноситься транспорт. О. Фастовець під транспортною інфраструктурою розуміє «сукупність шляхів сполучення, засобів перевезення, управління та зв’язку, а також комплекс технічних споруд та пристроїв здатних забезпечити їх функціонування» [6]. М. Потєєва визначає дану категорію, як «сукупність матеріальних, кадрових, організаційних, фінансово-економічних і нормативно-правових умов, які сформовані в країні з метою забезпечення сталого та якісного перевезення пасажирів і доставки вантажів в усіх сферах суспільного відтворювального процесу» [7]. Г. Жовтяк під транспортною інфраструктурою розуміє транспортну систему всіх видів транспорту з усіма складовими їх частинами та ланками, а також іншими обслуговуючими частинами інфраструктури народного господарства, що працюють у сфері переміщення вантажів і людей [8]. Таким чином, можна зробити висновок, що транспортна інфраструктура являє собою сукупність шляхів сполучення, а також нормативно-правових, організаційних та фінансово економічних умов, що забезпечують потребу суб’єктів господарювання різних рівнів у переміщенні ресурсів та перевезеннях населення.

Надійність функціонування транспортної інфраструктури, з позиції інтересів споживачів та держави, вимірюється в середньозважених витратах часу, необхідних для переміщення з однієї точки до будь-якої іншої з певною швидкістю за наданими технічними параметрами. У науковій літературі даний показник визначають як інтегральну транспортну доступність, що вимірюється окремо для вантажних та пасажирських перевезень. Нормативною у цьому контексті є транспортна інфраструктура, для якої інтегральна доступність не перевищує 1,75 години при перевезеннях пасажирів і 2,4 години – при перевезеннях вантажів у адміністративному районі. [9]

Ще одними показником виміру ефективності транспортної інфраструктури є мінімальний транспортний стандарт (МТС) – сукупність показників кінцевого споживання транспортних послуг, від яких суттєво залежать умови життєдіяльності і господарювання в державі. Перелік показників МТС та їх значення визначаються залежно від стратегічних параметрів розвитку держави [10]. Нормативні показники МТС представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники мінімального транспортного стандарту

Показник	Одиниця виміру	Рекомендоване значення	Кращі світові показники
Частка транспорту у забрудненні навколишнього середовища	%	< 10	8
Вклад автотранспорту у сукупне транспортне забруднення	%	60-80	65
Рухливість населення з соціально-культурними цілями	% від нормативу	90	100

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
Транспортна дискримінація населення	%	< 2	0
Рівень ДТП з вини автодоріг	од./на 100 тис. поїз-док	< 0.01	0.05
Вантажоемність економіки	т.км/1 дол. ВРП	< 1	0.2
Співвідношення затрат на інфраструктуру та рухомий склад	%	70/30	70/30

Джерело: складено автором за даними [9]

Транспортна дискримінація населення відображає частку населення, що проживає в транспортних умовах гірше нормативних, і розраховується на основі інтегральної транспортної доступності. [11]

Вантажоемність показує обтяженість економіки роботою транспорту. Менше значення вантажоемності свідчить про ефективне використання транспорту для потреб держави (створення доданої вартості). У більшості країн з ринковою економікою цей показник монотонно знижується протягом останніх десятиліть, що відображає відносно здешевлення транспорту. Відповідно до сучасних уявлень розвиток транспортної мережі має вести до додаткових перевезень вантажів тільки в абсолютних значеннях, в той час як приріст перевезень щодо приросту ВВП повинен бути нижчим [10].

Мінімальний транспортний стандарт виступає як реальний механізм регламентування використання різних видів ресурсів при реалізації стратегії транспортного обслуговування та розвитку всього транспортного комплексу, включаючи транспортну інфраструктуру. Одночасно для вирішення завдань оптимізації транспортних потоків необхідно забезпечити координацію і контроль всіх ланок, складових, цілісну систему переміщення вантажів від первинних виробників до кінцевого споживача готової продукції [12].

Характер розвитку транспортної інфраструктури та її функціональні особливості визначаються виходячи зі специфічних особливостей держави та її регіонів, ступеня взаємодії і взаємозв'язку з іншими інфраструктурними елементами, загальних соціально-економічних інтересів під впливом безлічі різних факторів. Залежно від наукових поглядів, обґрунтовують різний набір факторів розвитку транспортної інфраструктури, які доцільно систематизувати відповідно до способу дії на гальмуючі фактори та рушійні сили (рис. 1). Така систематизація факторів дозволяє підвищити якість стратегічного планування розвитку транспортної інфраструктури держави.

Таким чином, розвиток транспортної інфраструктури визначається впливом стимулюючих її зростання факторів і створених в економіці умов формування, і при цьому є одним з визначальних чинників соціально-економічного розвитку держави. Варто зазначити, що вплив транспортної інфраструктури на розвиток держави може як посилюватися, так і слабшати під дією цих факторів. І тому вивчення факторів розвитку дозволяє не тільки визначити їх роль, специфіку і спрямованість впливу на транспортну інфраструктуру, а й оцінити економічні наслідки розвитку транспортного інфраструктурного комплексу для соціально-економічного розвитку держави.

Висновки. Розглядаючи представлене вище, необхідно зазначити, що транспортна інфраструктура є складним комплексом шляхів сполучення та організаційно-правових умов, що забезпечують їх ефективне функціонування. Функціонування транспортної інфраструктури неможливо розглядати лише з позиції розгляду роботи

окремих елементів, бо головною характеристикою її розвитку є взаємозалежність елементів. Транспортна інфраструктура об'єднує всі інші галузі економіки, являє собою надійну основу для забезпечення економічних, соціальних та політичних зв'язків не лише на рівні держави, а й на світовій арені. Саме транспортна інфраструктура пов'язує між собою суб'єкти різних рівнів економічної діяльності, стаючи при цьому матеріальною базою для інтеграції у глобальний простір.

Рисунок 1 – Фактори, що впливають на розвиток транспортної інфраструктури

Джерело: розроблено автором

Список літератури / References

1. Советский энциклопедический словарь / [Гл. ред. А.М. Прохоров]. – М. : «Советская энциклопедия», 1983. – 1600 с.
Prohorov, A.M. (1983) *Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Soviet Encyclopedic Dictionary], Moscow, Sovetskaya entsiklopediya publ., 1600 p.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
Smit, A. (2007) *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [The Wealth of Nations], Moscow, Eksmo Publ., 960 p.
3. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. – Т.1. – Кн.1: Процесс про-

- изводства капитала // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т.23. – М. : Госполитиздат, 1960. – С. 43–784.
- Marks, K. (1960). *Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii* [Capital. Critique of Political Economy] Vol.1., Book.1, Moscow, Gospolitizdat Publ., pp. 43-784.
4. Популярная экономическая энциклопедия / [Гл. ред. А.Д. Некипелов]. – М. : Большая российская энциклопедия, 2001. – 367 с.
- Nekipelov, A.D. (2001) *Populyarnaya ekonomicheskaya entsiklopediya* [Popular economic encyclopedia], Moscow, Bolshaya rossiyskaya entsiklopediya Publ., 367 p.
5. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экономики РАН; / Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М. : Экономика, 1999. – 1055 с.
- Abalkin, L.I. (1999) *Ekonomicheskaya entsiklopediya* [Economic Encyclopedia], Moscow, Ekonomika Publ., 1055 p.
6. Фастовець О.О. Розвиток транспортної системи з найдавніших часів до початку ХХ ст. як чинник виникнення туристичної галузі / О.О. Фастовець // Туристично-краєзнав. дослідж. – Вип. 4 – К. : Держ. п-во «Нац. турист. організація», 2002. – С. 418–443.
- Fastovets, O.O. (2002) *Rozvytok transportnoi systemy z naidavnishykh chasiv do pochatku XX st. yak chynnyk vynyknennia turystychnoi haluzi* [The development of transport systems from ancient times to the early twentieth century as factors of tourism industry], *Turystichno-kraeyeznav. doslidzh.*, issue 4, Kyiv, Derzh. p-vo “Nats. turyst. Organizatsiya” Publ., pp. 418-443.
7. Потеева М.А. Роль транспортной системы в устойчивом развитии экономики Крыма / М.А. Потеева // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. – 2004. – № 56. – Т.2. – С. 123–131.
- Poteeva, M.A. (2004) *Rol transportnoy sistemy v ustoychivom razvitii ekonomiki Kryima* [The role of the transport system in the sustainable development of the economy of Crimea], *Kultura narodov Prichernomor'ya. Nauchnyy zhurnal*, no 56, vol. 2, pp. 123–131.
8. Жовтяк Г.А. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «транспортна інфраструктура регіону» [Електронний ресурс] / Г.А. Жовтяк // Ефективна економіка, Електронне наукове фахове видання. – № 11. – 2011. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=792>.
- Zhovtiak, H.A. (2011) *Teoretyko-metodychni pidkhody do vyznachennia poniattia "transportna infrastruktura rehionu"* [Theoretical methodological approaches to the determination of the notion of "transport infrastructure of the region"], *Efektivna ekonomika*, no 11. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=792>.
9. Зандер Е.В. Развитие транспортной инфраструктуры как необходимое условие социально-экономического развития региона / Е.В. Зандер, Е.А. Корякова // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета имени академика М.Ф. Решетнева. – №6. – 2011. – С. 173–178.
- Zander, E.V. (2011) *Razvitie transportnoy infrastruktury kak neobhodimoe uslovie sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona* [The development of transport infrastructure as a prerequisite for socio-economic region], *Vestnik Sibirskogo gosudarstvennogo aerokosmicheskogo universiteta imeni akademika M. F. Reshetneva*, no 6, pp. 173–178.
10. Бугроменко В.Н. Увидеть будущее / В.Н. Бугроменко // Вестник географа : приложение к газете «Транспорт России». – № 26. – 2008. – С. 21–26.
- Bugromenko V.N. (2008) *Uvidet' budushee* [To see the future], *Vestnik geografa : prilozhenie k gazete «Transport Rossii»*, no 26, pp. 21–26.
11. Бугроменко В.Н. Транспортная дискриминация населения : пути решения проблемы / В.Н. Бугроменко // Бюллетень транспортной информации. – №11. – 2002. – С. 34–38.

Bugromenko, V.N. (2002) *Transportnaya diskriminatsiya naseleniya: puti resheniya problemy* [Transport discrimination of the population: response], *Byulleten transportnoy informatsii*, no 11, pp. 34-38.

12. Задворный Ю.В. Критерии оценки развития транспортной инфраструктуры региона/ Ю.В. Задворный // Российское предпринимательство. – Вып. 1 (175). – 2011. – С. 168.
Zadvorniyu, Yu. (2011) V. *Kriterii otsenki razvitiya transportnoy infrastrukturyi regiona* [Criteria for assessing the development of transport infrastructure in the region], *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, issue 1 (175), pp. 168.

Дата надходження рукопису 20.04.2016 р.

Objective. *The objective of this study is to determine the nature of the transport infrastructure, the positive and negative factors influencing its development.*

Methods. *Theoretical and methodological basis of the research are the fundamental provisions of the economic theory of international economics, works of national and foreign scientists to study the formation and development of transport infrastructure. The study is based on the dialectical method of knowledge and a systematic approach. Basic scientific results are obtained applying complex scientific methods of research, namely, theoretical generalization, induction and deduction.*

Results. *Modern approaches to defining the essence of the concept of 'transport infrastructure' are distinguished, the basic provisions of the proposed theories are codified and the general concept is presented. Some criteria for evaluating the efficiency of transport infrastructure development, including the use of minimum transport standard are defined. The factors affecting the development of transport infrastructure are determined, these factors are grouped into two categories - driving forces and inhibiting factors.*

Key words: *transport infrastructure, the minimum standard for the transport, the transport system, integrated transport accessibility, transport network.*

Цель. *Целью данного исследования является определение сущности транспортной инфраструктуры, положительных и отрицательных факторов, влияющих на ее развитие.*

Методика. *Теоретико-методологической основой исследования являются фундаментальные положения экономической теории, международной экономики, труды отечественных и зарубежных ученых по исследованию формирования и развития транспортной инфраструктуры. Исследование основывается на диалектическом методе познания и системном подходе. Основные научные результаты получены с использованием комплекса общенаучных методов исследования, а именно: теоретического обобщения, индукции и дедукции.*

Результаты. *Рассмотрено современные подходы к определению сущности понятия «транспортная инфраструктура», систематизированы основные положения предложенных теорий и представлено общее понятие. Определены некоторые критерии оценки эффективности развития транспортной инфраструктуры, в том числе с использованием минимального транспортного стандарта. Установлено факторы, влияющие на развитие транспортной инфраструктуры, сгруппировано данные факторы в две группы – движущие силы и тормозящие факторы.*

Ключевые слова: *транспортная инфраструктура, минимальный транспортный стандарт, транспортная система, интегральная транспортная доступность, транспортные сети.*

УДК 339:004+330.47

Іванова Л.Г.,
магістр

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м Кривий Ріг, Україна,
e-mail: ivanova_lg@bk.ru

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ

Ivanova L.,
master's student

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: ivanova_lg@bk.ru

INFORMATION SOCIETY: TRANSFORMATION OF APPROACHES TO THE DEFINITION

Мета. Метою дослідження є проведення логічної систематизації різних підходів до визначення терміну «інформаційне суспільство», що дозволить глибше розкрити сутність даного поняття та визначити основні характеристики та тенденції його трансформації.

Методи. Методи порівняння та аналізу (при розгляді еволюції типів суспільства), загальнонаукові методи пізнання, наукової абстракції та системного підходу (для розкриття сутності концепцій розвитку сучасного етапу розвитку глобальної спільноти), систематизації та теоретичного узагальнення (при формулюванні узагальнюючого визначення поняття «інформаційне суспільство»).

Результати. Проведений критичний аналіз основних теоретичних підходів до визначення терміну «інформаційне суспільство», в результаті чого було запропоновано дефініцію, яка враховує особливості сучасного етапу глобалізації і в результаті стане поштовхом для більш глибокого розкриття сутності, основних характеристик та тенденцій розвитку сучасного типу суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, глобалізація, концепція, постіндустріальне суспільство, еволюція, інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. На рубежі тисячоліть використання концепції інформаційного суспільства стає все більш розповсюдженим не тільки в соціальних науках, а й у політичній сфері та в міжнародному бізнесі. Ця концепція тріумфально проникла в сленг письмових та електронних ЗМІ. Проте, через швидке розповсюдження терміну «інформаційне суспільство», трактування його змісту стало досить розбавленим, через що виникає безліч протиріч і неясностей. Завдяки формуванню загальноприйнятої інтерпретації або визначення, заснованих на підтверджених аргументах у професійній та науковій літературі, можливо, було б легше роз'яснити спірні питання і переосмислити сучасну сферу проблем розвитку інформаційного суспільства. Проте, існує безліч теорій інформаційного суспільства, що виникли з різних областей науки, побудованих на різних традиціях. Таким чином, замість систематизації поняття на основі як поширених, так і індивідуальних концепцій, існує постійна боротьба між ними.

Мета статті. Метою дослідження є проведення логічної систематизації різних підходів до визначення терміну «інформаційне суспільство», що дозволить глибше розкрити сутність даного поняття, основні характеристики та тенденції розвитку сучасного типу суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичний базис «інформа-

ційного суспільства» та основні підходи і концепції до його визначення викладені в працях таких вчених, як: Й. Масуда (введення в наукову термінологію дефініції «інформаційне суспільство»), Д. Белл (виділив концепцію інформаційного суспільства як різновид теорії постіндустріального суспільства), М. Кастельс (досліджував інформаційне суспільство як глобальне мережеве суспільство, в якому мережі пронизують усю соціальну й економічну структуру), Е. Тоффлер (розглядав теорію інформаційного суспільства в аналізі трьох хвиль технологічних інновацій), Ф. Махлуп (сформулював теорію визначення економічної ефективності витрат, які пов'язані із виробництвом і поширенням усіх видів інформації, також заклав початок дослідженням взаємозв'язку між економічним розвитком та швидкістю поширення інформації та розвитком інтелектуального капіталу), М. Порат (ввів у науковий обіг визначення «інформаційної економіки», включивши інформаційну діяльність до видової структури економічної діяльності системи національних рахунків).

Виклад основного матеріалу дослідження. За історію свого розвитку суспільство пройшло декілька етапів формування, зокрема: доіндустріальний етап, в якому основним фактором виробництва була земля, а провідною сферою діяльності – сільськогосподарський сектор; індустріальний, в якому відбувся перехід домінуючої ролі в господарстві від сільського господарства до розвитку промислового сектору економіки; наступний етап розвитку суспільства – постіндустріальний – характеризується переважанням в економіці сфери послуг, а також становленням ключової ролі інформації як рушійної сили суспільного прогресу. Зростання ролі інформації та інформаційно-комунікаційної сфери, посилення впливу процесів інформатизації на світогосподарський розвиток призвело до появи специфічної термінології, в межах якої аналізуються зміни, які відбуваються в суспільстві, зокрема, мова йде про дефініцію «інформаційне суспільство».

«Інформаційне суспільство» – це термін, який використовується для опису останньої стадії соціальної історії. Із середини 20-го століття найбільш розвинені країни поступово переходили до нового типу суспільства, інформаційного суспільства. Дане поняття виникло разом із формуванням сучасного типу суспільства, проте широкі дослідження даного феномену розпочалися в кінці 20-го століття. Становлення та розвиток інформаційного суспільства відбувається одночасно зі становленням інформаційно-економічного простору, який, в свою чергу, є умовою і чинником перетворення інформації в суспільно значимий і доступний ресурс, а також середовищем широкомасштабних інформаційних взаємодій.

Аналіз теоретичних джерел [1-7] дозволив виділити п'ять основних підходів до визначення поняття «інформаційне суспільство», а саме технологічний, економічний, професійний, просторовий та культурний.

Технологічний підхід набув поширення наприкінці ХХ століття. Підхід базується на обґрунтуванні положення, що нові технології (кабельне та супутникове телебачення, Інтернет, персональні комп'ютери (ПК), нові офісні технології, особливо он-лайнні інформаційні послуги та інші) є одним із найбільш помітних показників нового часу, і, відповідно, сигналізують про розвиток інформаційного суспільства. Крім того, значний обсяг технологічних інновацій призвів до відновлення соціального світу, тому його вплив є досить глибоким. Е. Тоффлер виділив три хвилі технологічних інновацій: перша – сільськогосподарська революція, друга – промислова, третя – інформаційна революція. Тобто об'єднання інформації та комунікаційних технологій (ІКТ) є першопричиною переходу в нове «інформаційне суспільство» [5]. Одним із представників даного підходу є Й. Масуда, який під терміном «інформаційне суспільство» розумів «новий тип суспільства, в якому влада інформацією (але не матеріальними благами) є рушійною силою його трансформації і розвитку» [7].

Згідно з економічним підходом, зростання обсягів інформатизації у виробничій, організаційній та суспільній діяльності призводить до економічного розвитку. Економічну цінність процесів інформатизації суспільства досліджував М. Порат, ввівши у науковий обіг визначення «інформаційної економіки», включивши інформаційну діяльність до видової структури економічної діяльності системи національних рахунків. М. Порат виділяв первинні та вторинні інформаційні сектори економіки. Первинний інформаційний сектор, за М. Поратом, включає в себе виробничий сектор галузі і сектор надання ринкових інформаційних послуг. Вторинний інформаційний сектор охоплює головним чином пошук і розробку нових знань, а також діяльність із планування, програмування, маркування. Всі інформаційні служби державної системи управління і приватного бізнесу, які створюють інформацію та інформаційну техніку для внутрішніх потреб країни, входять до складу сектору вторинної інформації [3]. Так, Н. Мур інформаційним називав «суспільство, в якому інформація використовується як економічний ресурс, суспільство пов'язує їх, весь розвиток індустрії ґрунтується на виробництві необхідної інформації». При цьому Дж. Нейсбітт стверджував, що «інформаційне суспільство є економічною дійсністю, а не просто ментальною абстракцією». Він відзначав, що суспільство наближається до стадії інформаційного завершення, до зупинення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах господарювання [7].

Ф. Махлуп у своїх фундаментальних дослідженнях започаткував теорію визначення економічної ефективності витрат, які пов'язані із виробництвом і поширенням усіх видів інформації. Вчений вперше обґрунтував різницю між термінами «інформація» і «знання»: «Виробництво нових знань не завершено до тих пір, поки вони не передані іншому і не є надбанням більш ніж однієї людини... інформувати – означає передавати знання... Інформація... виробляється з метою вкласти знання в розум іншого. Будь-яка інформація в звичайному значенні цього слова є знання, хоча не всяке знання можна назвати інформацією» [1].

У своїх подальших роботах Ф. Махлуп спрогнозував, що економічний розвиток у найближчій перспективі визначатиметься доступністю та швидкістю розповсюдження інформації у суспільстві, а також обсягом інтелектуального капіталу. Для виявлення особливостей функціонування ринків товарів і послуг та ціноутворення дослідник впровадив у науковий обіг термін «ринкова інформація», виділив наслідки асиметрії інформації, яка може призвести до прорахунків у прогнозуванні та опрацюванні економічної політики на всіх рівнях управління і на всіх ринках.

Професійний підхід найбільш розповсюджений серед соціологів. Він тісно пов'язаний з роботою Д. Белла, одного з найвідоміших теоретиків «постіндустріального (інформаційного) суспільства». За Д. Беллом суспільство перейшло у стадію інформаційного, коли переважна більшість професій знаходиться в інформаційній сфері. Збільшення зайнятості у сфері послуг при пропорційному зниженні у сфері виробництва вчений розглядає як заміщення фізичної праці «білокомірцевою» працею. Вважаючи, що «сировиною» для «білокомірцевої» праці є інформація, необхідно визначити, що значне збільшення частки зайнятих в інформаційній сфері може трактуватися як виникнення інформаційного суспільства. Д. Белл розглядав «інформаційне суспільство» як «суспільство, що самоорганізовується в сфері знань, соціального контролю, інноваційного менеджменту та змін...» [4].

Згідно з просторовим підходом, найбільше значення у світогосподарському розвитку мають глобальні інформаційні мережі. Значний внесок у розвиток даного підходу здійснив М. Кастельс, довівши, що головною рисою інформаційної епохи стали мережі, які пов'язують між собою людей, інститути і держави [6]. Він вважає, що наприкінці ХХ століття в результаті розвитку інформаційних технологій створилася нова форма

капіталізму («інформаційний капіталізм»), яка повсюдно використовує інформаційні мережі. Тобто, інформаційне суспільство розглядається як глобальне мережеве суспільство, в якому мережі пронизують усю соціальну й економічну структуру.

Культурний підхід базується на постулаті використання критеріїв культури і є найбільш обґрунтованим методом оцінки інформатизації, проте культурні артефакти гірше за інших піддаються вимірюванням і формалізації. Необхідно відзначити, що сучасна культура є більш інформативною, ніж будь-яка попередня, при якій суспільство функціонує в медіанасиченому середовищі. Однак більшість досліджень даного підходу присвячена оцінці розвитку в якісних характеристиках, де вказується, наскільки очевидно, що знаків і інформації сьогодні значно більше, ніж у попередні епохи. Визначним представником даного підходу є Б. Мураній, який виділив «новий тип суспільства, в якому людство має можливість очолити новий тип буття (життя), мати вищі стандарти життя, виконувати кращу роботу, відігравати важливішу роль в суспільстві завдяки глобальному використанні інформації та інформаційних технологій» [2,7].

Аналіз концепцій інформаційного суспільства дозволяє сформулювати узагальнююче поняття, в якому інформаційне суспільство – це якісно новий тип суспільства, який формується під впливом глобальних процесів інформатизації та характеризується широкою взаємодією технологічного і соціально-економічного прогресу, а саме: всебічним використанням інформації не тільки як економічного ресурсу, а й предмету масового споживання; поглибленням процесів інформаційної інтеграції країн світу, що веде до формування глобального інформаційного простору; формуванням нових моделей та норм соціальної поведінки на основі інформаційних моделей, за яких змінюється соціальна структура суспільства – на місце класового поділу приходять професійний; переважаючим засобом виробництва стають знання та інформація, а процес прийняття рішень відбувається на засадах нової «інтелектуальної технології».

Висновки. Існуючі підходи до опису феномену інформаційного суспільства характеризують його з різних сторін, при цьому виявляючи нові характеристики. При цьому спільним в усіх підходах є виділення двостороннього тісного зв'язку між розвитком інформаційного суспільства та економічним, культурним, технологічним, політичним зростанням. Дефініція «інформаційне суспільство» характеризує сучасний етап розвитку цивілізації, який базується на зростаючій ролі інформації, інформаційно-комунікаційних технологій, а також на можливості всебічного їх використання для отримання знання, що призводить до подальшого поширення інформації і акумулювання ідей, до зростання обсягу та якості знань і способів їх застосування.

Список літератури/ References

1. Machlup F. (1984) Knowledge: Its Creation, Distribution and Economic Significance, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 304 pp.
Machlup F. (1984) Knowledge: Its Creation, Distribution and Economic Significance, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 304 pp.
2. Khosrow M. (2009) Encyclopedia of information science and technology, Information Resources Management Association, USA, Information Science Reference, 4292 p.
Khosrow M. (2009) Encyclopedia of information science and technology, Information Resources Management Association, USA, Information Science Reference, 4292 p.
3. Webster F. (2006) Theories of the Information Society, London, New York, Taylor & Francis Group, 314 pp.
Webster F. (2006) Theories of the Information Society, London, New York, Taylor & Francis Group, 314 pp.
4. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – Москва : Прогресс, 1986. – с. 330–342.

- Bell, D. (1986) *Sotsyal'nye ramki informatsionnogo obshchestva* [Social frames of information society] *Novaya tehnokraticeskaya volna na Zapade* [New technocratic wave in the West], Moscow, Progress Publ, pp. 330–342
5. Тоффлер Э. Шок будущего: пер. с англ. / Э. Тоффлер – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
- Toffler, E. (2002) *Shok budushchego* [Shock of the future: translated from English], Moscow, Izdatel'stvo AST Publ, 557 pp.
6. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура (Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратан) / М. Кастельс // Гос. ун-т. высш. шк. экономики. – М. – 2000. – 606 с.
- Kastel's, M. (2000) *Informatsionnaya epoha: Ekonomika, obshchestvo i kul'tura* [Informational epoch: economy, society and culture], Moscow, 606 pp.
7. László Z. (2008) Karvalics Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression) *Information Society. From Theory to Political Practice. Coursebook, Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 245 pp.*
- László Z. (2008) Karvalics Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression) *Information Society. From Theory to Political Practice. Coursebook, Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 245 pp.*

Дата надходження рукопису 21.04.2016 р.

Objective. *Research objective is a logical systematization of different approaches to «information society» term defining which will reveal the deeper essence of this concept, identify the main characteristics and trends of its transformation.*

Methods. *Methods of comparison and analysis (for considering the society types evolution), general methods of knowledge, scientific abstraction and systematic approach (for disclosure of the global community current stage concepts) and systematizing theoretical generalization (for the general definition of "information society" formulating).*

Results. *Critical analysis of main theoretical approaches to defining the term of «information society» have been conducted, resulting in proposed definition, which takes into account the current stage of globalization, and as a the result will become a push for better disclosure of the nature, the main characteristics and trends of the modern type of society.*

Key words: *Information society, concept, post-industrial society, evolution, informatization, information and communication technology.*

Цель. *Целью исследования является проведение логической систематизации различных подходов к определению термина «информационное общество», что позволит глубже раскрыть сущность данного понятия и определить основные характеристики и тенденции его трансформации.*

Методы. *Методы сравнения и анализа (при рассмотрении эволюции типов общества), общенаучные методы познания, научной абстракции и системного подхода (для раскрытия сущности концепций развития современного этапа развития глобального сообщества), систематизации и теоретического обобщения (при формулировании обобщающего определения понятия «информационное общество»).*

Результаты. *Проведен критический анализ основных теоретических подходов к определению термина «информационное общество», в результате чего было предложено дефиницию, которая учитывает особенности современного этапа глобализации и в результате станет толчком для более глубокого раскрытия сущности, основных характеристик и тенденций развития современного типа общества.*

Ключевые слова: *информационное общество, глобализация, концепция, постиндустриальное общество, эволюция, информатизация, информационно-коммуникационные технологии.*

УДК 330.34

Кожухова Т.В.,
канд. екон.наук, доц.

Криворізький економічний інститут,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: tk1897245@gmail.com

ВСЕСВІТНЯ ПРОДОВОЛЬЧА ПРОГРАМА ООН: ФІНАНСУВАННЯ ЕКСТРЕНОЇ ОПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Kozhukhova T.,
Candidate of Economics,
Associate Professor

Kryvyi Rih Institute of Economics,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: tk1897245@gmail.com

UN WORLD FOOD PROGRAMME: FUNDING OF THE EMERGENCY OPERATION IN UKRAINE

Мета: Мета статті полягає в дослідженні механізмів фінансування Всесвітньою продовольчою програмою ООН екстреної операції в Україні.

Методика: в процесі дослідження використано загальнонаукові та специфічні методи пізнання: методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції (для вивчення особливостей фінансування Всесвітньою продовольчою програмою ООН операцій в Україні), методи економіко-статистичного та порівняльного аналізу (для аналізу сучасного стану фінансування операцій Всесвітньою продовольчою програмою ООН в Україні), графічний метод (для наочного зображення динаміки загального бюджету операцій), абстрактно-логічний метод (формулювання висновків).

Результати: за результатами проведеного дослідження визначено механізми фінансування Всесвітньою продовольчою програмою ООН операцій в Україні, що включають формування фінансових ресурсів за рахунок внесків донорів та їх спрямування на здійснення екстреної та спеціальної операції. Проаналізовано динаміку бюджету операцій Всесвітньої продовольчої програми ООН в Україні та встановлено стале зростання загальної суми фінансування екстреної операції. За результатами аналізу структури бюджету визначено, що витрати на продовольство становлять найбільшу частку (60 %) загального обсягу екстреної операції Всесвітньої продовольчої програми ООН. Визначено оперативні потреби загального бюджету, що включають потреби на здійснення екстреної операції (62 %), спеціальної операції (32 %). Обґрунтовано необхідність збільшення добровільних внесків для продовження фінансування заходів щодо надання надзвичайної допомоги мирним жителям, які постраждали в результаті конфлікту в Україні.

Ключові слова: Всесвітня продовольча програма ООН (ВПП), фінансування, екстрені операції, спеціальні операції, продовольство, грошова допомога, ваучери.

Постановка проблеми. Підсумковий документ саміту ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.» визначив новий план дій для людей, планети й добробуту [1]. Для країн, що стикаються з особливими труднощами на шляху досягнення сталого розвитку, важливе значення має міжнародна фінансова допомога. Аддис-Абебська програма дій третьої Міжнародної конференції з фінансування розвитку визнала, що «наслідки потрясінь, викликаних фінансово-економічними кризами, конфліктами, стихійним лихом <...> швидко поширюються в нашому тісно взаємопов'язаному світі» і визначила необхідність активізації зусиль у забезпеченні підвищення супротиву цим загрозам та недопущення зведення «нанівець успіхів у сфері розвитку, досягнутих за десятиліття» [2].

Важливу роль у наданні допомоги населенню України, яке постраждало від

збройного конфлікту на сході країни, відіграє Всесвітня продовольча програма (ВПП) ООН. За даними доповіді ВПП щодо ситуації в Україні станом на кінець січня 2016 р., 5 мільйонів постраждалих, 1,5 мільйонів людей переміщені, 1,5 мільйонів осіб потребують продовольчої допомоги [3]. Остання оцінка продовольчої безпеки ВПП України підтвердила, що фінансовий стан більшості населення і положення внутрішньо переміщених осіб на територіях, що контролюється урядом, залишаються проблематичними. Приблизно 29,5 % сім'ям у районах, контрольованих урядом, не вистачає грошей для задоволення основних потреб [3]. З 2014 р. ВПП здійснює екстрену операцію з надання надзвичайної допомоги мирним жителям, що постраждали в результаті конфлікту в Україні, загальний обсяг фінансування якої становить більше \$90 млн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансування розвитку країн, зокрема України, досліджувались багатьма науковцями. Загальні питання використання зовнішніх фінансових ресурсів у процесі світового економічного розвитку, співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями досліджували такі українські вчені, як О. Білорус, Д. Лук'яненко, В. Новицький [4] та С. Толстов [5]. Вплив політики міжнародних фінансово-економічних організацій на глобальну продовольчу проблему визначено Л. Малаховою [6], роль Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН у вирішенні світової продовольчої проблеми розглянута О. Островською [7].

Невирішені частини проблеми. У зв'язку з початком співпраці у 2014 р. ВПП ООН з Україною, необхідним є визначення сучасного стану фінансування цієї установою операцій із надання допомоги населенню України, яке постраждало в результаті конфлікту.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні механізмів фінансування Всесвітньою продовольчою програмою ООН екстреної операції в Україні.

Основні результати дослідження. ВПП з 1962 р. надає продовольчу допомогу країнам, що її потребують, і такі життєво важливі загальні послуги, як авіап перевезення, матеріально-технічне забезпечення, телекомунікації організаціям, що працюють у сфері гуманітарної допомоги та розвитку. Надання продовольчої допомоги ВПП здійснюється з використанням таких інструментів, як грошова допомога та ваучери, і підкріплюється такими механізмами, як видача пайків на рівні громад, використання місцевих пунктів збору, виплати через банківські рахунки та перекази з використанням мобільних телефонів або електронних карт [8].

Проекти ВПП фінансуються за рахунок добровільних внесків урядів країн, міжнародних фінансових інститутів та приватних донорів. Загальна сума підтверджених внесків донорів у 2014 р. становила \$5,6 млрд [8]. До десятки найбільших донорів ВПП увійшли США (\$2,2 млрд), Велика Британія (\$409,2 млн), Європейська Комісія (\$371,8 млн), Канада (\$350,1 млн), Німеччина (\$301,2 млн), Саудівська Аравія (\$271,1 млн), Японія (\$156,5 млн), Центральний Фонд реагування на надзвичайні ситуації (\$137,3 млн), Австралія (\$112,8 млн), приватні донори (\$110,1 млн) [9].

У Стратегічному плані ВПП на 2014–2017 рр. визначено такі цілі: 1) порятунок життя людей і захист засобів до існування в надзвичайних ситуаціях; 2) підтримка або відновлення продовольчої безпеки та забезпечення харчуванням, створення або відновлення засобів до існування в умовах уразливості та після надзвичайних ситуацій; 3) зниження небезпеки лих і надання людям, громадам і країнам можливості задовольняти свої потреби у сфері продовольства і забезпечення харчуванням; 4) скоротити масштаби недоїдання і розірвати коло голоду, що переходить з покоління в покоління [10]. З метою виконання поставлених цілей ВПП здійснює такі операції: екстрені, операції з надання надзвичайної допомоги та відновлення, проекти розвитку та спеціальні операції, що пов'язані з логістикою й інфраструктурою роботи та

призначених для оперативного подолання «вузьких» місць: ремонт доріг, мостів, залізниць; аеропортів, портової інфраструктури й устаткування; надання загальних логістичних послуг, у тому числі створення спільних логістичних центрів та інформаційних ініціатив [11].

Екстрені операції ВПП включають надання допомоги у складних надзвичайних ситуаціях (конфлікти, широкомасштабні соціальні та економічні руйнування та переміщення великих груп людей) та становлять майже 40 % в загальному обсязі поточних операцій ВПП станом на кінець лютого 2016 р. [11]. Здійснюючи з листопада 2014 р. проект екстреного реагування на кризу в Україні, ВПП надає допомогу населенню, постраждалому в зонах конфлікту на Сході України.

Операції, що здійснюються ВПП в Україні, відповідають першій стратегічній цілі організації – порятунок життя людей і захист засобів до існування в надзвичайних ситуаціях, та сприяють досягненню цілей у сфері сталого розвитку, а саме: ліквідації голоду та забезпеченню продовольчої безпеки. Метою проекту ВПП в Україні є надання продовольчої допомоги у натуральній формі, у вигляді електронних ваучерів або грошових переказів для забезпечення життєво необхідної, невідкладної підтримки найбільш уразливих груп серед внутрішньо переміщених осіб, репатріантів, сімей, що приймають і тих, хто залишився в гарячих точках конфлікту в Донецькій та Луганській областях [12]. Кожен електронний ваучер, який можна поповнювати щомісячно, покриває один місяць продовольчих потреб однієї людини (вартістю 450 грн, що еквівалентно приблизно \$22) [3].

Наразі основними партнерами ВПП в Україні є такі неурядові приватні організації, як ADRA (Adventist Development and Relief Agency) і People in Need (PIN), що поширюють електронні ваучери в контрольованих урядом і продовольчі набори в невідконтрольованих урядом районах, Mercy Corps, що працює на підконтрольних територіях і розподіляє продукти харчування в Луганській області [12]. ВПП координує свою діяльність з Міністерством соціальної політики України і місцевими органами влади.

За результатами аналізу обсягів фінансування ВПП операцій в Україні визначено, що загальний бюджет екстреної операції ВПП щодо надання надзвичайної допомоги мирним жителям, які постраждали в результаті конфлікту в Україні, змінювався декілька разів упродовж 2015 р. Якщо на початку здійснення цієї операції запланована сума фінансування була встановлена на рівні \$17 млн, то згідно з новим переглянутим бюджетом до 30.06.2016 р. ця сума наразі становить \$91,9 млн (рис.1). З 2014 р. загальний бюджет екстреної операції ВПП в Україні збільшився майже у 5,5 разів.

Рисунок 1. Динаміка загального бюджету екстреної операції ВПП в Україні

Джерело: складено автором за даними [11]

Як показав аналіз структури загального бюджету екстреної операції ВПП в Україні, найбільшу частку витрат у бюджеті становлять витрати на продовольство (\$55,3 млн) (рис.2).

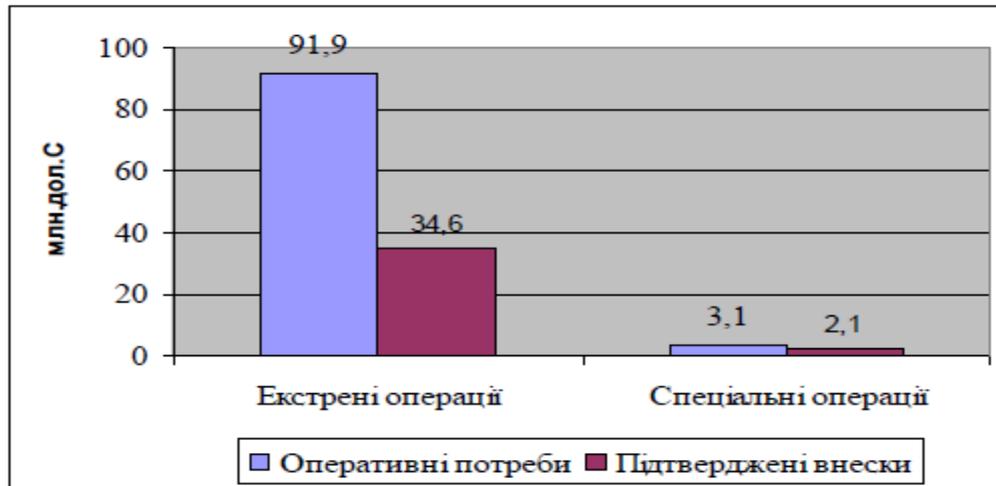

Рисунок 2. Частка витрат у загальному бюджеті екстреної операції ВПП в Україні
Джерело: складено автором за даними [11]

Частка витрат на використання таких інструментів допомоги, як грошова допомога та ваучери, які є найбільш гнучкими інструментами ВПП в плані адаптації продовольчої допомоги до потреб бенефіціарів, становить усього 22 % (\$20,3 млн). На прями і непрямі допоміжні витрати спрямовано \$16,2 млн.

Для забезпечення координації та загальної логістики послуг, необхідних для забезпечення ефективної та своєчасної доставки гуманітарної допомоги постраждалому населенню в зоні конфлікту з березня 2015 р. ВПП здійснює також спеціальну операцію, бюджет якої становить \$3,1 млн [11].

За даними ВПП, станом на початок березня 2016 р. потреби бюджету на здійснення екстреної операції в Україні становили \$34,6 млн [3]. Значне недофінансування операції (майже 62 % від суми загального бюджету) може призвести до скорочення обсягів допомоги або припинення діяльності ВПП в Україні. Щодо спеціальних операцій, підтверджені внески становлять 68 % від оперативних потреб (рис.3).

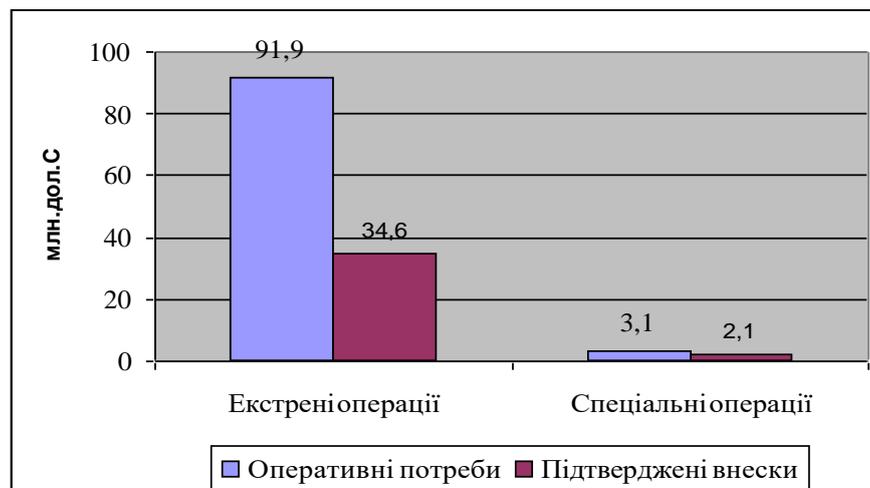

Рисунок 3. Оперативні потреби та підтверджені внески за операціями ВПП в Україні станом на березень 2016 р.

Джерело: складено автором за даними [11]

У лютому 2016 р. установи системи ООН спільно з урядом України запросили у донорів \$298 млн на фінансування Плану гуманітарного реагування на 2016 р. для надання допомоги 2,5 мільйонам українців, які постраждали в результаті конфлікту [13].

Висновки. Отже, реалізуючи цілі, що включають порятунок життя людей і захист засобів до існування в надзвичайних ситуаціях, ВПП ООН здійснює операції з надання допомоги мирним жителям, що постраждали в результаті конфлікту на Сході України. Для забезпечення життєво необхідної підтримки найбільш уразливих груп продовольча допомога надається ВПП у натуральній формі, у вигляді електронних ваучерів або грошових переказів. За результатами аналізу фінансування ВПП операцій в Україні визначено, що загальна сума бюджету операцій зростала протягом 2014–2016 рр. (бюджет екстреної операції збільшився майже у 6 разів та наразі становить \$91,9 млн; бюджет спеціальної операції «Логістичний кластер підтримки гуманітарної допомоги Україні», збільшився майже вдвічі – до \$3,1 млн). Найбільшу частку витрат у загальному бюджеті екстреної операції ВПП в Україні становлять витрати на продукти у натуральному вигляді (60 %). Оскільки на надання грошових готівкових коштів та ваучерів припадає тільки 22 % загального обсягу допомоги ВПП в Україні, важливим є продовження та збільшення цих програм у підконтрольних уряду районах. Для недопущення скорочення обсягів допомоги через значну частку недофінансування екстреної операції ВПП в Україні (62 % від загального бюджету) необхідним є збільшення суми внесків донорів.

Список літератури / References

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org.
Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (2015). Available at: <http://www.un.org> (Accessed 1 May 2016).
2. Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org
Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2015. Available at: <http://www.un.org> (Accessed 1 May 2016).
3. Украина : доклад о ситуации (25.01.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://documents.wfp.org/>
Ukraine: doklad o situatsii (2016) [Ukraine: report on the situation] Available at: <http://documents.wfp.org> (Accessed 1 May 2016).
4. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г.Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
Bilorus, O.G., Lukianenko, D.G. (2001) *Globalizatsiia i bezpeka rozvytku: Monografiia* [Globalization and security of development], Kyiv, KNEU Publ, 733 p.
5. Толстов С. Діяльність міжнародних організацій в Україні : загальні тенденції та орієнтири [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/
Tolstov, S. *Diialnist mizhnarodnykh organizatsii v Ukraini: zahalni tendentsii ta orientyry* [Activities of international organizations in Ukraine: General tendencies and benchmarks] Available at: irbis-nbuv.gov.ua/ (Accessed 1 May 2016).
6. Малахова Л.В. Влияние политики международных финансово-экономических организаций на глобальную продовольственную проблему/ Л.В.Малахова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – № 41. – 2013. – С. 57–51
Malahova, L.V. (2013) *Vlijanie politiki mezhdunarodnyh finansovo-ekonomicheskikh organizacij na global'nuju prodovol'stvennuju problemu* [The impact of the policies of the

- international financial-economic organizations on the global food problem] *Visnyk ekonomiki transportu i promyslovosti* [Newsletter of economics of transport and industry], no. 41, pp. 57–51
7. Островская Е.Я. Роль ФАО в решении мировой продовольственной проблемы/ Е.Я. Островская // Научно-практический журнал «Сельское, лесное и водное хозяйство» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agro.snauka.ru/2014/01/1290>
- Ostrovskaja, E. JA. (2014) *Rol' FAO v reshenii mirovoj prodovol'stvennoj problemy* [FAO's role in solving world food problems] *Naychno-prakticheskij zhurnal "Sel'skoe, lesnoe I vodnoe hozjajstvo"* [Agriculture, forestry and water management] Available at: <http://agro.snauka.ru/2014/01/1290>(Accessed 1 May 2016).
8. WFP: Annual Evaluation Report (2014) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://documents.wfp.org/>
- WFP: Annual Evaluation Report (2014) Available at: <http://documents.wfp.org/> (Accessed 1 May 2016).
9. WFP Funding in 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://documents.wfp.org>
- WFP Funding in 2014. Available at: <http://documents.wfp.org> (Accessed 1 May 2016).
10. WFP STRATEGIC PLAN (2014–2017) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://documents.wfp.org/>
- WFP STRATEGIC PLAN (2014–2017). Available at: <http://documents.wfp.org/> (Accessed 1 May 2016).
11. The World Food Programme [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wfp.org/>
- The World Food Programme. Available at: <http://www.wfp.org/>(Accessed 1 May 2016).
12. ВПП в Украине. Краткий обзор [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources>
- VPP v Ukraine. Kratkij obzor [WFP in Ukraine. A brief overview] Available at: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources> (Accessed 1 May 2016).
13. Центр новостей ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ukrainian/news/>
- Centr novostejj OON [The UN news center] Available at: <http://www.un.org/ukrainian/news> (Accessed 1 May 2016).

Дата надходження рукопису 15.04.2016 р.

Objective: *The aim of the article is to study the mechanisms of the emergency operation in Ukraine funding by UN World Food Program.*

Methods: *during the study general scientific and specific methods of obtaining knowledge have been applied: methods of analysis, synthesis, induction, deduction (for the study of the characteristics of UN World Food Program operations funding in Ukraine), methods of economic and statistical and comparative analysis (to analyze the current state of the UN World Food Program funding in Ukraine), graphical method (for visual representation of the dynamics of the overall operations budget), abstract and logical method (to draw conclusions).*

Results: *According to the results of the study the mechanisms of funding of UN World Food Program operations in Ukraine have been defined, including the formation of financial resources through contributions from donors and their focus on the implementation of emergency and special operations. The dynamics of the budget of UN World Food Program operations in Ukraine has been analyzed. The analysis has shown steady growth of the total amount of emergency operations financing. The analysis of the structure of the budget stipulates that food costs represent the largest share (60%) of the total UN World Food Program emergency operations. The operational needs of the general budget have been defined, in-*

cluding the need to perform emergency operation (62%), special operations (32%). The necessity of the voluntary contributions increasing to continue funding for UN World Food Program relief of civilians affected by the conflict in Ukraine has been justified.

Key words: UN World Food Program (WFP), funding, emergency operations, special operations, food, cash and vouchers

Цель: Цель статьи заключается в исследовании механизмов финансирования Всемирной продовольственной программой ООН экстренной операции в Украине.

Методика: в процессе исследования использованы общенаучные и специфические методы познания: методы анализа, синтеза, индукции, дедукции (для изучения особенностей финансирования Всемирной продовольственной программой ООН операций в Украине), методы экономико-статистического и сравнительного анализа (для анализа современного состояния финансирования операций Всемирной продовольственной программой ООН в Украине), графический метод (для наглядного изображения динамики общего бюджета операций), абстрактно-логический метод (формулировка выводов).

Результаты: по результатам проведенного исследования определены механизмы финансирования Всемирной продовольственной программой ООН операций в Украине, включающие формирование финансовых ресурсов за счет взносов доноров и их перечисление на осуществление экстренной и специальной операций. Проанализировано динамику бюджета операций Всемирной продовольственной программы ООН в Украине и установлен устойчивый рост общей суммы финансирования экстренной операции. По результатам анализа структуры бюджета определено, что расходы на продовольствие составляют наибольшую долю (60 %) общего объема экстренной операции Всемирной продовольственной программы ООН. Определены оперативные потребности общего бюджета, включающие потребности на осуществление экстренной операции (62 %), специальной операции (32 %). Обоснована необходимость увеличения добровольных взносов для продолжения финансирования Всемирной продовольственной программой ООН оказания чрезвычайной помощи мирным жителям, которые пострадали в результате конфликта в Украине.

Ключевые слова: Всемирная продовольственная программа ООН (ВПП), финансирование, экстренные операции, специальные операции, продовольствие, денежная помощь, ваучеры.

УДК 331.5-043.86(477)(045)

Кутеволова М.В.,
аспірант

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Kutsevolova M.,
post-graduate student

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine

UKRAINE LABOR MARKET EVOLUTION

Мета. Розглянути різні підходи щодо трактування ринку праці, висвітлити окремі результати досліджень вітчизняних і зарубіжних учених щодо виділення етапів функціонування ринку праці України. Визначити етапи еволюції ринку праці

України за часи її незалежності, виокремити чинники, які впливали на розвиток кожного етапу та встановити тенденції розвитку ринку праці України.

Методи. Основними методами, що використовувались при дослідженні еволюції ринку праці України, є статистичний (збирання статистичної інформації, систематизація та групування основних показників розвитку ринку праці України), історичний (вивчення всіх змін та факторів впливу на розвиток ринку праці в період незалежності України), факторний аналіз (аналіз чинників, які впливають на стан ринку праці), графічний метод (для наочного зображення стану ринку праці).

Результати. В результаті дослідження виділено чотири етапи формування ринку праці України за часи її незалежності. Перший період еволюції ринку праці (1991–1994 рр.) пов'язаний із переходом від адміністративно-командної до ринкової економіки, створено базові елементи інфраструктури ринку праці. Другий період (1995–1999 рр.) – період умовної стабілізації. Третій період еволюції ринку праці України (2000–2007 рр.) пов'язаний зі стабілізацією економіки. Четвертий етап (2008 р–теперішній час) розвитку ринку праці України пов'язаний із фінансовою кризою 2008 року та з проведенням антитерористичної операції, яка відбувається і до тепер на території України.

Ключові слова. ринок праці, формування ринку праці, етапи розвитку ринку праці, зайнятість, безробіття, економічно активне населення, Європейський Союз.

Постановка проблеми. В сучасних умовах складного економічного, політичного становища України, за умов євроінтеграційних процесів, а також великої конкуренції з іноземними компаніями всі зусилля суб'єктів ринку в Україні мають консолідуватися навколо ефективного використання праці, а саме людського потенціалу. З визнанням України – країною з ринковою економікою, вступом в СОТ, посиленням співпраці в МОП, вибором європейського вектору розвитку, підписанням угоди про кооперацію між Державною службою зайнятості України та Федеральною агенцією зайнятості Німеччини важливим є вирішення проблем розвитку ринку праці. У зв'язку з цим, постає необхідність аналізу еволюції ринку праці України. Це є актуальним з точки зору виокремлення особливостей та закономірностей, виявлення проблем, визначення тенденцій розвитку ринку праці з метою забезпечення об'єктивної основи для розробки подальших заходів регулювання ринку праці в системі забезпечення стратегічних соціально-економічних цілей та завдань нового етапу розвитку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним аспектам розвитку ринку праці присвячені роботи таких вчених: Ю. Маршавіна [1], І. Чайка [3], А. Рофе, Б. Збишко, Г. Іщиної [2]. Дослідженням підходів щодо формування ринку праці України займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені: У. Садова, Л. Семів [4], В. Васильченко [5], М. Кім [7], О. Волкова [8], З. Бараник, В. Онікієнко, Л. Ткаченко, Л. Ємельяненко, А. Колот, М. Зуб [9] та ін.

Існує необхідність, розглянути існуючі підходи до обґрунтування етапів формування ринку праці в Україні та виділити етапи розвитку ринку праці України за період її незалежності, з урахуванням тенденцій розвитку економічних процесів.

Мета статті. Метою дослідження є визначення етапів еволюції ринку праці України за часи її незалежності, виокремлення чинників, які впливали на розвиток кожного етапу та встановлення тенденцій розвитку ринку праці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновлення української економіки неможливе без ефективного функціонування ринку праці. Все більшої значущості набувають питання перспектив розвитку національного ринку праці, пов'язані із забезпеченням належного рівня економічної активності та зайнятості населення, формуванням відповідної конкурентоспроможності робочої сили, соціального захисту населення, рівня заробітної плати з метою наближення до стандартів економічно

розвинених країн світу. Для повнішої систематизації проблем ринку праці, з'ясування причин їх появи та наукового знання його функціонування необхідно висвітлити поняття «ринок праці». Багатьма економістами при визначенні поняття «ринок праці» велика увага відводиться сфері обміну, завдяки якій здійснюється процес купівлі-продажу товару. Як зазначає Ю. Маршавін, «ринок праці – це сфера, в якій формуються і реалізуються товарно-грошові та соціальні відношення з приводу купівлі-продажу робочої сили» [1]. Подібною є думка А. Рофе, Б. Збишко, Г. Іщина [2] щодо ринку праці як системи суспільних відносин, пов'язаних із наймом і пропозицією праці, тобто з її купівлею-продажем.

На думку І. Чайка, ринок праці – це економічний важіль (інструмент), за допомогою якого роботодавці мають можливість найняти робочу силу для інтенсивного її використання з метою отримання прибутку, а наймані працівники – задовольнити власні потреби, отримати гарантії стабільної зайнятості, підвищити свій соціальний статус, в результаті чого досягається оптимальне співвідношення попиту і пропозиції на ньому [3]. В даному визначенні ринок праці розглядається як інструмент, за допомогою якого можна здійснювати управління економікою.

В сучасній економічній літературі не існує єдиної думки щодо визначення поняття «ринок праці», тому жодне з наведених визначень не є «вірним» або «невірним» – кожне з них може бути корисним залежно від контексту, тобто від того, які процеси вивчаються, які завдання ставляться і які висновки та рекомендації передбачається розробити. Для побудови ефективної системи регулювання ринку праці, враховуючи воєнно-політичну та економічну ситуацію в Україні, головною метою повинно стати досягнення оптимального співвідношення попиту і пропозиції на ринку праці, а також збереження потенціалу людей праці та професіоналів, котрі є двигуном, що рухає економіку держави.

Вітчизняними та зарубіжними вченими запропоновано декілька підходів щодо розвитку ринку праці України.

Так, У. Садова, Л. Семів вважають, що формування і розвиток ринку праці в Україні має правові історичні корені, де криється значний і генетичний, і психологічний потенціал розвитку національного, регіональних ринків праці нашої держави [4, с. 19].

В. Васильченко теж стверджує, що особливості та етапи формування ринку праці в Україні, стан зайнятості й безробіття є наслідком історичних, соціальних та економічних умов у державі, які склалися не лише в останнє десятиріччя, а й значно раніше. На думку В. Васильченка, перший період розвитку ринку праці почався за часів радянської влади (до 1991 року), коли система регулювання заробітної плати не відповідала ринковій економіці та була причиною розвитку прихованого безробіття через втрату заробітною платою своїх функцій: стимулюючої, розподільчої та соціальної. На думку автора, саме інституційна нестабільність і визначила етапи формування ринку праці. Другий етап (з 1991 року), характеризується зростанням прихованого безробіття та нерегламентованої зайнятості, відбувається руйнування відтворювальної функції заробітної плати, що призводить до збідніння працюючих. Третій період розвитку ринку праці (грудень 1992 р.– травень 1995 р.) – характеризується відміною дії ст. 19 Закону і встановленням нових організаційних засад заробітної плати, що спричинили високі темпи інфляції та розширення прихованого безробіття, початок стагфляції, за рахунок того, що були «прибрані всі перепони на шляху отримання незароблених грошей». Характеризується розширенням прихованого безробіття, початком стагфляції. Початок четвертого етапу, на думку вченого, визначається із травня 1995 року, коли із прийняттям Закону України «Про оплату праці», приховане безробіття поступово переходить у відкрите [5, с. 200].

На думку А. Рофе, перший період розвитку вітчизняного ринку праці почався

ще до 1915 року, за часів розвитку капіталістичних відносин, у дореволюційній Росії. Другий період у формуванні ринку праці (1918–1921 рр.) характеризується зниженням ринкової основи відносин праці, примусовою реєстрацією безробітних, державним розподілом. Відбувається монополізація функцій регулювання ринком праці державою, милітаризація праці. Третій період розвитку ринку праці (1921–1930 рр.) пов'язаний із переходом до НЕПу, провалом воєнного комунізму та появою радянських бірж праці. Відбувається відновлення ринкових відносин у сфері виробництва та праці, встановлення добровільного порядку праці, відновлення виплати допомоги по безробіттю. Четвертий період (з 30-тих років ХХ ст.) пов'язаний із централізованим плануванням заробітної плати, премій, доплат, надбавок та всезагальністю праці, закриттям установ праці.

І. Бондар, Г. Ярошенко, В. Науменко, Н. Соколенко визначали, що перший етап (до 1991 року) характеризується низькою ціною робочої сили та застосуванням моделі соціальної «зрівнялівки»: «Специфічний товар – робоча сила – піддається жорсткій дискримінації». Другий етап (1992–1994) характеризується спробою впровадження концепції цінової лібералізації, в результаті якої не тільки не вдалося побороти дискримінаційне ставлення до робочої сили, а й поглибились вартісні деформації в економіці. За оцінками експертів Світового банку 25% ВВП витрачалось на соціальні потреби. У 1992–1993 рр. приблизно дві третини населення отримували допомогу від держави, що стало тягарем для державного бюджету, та не мотивувало до продуктивної праці. На третьому етапі розвитку ринку праці (1994–1996 рр.) було відновлено міжгалузеві співвідношення заробітної плати. Проводилось стримування необґрунтованого зростання заробітної плати, непов'язаного із відповідним підвищенням рівня виробництва. На четвертому етапі розвитку ринку праці, що почався в 1997 році, основними завданнями, на думку вчених, є: боротьба з бідністю та формування середнього класу, наближення національного законодавства до європейських стандартів, переорієнтація соціальної політики на сім'ю [6, с. 18–21].

На думку М. Кіма, перший період розвитку ринку праці почався у 30-х рр. ХХ ст., коли вперше розроблялися правові основи регулювання ринку праці. Другий період (60-ті рр. ХХ ст.), характеризується систематичним впливом кейнсіанської концепції на ринок праці (робочі місця в державному секторі, суспільні роботи, державна освіта, профпідготовка, допомога безробітним). Третій період (70-ті рр. ХХ ст.) розвитку ринку праці має все більш ринкове державне регулювання, відбувається стимулювання створення робочих місць та заохочення до підвищення гнучкості праці. Четвертий етап (з 1991 р.) характеризується активною фінансовою підтримкою підприємств, що мають тимчасові труднощі. Також підприємствам надається допомога у вигляді кредиту в розмірі витрат на виплату допомоги по безробіттю працівникам, що могли б втратити роботу та «недоотриманих податків із заробітної плати». У багатьох європейських країнах діють програми активної підтримки безробітних у формі виплати їм всієї суми допомоги одноразово за умови відкриття власної справи. Все більше уваги приділяється питанням перенавчання, підвищення кваліфікації безробітних [7].

На думку О. Волкової, перший етап розвитку ринку праці незалежної України – це початковий етап трансформації (1991–1994 рр.), коли пропозиція праці скорочується, попит на працю скорочується в 6,4 рази швидше. Другий період розвитку ринку праці – проміжний етап трансформації (1995–1999 рр.), коли попит на працю скорочується, пропозиція праці легалізується і підвищується в 7 разів швидше, ніж скорочується попит на працю. Третій етап економічного зростання (2000–2003 рр.), коли пропозиція праці продовжує підвищуватись, але попит на працю підвищується в 31,3 рази швидше [8].

М. Зуб виділила етапи розвитку вітчизняного ринку праці за умов впливу євроінтеграційних процесів. Перший етап (1991–1992 рр.) пов’язаний із зародженням ринку праці в Україні і впливом на нього євроінтеграційних процесів, відбувається поширення етнічної міграції. Другий етап (1993–1999 рр.) – створення ринку праці, відкриття кордонів, поширення територіальної міграції, ратифікація ВРУ у листопаді 1994 р. «Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Союзом та його державами-членами». Третій етап (2000–2008 рр.) характеризується адаптацією вітчизняної законодавчої бази в галузі соціально-трудова відносин до законодавства ЄС. Цей етап пов’язаний із застосуванням міжнародних стандартів і рекомендацій, врегулюванням міграційної політики [9, с. 86–90].

Періодизація розвитку ринку праці України за роки її незалежності потребує конкретизації. Для визначення тенденцій розвитку необхідним є дослідження закономірностей, аналіз статистичної інформації, виявлення факторів та характеру їх впливу на результати розвитку ринку праці України.

Група співробітників МВФ під керівництвом Ральфа Чамі у 2012 році розробили модель для аналізу стану ринку праці. До основних показників належать: рівень ВВП (користувач моделі може вибрати один з двох видів змінних ВВП: реальний ВВП у постійних цінах або номінальний ВВП в постійних цінах, мільярдах одиниць національної валюти), зайнятість населення, рівень безробіття (у відсотках до чисельності робочої сили) та робоча сила (чисельність економічно активного населення). Завдяки розробці цієї моделі дослідники можуть аналізувати і прогнозувати показники ринку праці для будь-якої країни. Крім вищенаведених показників, для аналізу розвитку ринку праці України, додамо ще показники середньої заробітної плати та індекса інфляції (табл.1).

На основі наведених статистичних даних (табл.1) аналізу розвитку нормативно-правової бази регулювання ринку праці та з урахуванням впливу євроінтеграційних процесів, доцільно виділити наступні етапи розвитку ринку праці України за період її незалежності.

Таблиця 1 – Основні показники розвитку ринку праці України за 1991–2015 роки

Роки	Економічно активне населення (тис.осіб)	Зайняте населення (тис.осіб)	Безробітне населення (тис.осіб)	ВВП у фактичних цінах ¹ (грн.)	Індекс інфляції (% за рік)	Середня заробітна плата ² (грн.)
1991	-	-	-	299	390	495
1992	-	-	-	5033	2100	5833
1993	-	-	-	148273	10256	163533
1994	-	-	-	1203769	501	1426343
1995	25562	24125	1437	5451642	281,7	73
1996	26112	24114	1998	81519	139,7	126
1997	26086	23756	2330	93365	110,1	143
1998	25936	22998	2937	102593	120	153
1999	22747	20048	2699	130442	119,2	178
2000	23127	20 175	2 656	176128	125,8	230
2001	22755	19972	2 455	211175	106,1	311
2002	22702	20 091	2 141	234138	99,4	376
2003	22171	20 163	2 008	277355	108,2	462

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
2004	22202	20 296	1 907	357544	112,3	590
2005	22281	20 680	1 601	457325	110,3	806
2006	22245	20 730	1 515	565018	111,6	1 041
2007	22322	20 905	1 418	751106	116,6	1 351
2008	22397	20 972	1 425	990819	122,3	1 806
2009	22150	20 192	1 959	947042	112,3	1 906
2010	22 052	20 266	1 786	1079346	109,1	2247
2011	22 057	20 324	1 733	1299991	104,6	2639
2012	22 012	20 354	1 657	1404669	99,8	3032
2013	21 981	20 404	1 577	1465198	100,5	3274
2014 ³	19921	18 073	1 848	1586915	124,9	3475
2015 ³	18 098	16 443	1 655	1 979 458	143,3	4195

Джерело: складено автором на основі [10, 11].

¹ У період 1991-1995 рр. дані наведено у млрд. карбованців.

² У період 1991-1994 рр. дані наведено у карбованцях.

³ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Перший період еволюції ринку праці (1991-1994 рр.) пов'язаний з переходом від адміністративно-командної до ринкової економіки. На момент проголошення незалежності України сфера зайнятості характеризувалася: 1) відсутністю державних і правових інститутів ринку праці, законодавства про зайнятість, а також невизнанням безробіття на державному рівні; 2) концентрацією зайнятості на підприємствах державного сектору; 3) відсутністю гнучкої системи оплати праці внаслідок її державного регулювання; 4) низьким рівнем мобільності робочої сили внаслідок законодавчого обмеження плинності кадрів, зміни місця роботи (через наявність паспортної прописки, обліку трудового стажу, відсутності ринку житла).

У 1991 р. було прийнято Закон України «Про зайнятість населення», згідно з яким, держава відмовляється від монопольного права на працевлаштування й забезпечення абсолютної зайнятості населення й бере на себе зобов'язання здійснювати матеріальну та соціальну підтримку працівників, що втратили роботу й офіційно отримали статус безробітних. У Законі викладено гарантії, які держава надає всім особам працездатного віку. Визначено основні завдання Державної служби зайнятості та відповідних Міністерств у регулюванні ринку праці, стимулюванні зайнятості та подоланні безробіття. У Законі було визначено, що основні функції з регулювання ринку праці належать Міністерству праці і соціальної політики.

У березні 1991 року, було прийнято Закон України «Про підприємства в Україні», згідно з яким розпочався процес реформування оплати праці. Підприємства набули права самостійно встановлювати фонд оплати праці, форми, системи і розміри оплати праці, а також інші види доходів працівників згідно з законодавством. У той же час Законом було встановлено досить високий соціальний стандарт для визначення гарантії мінімальної заробітної плати – мінімальний споживчий бюджет.

У 1992 р. було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України «Про оплату праці», який визначив порядок та механізм договірного регулювання оплати праці і був спрямований на забезпечення відповідності рівня оплати й результатів праці та запобігання інфляції, розмежування державного і договірного регулювання оплати праці.

Перший етап розвитку ринку праці України характеризується перевищенням пропозиції робочої сили над попитом; зниженням зайнятості у сфері суспільного виробництва; низькою ціною робочої сили; великими масштабами зростання прихованого безробіття; низькою мобільністю трудових ресурсів; поширенням етнічної міграції. Також цей період характеризується гіперінфляцією (табл.1., рис.1), відбувається руйнування відтворювальної функції заробітної плати, що призводить до збідніння працюючих. За даними Світового банку в другій половині 1993 р рівень інфляції в Україні був найвищим у світі і перевищував показники світових воєн.

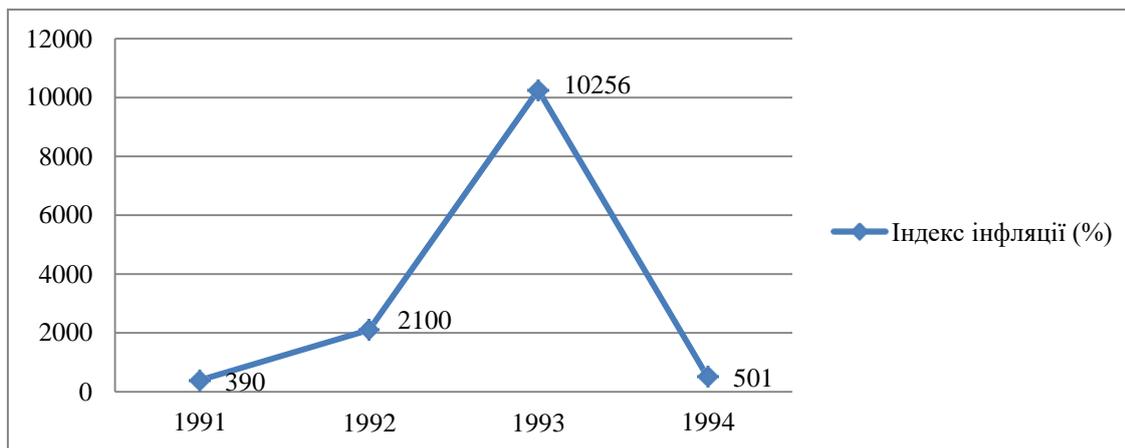

Рисунок 1. Показники індексу інфляції (%) за 1991–1994 роки

Джерело: складено автором на основі таблиці 1.

У цей період в Україні були створені базові елементи інфраструктури ринку праці. В 1991 р. було створено Державну службу зайнятості, яка стала автономним органом при Міністерстві праці і соціальної політики, та Державний фонд сприяння зайнятості населення.

Другий період розвитку ринку праці (1995–1999 рр.) – період умовної стабілізації. Уряд стабілізував курс купоно-карбованця та в 1996 р. було введено національну валюту – гривню.

У цей період кількість зайнятого населення постійно скорочується, а кількість безробітних зростає (табл.1., рис.2). Така тенденція була зумовлена ліквідацією підприємствами надлишкової кількості робочих місць, які були створені в умовах адміністративно-командної системи. За цей період середня заробітна плата виросла з 73 грн. до 178 грн., але були затримки у її виплаті. Працівників переводили на скорочений робочий режим, надавали неоплачувані адміністративні відпустки. Відбулися негативні зміни у структурі заробітної плати. При зменшенні частки основної заробітної плати (оплата за тарифними ставками, відрядними розцінками та посадовими окладами), яка становить у галузях в середньому від 25 до 90 відсотків, збільшилися розміри додаткової заробітної плати та інших заохочувальних і компенсаційних виплат. Внаслідок цього стимулююча роль основної заробітної плати не виправдало знизилась.

За період 1995–1999 рр. спостерігається тенденція до зменшення економічно активного населення. Це зумовлено складною демографічною та економічною ситуацією, міграцією населення за кордон.

Другий етап розвитку ринку праці пов'язаний із проведенням жорсткої обмежувальної монетарної та фіскальної політики, що були спрямовані на подолання інфляції та збалансування фінансової системи. У результаті індекс інфляції знизився з

281,7 % у 1995 р. до 119,2 % у 1999 р. (табл.1). Проте такі дії не супроводжувалися структурними реформами і призвели до дисбалансу на ринку праці.

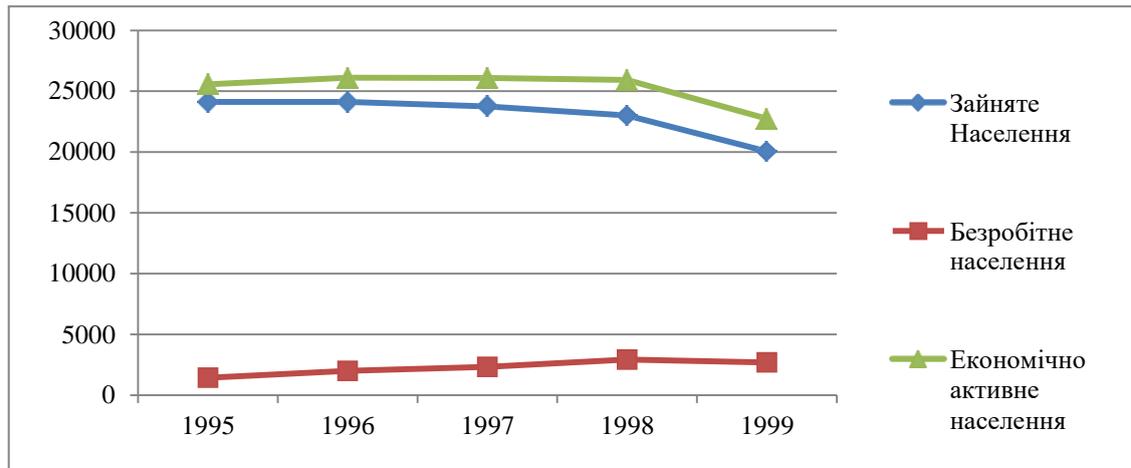

Рисунок 2. Показники ринку праці України за 1995–1999 роки

Джерело: складено автором на основі таблиці 1.

У травні 1995 р. було прийнято основний документ з питань регулювання праці – Закон України «Про оплату праці». Наступним важливим кроком було прийняття 28 червня 1996 року Конституції України. Стаття 43 Конституції наголосила, що кожен має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

У період з 1995 по 1999 рік значно активізується нормотворча діяльність Кабінету Міністрів України (КМУ) з питань оплати праці різних категорій працівників: Постанова КМУ від 31 серпня 1997 р. № 948 «Про умови і розміри оплати праці працівників підприємств та організацій, що дотуються з бюджету», Постанова КМУ від 5 травня 1997 р. № 428 «Про регулювання фондів оплати праці працівників підприємств-монополістів», Постанова КМУ від 13 грудня 1999 р. № 2288 «Про впорядкування умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та їх виконавчих органів, органів прокуратури, судів та інших органів», Постанова КМУ від 10 травня 1999 р. № 790 «Про умови і розміри оплати праці працівників вугледобувних підприємств, яким надається державна підтримка» тощо. Ці законодавчі акти сприяли позитивним змінам в організації оплати праці, основна суть яких полягала в переході від централізованої системи організації оплати праці до колективно-договірних принципів; у визначенні умов та порядку встановлення розміру мінімальної заробітної плати; визначенні та розмежуванні сфер державного і колективно-договірного регулювання оплати праці; в окресленні окремих заходів щодо захисту прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати, включаючи індексацію заробітної плати та компенсацію її у разі затримки, з посиленням ролі судового захисту. І хоча в Україні наприкінці 90-х рр. практично створено законодавчо-правову базу регулювання оплати праці, ефективність механізмів реалізації положень законодавчих актів лишилася доволі низькою.

Третій період еволюції ринку праці України (2000–2007 рр.) пов'язаний зі стабілізацією економіки. Кількість економічно-активного населення залишається майже незмінною, але спостерігається тенденція збільшення кількості зайнятого населення та зменшення безробітних (табл.1, рис. 3), що безумовно є позитивним моментом у формуванні ринку праці України. В цей період відбувається підвищення рівня заробітних плат (табл.1), збільшення іноземних інвестицій. З 2000 по 2007 рік середня заробітна плата зросла з 230 грн до 1351 грн (табл.1).

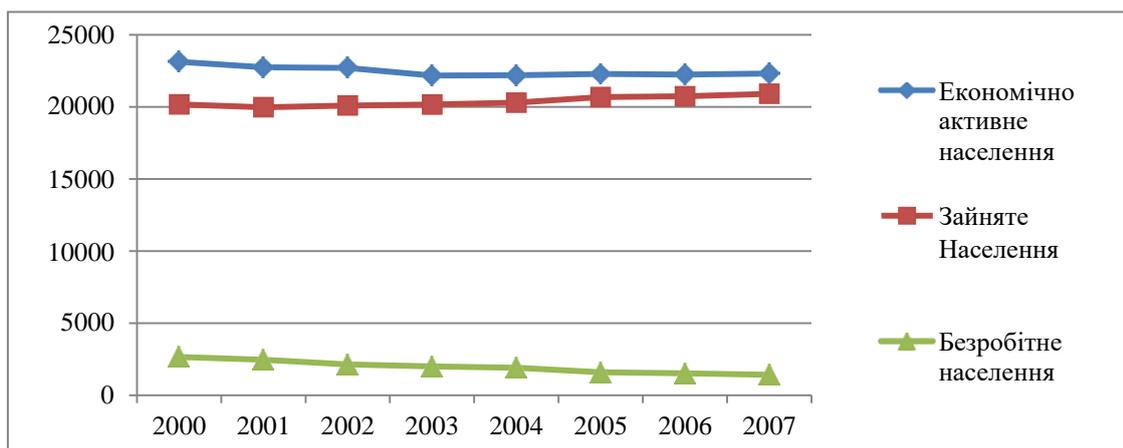

Рисунок 3. Показники ринку праці України за 2000–2007 роки

Джерело: складено автором на основі таблиці 1.

Позитивні зміни на ринку праці України почали відбуватися в результаті формування концептуальних основ реформи оплати праці випереджаючого типу. За участю науковців, фахівців-практиків, профспілок і роботодавців було розроблено та ухвалено Указом Президента України від 25 грудня 2000 року Концепцію подальшого реформування оплати праці в Україні. Головною метою якої було: підвищення платоспроможного попиту населення на товари і послуги як чинника, що сприятиме економічному зростанню виробництва; створення ефективних стимулів до праці, підвищення її якості та продуктивності; створення умов для реформування соціальної сфери (передусім пенсійного та медичного страхування) як засобу зменшення державних витрат і потенційного джерела інвестицій у реальний сектор. Однією з засад Концепції було забезпечення випереджаючого зростання номінальної заробітної плати порівняно з підвищенням споживчих цін. Для цього запропоновано істотно збільшити рівень номінальної заробітної плати, запровадити ефективні механізми індексації заробітної плати, стримувати зростання цін на споживчі товари і послуги. До інших концептуальних основ реформи належать: встановлення економічно та соціально обґрунтованих рівнів мінімальної заробітної плати з поетапним наближенням її розміру до прожиткового мінімуму; забезпечення оптимальної міжпрофесійної, міжкваліфікаційної, міжпосадової, міжгалузевої диференціації заробітної плати усіх категорій працюючих; збільшення до 2004 року частки оплати праці у ВВП до рівня, не нижчого 50–55%; вдосконалення механізму оподаткування заробітної плати; перерозподіл платежів і зборів до фондів соціального страхування між працівниками та роботодавцями в оптимальних співвідношеннях, які дадуть змогу збільшити розміри номінальної заробітної плати та ін. Широкі заходи передбачено з удосконалення державного і колективно-договірного регулювання оплати праці, посилення захисту прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати, поліпшення правового і нормативно-методичного забезпечення реформи оплати праці. Більшість із задекларованих у Концепції положень у цей період було не реалізовано.

Четвертий етап (2008 р. – теперішній час) розвитку ринку праці України пов'язаний з фінансовою кризою 2008 року, та з проведенням антитерористичної операції, яка відбувається і до тепер на території держави. Україна обрала стратегічним напрямком розвитку інтеграцію в європейський економічний і політико-правовий простір. Вступ до ЄС визначений ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і стратегічною метою України на найвищому державному рівні. Цей етап характеризується

скороченням кількості економічно активного населення та кількості зайнятого населення. Рівень безробіття зростає, що призводить до скорочення податкових надходжень держави, крім того, збільшуються державні витрати на соціальний захист незайнятого населення (табл.1., рис. 4). Спостерігається високий рівень інфляції, що говорить про швидке знецінення національної валюти, втрату купівельної спроможності грошей. У 2015 році показник індексу інфляції сягнув 143,3%, це найвище значення з 1995 року (табл.1). Показник середньої заробітної плати зростає дуже малими темпами, що говорить про мінімальні соціальні гарантії населенню. Сектор малого і середнього бізнесу не отримує належної підтримки та захисту з боку держави.

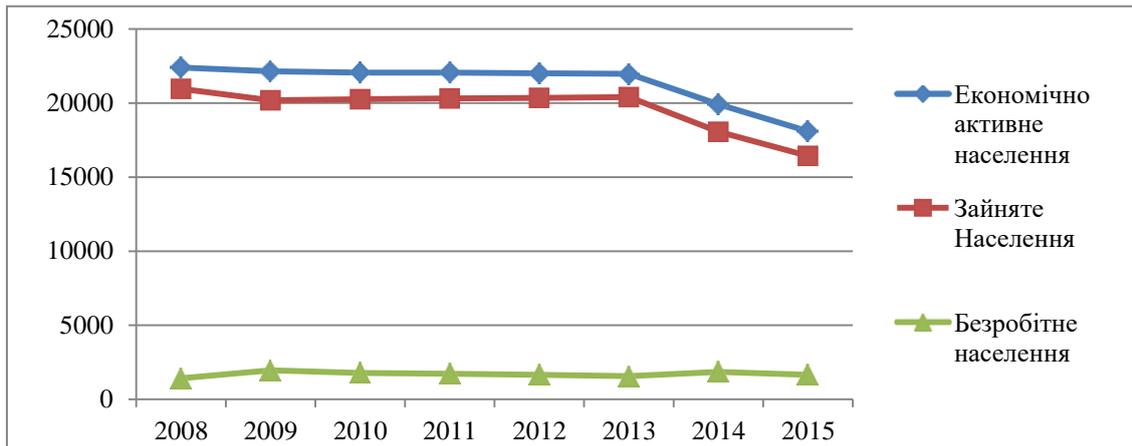

Рисунок 4. Показники ринку праці України за 2008–2015 роки

Джерело: складено автором на основі таблиці 1.

У грудні 2008 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення». Цим законом були визначені заходи державного регулювання безробіття в період кризи. Головними цілями цього документа були: мінімізація впливу негативних наслідків світової фінансової кризи на український ринок праці, підвищення інституційної здатності щодо прискорення повернення до продуктивної зайнятості громадян, які з незалежних від них причин втратили роботу. На виконання закону було ухвалено 18 нормативно-правових актів. Насамперед внесено зміни до законодавства про зайнятість та соціальне страхування на випадок безробіття щодо членів особистих селянських господарств, уточнення їхнього статусу, підвищення мотивації до пошуку підходящої роботи, запобігання утриманським настроям серед незайнятого населення через застосування санкцій під час одержання матеріальних виплат по безробіттю громадянами, не зацікавленими в пошуку роботи, тощо. Було також розширено коло застрахованих осіб, куди додатково віднесено працюючих пенсіонерів, осіб, які виконують роботи згідно з цивільно-правовими договорами, військовослужбовців Збройних сил України та інших військових формувань. Це положення було поширене й на осіб, серед яких є громадяни України й іноземці, особи без громадянства, які постійно проживають в Україні. Запроваджено дієві механізми захисту національного ринку праці через посилення вимог до обґрунтованості залучення іноземної робочої сили. Під впливом цього закону обсяги та рівень безробіття впродовж 2009–2013 рр. поступово скорочувались.

Верховна Рада України в листопаді 2015 року ухвалила в першому читанні проект Трудового кодексу, метою якого є визначення основних засад реалізації передбачених Конституцією України трудових прав і гарантій працівників, створення

належних умов праці, забезпечення захисту інтересів працівників і роботодавців. Завданням цього Кодексу є правове регулювання відносин, визначених у ньому, створення необхідних правових умов для досягнення оптимального узгодження інтересів сторін трудових відносин.

Працевдатне населення у новому Трудовому Кодексі очікують певні позитивні зміни. До них можна віднести: 1) обов'язковість укладання письмових договорів абсолютно з усіма працівниками. Такі зміни дозволять захистити права працівників і покладуть край заробітним платам у конвертах. 2) розмір вихідної допомоги при скороченні буде залежати від тривалості роботи працівника у цього роботодавця. 3) нові види режимів робочого часу (поділ робочого дня на частини, самостійне планування працівниками свого робочого часу, гнучкий графік роботи тощо.) 4) вводиться нове дисциплінарне стягнення у вигляді «попередження». Зараз існує два види стягнень: догана та звільнення. 5) строк позовної давності по трудових спорах був продовжений з 3 місяців до одного року. 6) збільшення тривалості щорічної основної оплачуваної відпустки з 24 до 28 календарних днів, оплата понаднормових робіт у потрібному розмірі. Важливою нормою є нововведення, яке полягає у тому, що в Кодексі будуть чітко визначені підстави, за яких можуть укладатися строкові трудові договори. Також, вводяться деякі норми, які визначають процедуру припинення чи призупинення трудових відносин.

До нового Трудового Кодексу у експертів, науковців і практиків існує багато питань щодо практичної реалізації нововведень. Але для подальшого ефективного розвитку ринку праці України є необхідним прийняття нового Трудового кодексу, з урахуванням інтересів, як працівників, так і роботодавців, який повинен замінити діючий ще з радянських часів Кодекс законів про працю і дозволить розширити гарантії по працевлаштуванню населення.

Висновки. Таким чином, на основі проаналізованої статистичної інформації, аналізу розвитку нормативно-правової бази регулювання ринку праці, з урахуванням впливу євроінтеграційних процесів та в результаті дослідження наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних учених на проблеми розвитку ринку праці виділено чотири етапи формування ринку праці України за часи її незалежності. Перший період еволюції ринку праці (1991–1994 рр.) пов'язаний з переходом від адміністративно-командної до ринкової економіки, створено базові елементи інфраструктури ринку праці. Другий період (1995–1999 рр.) – період умовної стабілізації. Третій період еволюції ринку праці України (2000–2007 рр.) пов'язаний зі стабілізацією економіки. Четвертий етап (2008 р. – теперішній час) розвитку ринку праці України пов'язаний з фінансовою кризою 2008 року, та з проведенням антитерористичної операції, яка відбувається і дотепер на території України.

Подальших досліджень потребує детальне вивчення можливостей впровадження зарубіжного досвіду у сфері функціонування ринку праці України, визначення перспектив переходу українського ринку праці на європейські стандарти, визначення основних принципів та механізмів функціонування сучасного ринку праці України.

Список літератури / References

1. Маршавін Ю.М. Шляхи удосконалення інституційного забезпечення розвитку ринку праці України // Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий науковий збірник заснований при НЦ ЗРП НАН і Міністерства праці у 1992 р. – 2001. – Вип. 14. – С. 99–110.
- Marshavin, Ju.M. (2001) *Shliakhy udoskonalennia instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku rynku pratsi Ukrainy* [Ways of improvement of the institutional supporting of Ukraine labour market development], *Zainiatist ta rynek pratsi: Mizhvidomchyi naukovyi*

- zbirnyk zasnovanyi pry NC ZRP NAN i Ministerstva pratsi u 1992 r* [Employment and labour market: Interdepartmental scientific collection founded at NC ZRP NAN and Ministries of labour in 1992], issue 14, pp. 99–110.
2. Рофе А.И., Збышко Б.Г., Ищин В.В. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда / Под ред. проф. А.И. Рофе. – М., 1993. – 299 с.
 - Rofe, A.I., Zbyshko, B.G., Ishyn, V.V. (1993). *Rynok truda, zanjatost' naselenija, jekonomika resursov dlja truda* [A labour-market, employment of population, economy of resources for labour], Moscow, 299 p.
 3. Чайка І.В. Ринок праці України: основні підходи до визначення. [Електронний ресурс] І. Чайка. – Режим доступу: <http://chteiknteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2015/v2/4.pdf>
 - Chaika, I.V. *Rynok pratsi Ukrainy: osnovni pidkhody do vyznachennia* [Labour market of Ukraine: the basic approaches to determination]. Available at: <http://chteiknteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2015/v2/4.pdf>
 4. Садова У., Семів Л. Регіональні ринки праці : аналіз та прогноз / Під ред. М.І. Долішнього. – Львів : ДПА Друк, 2000. – 264 с.
 - Sadova, U., Semiv, L. (2000). *Rehionalni rynky pratsi: analiz ta prohnoz* [Regional labour markets: analysis and prognosis], L'viv, DPA Druk Publ., 264 p.
 5. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості: навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2003. – 252 с.
 - Vasylychenko, V.S. (2003). *Derzhavne rehuliuвання zayniatosti* [Government control of employment], Kyiv, KNEU Publ., 252 p.
 6. Моніторинг соціальних процесів в Україні / За ред. І.К. Бондар, Г.В. Ярошенко, В.І. Науменко, Н.А. Соколенко. – К. : Знання, 1999. – 260 с.
 - Bondar, I.K., Yaroshenko, H.V., Naumenko, V.I., Sokolenko, N.A. (1999). *Monitorynh sotsialnykh prtscesiv v Ukraini* [Monitoring of social processes in Ukraine], Kyiv, Znannia Publ., 260 p.
 7. Кім М.Н. Трудовий потенціал і зайнятість: навч. посібн. – Харків : ХДУ, 1993. – 133 с.
 - Kim, M.N. (1993). *Trudovyi potentsial i zainiatist* [Labour potential and employment]. Kharkiv, KhSU Publ., 133 p.
 8. Волкова О.В. Ринок праці : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
 - Volkova, O.V. (2007). *Rynok pratsi* [Labour-market], Kyiv, Tsentр uchbovoi literatury Publ., 624 p.
 9. Зуб М. Я. Сутність, етапи формування ринку праці в системі еволюційного та інтеграційного розвитку / Економічний простір – 2008.– Вип. 20/2. – С. 84-91 Zub, M. Ya. (2008). *Sutnist, etapy formuvannia rynku pratsi v systemi evoliutsiynoho ta intehratsiynoho rozvytku* [Essence, stages of forming of labour market in the system of evolutionary and integrative development], *Ekonomichnyi prostir* [Economic space], Issue 20/2, pp. 84–91.
 10. Дані офіційного сайту Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 - Dani ofitsiynoho saytu Derzhavnoi statystyky Ukrainy* [Information of official site of State statistics of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 11. Дані офіційного сайту Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
 - Dani ofitsiynoho saytu Ministerstva finansiv Ukrainy* [Information of official site of Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

Дата надходження рукопису 11.04.2016 р.

Objective. To consider different approaches to the interpretation of the notion of labour market, analyse selected results of researches of national and foreign scientists in relation to

the selection of the stages of functioning of Ukraine labour market. Define the stages of evolution of Ukraine labour market during its independence, to specify factors which influenced the development of every stage and to set progress of Ukraine labour market trends.

Methods. Basic methods applied while investigating the evolution of labour market of Ukraine are statistical (collection of statistical information, systematization and grouping of basic development indexes of Ukraine labour market), historical (a study of all changes and factors of influencing the development of labour market during the period of independence of Ukraine), factor analysis (analysis of factors which influence the labour market condition), graphical method (for the visual image of labour market condition).

Results. As a result of research four stages of forming of Ukraine labour market during its independence are selected. First period of evolution of labour market (1991-1994) is connected with a transition from command to market economy, the base elements of infrastructure of labour market are created. The second period (1995-1999) is a period of the relative stabilization. The third period of evolution of Ukraine labour market (2000-2007) is related to stabilizing of economy. The fourth stage (2008 - present) of Ukraine labour market development is related to the financial crisis of 2008, and with antiterrorist invasion that takes place up to now on the territory of Ukraine.

Key words. labour market, forming of labour market, stages of labour market development, employment, unemployment, economically active population, European Union

Цель. Рассмотреть различные подходы к определению «рынка труда», рассмотреть отдельные результаты исследований отечественных и зарубежных ученых о выделении этапов функционирования рынка труда Украины. Определить этапы эволюции рынка труда Украины за время ее независимости, определить факторы, которые влияли на развитие каждого этапа и установить тенденции развития рынка труда Украины.

Методы. Основными методами, которые использовались при исследовании эволюции рынка труда Украины, являются статистический (сбор статистической информации, систематизация и группировка основных показателей развития рынка труда Украины), исторический (изучение всех изменений и факторов влияния на развитие рынка труда в период независимости Украины), факторный анализ (анализ факторов, влияющих на состояние рынка труда), графический метод (для наглядного изображения состояния рынка труда).

Результаты. В результате исследования выделено четыре этапа формирования рынка труда Украины за время ее независимости. Первый период эволюции рынка труда (1991–1994 гг.) связан с переходом от административно-командной к рыночной экономике, созданы базовые элементы инфраструктуры рынка труда. Второй период (1995–1999 гг.) – период условной стабилизации. Третий период эволюции рынка труда Украины (2000–2007 гг.) связан со стабилизацией экономики. Четвертый этап (2008 – настоящее время) развития рынка труда Украины связан с финансовым кризисом 2008 года, и с проведением антитеррористической операции, происходящей и до сих пор на территории Украины.

Ключевые слова. рынок труда, формирование рынка труда, этапы развития рынка труда, занятость, безработица, экономически активное население, Европейский Союз.

УДК 332.145

Чернега О.Б.,
д-р.экон.наук, проф.¹
Гхайт Сари О.С.,
аспирант²

Донецкий национальный университет экономики
и торговли имени Михаила Туган-Барановского,
г. Кривой Рог, Украина,
e-mail: o.chernega15@gmail.com¹
e-mail: ghaith.sari@yandex.ua²

СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ СТРАН ЕВРО-СРЕДИЗЕМНОМОРСКОГО ПАРТНЕРСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Chernega O.B.,
Doctor of Economics, Professor¹
Ghait Sary O.S.,
post-graduate student²

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: o.chernega15@gmail.com¹
e-mail: ghaith.sari@yandex.ua²

SOCIAL DEVELOPMENT OF THE EURO-MEDITERRANEAN PARTNERSHIP COUNTRIES IN TERMS OF GLOBALIZATION

Цель. Целью данного исследования является выявление особенностей социального развития стран Евро-средиземноморского партнерства в условиях глобализации, которая обладает двойственным характером влияния на территории, характеризующиеся высоким уровнем асимметрии развития и являются местом скопления многих геополитических проблем мирового сообщества.

Методика. Исследование основывается на диалектическом методе познания и системном подходе. Основные научные результаты работы получено с использованием комплекса общенаучных и специальных методов исследования, а именно: дедукции и индукции системного анализа и синтеза, систематизации и обобщения, а также специальные методы анализа: абстрактно-логического и статистического анализа (для обоснования тенденций развития стран Евро-средиземноморского партнерства).

Результаты. Установлено, что уровень развития социально-экономического потенциала стран Евро-средиземноморского партнерства характеризуется умеренностью темпов роста и высоким уровнем диспропорции. Определена эволюция научных взглядов на социальную составляющую развития. Установлены основные тенденции развития стран Евро-средиземноморского партнерства, в части основных макроэкономических показателей, а так же индикаторов социального развития. Представлен комплексный механизм реформ, призванных повысить уровень социального и экономического развития стран Евро-средиземноморского партнерства.

Ключевые слова: глобализация, социальное развитие, Евро-средиземноморское партнерство, социальный фактор, Европейская политика соседства, Европейский союз.

Постановка проблемы. Евро-средиземноморское партнерство (ЕСП) представляет собой арену многостороннего сотрудничества, основной целью которого является достижение гармонизации пространства посредством совместных действий представителей обоих берегов Средиземного моря. В основу соглашения положено развитие взаимоотношений между 10 странами южного Средиземноморья (Алжир, Египет, Израиль, Иордания, Ливан, Марокко, Сирия, Тунис, Палестина, Турция) и ЕС, направленное на прогрессивное формирование зоны свободной торговли между партнерами, а также создание механизма финансового сотрудничества в целях содействия проведению институциональных реформ государствами региона.

Как платформа для развития диалога и укрепления социальных контактов Евро-средиземноморское партнерство создало значительные предпосылки для трансформации социальных политик неевропейских стран-участников соглашения, в первую очередь речь идет об изменении отношения к проблеме формирования государственной социальной политики, признания необходимости достижения гендерного равенства и права на образование для всех слоев населения. Экономические проблемы, которые преследуют страны Средиземноморья в последние годы, становятся препятствием для становления и накопления человеческого капитала, что в свою очередь вызывает снижение возможностей для роста национальной промышленности. В сложившихся условиях социальная составляющая роста становится доминантной и вызывает, как следствие, экономическое процветание.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению феномена глобализации и особенностей его влияния на различные сферы деятельности государства посвящены работы О. Чернеги, В. Белозубенко, Ю. Бочаровой, Дж. Сороса, Дж. Стиглица, Р. Кокса, П. Дикена, Г. Дигера, Ф. Клэрмона, Э. Смита, У. Ханнерза, Р. Бертона и других. Особенности развития Евро-средиземноморского партнерства находятся в фокусе внимания таких исследователей, как: М. Каргалова, Н. Ковальский, В. Московкин, Ю. Пенке, Е. Рекнесс, А. Садовская, В. Ткаченко, О. Трофимова, В. Шемятенков, М. Юсеф, Белал З.А. Хассуна и др. В тоже время в работах исследователей не указано, что многие направления социального развития, которые признаны базовыми и фундаментальными в Европейском Союзе, в странах Средиземноморья только начинают формироваться, государственные стратегии социального развития реализуются частично в силу недостаточного финансирования. Определенные элементы социального взаимодействия, присущие западному обществу, не находят поддержки у местного населения.

Цель статьи. Целью данного исследования является выявление особенностей социального развития стран Евро-средиземноморского партнерства в условиях глобализации, которая обладает двойственным характером влияния на территории, характеризующиеся высоким уровнем асимметрии развития и являются местом скопления многих геополитических проблем мирового сообщества.

Изложение основного материала исследования. В последние десятилетия происходят глубокие изменения в геополитических структурах мирового сообщества и наблюдается активная трансформация социально-политических систем, что дает основание говорить о завершении одного исторического периода и вступлении современного мира в качественно новую фазу своего развития. В условиях глобализации существенным образом увеличивается количество факторов (составляющих определенного процесса или системы), которые определяют особенности, закономерности и тенденции экономического развития. Под фактором (лат factor – делающий, производящий) следует понимать причину, движущую силу какого-либо процесса, которая определяет его характер или отдельные его черты [1]. Социальный фактор – это «любая переменная в социальном окружении, которая оказывает значительное влияние на поведение, самочувствие и состояние здоровья индивида» [2], в широком значении «любая переменная, оказывающая влияние на поведение в социальных условиях» [3], а именно «движущая сила развития общества, явление или процесс, обуславливающий те или иные социальные изменения» [4].

Необходимо отметить, что теоретические постулаты социального развития, социальной политики на протяжении многих веков были «побочным» продуктом философской, политической и экономической мысли и только в современных условиях были признаны доминирующим фактором социально-экономического прогресса (табл.1).

Таблица 1 – Эволюция научных взглядов на социальную составляющую развития

№	Название периода	Основная характеристика	Исследователи	Основные проблемы, идеи и концепты
1	Филантропо-попечительский (IV в. до н.э. – XIV вв.)	Попечительство и благотворительность, зарождение теории государства формирования религиозной философии	Платон Аристотель	Государственное регулирование социальных стандартов, ликвидация бедности, обеспечение образования, разделение труда, поддержка семейных отношений, значимость «средних людей» и гражданского воспитания
2	Гуманистический (XIV–XVII вв.)	Развитие общества на принципах гуманизма и антропоцентризма	Леонардо Бруни, Галилео Галилей, Лоренцо Валла, Жан Боден, Томас Мор, Мартин Лютер, Томмазо Кампанелла, Николло Макиавелли	Гуманизм в социальных отношениях, равноправие, гендерное равенство, социальная стандартность, развитие образования
3	Возрожденческо-либеральный (XVII – XIX вв)	Реализация идей просвещения и либерализма <i>Немецкая классическая философия</i> Классический либерализм	Дж. Локк Ф. Хатчесон Ш. Монтескье Ф. Вольтер Д. Дидро Т. Гоббс Ж.-Ж. Руссо <i>И. Фихте</i> <i>Дж. Миль</i> <i>Г. Гегель</i> <i>Л. Фейербах</i> Т. Мальтус А. Смит	Концепция общественного договора, Теория добродетели (содействие благополучию других) Государственный гуманизм Права свободы и безопасности Образование и семья Теория общественного договора Социальное неравенство Равенство, преодоление эксплуатации, развитие личности, образование, национальное воспитание Создание кооперативов для улучшения жизни наемных рабочих, обеспечение гендерного равенства, обязательность образования Социальная разобщенность, отчуждение, внутренняя гармония человека, становление гражданского общества Теория счастья Ограничение численности населения для снижения уровня бедности
			И. Бентам Д. Рикардо Г. Спенсер	Социальное обеспечение немощных, развитие инфраструктуры и образования, обоснование социальной функции буржуазии Концепция общественной политики – обеспечение прожиточного минимума, безопасности, достатка, равенства Социальная функция государства, социальный конфликт, регулирование уровня заработной платы Индивидуальные права: безопасность личности, свободное передвижение, свобода совести, речи, печати

Продолжение таблицы 1

1	2	3	4	5
4	Период создания и реализации социальной политики (Конец XIX – конец XX вв.)	Концепция социального страхования, социальная политика, социальная справедливость	В. Зомбарт А. Шеффле М. Вебер А. Вагнер Л. Брентано Ф.А. фон Хайек В. Ойкен Т. Маршалл	Социальные риски, социальное страхование, социальное равенство, социальное обеспечение, свобода выбора, индивидуальное поведение, социальная политика

Источник: разработка автора

Как отмечает А. Аганбегян «уровень социального развития не сводится только к показателю реальных доходов населения. В общепринятом в мировой практике индексе социального развития в качестве важнейшего показателя учитывается средняя продолжительность жизни населения, а также уровень его образования. При рассмотрении социальных показателей нельзя принимать во внимание только средние величины. Здесь особое значение имеет дифференциация условий жизни по группам населения. Например, средний доход 10% богатых семей России превышает средний доход 10% бедных более чем в 15 раз в сравнении с 6 разами в развитых странах Европы и в Японии. Еще более разительны различия в накоплении богатства. Стратегическая задача здесь заключается в том, чтобы по мере повышения уровня экономического и социального развития проводилась целенаправленная политика на сокращение разницы в доходах и распределении богатств между бедными и богатыми» [5].

Динамичные изменения мирового порядка под влиянием глобализации экономики в целом оказали положительное воздействие на экономическое развитие стран ЕСП. Активизация экономического сотрудничества между странами региона и другими развитыми и развивающимися странами, а также формирование благоприятных условий для роста на основе реализации стратегии устойчивого развития привели к увеличению основных макроэкономических показателей данных государств. Период с 2000 по 2014 год лишь частично отображает воздействие на экономику стран продолжительных политических и социальных изменений в регионе и их последствия для экономики. Среди стран Евро-средиземноморского партнерства большой процент тех, которые характеризуются низким уровнем развития. Так, еще в 2000 году ВВП таких стран, как Иордания и Палестина составлял меньше 5 и 10 млрд дол. Соответственно, то к 2014 году данный показатель увеличился в несколько раз. Наиболее динамичны темпы роста ВВП в Алжире, где показатель увеличился почти в 3 раза. В целом все страны ЕСП продемонстрировали стремительный рост ВВП и данная тенденция продолжает сохраняться. Устойчивый характер роста ВВП в регионе был достигнут за счет осуществления экономических реформ в области торговли, налогообложения, финансовой системы и общей экономической либерализации. Исключение составляют Сирия, где ВВП в 2014 году снизился на 12,8% по сравнению с 2013 годом, Тунис – снижение на 2,5%, что связано, прежде всего с вооруженными конфликтами, возникающими на территории данных государств [6].

Быстрые темпы роста ВВП в странах ЕСП, однако, сопровождаются ростом населения региона, в результате имеют место более низкие темпы роста ВВП в расчете на душу населения. Наиболее низкий показатель ВВП на душу населения характерен для Сирии, где в 2014 году он составил всего 1394,3 дол., при том, что, к примеру, в европейских странах данный показатель составляет в среднем 27400 евро (данные за 2014 год.) [6]. В большинстве стран ЕСП ВВП на душу населения составляет меньше 10 тыс. дол. на человека, что свидетельствует о низком уровне развития дан-

ных государств. При этом численность населения в данном регионе демонстрирует стабильную тенденцию к увеличению.

Рост ВВП и энергетический потенциал некоторых из стран ЕСП обусловил рост потоков прямого иностранного инвестирования. За период 2000–2014 гг. объем прямых инвестиций значительно увеличился в таких странах, как Сирия и Тунис – более, чем в 10 раз. Большая часть данного ресурса направлена на развитие энергетического сектора, а так же туризма. При этом необходимо отметить сокращение объемов инвестирования в 2014 году по отношению к 2013 году в таких странах, как Алжир (на 44,08%), Египет (на 13,86%), Израиль (на 45,51%), Иордания (на 2,1%), Палестина (на 30,07%) и Турция (на 91,75%), что связано, прежде всего, с нестабильной военно-политической ситуацией на территории данных государств [6].

Однако при устойчивом росте занятости населения в большинстве стран Евро-средиземноморского партнерства, процент экономически активного населения все еще остается достаточно низким. Так, даже в одной из наиболее развитых стран региона – Израиле, удельный вес занятого населения в общей численности населения составляет всего 42,1%, тогда как в Палестине этот показатель составляет всего 25,45%. Столь низкие показатели экономической активности объясняются рядом причин: во-первых, в некоторых странах (например, Тунисе и Марокко) статистикой не учитывается довольно большая группа населения, главным образом женщины, работающие на дому в кустарной промышленности или в качестве семейных работников в сельском хозяйстве; во-вторых, развитие системы высшего и среднего образования сузило границы экономической активности молодежи. Так, соответствующий показатель по возрастной группе до 25 лет сократился в Тунисе с 70,4% в 1991 г. до 64% в 2005 г. и продолжает снижаться; в-третьих, негативно отображается на национальных трудовых ресурсах эмиграция как квалифицированной, так и неквалифицированной рабочей силы. Среди выезжающих мигрантов преобладают люди в возрасте 20–40 лет [6].

Что касается женской занятости, то количество занятых женщин среди стран Евро-средиземноморского партнерства незначительно. Наибольший удельный вес данный показатель по состоянию на 2014 год имеет только Израиль – 46,9% от общей численности населения. В других странах ЕСП данный показатель колеблется в значениях 17–18% для Алжира, Иордании, Палестины, и 25–28% для Египта, Ливана, Марокко, Туниса и Турции. Наименьший удельный вес занятых женщин в общей численности занятого населения демонстрирует Сирия – 16%. Большая часть занятых женщин задействованы в сельскохозяйственном секторе, так, в Алжире данный показатель составляет 52%, Иордании – 65%, Сирии – 74%, Тунисе – 63%. При том, что в данном секторе задействовано от 20 до 30% занятого населения. Такие показатели обусловлены ограниченностью влияния глобального кризиса на рынке труда в целом и в регионе Юго-Восточного Средиземноморья. Уровень безработицы стран Евро-средиземноморского партнерства значительно варьируется в зависимости от уровня образования. В дополнение к трудностям получения образования женщинами в регионе, можно выделить такие факторы, оказывающие влияние на уровень занятости населения, как: отсутствие квалифицированных кадров; несоответствие полученных в образовательных учреждениях навыков с требуемыми на рабочем месте; неэффективная система государственных и частных служб и агентств занятости. Позитивное воздействие на социальное развитие стран ЕСП посредством программ сотрудничества с развитыми странами мира, в частности со странами ЕС и США.

Другой важной социальной проблемой и одновременно отличительной чертой экономически активного населения стран Евро-средиземноморского партнерства, является низкий уровень образованности населения. Около 23% общего населения

региона, что составляет 70 млн чел., безграмотны. К тому же 6,5 млн. детей школьного возраста лишены возможности получать базовое образование. Уровень безграмотности в странах ЕСП гораздо выше, чем в среднем в мире. Наибольшая безграмотность населения отмечается в Марокко и Египте [7].

Важно отметить, что реализация права на образование является показателем, демонстрирующим, что такие страны ЕСП, как Ливан, Иордания, Египет и Тунис являются более развитыми по сравнению с Марокко. Так, в странах южного Средиземноморья основной процент занятого населения составляют мужчины со средним образованием (Египет – 37,2%, Израиль – 40,8%). В соответствии с данными ЮНКТАД показатель остается относительно стабильным, за исключением увеличения в Марокко (на 9%), сокращения в Иордании (на 10%) и Турции (на 8%). Однако, если в Турции численность экономически активного населения со средним образованием сократилась в пользу занятых с высшим образованием, то в Иордании – в пользу населения с начальным уровнем образования. Среди занятых женщин в странах Евро-средиземноморского партнерства от 15% до 40% имеют среднее образование. Наименьшую долю данный показатель имеет в Палестине – среди занятых женщин только 8% имеют среднее образование. Среди занятых с высшим уровнем образования наибольший удельный вес имеет население Израиля (45%), а наименьший – Марокко (9,2%), хотя за период 2008–2012 гг. этот показатель увеличился на 10,8%. Что касается женщин, то в таких странах, как Израиль, Иордания и Палестина более 50% от общего количества занятых женщин имеют высшее образование (в основном это учителя и репетиторы) [8].

Что касается уровня медицинского обслуживания населения в странах Евро-средиземноморского партнерства, то показатели его развития являются достаточно низкими. При динамичном росте численности населения в таких странах, как Египет, Марокко, Алжир и Турция наблюдается высокий уровень смертности. Однако в то время, как для Турции и Марокко характерна тенденция к сокращению данного показателя, то в Алжире смертность населения постепенно увеличивается, а в Египте, после значительного сокращения в 2010 году, в 2013 – показатель почти достиг уровня 2005 года. Низкий уровень медицинского обслуживания обуславливается, прежде всего, низким уровнем затрат на социальную защиту населения и медицину. Из всех стран региона только Израиль и Ливан демонстрируют относительно высокие показатели затрат на обеспечение соответствующего медицинского обслуживания населения, при этом наблюдается устойчивый рост расходов на медицинское обслуживание на 1 чел. Так, в Израиле за период 2002–2013 гг. данный показатель увеличился почти в 2 раза. Что касается расходов на медицину, то они в целом по Южному Средиземноморью составляют меньше 10%, а ведущие по уровню экономического развития страны демонстрируют тенденцию к сокращению данного показателя за счет вовлечения в сферу частного капитала [9].

С 2014 года начал действовать новый инструмент Европейской политики соседства, который состоит в том, чтобы упорядочить финансовую поддержку, сосредоточить все внимание на согласованных политических целях и сделать процесс разработки программ более оперативным, целенаправленным и, в конечном счете, более эффективным. Бюджет ЕИС составляет 15,433 млрд. евро и предусматривает большую часть финансирования для стран-участниц Европейской политики. Приоритетные области двусторонней помощи ЕС в странах Евро-средиземноморского партнерства, непосредственно касающиеся и решения проблем социального развития региона, представлены в таблице 2.

**Таблица 2 – Приоритетные области двусторонней помощи ЕС в странах
Евро-средиземноморского партнёрства в рамках
Европейского Инструмента Соседства и Партнерства (ЕИСП)**

Страна	Приоритетные области сотрудничества
Алжир	реформы в области прав человека; реформа в области правосудия, миграционных потоков и терроризма; диверсификация экономики; устойчивое развитие; развитие образования; усиление социальных программ; содействие развитию торговли; развитие инфраструктуры
Египет	реформы в области демократии, прав человека, эффективного управления и правосудия; повышение конкурентоспособности и производительности экономики; обеспечение устойчивости социальной, экономической и экологической политики и улучшение использования природных ресурсов.
Израиль	Acquis мероприятия в таких областях, как торговля, таможенные, ветеринарные и фитосанитарные вопросы, юстиция и внутренние дела, вопросы внутреннего рынка, транспорт, энергетика, окружающая среда, и «люди к людям» контакты; деятельность в области высшего образования; обмен и распространение информации о правопорядке.
Иордания	поддержка политики и безопасности, реформы в области демократии, прав человека, управления, правосудия и борьбы с экстремизмом; развитие торговли и инвестиций; устойчивость процесса развития; институциональное строительство, финансовая устойчивость
Ливан	политические реформы; социальные и экономические реформы; восстановление и активизация экономики.
Марокко	развитие социальной политики; экономическая модернизация; институциональная поддержка; эффективное управление и права человека; охрана окружающей среды.
Сирия	поддержка политической и административной реформы; поддержка экономической реформы; поддержка социальных реформ.
Тунис	обеспечение занятости; программа помощи в интеграции; программа поддержки бизнеса; обеспечение справедливости

Источник: составлено автором на основе [10]

Основными задачами всех стран Средиземноморья, позволяющими существенно повлиять на продолжительность жизни населения, как показывает анализ социально-экономических показателей развития, выступают: последовательное увеличение части бюджета страны, направляемое на развитие системы здравоохранения; активизация участия в международных проектах ВОЗ и ЕСП; развитие системы первичной медико-санитарной помощи; полное выполнение рекомендаций ВОЗ по иммунизации населения; реализация программ по охране материнства и снижению детской смертности; совершенствование инфраструктуры водоснабжения; повышение грамотности населения в отношении культуры питания и методов здорового образа жизни. Важным для всех стран выступает выполнение рекомендаций Комиссии ВОЗ по социальным детерминантам здоровья, которые направлены на сокращение неравенства и улучшение качества трудовой жизни, которое непосредственно влияет на социальное, психическое и физическое благополучие.

Реализация вышеперечисленных ключевых элементов базируется на комплексном механизме реформ, который включает:

1) реформирование системы государственного управления, нацеленного на создание оптимальных условий для ускорения социального развития на основе принципа универсальности при реализации социальных услуг. Подобный вывод базируется на результатах многолетних исследований, проводимых под эгидой ООН. «Обеспечение государственного финансирования для всеобщего предоставления основных удобств – доступ к жилью, воде, канализации и электричеству, а также основных социальных услуг, таких как питание, здравоохранение и образование, отмечается в Докладе о мировой социальной ситуации 2013 года, – имеет решающее значение для сокращения масштабов нищеты и обеспечения равенства возможностей» [11]. Таким образом, повышается обоснованность государственных программ развития, осуществляется комплексный и системный учет социальных интересов, развивается система координации и формируется эффективный исполнительный аппарат;

2) стимулирование экономического развития на основе реализации государственных и частных программ привлечения инвестиций в промышленность и сферу социального обслуживания. Учитывая множественность проблем в социальной сфере в странах Средиземноморья (стабильный рост населения, недостаточность государственного финансирования), подход, основанный на привлечении иностранных инвестиций, является наиболее оптимальным. Таким образом, должна быть реализована главная цель: повышение уровня занятости с соблюдением принципов не дискриминации, расширение возможностей оказания социальных услуг;

3) формирование системы международно-государственно-частного партнерства. В настоящее время эта система только начинает формироваться. Как показывает анализ, только 40% проектов, которые предназначены для финансирования социального развития, фактически реализуются в рамках платформы Евро-средиземноморского партнерства. Остальные не получают реального финансирования из-за управленческих проблем, отсутствия необходимого комитета исполнителей, выявленных неточностей при подаче заявок, отказов стран-реципиентов. Поэтому международно-государственно-частное партнерство должно стать механизмом, который увеличивает объемы финансирования (в том числе благотворительные средства) и повышает качество реализации социальных проектов.

Выводы. Таким образом, уровень развития социально-экономического потенциала стран Евро-средиземноморского партнерства характеризуется умеренностью темпов роста и высоким уровнем диспропорции. На современном этапе своего развития средиземноморский регион является проблемной территорией: геополитические аспекты развития, экономическое и социальное измерения характеризуют страны, входящие в его состав, как сферу фокусировки главных проблем глобального сообщества.

Список литературы / References

1. Официальный сайт «Википедия – свободная энциклопедия». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org>;
Ofitsialnyiy sayt «Vikipediya – svobodnaya entsiklopediya». [Wikipedia - the free encyclopedia] Available at: <https://ru.wikipedia.org>;
2. Энциклопедический словарь по психологии и педагогике. 2013. [Электронный ресурс] // Сайт «Академик». – Режим доступа: http://psychology_pedagogy.academic.ru/17630/;
Entsiklopedicheskiy slovar po psihologii i pedagogike. (2013) [Encyclopedic Dictionary on Psychology and Pedagogy] Available at: http://psychology_pedagogy.academic.ru/17630/;
3. Толковый словарь по психологии. 2009. [Электронный ресурс] // Сайт «Академик» – Режим доступа: http://psychology_dictionary.academic.ru/7712/;

- Tolkovyiy slovar po psihologii.* (2009) [Explanatory Dictionary of Psychology] Available at: http://psychology_dictionary.academic.ru/7712;
4. Энциклопедия социологии. 2009. [Электронный ресурс] // Сайт «Академик» – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/socio>;
- Entsiklopediya sotsiologii* (2009) [Encyclopedia of sociology] Available at: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/socio>;
5. Аганбегян А.Г. Инвестиции в стратегии социально-экономического развития // А.Г. Аганбегян // Проблемы модернизации экономики экономической политики России. Материалы Российского научного экономического собрания (19-20 октября 2007г., г. Москва) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rusrand.ru/files/15/03/02/150302030944_Econom_sobr.pdf
- Аганбегян А.Г. (2007) *Investments in the strategy of socio-economic development. Problems of modernization of Russian economic policy economy.* Materials of the Russian Scientific Economic Meeting, Available at: http://rusrand.ru/files/15/03/02/150302030944_Econom_sobr.pdf
6. Официальный сайт UNCTADSTAT [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>;
- Ofitsialnyi sayt UNCTADSTAT. Available at: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>;
7. Лукичев Г.А. Развитие высшего образования в арабских странах (аналитический обзор) / Г.А. Лукичев // Образование за рубежом. Вестник высшей школы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.russianenic.ru/publications/DOC/eduarab.pdf;
- Lukichev, G.A. *The development of higher education in the Arab countries (Analytical Review)* Education abroad. Journal of higher education. Available at: www.russianenic.ru/publications/DOC/eduarab.pdf;
8. Официальный сайт European Commission Development and Cooperation Directorate-General [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/index_en.htm;
- Ofitsialnyi sayt European Commission Development and Cooperation Directorate-General. Available at: http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/index_en.htm;
9. Банк данных Глобальной обсерватории здравоохранения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://apps.who.int/gho/data/?theme=main>;
- Global Health Observatory Data Bank.* Available at: <http://apps.who.int/gho/data/?theme=main>;
10. Хассуна Б. Инновационная политика Европейского Союза: стратегическое обновление концепции и совершенствование инструментария / Б. Хассуна // European Researcher: International Multidisciplinary Journal. Russia. – Academic Publishing House Researcher, 2013. – № 3–1. – С. 571–575;
- Hassuna B. (2013) *Innovatsionnaya politika Evropeyskogo Soyuza: strategicheskoe obnovenie kontseptsii i sovershenstvovanie instrumentariya* / B. Hassuna // European Researcher: International Multidisciplinary Journal. Russia. – Academic Publishing House Researcher, Vol. 3-1., p. 571–575;
11. Report on World Social Situation 2013: Inequality Matters [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/en/development/desa/publications/world-social-situation-2013.html>.
- Report on World Social Situation 2013: Inequality Matters.* Available at: <http://www.un.org/en/development/desa/publications/world-social-situation-2013.html>

Дата надходження рукопису 28.04.2016 р.

Objective. *The aim of this study is to identify the characteristics of the social development of Euro-Mediterranean partnership countries in terms of globalization, which has a dual effect on the territory, characterized by the high asymmetry level of development and is a place of accumulation of many world communities' geopolitical problems.*

Methods. *The study is based on the dialectical method of knowledge and a systematic approach. Main scientific results of the dissertation have been gained using complex scientific and special methods of investigation, namely the deduction and induction of systemic analysis and synthesis, systematization and synthesis, as well as special methods of analysis: abstract, logical and statistical analysis (to support the Euro-Mediterranean countries' partnerships development trends).*

Results. *It was found out that the level of socio-economic potential of the Euro-Mediterranean Partnership countries is characterized by moderate growth and high levels of disparity. The evolution of scientific views on the social dimension of development was estimated. The basic tendencies of development of the Euro-Mediterranean Partnership countries in case of main macroeconomic indicators, as well as social development indicators were determined. Complex framework of reforms to improve the social and economic development of the Euro-Mediterranean Partnership countries was presented.*

Key words: *globalization, social development, the Euro-Mediterranean partnership, the social factor, the European Neighbourhood Policy, the European Union.*

Мета. *Метою даного дослідження є виявлення особливостей соціального розвитку країн Євро-середземноморського партнерства в умовах глобалізації, яка влодіє подвійним характером впливу на території, що характеризуються високим рівнем асиметрії розвитку і є місцем скупчення багатьох геополітичних проблем світової спільноти.*

Методика. *Дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання та системному підході. Основні наукові результати роботи отримано з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: дедукції та індукції системного аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення, а також спеціальних методів аналізу: абстрактно-логічного і статистичного аналізу (для обґрунтування тенденцій розвитку країн Євро-середземноморського партнерства).*

Результати. *Встановлено, що рівень розвитку соціально-економічного потенціалу країн Євро-середземноморського партнерства характеризується поміркованістю темпів зростання і високим рівнем диспропорції. Визначено еволюцію наукових поглядів на соціальну складову розвитку. Встановлено основні тенденції розвитку країн Євро-середземноморського партнерства, в частині основних макроекономічних показників, а так же індикаторів соціального розвитку. Представлений комплексний механізм реформ, покликаних підвищити рівень соціального і економічного розвитку країн Євро-середземноморського партнерства.*

Ключові слова: *глобалізація, соціальний розвиток, Євро-середземноморське партнерство, соціальний фактор, Європейська політика сусідства, Європейський союз.*

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

УДК 338.48-029:338.49

Горіна Г. О.,
канд.екон.наук, доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: gorina_anna@mai.ru

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФРАСТРУКТУРНОЇ СКЛАДОВОЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕДОВИЩА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Gorina G.,
Candidate of Economics,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: gorina_anna@mai.ru

CHARACTERISTICS OF INFRASTRUCTURE COMPONENT OF TOURISM MARKET DEVELOPMENT STRATEGY ENVIRONMENT RESEARCH

***Мета.** Надати характеристику інфраструктурної складової формування стратегії розвитку ринку туристичних послуг України і визначення напрямів її оптимізації.*

***Методи.** Дослідження базується на комплексному аналізі складових інфраструктури туристичної галузі України. Використано діалектичний метод наукового пізнання, а також комплекс загальнонаукових методів гносеології: теоретичного узагальнення, графічного та історичного групування, методи статистичного і математичного аналізу.*

***Результати.** Досліджено інфраструктуру розміщення туристів та культурно-розважальну туристичну інфраструктуру. Результати дослідження дозволяють дійти висновку про скорочення закладів та відвідувачів практично за всіма об'єктами. Це пов'язано з кризовими явищами у державі, проведенням АТО та відсутністю достовірних даних з території АР Крим та частини Донецької та Луганської областей. Запропоновано розробити та впровадити конкурентоспроможну стратегію розвитку ринку туристичних послуг, одним із напрямків якої повинно стати запровадження програми розбудови аутентичних туристичних дестинацій, яка ґрунтуватиметься на специфічних туристичних можливостях міст України.*

***Ключові слова:** туристична інфраструктура, туризм, ринок туристичних послуг, стратегія розвитку.*

Постановка проблеми. Формування конкурентоспроможної стратегії розвитку ринку туристичних послуг України потребує ґрунтовної діагностики усіх складових інфраструктури туристичної галузі, особливе місце серед яких займають складові явної туристичної інфраструктури, а саме: засоби розміщення, харчування туристів, транспорт, культурно-розважальні заклади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на значний ресурсний потенціал, вагомий вплив на супутні галузі та соціально-економічний розвиток в цілому, дослідження інфраструктурних засад функціонування туристичної галузі України викликає підвищений інтерес з боку вітчизняних дослідників. К. Кривега [1], В. Кошарний [2], О. Музиченко-Козловська [3] розглядаються підходи до вивчення сутності та складових інфраструктури туристичного бізнесу в Україні, про-

понують концептуальні засади її стратегічного розвитку. М. Орлова [4] розглядає інфраструктуру туризму в контексті міжгалузевого комплексу індустрії туризму, у складі якого відокремлює чотири блоки: транспортну інфраструктуру; організації, задіяні у здійсненні туристичних формальностей; організації, що здійснюють організаційно-правове та кадрово-наукове забезпечення туризму; підприємства, що займаються виробництвом та реалізацією товарів туристичного попиту. А. Жупаненко [5], аналізуючи складові інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери, виділяє загальну і туристичну інфраструктуру, або явну та неявну. «Явна» інфраструктура рекреаційно-туристичної сфери включає сегменти, діяльність яких спрямована на організацію подорожувальників, харчування, розміщення та транспортування. «Неявна» інфраструктура включає внутрірегіональний транспорт, сферу торгівлі, сегмент агропромислового комплексу, природоохоронну, культурно-освітню, лікувально-оздоровчу, видовищну, виробничо-побутову сфери. В. Дружинина, О. Залунина [6] надають оцінку стану туристичної інфраструктури за результатами аналізу основних показників ринку туризму, а саме: «надані послуги закладами готельного та ресторанного господарства, обсяг туристичного потоку, обсяг капітальних інвестицій на тимчасове розміщення й організацію харчування» [6, с. 37]. Разом з тим, відсутні новітні комплексні дослідження сучасного стану інфраструктури туристичного ринку України, що зумовлює актуальність та своєчасність теми дослідження.

Мета статті. Мета статті – надати характеристику інфраструктурної складової формування стратегії розвитку ринку туристичних послуг України і визначення напрямів її оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значущою складовою туристичної інфраструктури є заклади розміщення туристів, а саме: готелі та аналогічні заклади розміщення, санаторії та пансіонати з лікуванням, будинки і пансіонати відпочинку, санаторії-профілакторії, бази та інші заклади відпочинку. За даними державної служби статистики України кількість підприємств готельного типу за період 2005–2010 рр. збільшилась на 40,5% (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка кількості підприємств готельного типу (2005–2010 рр.) та готелів та аналогічних засобів розміщення (2011–2015 рр.)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Темп росту до 2005	2011	2012	2013	2014	2015	Темп росту до 2011	
Кількість підприємств готельного типу	232	269	420	595	684	731	40,5	н/д					-	
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщення	н/д						-	162	144	582	644	478	-	21,63

Джерело: складено автором на основі [7]

У 2011 р. було внесено зміни до методології складання статистики туризму, у зв'язку з цим статистична інформація щодо показника «Кількість підприємств готельного типу» було замінено на показник «Кількість готелів та аналогічних засобів

розміщування». Так, з 2011 до 2015 рр. кількість готелів та аналогічних засобів розміщування зменшилась на 21,63, що було викликано, в першу чергу, відсутністю даних у 2014–2015 рр. з тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

У структурі санаторно-курортних та оздоровчих закладів України традиційно лідируючі позиції займають бази та інші заклади відпочинку. Так, у 2015 р. їх кількість перевищила кількість санаторіїв та пансіонатів з лікування, які посідають друге місце на 352,7 % (рис. 1).

Рисунок 1. Динаміка кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів України, 2000–2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [7]

Загальною визначальною тенденцією розвитку сектору санаторно-курортних та оздоровчих закладів України стало різке скорочення їх кількості. Так, кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням зменшилась на 43,7%, санаторіїв-профілакторіїв – на 79,04%, будинків і пансіонатів відпочинку – на 71,2%, баз та інших закладів відпочинку – на 30,3%. Особливо різке скорочення зафіксовано у 2014–2015 рр., що пов'язано з відсутністю вірогідних даних по зазначених вище областях. У зв'язку з цим, доцільним буде проаналізувати тенденцію, яка склалась до 2014 р. У 2013 р. в порівнянні з 2000 р. кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням зменшилась на 72 одиниці, що склало 13,1%, кількість санаторіїв-профілакторіїв – на 212 одиниць (56,2%), кількість баз та інших закладів відпочинку – на 94 одиниці (4,6%), позитивний результат зафіксовано щодо кількості будинків і пансіонатів відпочинку – їх кількість за аналізований період зростає на 5 одиниць (1,8%).

Вагомою складовою інфраструктури туризму є культурно-розважальна складова, а саме: кількість театрів, концертних організацій, музеїв, клубних закладів, демонстраторів фільмів, бібліотек тощо. З 2000 по 2015 рр. значно збільшилась кількість музеїв – зростання склало 49,2%, кількість концертних організацій – 19,6%, разом з тим, кількість театрів зменшилась на 13,74%. Досліджуючи цей показник по відношенню до 2013 р., можна дійти висновку про наявність стійкої позитивної тенденції – зазначені заклади збільшили свою кількість з 2000 р. на 60,8%, 39,3% та 1,5% відповідно (рис.2).

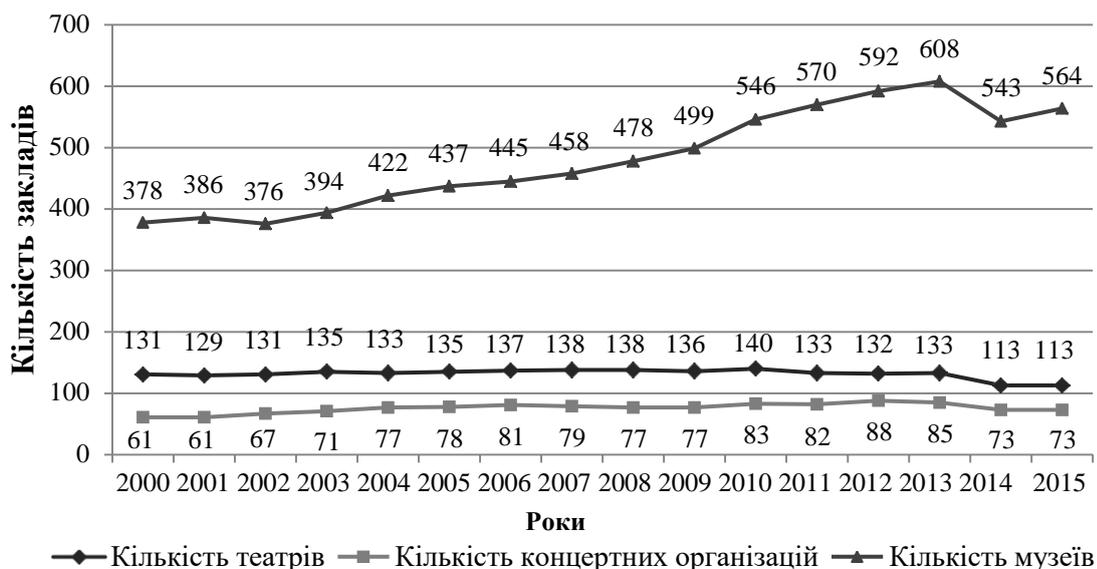

Рисунок 2. Динаміка кількості культурно-розважальних закладів України, 2000–2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [7]

Суттєва від’ємна тенденція прослідковується з відвідуванням культурно-розважальних закладів України. Стрімке скорочення кількості відвідувань припало на 2014 р. Так, кількість відвідувань музеїв відносно 2013 р. скоротилась на 36,3%, відвідувань театрів – на 21,7%, слухачів на концертах – на 47,8%. Це пов’язано, в першу чергу, з кризовими явищами у державі, проведенням АТО та відсутністю достовірних даних з території АР Крим та частини Донецької та Луганської областей (рис. 3).

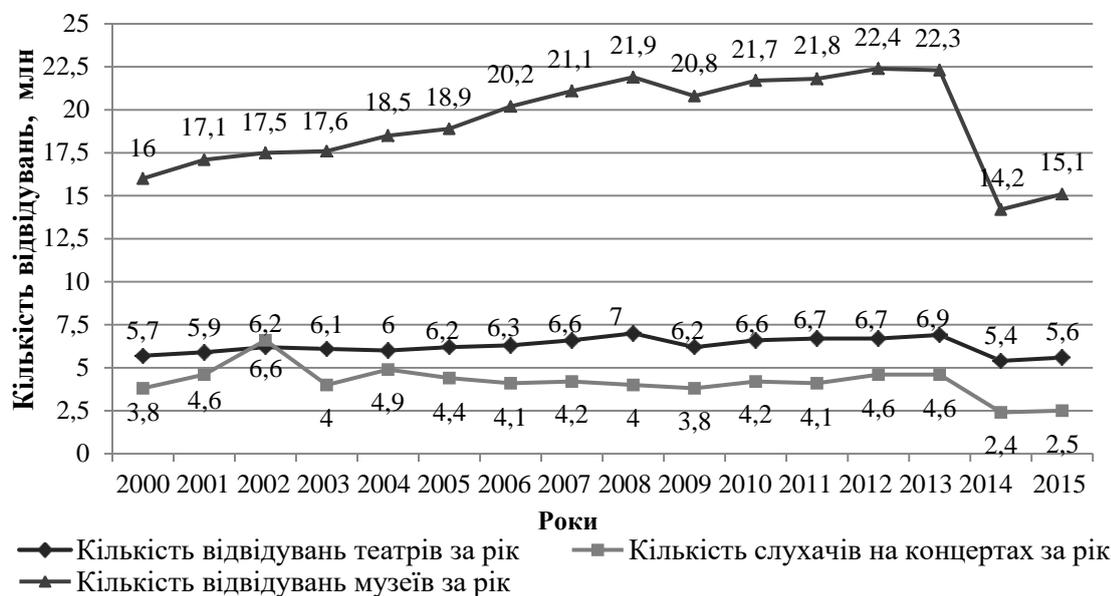

Рисунок 3. Динаміка кількості відвідувань культурно-розважальних закладів України, 2000–2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [7]

На відміну від негативної тенденції 2014 р., 2015 р. позначився стриманим зростанням активності відвідувачів – на 6,3% (відвідування музеїв), 3,7% (відвідування театрів) та 4,1% (відвідування концертних організацій). Разом з тим, активність від-

відувачів у 2015 р. не дозволила досягти рівня 2000 р. Скорочення за період 2000–2015 рр. на відвідування музеїв, театрів та концертних організацій становило 5,6%, 1,7% та 34,2% відповідно.

Аналогічна негативна тенденція позначилась на кількості демонстраторів фільмів, кількості клубних закладів та бібліотек. У порівнянні з базисним 2000 р. їх кількість зменшилась на 84%, 15,6%, 16,4% відповідно (рис. 4).

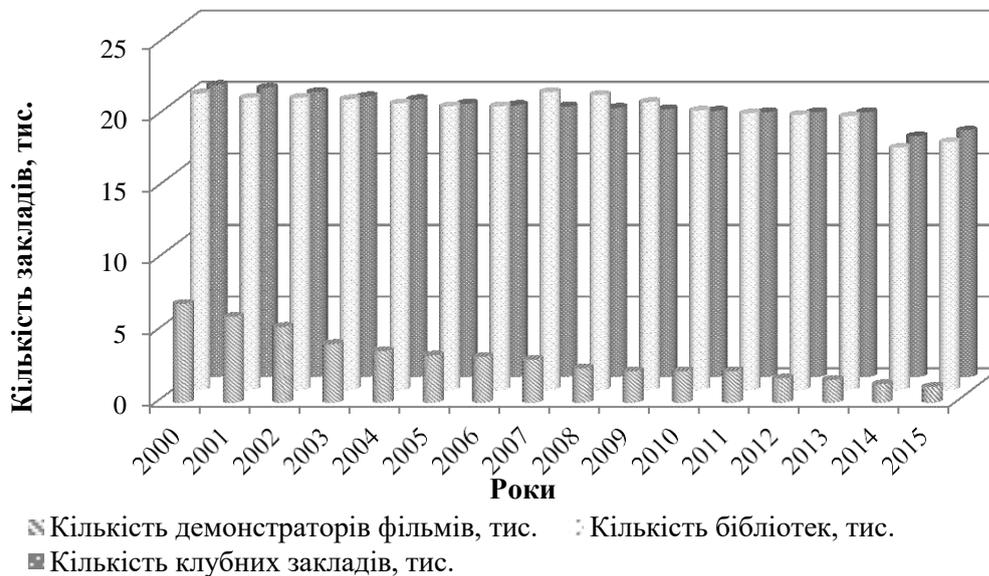

Рисунок 4. Динаміка кількості культурно-розважальних закладів України, 2000–2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [7]

Зменшення кількості демонстраторів фільмів не вплинуло на активність відвідувань цих закладів. Так, кількість глядачів на сеансах за рік у 2015 р. склала 11 млн осіб, що на 83,3% більше ніж у 2000 р. Місткість клубних закладів у 2015 р. у порівнянні з 2000 р. зменшилась на 1,1 млн осіб – 20,3%. Бібліотечний фонд скоротився на 22,44% – 77 млн примірників.

Вирішення негативних тенденцій розвитку туристичної інфраструктури можливо за рахунок розробки та впровадження конкурентоспроможної стратегії розвитку ринку туристичних послуг, яка буде відповідати сучасним кризовим явищам та викликам. Одним з компонентів стратегії повинно стати запровадження програми розбудови аутентичних туристичних дестинацій, яка ґрунтуватиметься на специфічних туристичних можливостях міст України. Очікувані результати від впровадження програми:

- розбудова туристичної та супутньої інфраструктури міст України;
- відновлення занедбаних туристичних об’єктів – замків, фортець, палаців;
- включення до туристичної індустрії нетрадиційних для туризму в Україні міст – промислових регіонів тощо;
- збільшення частки туристичних надходжень до ВВП, та надходжень від туристичної діяльності до бюджетів усіх рівнів;
- підвищення зайнятості населення;
- підвищення інтересу громадян до культурної спадщини, історії та сучасності рідного краю, держави;
- підвищення обізнаності населення щодо туристичних пам’яток України;
- підвищення туристичного іміджу держави на міжнародній арені;

–розбудова сучасних видів туризму (сільський, зелений, індустріальний тощо).

Висновки. Дослідження інфраструктури розміщення туристів та культурно-розважальної туристичної інфраструктури дозволяє дійти висновку про скорочення закладів та відвідувачів практично за всіма об'єктами. В останніх два роки це пов'язано з кризовими явищами у державі, проведенням АТО та відсутністю достовірних даних із території АР Крим та частини Донецької та Луганської областей.

Разом з тим, зважаючи на суттєвий туристичний потенціал держави, здатний істотно вплинути на її конкурентоспроможність та добробут населення, пропонується розробити та впровадити конкурентоспроможну стратегію розвитку ринку туристичних послуг, одним з напрямків якої повинно стати запровадження програми розбудови аутентичних туристичних дестинацій, яка ґрунтуватиметься на специфічних туристичних можливостях міст України.

Список літератури / References

1. Кривега К.В. Туристична інфраструктура: поняття та складові / К.В. Кривега // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2005. – Вип. 21. – С. 118–124.
Kryveha, K.V. (2005) *Turystychna infrastruktura: poniattia ta skladovi* [Tourist infrastructure: the concept and components], *Gumanitarniy visnik Zaporizhkoï derzhavnoi inzhenernoi akademii* [Humanities Bulletin of Zaporizhzhche State Engineering Academy], no. 21, pp. 118–124.
2. Кошарний В.О. Загальна характеристика поняття «туристична інфраструктура» / В.О. Кошарний // Молодий вчений. – 2016. – № 4(31). – С. 96–99.
Kosharnyi, V.O. (2016) *Zahalna kharakterystyka poniattia 'turystychna infrastruktura'* [General description of concept of 'tourism infrastructure'], *Molodyi vchenyi* [Young Scientist], no. 4(31), pp. 96–99.
3. Музиченко-Козловська О.В. Розвиток туристичної інфраструктури – визначальний чинник туристичної привабливості території / О.В. Музиченко-Козловська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку. – 2011. – № 714. – С. 229–237.
Muzychenko-Kozlovska, O.V. (2011) *Rozvytok turystychnoi infrastruktury – vyznachalniy chynnyk turystychnoi pryvablyvosti terytorii* [The development of tourist infrastructure is the key factor of territory tourist attractiveness], *Visnyk Natsionalnoho universytetu 'Lvivska politekhnika'* [Visnyk of Lviv Polytechnic National University], no. 714, pp. 229–237.
4. Орлова, М. Л. Функціональні складові інфраструктури туризму України [Текст] / М. Л. Орлова // Геополітика и геодинамика регионов. – 2014. – № 2. – Т. 10. – С. 685–692.
Orlova, M.L. (2014). *Funktsionalni skladovi infrastruktury turyzmu Ukrainy* [Functional elements of tourism infrastructure of Ukraine], *Heopolytyka y heodynamyka rehyonov* [Geopolitics and Ecogeodynamics of regions], no. 2, pp. 685–692.
5. Жупаненко А.В. Дослідження поліфункціональних сегментів неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери національного господарства / А.В. Жупаненко // ТАПІ. – 2015. – №1/7 (21). – С. 18–22.
Zhupanenko, A.V. (2015). *Doslidzhennia polifunktsionalnykh segmentiv neiavnoi infrastruktury rekreatsiino-turystychnoi sfery natsionalnoho hospodarstva* [Investigation of polyfunctional segments of non-obvious infrastructure of recreation and tourism sphere in national economy], *Tekhnolohichniy audyt ta rezervy vyrobnytstva* [Technological audit and production reserves], no. 1/7 (21), pp. 18–22.
6. Дружинина В.В., Залунина О.М. Оцінка стану туристичної інфраструктури з урахуван-

- ням особливостей розвитку регіону / В.В. Дружинина, О.М. Залунина // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 10(2). – С. 37–41.
- Druzhynina, V.V., Zalunina, O.M. (2015). *Otsinka stanu turystychnoi infrastruktury z urakhuvanniam osoblyvostei rozvytku rehionu* [Evaluation of tourism infrastructure taking into account features of regional development], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu* [Scientific journal of Kherson State University], no. 10(2), pp. 37–41.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- State statistics service of Ukraine 2015. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 1 June 2016).

Дата надходження рукопису 18.04.2016 р.

Objective. *The objective of the article is to characterize the infrastructure component of the Ukrainian tourism market development strategy and to specify the directions of its optimization.*

Methods. *Research is based on a comprehensive analysis of the Ukraine tourism industry infrastructure components. The dialectical method of scientific cognition is used. The research is also based on the scientific methods of epistemology: theoretical generalization, analysis and synthesis, induction and deduction, forecasting, graphing techniques, statistical and mathematical analysis.*

Results. *Tourist accommodation infrastructure, cultural and entertainment tourism infrastructure are investigated. Results of the study allow to make the conclusion as for the reduction of institutions and visitors in almost all infrastructures. This is connected with the crisis phenomena in the state, the lack of reliable data on the areas of Crimea and Donetsk and Luhansk regions. The author proposes to develop and implement a competitive strategy of the tourist market development. One of the directions of the strategy should be the introduction of the authentic tourist destinations program, which will be based on specific tourism opportunities of Ukraine cities.*

Key words: *tourism infrastructure, tourism, tourism market development strategy.*

Цель: *дать характеристику инфраструктурной составляющей формирования стратегии развития рынка туристических услуг Украины и определить направления ее оптимизации.*

Методы. *Исследование базируется на комплексном анализе составляющих инфраструктуры туристической отрасли Украины. Используются диалектический метод научного познания, а также комплекс общенаучных методов гносеологии: теоретического обобщения, графической и исторической группировки, методы статистического и математического анализа.*

Результаты. *Исследовано инфраструктуру размещения туристов и культурно-развлекательную туристическую инфраструктуру. Результаты исследования позволяют сделать вывод о сокращении заведений и посетителей практически по всем объектам инфраструктуры. Это связано с кризисными явлениями в государстве, проведением АТО и отсутствием достоверных данных по территориям АР Крым и части Донецкой и Луганской областей. Предложено разработать и внедрить конкурентоспособную стратегию развития рынка туристических услуг, одним из направлений которой должно стать внедрение программы развития аутентичных туристических дестинаций, которая будет основываться на специфических туристических возможностях городов Украины.*

Ключевые слова: *туристическая инфраструктура, туризм, рынок туристических услуг, стратегия развития.*

УДК 338.48

Маловичко С.В.,
канд. екон. наук, доц.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

НОВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАСТАНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ПІДПРИЄМСТВ

Malovychko S.,
Candidate of Economics,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

NEWEST PARADIGM AND CONCEPTUAL APPROACHES OF ENTERPRISES E-COMMERCE IMPROVEMENT

Мета. Окреслити парадигму вдосконалення електронної торгівлі підприємств та розробити концепцію її розвитку в умовах інформаційної економіки та глобальних трансформацій.

Методи. Використано діалектичний метод наукового пізнання, а також комплекс загальнонаукових методів гносеології: теоретичного узагальнення і порівняння, графічний метод угруповання і класифікації.

Результати. На основі критичного аналізу аргументовано необхідність виокремлення та запропоновано парадигму удосконалення електронної торгівлі підприємств, що враховує двоїстість домінуючих імпульсів розвитку: урахування загальнодержавного впливу на процеси торгівлі та урахування внутрішніх імпульсів розвитку підприємства.

Ключові слова: торгівля, електронна торгівля, концепція, парадигма, удосконалення, розвиток.

Постановка проблеми. Сучасні умови ведення бізнесу характеризуються зростанням значущості інформації як предмету управління, використанням інформаційно-технологічних інновацій, глобальною технологізацією як в економічній, так і в соціальній сфері. Цивілізаційні зміни характеризуються переходом від індустріального до постіндустріального суспільства, де політика, економіка і культура піддаються впливу різних факторів, в тому числі науковому прогресу в інформаційно-комунікаційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу роль у дослідженні проблематики електронної торгівлі, розвитку торговельних відносин з позицій інноваційних та інформаційно-комунікаційних аспектів в умовах асиметрії інформації відіграють праці відомих теоретиків та практиків, зокрема: У. Балик, Л. Барицької, О.В. Ван дер Марка, Д. Валько, Н. Валькової, І. Гамової, А. Гресь, М. Гудзенко, В. Звасса, М. Колісник, О. Креденець, А. Новицького, В. Галкіна, О. Галочкіна, Д. Євтушенко, Н. Кулак, С. Ковальчук, Мартинович, І. Міщук, В. Павлової, В. Плескач, Н. Савицької, В. Скілько, Є. Стрельчук, Н. Тягунової, К. Полторак, О. Шалевої, М. Швець. Однак подальшого теоретичного опрацювання потребують питання розробки концептуальних засад та дієвих механізмів удосконалення електронної торгівлі як поліфункціонального явища.

Мета статті. Метою роботи є окреслення парадигми вдосконалення електронної торгівлі підприємств та розробка концепції її розвитку в умовах інформаційної економіки та глобальних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спільність проблем управління

електронною торгівлею для підприємств будь-якої форми власності, типів і видів визначає закономірність поглиблення теоретико-методологічних опрацювань. Таке бачення спричинило генерування інтегральної парадигми електронної торгівлі, яка передбачає мультиагенську взаємодію комунікантів у процесі здійснення електронної торгівлі, поліконтурне управління цим процесом, ранжування пріоритетів, перманентну раціоналізацію, інтенції до позитивних екстремумів у процесі гармонізації інтересів держави і підприємств.

З урахуванням вищезазначеного, парадигму удосконалення електронної торгівлі підприємств запропоновано розглядати інтегрально: з урахуванням загальнодержавного впливу на процеси торгівлі та з урахуванням внутрішніх імпульсів розвитку підприємства (рис. 1).

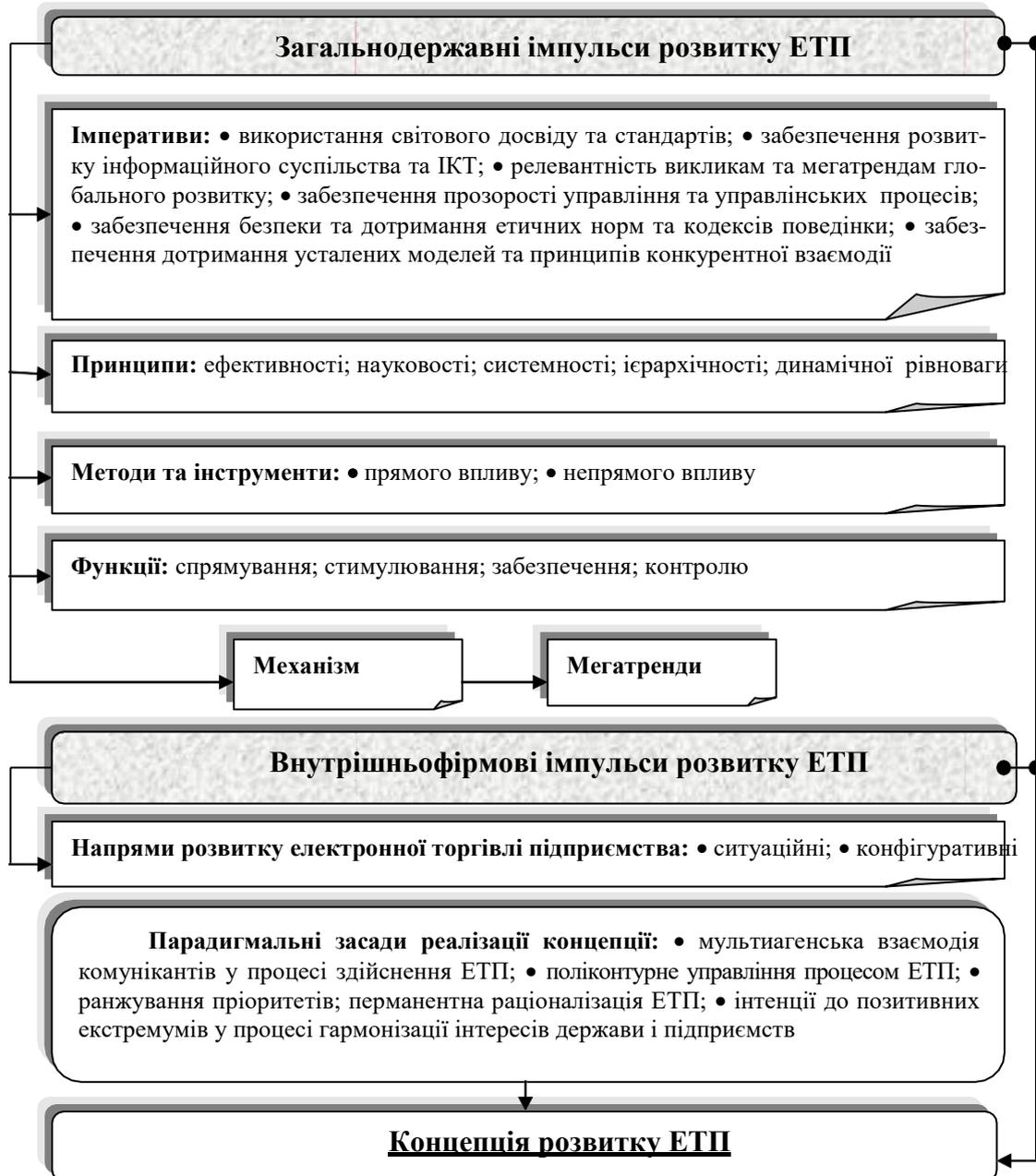

Рисунок 1. Візуалізація інтегральної парадигми удосконалення електронної торгівлі підприємств (ЕТП)

Джерело: розроблено автором

Запропонована парадигма розкривається крізь призму: імперативів (використання світового досвіду та стандартів; забезпечення розвитку інформаційного суспільства та інформаційно-комунікаційних технологій; релевантність викликам та мегатрендам глобального розвитку; забезпечення прозорості управління та управлінських процесів; забезпечення безпеки та дотримання етичних норм та кодексів поведінки; забезпечення дотримання усталених моделей та принципів конкурентної взаємодії), принципів (ефективності; науковості, системності, ієрархічності, динамічної рівноваги), механізму удосконалення та розвитку електронної торгівлі, напрямів (ситуативні, конфігуративні), функцій (спрямування, стимулювання, забезпечення, контролю), методів (прямого, непрямого впливу) та мегатрендів.

Сучасний стан та вектор зміни глобальної конкурентної позиції України об'єктивно обумовлюють необхідність формування концепції розвитку електронної торгівлі як реакції на виклики сьогодення.

Концепція – це система поглядів, те або інше розуміння явищ, процесів; єдиний визначальний задум [1 с. 473]. Ураховуючи, що управління розвитком електронною торгівлею підприємств країни є складовою процесу макроекономічного управління, концепція управління розвитком електронної торгівлі має базуватися на синтезі загальних функцій макроекономічного та специфічних функцій мікроекономічного управління, які визначаються теоретико-методологічними розробками в зазначеній сфері.

Виходячи з цього, концепцію розвитку електронної торгівлі підприємств України запропоновано визначати як генеральний задум, комплекс точкових напрямів, згрупованих в ключові блоки пріоритетів, що мають за мету реалізацію ідеї удосконалення та розвитку електронної торгівлі на засадах комплексності та системності.

Розробка концепції розвитку електронної торгівлі підприємств України має базуватися на запропонованих парадигмальних засадах удосконалення електронної торгівлі підприємств країни, що обумовлюють принципи, механізм, напрями та інструменти розвитку в двох площинах: на загальнодержавному та на мікроекономічному рівні.

Схематично концепцію розвитку електронної торгівлі підприємств країни подано на рисунку 2.

Первинним питанням розробки концепції розвитку електронної торгівлі є визначення принципів здійснення відповідного державного управлінського впливу.

Базовими у реалізації такого впливу є такі принципи як: принцип ефективності, науковості, системності, ієрархічності, динамічної рівноваги.

Серед спеціальних виокремленні: принцип урахування трансформації економічних систем, принцип забезпечення інклюзивності програм державного управління, принцип послідовного розвитку та трансформацій, удосконалення системи державного управління та ін.

Таким чином, основоположне значення для розуміння сутності запропонованої концепції має теоретико-методологічний базис дослідження електронної торгівлі підприємств як поліфункціонального явища, що включає: теоретико-методологічний апарат теорії управління та розвитку, принципи та методи удосконалення системи, теоретико-методологічні підходи до діагностики розвитку електронної торгівлі у глобальному та національному вимірах, діагностики функціонального блоку системи управління електронною торгівлею підприємств, оцінки ресурсно-компетентнісного блоку управління електронною торгівлею підприємств, дослідження механізму інтернального адміністрування електронної торгівлі підприємств.

Орієнтація на урахування розвитку теорії та практики державного управління та управління підприємствами та організаціями утворює важливе підґрунтя концепції.

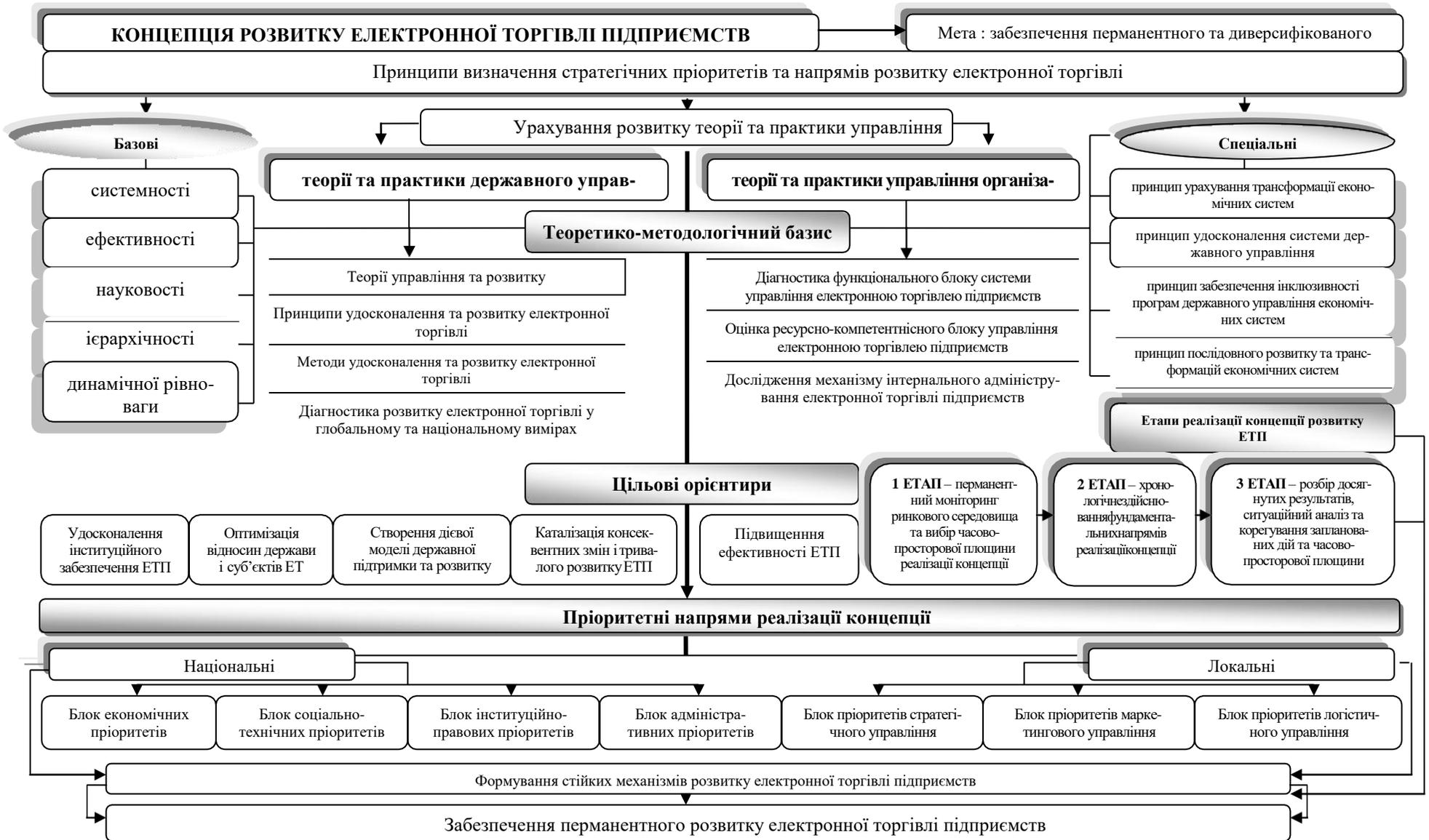

Рисунок 2. Концепція розвитку електронної торгівлі підприємств України

Джерело: розроблено автором

Серед національних пріоритетів у реалізації концепції визначено: блок економічних пріоритетів, блок соціально-технічних пріоритетів, блок інституціонально-правових пріоритетів, блок адміністративних пріоритетів.

Усі зазначені блоки мають знаходитися у відношеннях компліментарності, їх елементи повинні піддаватись постійному моніторингу та аналізу на предмет їх релевантності змінам, що мають екзогенну та ендегенну природу.

Серед ключових пріоритетів реалізації запропонованої концепції розвитку електронної торгівлі на рівні підприємства визначені: пріоритети в сфері стратегічного управління, пріоритети в сфері маркетингового управління, пріоритети в сфері логістичного управління.

Постійне підвищення якості управління електронною торгівлею пов'язано з налагодженням такого контуру керування, що надасть можливість отримати максимальний ефект від цього виду діяльності з мінімальними витратами. Серед заходів, що це декларують, необхідно виділити підвищення ефективності використання ресурсів підприємства електронної торгівлі; стимулювання створення мережі навчальних центрів, курсів з вивчення особливостей електронної комерції, з перепідготовки керівників, фахівців різних сфер діяльності для роботи в нових умовах тощо.

Крім того, ураховуючи, що електронна торгівля є складною системою, у межах якої виділяються специфічні сектори, усю сукупність напрямів удосконалення та розвитку електронної торгівлі доцільно розділити на універсальні та специфічні (пов'язані із емерджентністю системи електронної торгівлі).

Однак серед головних проблем подальшого розвитку електронної торгівлі на підприємствах України є відсутність необхідного законодавчого регулювання їх діяльності, стимулюючих та регулюючих нормативно-правових актів. На сьогодні головним завданням держави залишається адаптація законодавчої бази до світових стандартів з метою підвищення ефективності не тільки електронної торгівлі, а й електронної комерції в цілому.

Висновки. Стратегічні орієнтири вдосконалення електронної торгівлі на засадах рельєфного поєднання двох амбівалентних імпульсів розвитку (державного та внутрішньофірмового) концептуалізуються в наступні лінії: 1) подальше активне проникнення інформаційно-комунікаційних технологій та розповсюдження глобальної мережі Інтернет; 2) підвищення ролі Інтернету та комп'ютерних технологій в управлінні господарською діяльністю підприємств; 3) динамічне збільшення обсягів електронної торгівлі, збільшення її питомої ваги в загальному обсязі торгівлі; 4) необхідність активізації створення нормативно-правового забезпечення функціонування електронної торгівлі для її ефективного впровадження.

Список літератури / References

1. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азриляна. – 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
Azrilijan, A. N. (2008) *Bol'shoj jekonomicheskij slovar'* [Big economic dictionary], Moscow, Institut novoj jekonomiki Publ., 1472 p.

Дата надходження рукопису 26.04.2016 р.

Objective. To designate a paradigm of enterprises e-commerce improvement and work out the conception of its development in terms of informative economy and global transformations.

Methods. Dialectic method of scientific knowledge and complex of scientific methods, such as theoretical generalization and comparison, graphic, clustering and classification are used.

Results. On the basis of principles of walkthrough the necessity of determination is argued, and also the paradigm of enterprises e-commerce improvement that takes into

account duality of dominant impulses of development, was offered: adjustment for national influence on the processes of trade and adjustment for internal impulses of enterprise development.

Key words: *trade, e-commerce, conception, paradigm, improvement, development.*

Цель. *Обозначить парадигму совершенствования электронной торговли предприятий и разработать концепцию ее развития в условиях информационной экономики и глобальных трансформаций.*

Методы. *Использованы диалектический метод научного познания, а также комплекс общенаучных методов гносеологии: теоретического обобщения и сравнения, графический метод группировки и классификации.*

Результаты. *На основе принципов критического анализа аргументирована необходимость определения, а также предложена парадигма усовершенствования электронной торговли предприятий, которая учитывает двойственность доминирующих импульсов развития: учет общегосударственного влияния на процессы торговли и учет внутренних импульсов развития предприятия.*

Ключевые слова: *торговля, электронная торговля, концепция, парадигма, усовершенствование, развитие.*

ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

УДК 338.5-048.455:[658:622](045)

Волошина С.В.,
канд. екон. наук, доц¹.
Костакова Л.Д.,
асистент²

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: sv_s_1165@mail.ru¹
e-mail: linakostakova@gmail.com²

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

Voloshyna S.,
Candidate of Economics,
Associate Professor¹
Kostakova L.
Assistant²

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: sv_s_1165@mail.ru¹
e-mail: linakostakova@gmail.com²

COST CLASSIFICATION IMPROVEMENT OF MINING COMPLEX ENTERPRISES

Мета. Мета статті полягає у систематизації сучасних наукових здобутків у галузі групування загальних й екологічних витрат підприємств гірничо-збагачувального комплексу та в удосконаленні їх класифікації з урахуванням галузевих особливостей.

Методи. При підготовці статті застосовані загальні й спеціальні методи наукового дослідження економічних процесів, зокрема узагальнення та абстрагування, індукції й дедукції, порівняння, групування, аналізу і синтезу, логічний метод, історичний метод, діалектичний метод тощо.

Результати. Визначено специфічні особливості формування витрат підприємств гірничо-збагачувального комплексу. Проведено критичне опрацювання сучасних наукових здобутків у галузі систематизації витрат підприємств даного комплексу. Удосконалено класифікацію загальних й екологічних витрат із врахуванням галузевих особливостей функціонування підприємств комплексу. Розроблено структурно-логічну модель групування екологічних витрат. Встановлено зв'язок між удосконаленням класифікації витрат та поліпшенням техніки управління витратами на підприємствах комплексу.

Ключові слова: гірничо-збагачувальний комплекс, галузеві особливості, класифікація, загальні витрати, екологічні витрати, удосконалення.

Постановка проблеми. Гірничо-збагачувальне виробництво є початковою ланкою виробничої системи гірничо-металургійного комплексу (ГМК). Продукція гірничо-збагачувальних підприємств використовується як вхідна сировина для металургійних комбінатів та відповідно визначає рівень матеріаломісткості виробництва останніх. У свою чергу, щорічне зростання собівартості продукції підприємств гірничо-збагачувального комплексу (ГЗК) на 2–4% є наслідком погіршення гірничо-геологічних умов добування залізородної сировини і призводить до зростання виробничих витрат металургійних комбінатів на 1–2 % [1].

Вищезазначене вказує на те, що зниження витратомісткості добування залізородної сировини є нагальним завданням, вирішення якого потребує вдосконалення підходів до управління витратами підприємств ГЗК.

Специфіка гірничо-збагачувального виробництва зумовлює значний ступінь

диференціації витрат, що також має позначитися на процесі управління витратами. Саме тому особливого значення набуває дослідження підходів до класифікації витрат, які мають враховувати галузеві особливості добування і переробки залізорудної сировини та виробництва кінцевої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню поведінки витрат на підприємствах гірничо-збагачувального комплексу присвячено багато праць вітчизняних вчених-економістів. У даній предметній області останнім часом працювали О. Брадул [2], О. Олійник [3], О. Шатохіна [4] та інші. Категорія «витрати» вивчалася ними на предмет уточнення економічного змісту, аспектів обліку та аналізу витрат, пошуку напрямків мінімізації та оптимізації витрат на основі вдосконалення їх класифікації, методів формування собівартості тощо.

Питання змістовності і класифікації екологічних витрат як частини загальних витрат підприємств ГЗК досліджувалися такими науковцями, як: О. Кондратюк [5], М. Курило [6], Л. Максимів [7], Н. Малюга, І. Замула [8], І. Мамчук [9], О. Сухіна [10].

Проте, науковою прогалиною виконаних досліджень слід визнати те, що галузеві особливості формування витрат вивчені без належної деталізації, чого вимагає попередільний характер гірничо-збагачувального виробництва.

Мета статті полягає в удосконаленні класифікації загальних та екологічних витрат з врахуванням галузевих особливостей підприємств ГЗК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безсумнівним є те, що поведінка витрат підприємств ГЗК залежить від дії галузевих факторів. Причому посилення їх тиску зумовлює більший ступінь варіації рівня собівартості кінцевої продукції.

Вплив галузевих факторів визначає специфічні особливості витрат у досліджуваному виробництві:

- наявність значної кількості різних видів витрат, що пов'язано зі специфікою виробництва (видобування та переробка залізорудної сировини, виготовлення попутної продукції), реалізацією готової продукції (залізна руда, концентрат, агломерат, обкотиші), залученням фінансових ресурсів, зі здійсненням інших видів діяльності;

- встановлення тісного зв'язку між розмірами витрат окремих переділів на кожній стадії технологічного процесу виробництва продукції з урахуванням зумовлених обсягів її випуску;

- можливість до часткової субституції ресурсів, що трансформуються у витрати в процесі виробництва готової продукції;

- наявність значної кількості специфічних комплексних витрат при формуванні собівартості добування залізорудної сировини (погашення гірничопідготовчих робіт, загальнорудничні витрати, внутрішнє переміщення сировини, матеріалів і продукції тощо);

- номенклатура калькуляційних статей витрат окремих підгалузей підприємств ГЗК є різною за економічним змістом та цільовим використанням.

Таким чином, витрати у виробничо-господарській діяльності підприємств ГЗК слід розглядати під кутом ефективного управління ними, що передбачає безперервний у часі цикл, який забезпечується, з одного боку, раціональністю використання ресурсів, а з іншого – ефективністю прийняття відповідних управлінських рішень.

Одним із аспектів визначення поведінки витрат є їх класифікація. У таблиці 1 систематизовано сучасні напрямки розвитку вітчизняної наукової думки щодо класифікації витрат.

Таблиця 1 – Напрямки розвитку вітчизняної наукової думки щодо класифікації витрат підприємств ГЗК

Науковці	Напрямки розвитку наукової думки щодо класифікації витрат
Відносно загальних витрат	
О. Брадул [2]	класифікує і поділяє витрати за їх загальноекономічним змістом, економіко-правовим та податковим групуванням; удосконалив класифікацію витрат для їх внутрішньогосподарського обліку
Л. Максимів [7]	запропонувала власну методику класифікації виробничих витрат, враховуючи специфіку геологорозвідки, організаційно-методологічних аспектів бюджетування витрат на здійснення геологорозвідувальних робіт
О. Олійник [3]	дотримуючись традиційних підходів до класифікації витрат, доповнює її відповідними ознаками та групами для потреб бухгалтерського обліку підприємств добувної галузі, приділяючи значну увагу цільовому призначенню витрат
О. Шатохіна [4]	удосконалює класифікаційні ознаки витрат на вугільних шахтах, беручи до уваги технологічні особливості добування вугілля
Відносно екологічних витрат	
О. Кондратюк [5]	досліджує нормативно-правові підходи до побудови класифікації витрат на природоохоронну діяльність
Л.І. Максимів [7]	класифікує екологічні витрати по відношенню до фінансового результату діяльності підприємства
Н. Малюга, І. Замула [8]	дослідили категорії «екологічні витрати» та «витрати на природоохоронну діяльність»; дотримуються думки, що екологічні витрати є більш широким поняттям, ніж витрати на природоохоронну діяльність
І. Мамчук [9]	досліджуючи природу, вважає необхідним поділяти екологічні витрати на дві частини, а саме: природоохоронні витрати та економічний збиток від екологічних порушень
О. Сухіна [10]	здійснила класифікацію факторів і наслідків впливу гірничовидобувних робіт на довкілля за способом та масштабами добування твердих корисних копалин і розмірами заподіяної шкоди

Джерело: складено авторами, згідно [2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10]

Проведене вище критичне опрацювання наукових здобутків відносно класифікації витрат підприємств ГЗК показало, що єдність думки у даному питанні на сьогоднішній день відсутня і воно залишається відкритим. Це і дає нам підстави запропонувати власний підхід до класифікації загальних витрат, доповнивши її специфічними для галузі ознаками (табл. 2).

За даними таблиці 2 видно, що в цілому класифікація загальних витрат підприємств ГЗК відповідає традиційним підходам. Проте традиційна класифікація доповнена на групову ознаку «за галузевими особливостями» з подальшим виокремленням критеріїв класифікації: за перебігом у технологічному процесі і за метою поставлених завдань.

Таблиця 2 - Класифікація витрат підприємств ГЗК

Групові ознаки	Критерії класифікації витрат	Види витрат
1. За фінансовим обліком та П(С)БО	1.1. За економічними елементами	Матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація та інші операційні витрати
	1.2. За видом діяльності	Витрати основної діяльності, витрати фінансової діяльності, витрати інвестиційної діяльності, надзвичайні витрати
	1.3. За ступенем економічної однорідності	Одноелементні, комплексні
	1.4. За калькуляційними статтями	Сировина та основні матеріали, допоміжні матеріали, паливо на технологічні потреби, енерговитрати на технологічні потреби, податки, збори та інші обов'язкові платежі, витрати на оплату праці, відрахування на соціальне страхування, амортизація, інші витрати, адміністративні витрати, витрати на збут
2. За управлінським обліком	2.1. За відношенням до рівня ділової активності	Постійні, змінні
	2.2. За способом включення у собівартість окремих виробів	Прямі, непрямі
	2.3. За економічною роллю у процесі виробництва	Основні, накладні
3. За економічним змістом	3.1. За ступенем впливу на загальну суму витрат	Регульовані, нерегульовані
	3.2. За доцільністю витрачання	Продуктивні, непродуктивні
	3.3. За ступенем значення для прийняття рішення	Релевантні, нерелевантні
	3.4. За характером витрат по відношенню до виробництва	Виробничі, позавиробничі
	3.5. За планом	Планові, позапланові
	3.6. За періодичністю виникнення	Поточні, одноразові
	3.7. За порядковим віднесенням на період генерування прибутку	Витрати на продукт, витрати періоду
	3.8. За відношенням до готового продукту	Витрати на незавершене виробництво, витрати на готову продукцію
	3.9. В залежності від завдань управління	Альтернативні, незворотні, граничні, диференційовані, маржинальні, середні
	3.10. За центрами відповідальності (місцями утворення)	Витрати виробництва, технологічного переділу, цеху, дільниці

Продовження таблиці 2

1	2	3
4. За галузевими особливостями	4.1. За перебігом у технологічному процесі	Витрати на добування залізної руди, витрати на подрібнення, витрати на збагачення, витрати на огрудкування
	4.2. За метою поставлених завдань	Витрати на освоєння родовища (витрати на розвідувальні роботи, витрати на бурові роботи, витрати на підривні роботи, витрати на екскаваторні роботи), капітальні витрати, витрати на транспортування корисних копалин, промпродукту та готової продукції, витрати на утримання інфраструктури, екологічні витрати

Джерело: складено авторами на основі [1; 2; 7]

Загалом витрати на підприємствах ГЗК слід структурувати за груповими ознаками, критеріями класифікації та видами. Розглянемо деякі з них більш детально.

За першою групою ознакою «за фінансовим обліком» витрати необхідно класифікувати за такими критеріями: за економічними елементами, за видами діяльності, за ступенем економічної однорідності та за калькуляційними статтями. Цей вид класифікації є основним та дає можливість розраховувати собівартість одиниці продукції та її загальну суму по підприємству.

Поряд з тим, можна виділити й інші групові ознаки класифікації витрат, що є значущими для проведення повної оцінки категорії «витрати».

Поділ витрат за управлінським обліком, порівняно з фінансовим, дає змогу не тільки розрахувати собівартість одиниці продукції, а й обрати економічно вигідну для підприємства систему управління витратами. За даною групою ознакою витрати можна поділити на такі категорії: «за відношенням до рівня ділової активності» (система «директ-кост»), «за способом включення у собівартість окремих виробів» (система «стандарт-кост») та «за економічною роллю у процесі виробництва».

Удосконалити техніку управління витратами можна за допомогою їх класифікації за економічним змістом, так як дана ознака спрямована на встановлення контролю за плануванням витрат, за доцільністю їх витрачання, періодичністю виникнення тощо.

Групові ознаки «за галузевими особливостями», її критерії класифікації витрат та їх види доповнюють загальні підходи до групування витрат і запропоновані нами особисто. Такі критерії класифікації, як «за перебігом технологічного процесу» та «за метою поставлених завдань», а також самі витрати, які передбачаються ними, притаманні лише підприємствам ГЗК. Крім того, до критерію класифікації витрат «за метою поставлених завдань» нами були виділені екологічні витрати.

Необхідність такої деталізації пов'язана з тим, що на даний момент Україна знаходиться в числі 20 країн світу по забрудненню атмосфери, а головна причина полягає в тому, що більшість великих підприємств працює за застарілими технологіями і, в першу чергу, це стосується підприємств ГЗК.

Особливо наочно проявляються ознаки екологічної кризи у Криворізькому регіоні, де зосереджена більшість гірничодобувних та металургійних підприємств. За показниками забруднення навколишнього середовища Криворізький регіон можна віднести до зони екологічного лиха. Це пов'язано із зниженням регулюючої ролі держави у найважливіших економічних та екологічних процесах, у тому числі й у

питаннях раціонального надровикористання. Тому відсутність стратегічного плану розвитку галузі, ситуаційна практика видачі дозволів на розробку родовищ тільки сприяє підвищенню ризику виникнення надзвичайних ситуацій та кризових процесів у розвитку підприємств ГЗК [1].

Повертаючись до екологічних витрат, що містяться у складі 4-ї групової ознаки (див. табл. 2) слід зазначити, що у більшості наукових робіт [5; 7; 8; 9; 10] вони не виділяються окремо з кола інших. Досліджуються у більшій мірі лише витрати на природоохоронну діяльність. На нашу думку, дану групу витрат необхідно розглядати як окремий та конкретний об'єкт, виділяючи їх із сукупності інших видів витрат.

Вивчаючи класифікаційні ознаки екологічних витрат, подальшого удосконалення потребує підвищення рівня їх контрольованості, бюджетування та розподілу. Пропонується новий підхід до класифікації екологічних витрат, який наведено у таблиці 3.

Відповідно до поданої класифікації слід відмітити, що на підприємствах ГЗК крім витрат на природоохоронну діяльність, які відносять на собівартість продукції (класичний підхід до визначення даної категорії витрат), час від часу мають місце витрати, які становлять економічний збиток, зумовлений ризиками, які пов'язаними зі зміною гірничо-геологічних умов при видобуванні та переробці корисної копалини.

Таблиця 3 – Класифікація екологічних витрат підприємств ГЗК

Ознаки класифікації	Види витрат
1. За видом діяльності	Основні, надзвичайні
2. За можливістю попередження	Витрати на природоохоронну діяльність, економічний збиток від екологічних порушень
3. За ступенем впливу	Регульовані, нерегульовані
4. За планом	Планові, позапланові
5. За періодичністю виникнення	Поточні, одноразові
6. За відношенням до фінансового результату	Витрати, що включаються у собівартість продукції; витрати, що відносять на фінансовий результат, штрафні санкції
7. За відношенням до рівня ділової активності	Змінні, постійні
8. За способом включення у собівартість окремих виробів	Прямі, непрямі
9. З точки зору законодавчої та нормативної бази (за природо-користування)	Збір за спеціальне використання надр; збір за забруднення навколишнього середовища; збір за спеціальне використання води; плата за землю; витрати на рекультивацию земель; витрати на усунення наслідків обвалу гірничої маси, її зсуву, прориву водоносного горизонту тощо
10. За впливом на рівень собівартості продукції	Стаття «Зворотні відходи», збори
11. За порядковим віднесенням на період генерування прибутку	Витрати на продукт, витрати періоду

Джерело: складено авторами на основі [5; 7; 8; 9; 10]

Дані витрати тісно пов'язані з похибками визначення техніко-економічних параметрів родовищ корисних копалин або стаціонарної підсистеми ще на передпроект-

тній стадії їх освоєння. Саме тому, вчасна економічна оцінка впливу чинників даної підсистеми дасть змогу знизити не лише собівартість добування та переробки залізорудної сировини, але й в цілому вплинути на фінансовий результат діяльності підприємства, попереджаючи виникнення надзвичайних витрат.

Доцільність виникнення витрат на природоохоронну діяльність можна визначити групуванням їх за цільовим призначенням. Таке групування передбачає спрощення функції контролю за ними та дозволить удосконалити процес управління витратами на природоохоронну діяльність.

Групування за іншими ознаками, такими як «за відношенням до рівня ділової активності», «за способом включення у собівартість окремих виробів» та «за впливом на рівень собівартості продукції» дозволить поліпшити як в цілому техніку управління витратами на природоохоронну діяльність, так і окремі її частини, тим самим удосконалюючи загальну систему управління витратами на підприємстві.

Структурно-логічну модель групування екологічних витрат за основними ознаками показано на рисунку 1.

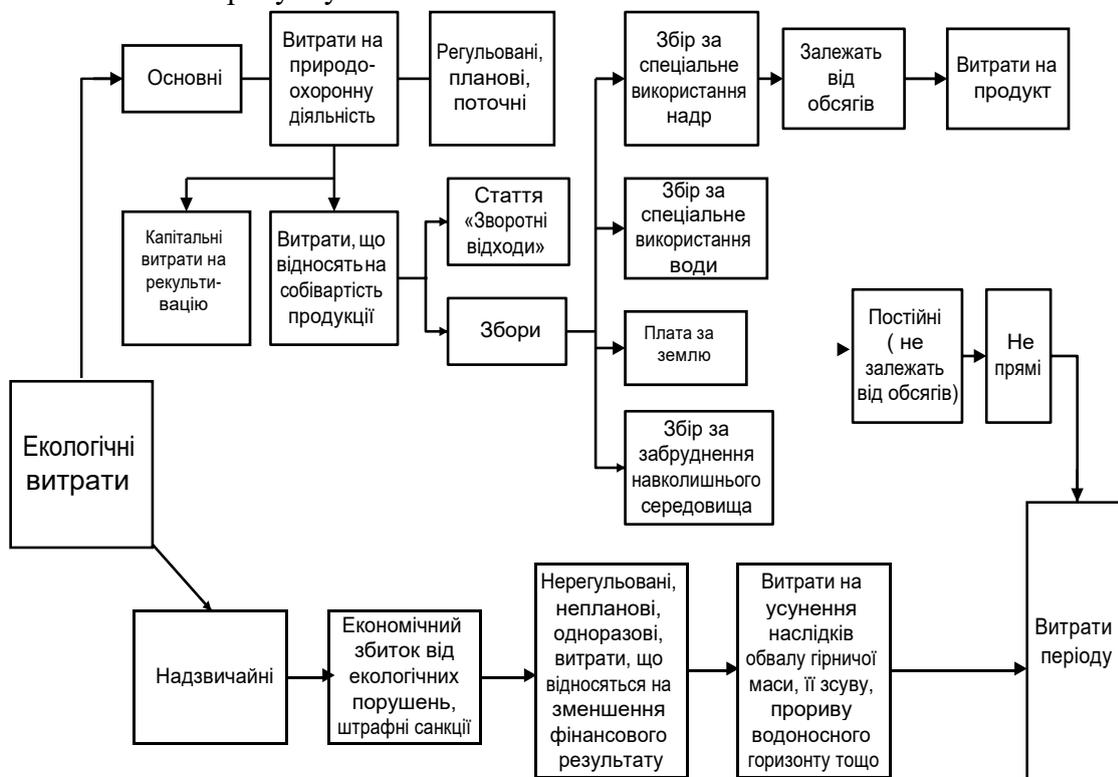

Рисунок 1 - Структурно-логічна модель групування екологічних витрат підприємств ГЗК

Джерело: складено авторами на основі [7; 8; 9; 10]

Таким чином, за змістом структурно-логічної моделі групування екологічних витрат видно, що вони складаються із основних та надзвичайних. Основні екологічні витрати, в свою чергу, поділяються на такі, що залежать від обсягів виробництва і на постійні. Витрати, що залежать від обсягу, мають відноситися на продукцію виробництва, а постійні, слід розглядати, як витрати періоду. Щодо надзвичайних витрат, то вони також розглядаються як витрати періоду.

Висновки. Проведення даного предметного дослідження дає змогу зробити наступні узагальнення:

– поведінка витрат підприємств ГЗК залежить від дії галузевих факторів, а їх вплив визначає характер специфічних особливостей витрат;

– проведений критичний аналіз вітчизняних наукових здобутків відносно класифікації витрат на підприємствах ГЗК показав, що галузеві особливості того чи іншого підприємства при вивченні витрат, та зокрема їх класифікації, досліджені по-верхово;

– враховуючи те, що галузеві особливості переважно не враховуються у класифікації витрат підприємств ГЗК, було запропоновано власний підхід до класифікації загальних витрат та екологічних витрат, що ґрунтується на доповненні її специфічними для галузі ознаками;

– на основі класифікатора екологічних витрат, було побудовано структурно-логічну модель їхнього групування для підприємств ГЗК;

– з метою покращення техніки управління витратами на підприємствах ГЗК, запропоновано використовувати удосконалену авторами класифікацію загальних та екологічних витрат.

Список літератури / References

1. Екологічний паспорт Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/docs/protection1/dnipropetrovska/Dnipropetrovska_ekopasport_2014.pdf
Ecologichnyi pasport Dnipropetrovskoi oblasti [Ecological certificate of Dnipropetrovsk region]. Available at: http://www.menr.gov.ua/docs/protection1/dnipropetrovska/Dnipropetrovska_ekopasport_2014.pdf
2. Брадул О.М. Облік і аналіз затрат гірничодобувних підприємств (на прикладі шахт ДАК «Укррудпром») : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Брадул Олександр Михайлович. – К., 2003. – 208 с.
Bradul, O.M. (2003) *Oblik i analiz zatrat hirnychodobuvnykh pidpriemstv (na prykladi shakht DAK "Ukrudprom")* [Accounting and cost analysis of mining enterprises (evidence from SJSC "Ukrudprom" mines)]: dis. ... Ph.D. in Economics: specialty 08.06.04 "Accounting, Analysis and Audit", Kuiv, 208 p.
3. Олійник О.В. Витрати в системі бухгалтерського обліку: теорія, методика, практика (на прикладі підприємств промисловості нерудних матеріалів) : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Олійник Оксана Вікторівна. – Тернопіль, 2002. – 247 с.
Oliynyk, O.V. (2002) *Vytraty v systemi bukhalterskoho obliku: teoria, metodyka, praktyka (na prykladi pidpriemstv promyslovosti nerudnykh materialiv)* [Costs in the accounting system: theory, methodology, practice (evidence from enterprises of non-metallic materials industry)]: dis. ... Ph.D. in Economics: specialty 08.06.04 "Accounting, Analysis and Audit", Ternopil, 247 p.
4. Шатохіна О.І. Бухгалтерський облік і аудит затрат виробничої діяльності підприємств вугледобувної промисловості : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Шатохіна Олександра Іванівна. – К., 2006. – 243 с.
Shatokhina, O.I. (2006) *Bukhalterskyi oblik i audyt zatrat vyrobnychoi diyalnosti pidpriemstv vuhledobuvnoi promyslovosti* [Accounting and audit of production costs at coal mining enterprises]: dis. ... Ph.D. in Economics: specialty 08.06.04 "Accounting, Analysis and Audit", Kyiv, 243 p.
5. Кондратюк О.М. Облік і аналіз екологічних витрат промислових підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Кондратюк Ольга Михайлівна. – К., 2008. – 260 с.
Kondratiuk, O.M. (2008) *Oblik i analiz ecolohichnykh vytrat promyslovykh pidpriemstv* [Accounting and analysis of the environmental costs of industrial enterprises]: dis. ... Ph.D. in Economics: specialty 08.00.09 "Accounting, Analysis and Audit", Kyiv, 260 p.

6. Курило М.М. Екологічні показники при геолого-економічній оцінці родовищ корисних копалин на окремих стадіях геологічного вивчення та освоєння надр / М.М. Курило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Ebtp/2009_4.pdf.
- Kurylo, M.M. (2009) *Ecolohichni pokaznyky pry heoloho-economicchniy otsyntsi rodovyshh korysnykh kopalyn na okremykh stadiakh heolohichnoho vuvchennia ta osvoiennia nadr* [Environmental indicators in the geological and economical evaluation of mineral deposits at certain stages of geological exploration and development of mineral resource] Available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Ebtp/2009_4.pdf.
7. Максимів Л.І. Тенденції розвитку екологічно орієнтованого бухгалтерського обліку / Л.І. Максимів // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 5. – С. 18–23.
- Maxsimiv, L.I. (2005) *Tendentsiii rozvytku ecolohichno oriientovanoho bukhalterskoho obliku* [Environmentally oriented accounting development trends] *Accounting and Auditing*, no 5, pp/ 18-23.
8. Малюга Н. Екологічні витрати: класифікація та бухгалтерське відображення / Н. Малюга, І. Замула // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 5. – С. 35–41.
- Maliuha, N., Zamula, I. (2009) *Ecolohichni vytraty: klasyfikaziia ta bukhalterske vidobrazhennia* [Environmental costs: classification and book-keeping], *Accounting and Auditing*, no 5, pp. 35-41.
9. Мамчук І.В. Врахування природоохоронних витрат під час проведення реструктуризації еколого-шкідливих підприємств / І.В. Мамчук // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – Вип. 27. – С. 62–69.
- Mamchuk, I.V. (2009) *Vrakhuvannia pryrodookhoronnykh vytrat pid chas provedennia restrukturyzatsii ecoloho-shkidlyvykh pidpriemstv* [Consideration of environmental costs during the restructuring of environmental and hazardous enterprises], *Trade and market of Ukraine: thematic collection of research papers*, Donetsk, DonNUET Publ., no 27, pp. 62–69.
10. Сухіна О.М. Дослідження екологічної складової у виробничій діяльності підприємств гірничовидобувної промисловості / О.М. Сухіна // Економіка природокористування і охорона довкілля : щорічник наук. праць НАН України. Рада по вивченню продуктивних сил України / Відп. ред. Б.М. Данилишин. – К., 2005. – 376 с.
- Sukhina, O.M. (2005) *Doslidzhennia ecolohichnoi skladovoi u vyrobnychii diyalnosti pidpriemstv hirnychovydobuvnoi promyslovosti* [The study of environmental component in the production activity of enterprises related to the mining industry], *Environmental Economics and Environmental protection : Annual publication of scientific papers of The National Academy of Sciences of Ukraine. Council of Productive Forces of Ukraine*, Kyiv, 376 p.

Дата надходження рукопису 14.04.2016 р.

Objective. *The objective of the article lies in arrangement of modern scientific achievements in the field of cumulative and environmental costs classification at the enterprises of mining complex and improvement of such classification taking into account patterns of industrial structure.*

Methods. *In preparation of the article such general and ad hoc methods of scientific studies were used: generalization and abstraction methods, methods of induction and deduction, comparison, tabulation procedure, analysis and design, logical method, historical method, dialectical method etc.*

Results. *The characteristic features of costing at mining complex enterprises are defined. The critical analysis of modern scientific achievements in the field of such costs classification at mining complex enterprises is done. The classification of cumulative and environmental costs is improved taking into account patterns of industrial structure where*

these enterprises operate. A structured logical model of the environmental costs classification is worked out. The relationship between costs classification and cost controlling at the enterprises of mining complex is set up.

Key words: *mining complex, patterns of industrial structure, classification, cumulative costs, environmental costs, improvement.*

Цель. *Цель статьи состоит в систематизации современных научных достижений в области группировки общих и экологических затрат предприятий горно-обогатительного комплекса и в усовершенствовании их классификации с учетом отраслевых особенностей.*

Методы. *При подготовке статьи использованы общие и специальные методы научного исследования экономических процессов, в частности обобщения и абстрагирования, индукции и дедукции, сравнения, группировки, анализа и синтеза, логичный метод, исторический метод, диалектический метод и др.*

Результаты. *Определены специфические особенности формирования затрат предприятий горно-обогатительного комплекса. Проведен критический анализ современных научных достижений в области систематизации затрат предприятий данного комплекса. Усовершенствована классификация общих и экологических затрат с учетом отраслевых особенностей функционирования предприятий комплекса. Разработана структурно-логическая модель группировки экологических затрат. Установлена связь между усовершенствованием классификации затрат и улучшением техники управления затратами на предприятиях комплекса.*

Ключевые слова: *горно-обогатительный комплекс, отраслевые особенности, классификация, общие затраты, экологические затраты, усовершенствование.*

УДК 658.1:005.21'51(083.92)(045)

Єрмак С.О.,
канд. екон.наук, доц.¹
Бугаєнко О.В.,
студентка²

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: svetlanaermak@mail.ru¹,
e-mail: canek3003@mail.ru²

СТРАТЕГІЧНЕ ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ПРИКЛАДІ ПАТ «ЛАКТИС»

Yermak S.,
Candidate of Economics,
Associate Professor¹
Buhaienko O.,
student²

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,,
e-mail: svetlanaermak@mail.ru¹,
e-mail: canek3003@mail.ru²

STRATEGIC FINANCIAL PLANNING OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ACTIVITIES EVIDENCE FROM PJSC «LAKTIS»

Мета. *Метою статті є вивчення теоретичних та практичних аспектів стратегічного планування фінансових результатів виробничих підприємств.*

Методи. *У процесі дослідження були застосовані методи систематизації та узагальнення, стратегічного планування при плануванні фінансового результату, економіко-математичного й економіко-статистичного аналізу при обґрунтуванні конкурентної стратегії.*

Результати. Проаналізовано основні проблеми стратегічного фінансового планування; виявлено принципи, застосування яких є гарантією мінімізації помилок при плануванні; розглянуто переваги стратегічного фінансового планування; заплановано фінансові результати діяльності підприємства із використання різних методів планування: економіко-статистичного, прямого рахунку, нормативного, метода «CVP» та метода цільового моделювання прибутку.

Ключові слова: виробничі підприємства, планування, фінансові результати, молочна галузь, конкуренція, господарська діяльність, методи планування.

Постановка проблеми. Наразі вітчизняним підприємствам не обійтись без планування своєї діяльності для того, щоб мати достатню конкурентоспроможність на ринку. Усі підприємства прагнуть отримання якомога більшого прибутку, тож є нагальна потреба в аналізі діяльності підприємства із визначенням доцільності витрат та оптимальності розподілу фінансових результатів. У той же час найважливішою складовою планово-аналітичної роботи підприємств є розробка регулярних виробничих і фінансових планів. Планування сприяє зменшенню нераціонального використання коштів підприємства завдяки своєчасному плануванню господарських операцій, товарно-матеріальних і фінансових потоків, контролю за їх реальним здійсненням.

Найбільш гостро стоїть проблема впровадження ефективної системи аналізу й планування перед промисловими підприємствами. У промисловості цикл обороту капіталу є найбільш «представницьким» у порівнянні з усіма іншими галузями економіки. Він містить і стадію постачання (закупівля матеріальних ресурсів), і стадію виробництва, і стадію зберігання та збуту виробленої продукції, а також розрахунків із контрагентами як на залучені сировини і матеріали, так і з реалізованої продукції. Цим промислові підприємства відрізняються від торгових та підприємств банківської сфери, де виробничий процес відсутній. Стратегічне, як і оперативне, фінансове планування вимагає ведення ефективного управлінського обліку і планування руху товарно-матеріальних і фінансових ресурсів підприємства на всіх стадіях фінансового циклу. Кожна стадія фінансового циклу є одним із факторів утворення кінцевих фінансових результатів (прибутку) підприємства, і чим більше «ланок» в кругообігу капіталу підприємства, тим більш детальною і розгорнутою повинна бути система стратегічного фінансового планування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність, формування та планування фінансових результатів підприємства розглядалася багатьма вченими, тому ця тема є важливою для кожного підприємства та для держави в цілому. Упродовж тривалого часу такі вчені, як: П. Самуельсон, Й. Шумпетер, Т. Мен, У. Петті, А. Сміт та інші торкалися у своїх роботах понять «прибуток», «збиток». Також вивченню фінансових результатів підприємств та питанням стратегічного фінансового планування приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як: О. Бабіцька, Ю. Греченко, Р. Криницький, Л. Лахтіонова, П. Попович, О. Олійник, А. Шеремет, О. Висока, Л. Сук, М. Дем'яненко, В. Швець та інші.

Мета статті. Метою статті є вивчення теоретичних та практичних аспектів стратегічного планування фінансових результатів виробничих підприємств.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі економічного розвитку України в умовах реальної самостійності суб'єктів господарювання все більшого значення набуває реалізація принципів самокупності та самофінансування. Основним чинником їх реалізації є формування таких фінансових результатів, які одночасно завершують цикл діяльності підприємства та виступають в якості необхідної умови наступного циклу. Провідна роль фінансових результатів полягає в тому, що вони забезпечують зміцнення бюджету держави, сприяють інвестиційній привабливості, діловій активності підприємств у виробничій та фінансовій сферах. Кожне підприєм-

ство, яке здійснює фінансово-господарську діяльність, повинне самостійно фінансувати всі напрямки своїх витрат відповідно до виробничих планів, розпоряджатися наявними фінансовими ресурсами, вкладаючи їх у виробництво продукції з метою одержання кінцевого результату – прибутку [1, с. 188].

Низький рівень якості стратегічного фінансового планування в Україні призводить до прийняття неналежно обґрунтованих управлінських рішень, а отже, до неочікуваних і, нерідко, небажаних результатів. виправити таке становище у стратегічному фінансовому плануванні можна лише у разі чіткого дотримання принципів. До таких принципів належать [2, с. 30]:

1. Цільова спрямованість, тобто ті цілі та програми, які відображають основну мету функціонування підприємства.

2. Принцип системності, його суть полягає в тому, що планування має охоплювати всі сфери діяльності підприємства, всі тенденції, зміни та зворотні зв'язки в його системі.

3. Принцип безперервності означає підтримування безперервної планової перспективи, формування і періодичну зміну горизонту планування, що залежить від загальних соціально-політичних та економічних передумов, темпів науково-технічного прогресу в галузі, тривалості впливу управлінських рішень, ступеня передбачуваності майбутнього.

4. Забезпечення оптимальності використання наявних ресурсів. Використання ресурсів підприємства має орієнтуватися на потреби, умови і кон'юнктуру ринку, інтенсифікацію виробництва, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, максимально повну реалізацію існуючих резервів, краще застосування предметів і знарядь праці, організацію виробництва тощо.

5. Принцип збалансованості, тобто необхідна і достатня кількісна відповідність між взаємопов'язаними розділами і показниками плану. Він вимагає також планування ресурсного забезпечення готовності до швидкої та адекватної реакції на зміни в умовах господарювання.

6. Принцип адекватності, тобто, в умовах ринкового середовища, методи планування, показники та розділи планів, організація самого процесу їх розробки повинні постійно переглядатися, а в разі необхідності – формуватися і застосовуватися поліпшені чи принципово нові методи і процедури планування.

Дослідження показали, що на сучасних вітчизняних підприємствах існують такі проблеми, пов'язані з організацією системи фінансового планування [3, с. 22–23]:

– нереальність фінансових планів, що викликано, як правило, необґрунтованими даними щодо збуту, питомої ваги коштів у розрахунках, заниженими термінами погашення дебіторської заборгованості, надмірними потребами у фінансуванні;

– оперативність складання планів, це спричинено відсутністю чіткої системи підготовки і передачі планової інформації з відділу до відділу, необхідністю тривалих процедур їх ітераційного узгодження, недостовірністю інформації; внаслідок відсутності чітких внутрішніх стандартів формування фінансових планів виникає третя проблема – «непрозорість» планів для керівництва;

– відрив довгострокових фінансових планів від короткострокових;

– реалізація планів та їхня комплексність. Реалізація планів – ступінь їх виконання з точки зору забезпечення необхідними фінансовими і матеріальними ресурсами, відсутність дефіцитів. Комплексність планів означає, що, крім фінансових розділів плану за доходами і витратами, необхідні також реальні плани за прибутками і збитками, рухом заборгованості, плановим балансом.

Але поряд із недоліками існують істотні переваги стратегічного фінансового планування, згідно із роботами зарубіжних дослідників основними є такі:

– можливість обрати нову логіку майбутнього розвитку;

– використовується як ефективний спосіб підвищення здатності організації

долати зміни;

- поліпшує координацію діяльності підприємства та мінімізує нераціональні дії щодо подолання несподіваних змін;
- забезпечує більш ефективний розподіл ресурсів;
- сприяє цілісному, комплексному підходу до підприємства і його оточення;
- надає співробітникам бачення перспективи підприємства;
- поділяє відповідальність не лише за напрямками діяльності, а й за поточною та майбутньою діяльністю [4, с. 149].

Важливим для стратегічного планування є характеристика та оцінка конкурентних переваг підприємства, тобто його сильних сторін, які забезпечують перевагу над конкурентами і є дуже важливими для цільового ринку.

Виділяють три основні конкурентні переваги:

- організаційні (досвід маркетингової діяльності; оргструктура управління маркетингом, умови ефективної взаємодії маркетингової служби з іншими структурними підрозділами і т. п.);
- функціональні (знання споживачів, їхніх запитів і переваг у розрізі цільових ринків (сегментів); конкурентоспроможність товарів, ефективний розподіл, ефективна збутова політика, гнучка політика цін, дійова комунікаційна політика тощо);
- засновані на взаємовідносинах із зовнішнім середовищем, які можна досягти, якщо сформовано відносини оптимальної взаємодії із чинниками як макросередовища, так і чинниками мікросередовища безпосереднього оточення [5].

Практичне застосування стратегічного планування продемонструємо на прикладі підприємства ТОВ «ЛАКТИС»

У ході дослідження було виявлено, що серед основних стратегій розвитку ПАТ «ЛАКТИС» слід обрати стратегію внутрішнього зростання, оскільки головною ідеєю даної стратегії є поліпшення характеристик свого продукту або вироблення нового, не змінюючи при цьому галузі. Серед базових стратегій підприємству слід дотримуватись стратегії оптимальних витрат, яка дозволяє створювати винятково цінні для покупців товари, балансує між стратегіями низьких витрат і диференціації. Підприємству слід застосовувати стратегію конкурентної боротьби – мешканця ринкової ніші. Альтернатива положенню послідовника на великому ринку – лідерство на відносно обмеженому ринку або в ринковій ніші. Невеликі компанії, як правило, уникають конкуренції з компаніями-лідерами, обживаючись на ринках, що не являють особливого інтересу для гігантів. Для наглядного зображення розробленого набору базових стратегій підприємства побудуємо стратегічний куб ПАТ «ЛАКТИС» зображений на рисунку 1.

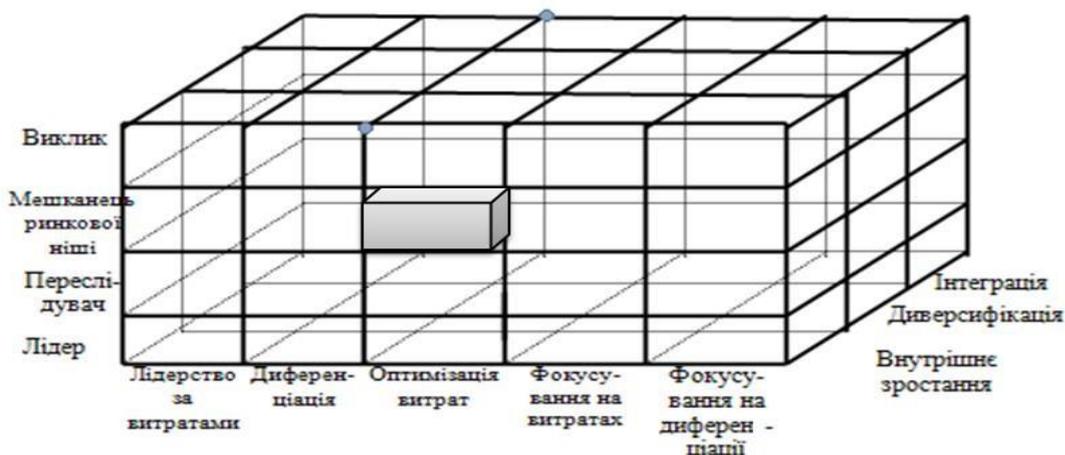

Рисунок 1. Стратегічний куб ПАТ «ЛАКТИС»

«Стратегічна поляна» являє собою «поле стратегічних рішень» щодо отримання певних, попередньо визначених результатів, в межах обраної стратегії. Верхня межа діаграми дає подання за запланованим значенням збільшення обсягу прибутку підприємства на попередні роки, нижня межа – фактичне значення обсягу реалізації. Поле між верхньою й нижньою межами діаграми є «полем стратегічних рішень» підприємства, тобто рішень, які повинні прийняти керівники підприємства для розв’язання проблем з метою наближення наявних тенденцій в бажані параметри розвитку підприємства (рис. 2). Вихідні дані згруповано в таблиці 1.

Таблиця 1 – Вихідні дані для визначення «стратегічної поляни»

Показники	Од. вим.	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Прибуток від операційної діяльності	тис. грн.	3120	-1399	-1555	1311	-1227	-3280
Необхідний мінімальний прибуток	тис. грн.	4000	3500	3500	3000	3000	3000
Стратегічна прогалина	тис. грн.	880	4899	5055	1689	4227	6280

Поле стратегічних рішень позначене лініями між прогнозованим розвитком і величиною зростання прибутку при реалізації стратегічного плану. Отже, для заповнення «стратегічного пробілу» керівництву ПАТ «ЛАКТИС» необхідно здійснити певний перелік заходів стратегічного характеру.

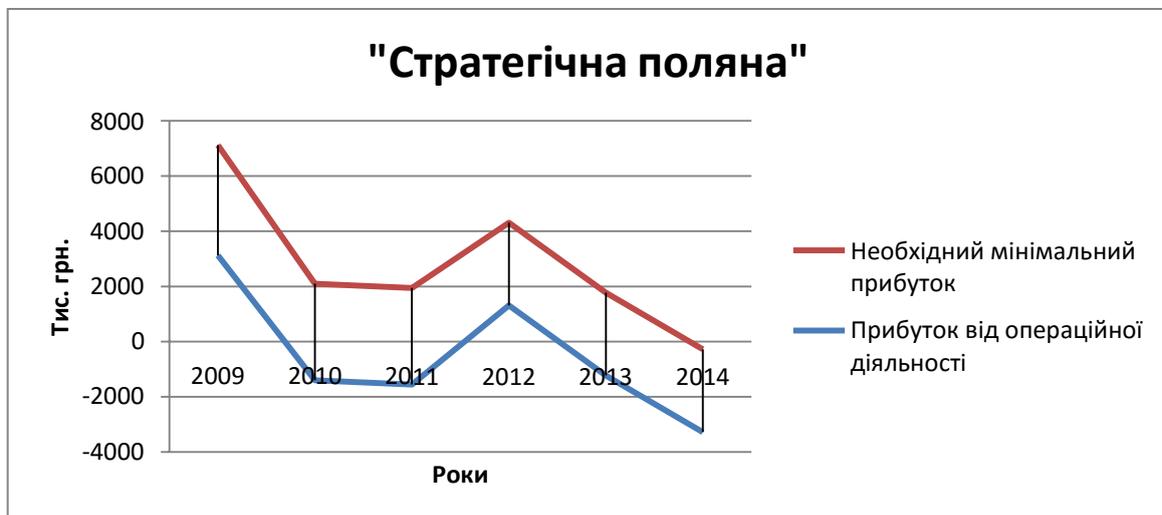

Рисунок 2. «Стратегічна поляна» ПАТ «ЛАКТИС»

Далі перейдемо до аналізу діяльності підприємства за допомогою методу SPACE з використанням довірчих інтервалів та визначимо характер стратегій підприємства (табл. 2 та рис. 3).

Для визначення характеру стратегій в системі координат побудуємо трикутник, вершинами якого будуть початок координат, точки $P_1(x_1; y_2)$ та $P_2(x_2; y_1)$. Визначення координат точок здійснюється за формулами:

$$P_1(x_1; y_2) = [ПГ_1; ПГ_2] - [КП_1; КП_2]$$

$$P_2(x_2; y_1) = [ФС_1; ФС_2] - [СГ_1; СГ_2]$$

Таблиця 2 – Визначення характеру поведінки ПАТ «ЛАКТИС» на ринку

Критерії	Оцінка в балах (1-10)	Вага	Зважена оцінка в балах
<i>Фінансова сила підприємства</i>			3,6-4,6
Рентабельність вкладеного капіталу	4-5	0,3	1,2-1,5
Стабільність отримання прибутку	3-4	0,4	1,2-1,6
Ліквідність	4-5	0,3	1,2-1,5
<i>Конкурентоспроможність підприємства</i>			2,5-3,5
Частка підприємства на ринку	2-3	0,3	0,6-0,9
Можливість активного впливу на рівень цін і витрат	2-3	0,2	0,4-0,6
Рентабельність продажу	3-4	0,5	1,5-2,0
<i>Привабливість галузі</i>			6,3-7,6
Характеристика конкурентної ситуації	6-7	0,4	2,4-2,8
Стадія життєвого циклу галузі	6-8	0,3	1,8-2,4
Залежність розвитку галузі від кон'юнктури	7-8	0,3	2,1-2,4
<i>Стабільність галузі</i>			6,0-7,4
Тривалість життєвого циклу галузі	7-8	0,3	2,1-2,4
Ступінь інноваційності галузі	5-6	0,3	1,5-1,8
Маркетингові та рекламні можливості	6-8	0,4	2,4-3,2

За даними таблиці 3 розрахуємо значення координат точок P_1 та P_2 :

$$P_1(x_1; y_2) = [6,3; 7,6] - [2,5; 3,5] = [3,8; 4,1]$$

$$P_2(x_2; y_1) = [3,6; 4,6] - [6,0; 7,4] = [-2,4; -2,8]$$

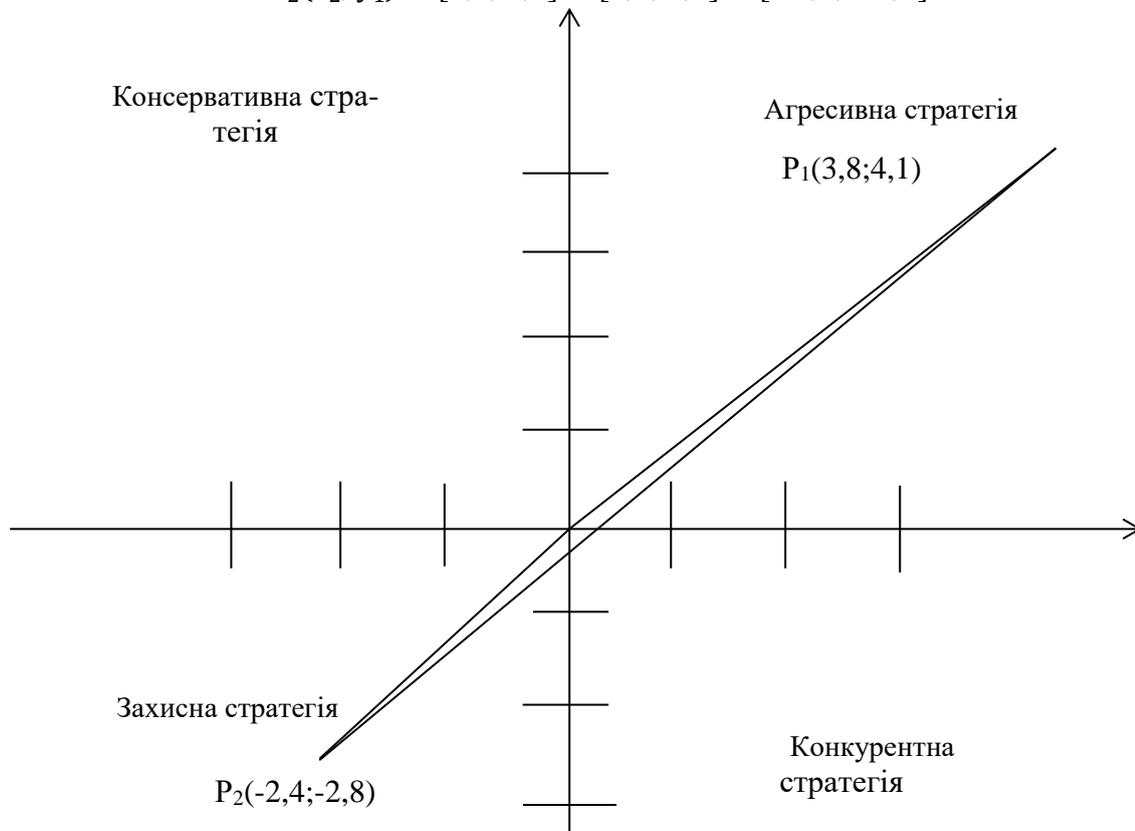

Рисунок 3. Визначення характеру стратегії ПАТ «ЛАКТИС» методом SPACE

Отже, відповідно з розрахованими координатами вершин, трикутник потрапив до квадрантів «агресивна стратегія» та «захисна стратегія», що є свідченням того, що підприємство на даний момент використовує агресивну та захисну стратегії в залежності від зони діяльності.

На основі аналізу усіх даних можна розробити практичні реалізації щодо вдосконалення та розвитку конкурентної стратегії ПАТ «ЛАКТИС» і його взаємодії на ринку молочних продуктів. Для збільшення обсягів реалізації, збуту, покращення іміджу підприємства та розробки нової маркетингової політики доцільно:

- змінити функціонально-організаційну структуру відділів маркетингу, збуту та реклами;
- підвищити рекламну політику, вводячи нові рекламні проекти, та різновиди реклами;
- провести нову корпоративну стратегію зовнішнього оточення, яка дасть змогу задовольнити потреби споживачів, та вийти на нові ринки збуту;
- розширити асортимент продукції, ввести нові товари;
- зміцнити довіру до молочного товару у споживачів.
- Проаналізувавши та дослідивши основні показники, було заплановано фінансовий результат діяльності підприємства із використанням різних методів (табл.6).

Таблиця 6 – Прогноз фінансового результату на 2016 рік

Найменування методу	Звітний рік	Прогноз	Відхилення (тис.грн) (+,-)
Економіко-статистичний метод:			
- з використанням ковзної середньої	-4174	-1266,569	2907,431
- при використанні економетричної моделі	-4174	-2616,7	1557,3
- при використанні функції експоненціальне згладжування	-4174	-1654,344	2519,656
Метод прямого рахунку	-4174	-3356	818
Нормативний метод:			
- при нормі прибутку на власний капітал	-4174	-5986,9	-1812,9
- при нормі прибутку на оборотні активи	-4174	-4174,72	-0,72
- при нормі прибутку на одиницю реалізованої продукції	-4174	-4583,5	-409,5
Метод «СVP»	-4174	-6621,8	-2447,8
Метод цільового формування прибутку	-4174	-682,9	3491,1

Таким чином, дослідження показали, що різними методами можна отримати результат із досить суттєвою розбіжністю, що підтверджує розрахунок відхилення – від 3491,1 тис.грн до -2447,8 тис.грн. У той же час усі методи планування підтверджують, що у плановому році підприємство понесе збитки.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що підприємство втрачає свої позитивні сторони ведення бізнесу, несе все більші втрати і подальша його діяльність буде нерентабельна, якщо керівництво підприємства своєчасно не застосує заходи щодо докорінної зміни політики виробництва, маркетингу, збуту продукції тощо.

Тож отримані результати дослідження можуть слугувати прикладом невдалого ведення бізнесу. Отже, важливість стратегічного фінансового планування діяльності набагато більше, ніж вважають деякі підприємці. Перевагою стратегічного планування є обґрунтованість запланованих показників, а також реалізація на практиці запланова-

них показників. Стратегічне планування дає змогу чітко розуміти куди вести свій бізнес, зменшує ризики у діяльності підприємства та інтегрує діяльність окремих підрозділів підприємства. У подальших дослідженнях доцільно зосередитись на розробці реальних заходів, спрямованих на покращення становища підприємства.

Список літератури / References

1. Дробишева О.О., Рижков А. Управління фінансовими результатами діяльності промислового підприємства / О.О. Дробишева, А. Рижков // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Випуск 5. – С. 188–196. – Режим доступу: <http://www.zgia.zp.ua/>.
1. Drobysheva, O.O., Ryzhkov A. (2013). *Upravlinnia finansovymy rezul'tatamy diial'nosti promyslovoho pidpriemstva* [Financial results of industrial enterprises activities management], *Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, issue 5, pp. 188-196. Available at: <http://www.zgia.zp.ua/>.
2. Марцин В.С. Планування як основна складова процесу фінансової діяльності / В.С. Марцин // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 23–31.
2. Martsyn, V.S. (2008). *Planuvannia yak osnovna skladova protsesu finansovoi diial'nosti* [Planning as a basic component of financing activities process], *Finansy Ukrainy*, no. 4, pp. 23–31.
3. Жовновач Р.І. Планування діяльності підприємства / Р.І. Жовновач // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 21–27.
3. Zhovnovach, R.I. (2004). *Planuvannia diial'nosti pidpriemstva* [Planning of the company activities], *Finansy Ukrainy*, no. 1, pp. 21–27.
4. Квасній Л.Г. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємствами в умовах ринкової економіки. Науковий вісник національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць / Квасній Л.Г. // Львів : НЛТУ України, 2008. — С. 149.
4. Kvasnij, L.H. (2008). *Teoretychni aspekty stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvamy v umovakh rynkovoї ekonomiky* [Theoretical aspects of strategic management in terms of market economy], *Naukovyj visnyk natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy: Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats'*, L'viv, NLTU Ukraine, p. 149.
5. Балабанова Л.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств / Л.В. Балабанова, В.В. Холод. – К. : ВД Професіонал, 2006. – 448 с.
5. Balabanova, L.V. (2006). *Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv* [Strategic management competitiveness of enterprises], Kyiv, VD Profesional, p. 448.

Дата надходження рукопису 10.04.2016 р.

Objective. *The objective of the article is to study the theoretical and practical aspects of the strategic planning of financial results of production plants.*

Methods. *In the course of the study methods of ordering and generalization of strategic planning in the planning of financial results, economic-mathematical, economic and statistical analysis of the justification of competitive strategy are used.*

Results. *The main problems of strategic financial planning are analysed; principles, the application of which is the guarantee of minimizing errors in planning are developed; the advantages of strategic financial planning are considered; financial results of the company for the use of different methods of planning are planned: economic and statistic, the direct account, regulatory, method of «CVP» and method of target profit simulation.*

Key words: *industrial enterprises, planning, financial results, the dairy products industry, competition, operations, planning methods.*

Цель. *Целью статьи является изучение теоретических и практических аспектов стратегического планирования финансовых результатов производственных*

предприємств.

Методика. В процесі дослідження були применені методи систематизації і обобщення, стратегічного планування при плануванні фінансового результату, економіко-математичного і економіко-статистичного аналізу при обґрунтуванні конкурентної стратегії.

Результати. Проаналізовані основні проблеми стратегічного фінансового планування; виявлені принципи, застосування яких є гарантією мінімізації помилок при плануванні; розглянуті переваги стратегічного фінансового планування; заплановано фінансові результати діяльності підприємства за використання різних методів планування: економіко-статистичного, прямого счета, нормативного, методу «СVP» і методу целевого моделювання прибутку.

Ключові слова: виробничі підприємства, планування, фінансові результати, молочна галузь, конкуренція, господарська діяльність, методи планування.

УДК 336.22

Каминський П.Д.,
канд. екон. наук, доц.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: kaminsky75@ukr.net

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Kamynskyi P.,
Candidate of Economics,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: kaminsky75@ukr.net

EARNING POWER SURETY

Мета. Метою статті є дослідження теоретичних підходів до тлумачення економічної сутності прибутковості підприємства, та формулювання на цій основі практичних рекомендацій щодо розробки стратегії забезпечення прибутковості підприємства.

Методика. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових методів гносеології: методи теоретичного узагальнення і порівняння, аналізу і синтезу (для уточнення змісту поняття «прибутковість підприємства»).

Результати. На підставі проведеного дослідження уточнено поняття «прибутковість підприємства», розглянуто показники прибутковості підприємства, сукупність яких всебічно відбиває ефективність операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства, розглянуто модифіковану факторну модель прибутковості власного капіталу фірми «Du pont». Для підвищення результативності діяльності підприємства запропоновано модель стратегічного управління прибутковістю підприємств з позиції економічної збалансованості.

Ключові слова: прибутковість підприємства, прибуток, рентабельність, управління прибутком, стратегія.

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин кожне підприємство повинне прагнути до одержання максимального прибутку. Прибутковість підприємства є одним з найголовніших показників, що відображають фінансовий стан підприємств.

ва, тому кожен підприємець повинен мати обґрунтовану стратегію щодо забезпечення прибутковості свого підприємства. Результативним елементом прибутковості підприємства є маса і норма прибутку, які становлять потужний важіль динамічного розвитку його діяльності. Проблематика прибутковості підприємства охоплює питання його виникнення в процесі функціонування, формування у сфері обміну і розподілу та використання для нагромадження капіталу. Для вирішення цієї проблеми потрібно системно дослідити сутність прибутковості підприємства, її складові, їх чітку цілеспрямовану взаємодію для функціонування і розвитку підприємства та забезпечення високого результату, сучасні альтернативні стратегії підвищення прибутковості та заходи з її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання прибутковості підприємства висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед них варто назвати: Г. Азгальдова, І. Балабанова, І. Блонська, Є. Брігхем, Дж. Джурана, С. Дорогунцова, І. Каца, Г. Крамаренко, М. Коробова, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, А. Маршалову, Н. Менкью, М. Мельникову, Л. Омелянович, А. Поддєрьогіна, Р. Солоу, А. Садєкова, Р. Сайфуліна, О. Стоянову, О. Хмелєвського, Н. Чумаченка, А. Шеремета. Вагомий внесок у розвиток даної проблематики було зроблено І. Бланком, який розглядав проблеми теоретичного та практичного аналізу прибутку підприємства, систематизував показники рентабельності [1]. Однак серед економістів ще не сформувався єдиний підхід до аналізу прибутковості підприємства, методологічна база знаходиться на стадії розробки та постійно трансформується, тому дискусійними є питання щодо ефективності застосування існуючих методичних підходів до забезпечення прибутковості вітчизняних підприємств.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних підходів до тлумачення економічної сутності прибутковості підприємства, та формулювання на цій основі практичних рекомендацій щодо розробки стратегії забезпечення прибутковості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запорукою високого рівня розвитку українських підприємств є забезпечення загальної ефективності їх роботи. Необхідно розуміти, що ефективність в економіці – це завжди відношення, а основним принципом оцінки ефективності є зіставлення ефекту (результату) і витрат.

Стратегія забезпечення прибутковості підприємства забезпечує:

- ефективне використання фінансових ресурсів;
- виявлення найефективніших напрямків інвестування та зосередження фінансових ресурсів на цих напрямках;
- відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям підприємства;
- визначення головної загрози з боку конкурентів, правильний вибір напрямків фінансових дій та маневрування для досягнення переваг над конкурентами.

Не залежно від формулювання стратегічних цілей діяльності підприємства на майбутній період обов'язковим є забезпечення прибутковості підприємства. Прибутковість потрібно розглядати не тільки як ціль, але і як основну умову ділової активності підприємства, як її результат, як ступінь ефективності здійснення функцій підприємства по обслуговуванню ринку і споживача. Підприємство отримує прибуток тільки при певному об'ємі товарообігу, який, в свою чергу, передбачає відповідність об'єму і структури товарів, що реалізуються, об'єму і структури споживчого попиту, тобто цільова функція підприємства – отримання прибутку – не суперечить цілям суспільства, яке прагне до задоволення своїх потреб, а направлена на їх досягнення. Підприємство, яке розробляє свою стратегію на перспективу, завжди прагне до максимізації отриманого прибутку, тому що це є однією з головних умов для рішення

виробничих і соціальних задач.

Більшість вітчизняних та іноземних авторів при дослідженні проблем прибутковості погоджуються, що вона являє собою відношення прибутку до витрат чи застосованих ресурсів, тому прибутковість є відносним показником.

І. Бернар. і Ж.–К. Коллі пояснюють прибутковість: «від фран. *beneficiaire*, як сукупність ознак, які дозволяють в той чи інший момент спрогнозувати рівень прибутку підприємства; від англ. *profitability* – це здатність підприємства створювати прибуток» [2, с. 145].

І. Бланк зазначає, що «прибутковість – це здатність підприємства генерувати прибуток і здійснювати рентабельну діяльність» [1, с. 519]. С. Брігхем вважає що, «прибутковість є загальним результатом поєднання засобів проведення курсу компанії і відповідних рішень» [3, с. 119].

В. Опарін та І. Бойчик [4, с. 108] відносять прибутковість до одного із головних принципів підприємництва, що полягає в отриманні доходів, які не тільки покривають проведені витрати, а й мають сформувані прибуток.

О. Хмелевський у своїх працях визначає прибутковість як стан підприємства, що вказує на його здатність здійснювати рентабельну діяльність, забезпечувати платоспроможність, генерувати прибуток, на основі чого забезпечувати стабільність зростання та майбутній інноваційно-інвестиційний розвиток. Безспірним є той факт, що прибутковість безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку. При цьому вона має два «полюси» прояву: позитивний та негативний, тобто прибутковість та збитковість. Основою такого прояву є результат господарської діяльності – позитивний (прибуток) і негативний (збиток). Можливий і третій стан – беззбитковість, якому відповідає відсутність як прибутку, так і збитку [5, с. 50].

Структура формування загального прибутку підприємств зумовлена розміром отриманих доходів і витрат, склад і порядок визнання яких у вітчизняній практиці регламентується Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати», 15 «Дохід» та 16 «Витрати».

У літературі не існує єдиного загальноприйнятого показника прибутковості підприємства, тому при розрахунках у чисельнику формули може бути валовий, балансовий, операційний чи чистий прибуток, у знаменнику – загальні активи, довгострокові активи, поточні активи.

Деякі автори пропонують вимірювати прибутковість підприємства з різних позицій відповідно до інтересів учасників економічного процесу, ринкового обміну. Для цього основні показники прибутковості об'єднують в такі групи: показники прибутковості капіталу (активів), продажів, витрат виробництва [4, 6, 7].

Але С. Мочерний ототожнює прибутковість підприємства з нормою прибутку: відношенням річного прибутку до авансованого капіталу:

$$p' = \frac{P}{c + v} * 100\% \quad (1)$$

де: p' – норма прибутку;
 p – маса прибутку;
 $c + v$ – авансований капітал.

У формулі (1) маса прибутку є абсолютним показником кількісного визначення прибутку, капіталу [8, с. 337].

На практиці фінансисти та економісти широко використовують велику кількість показників прибутковості підприємства, сукупність яких всебічно відбиває ефективність операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства. Проте, система-

тизувавши існуючі методичні підходи, слід відзначити, що вони тим чи іншим чином відображають традиційну методологію аналізу показників прибутковості, яка була запропонована більше 100 років тому фінансовими менеджерами фірми «Du pont».

$$ROA = NPM * TAT, \quad (2)$$

де ROA – рентабельності активів;
 NPM – прибутковість продажів;
 TAT – ресурсовіддача [1, с.71]

Надалі ця модель була розгорнена в модифіковану факторну модель, представлену у вигляді деревовидної структури (рис.1), у вершині якої знаходиться показник прибутковості власного капіталу. Основна відмінність цих моделей полягає в більш детальному виділенні факторів і зміні пріоритетів щодо результативного показника [1, с. 72].

Представлена на рисунку модель виражає наступну залежність:

$$ROE = NPM * RO * FD \quad (3)$$

або

$$\frac{P_n}{E} = \frac{P_n}{S} * \frac{S}{A} * \frac{A}{E} \quad (4)$$

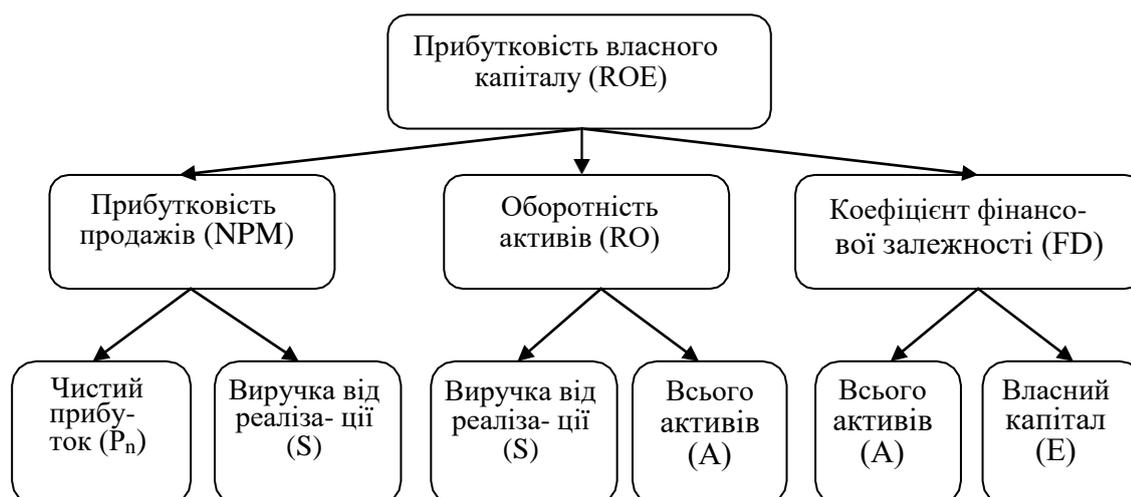

Рисунок 1. Модифікована факторна модель фірми «Du pont»

З представленої на рисунку 1 моделі видно, що рентабельність власного капіталу залежить від трьох факторів:

- рентабельності продажів;
- оборотності активів;
- структури авансованого капіталу.

Важливість виділених факторів пояснюється тим, що вони в певному значенні узагальнюють всі сторони фінансово-господарської діяльності підприємства, його статику і динаміку, зокрема бухгалтерську звітність:

- перший фактор узагальнює форму №2 «Звіт про прибутки і збитки»;
- другий – актив балансу;
- третій – пасив балансу.

Представлена модель може бути використана для оцінки прибутковості підп-

приємства і як основа для розробки стратегії її забезпечення. Виходячи з третьої формули, регулювати прибутковість власного капіталу (підприємства) можна, використовуючи три фактори. Так, при низькій швидкості обороту активів, збільшити їх прибутковість можна за рахунок зростання цін або зниження собівартості продукції. При низькій прибутковості реалізації слід збільшувати швидкість обороту капіталу підприємства. Або можна маніпулювати показником фінансового левериджа, який відображає механізм дії на суму і рівень прибутку, зміни співвідношення власних і позикових фінансових коштів. Проте, виходячи тільки з математичної формули моделі, може здатися, що нескінченне збільшення фінансового важеля призводитиме до такого ж нескінченного збільшення прибутковості власного капіталу, але при збільшенні частки позикових засобів в авансованому капіталі зростають і виплати за користування кредитами. Внаслідок цього зменшується чистий прибуток і підвищення прибутковості власного капіталу не відбувається. Тому важливим, при вживанні даної моделі є визначення меж, в рамках яких можна змінювати показники третьої формули, щоб зрештою результуючий показник мав позитивну тенденцію, а рівень підприємницького ризику був прийнятний [1, с. 75; 5, с. 29].

Рисунок 2. Модель стратегічного управління прибутковістю підприємств з позиції економічної збалансованості [9, с. 150]

Для підвищення результативності діяльності підприємства керівництву необхідно сформулювати дієву систему управління прибутком, яка може функціонувати тільки за наявності відповідних інформаційних даних, на підставі яких можна:

- налагодити постійний моніторинг процесу формування прибутку;
- оцінювати рівень операційного та загального прибутку;
- аналізувати чинники впливу на обсяг прибутку.

Джерелами інформації для прийняття рішень стосовно процесів управління прибутком є дані стратегічного аналізу, фінансового та управлінського обліку.

Стратегію управління прибутком підприємства необхідно розробляти з урахуванням періоду його життєвого циклу, використовуючи певний набір взаємопов'язаних показників, які дають змогу оцінити ключові фактори успіху не тільки поточного, а й майбутнього періоду. Тому використання запропонованого методичного підходу спрямоване на виокремлення показників, які є найважливішими для підприємства в певному періоді життєвого циклу. Одночасно негативна зміна цих показників сигналізує про небезпечну ситуацію, що склалася на підприємстві, а також про потребу переходу до наступного періоду життєвого циклу.

О. Хмелевський стверджує, що для цільової орієнтації підприємству необхідно розробити механізм управління прибутковістю, інструментарій побудови якого передбачав би використання відповідних моделей, алгоритмів, матриць та обґрунтував би визначальний показник прибутковості. Визначальним показником прибутковості підприємства є такий показник, який, відповідно до встановлених критеріїв оцінки стану підприємства, посідає провідну позицію щодо мети, перспектив і стратегії його розвитку у напрямі якісного покращення прибутковості в механізмі управління [10, с. 7].

Результати досліджень показують, що більшість зарубіжних бізнесменів відчують себе впевнено і працюють прибутково при прибутковості продажів в 10% і коефіцієнті оборотності активів 1,3-1,5. Крім того, в світовій практиці прийнято, що мінімально допустима прибутковість повинна визначатися альтернативною прибутковістю, перш за все, депозитними ставками комерційних банків.

Висновки. Таким чином, з метою підвищення прибутковості діяльності підприємства та його стратегічного розвитку у перспективі, необхідна розробка стратегії управління підприємством, спрямована на вдосконалення механізму формування та використання прибутку. Для максимізації прибутковості підприємства потрібно виконати комплекс завдань щодо збільшення обсягів виробництва, ефективного управління витратами, підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази, оптимізації складу та структури обігових коштів, зменшення дебіторської та кредиторської заборгованостей, підвищення продуктивності праці та вдосконалення системи управління підприємством. Основними шляхами покращення структури формування та використання прибутку підприємства є: капіталізація коштів, що призведе до подальшого розвитку підприємства та збільшення його прибутковості; аналіз динаміки отриманих прибутків у базовому періоді, виявлення резервів, що сприятимуть максимізації прибутку; ефективне планування формування, розподілу та використання прибутку на наступні періоди.

Високі показники прибутковості є серйозним стимулом для розширення підприємства і, навпаки, низький рівень прибутковості свідчить про нераціональне використання наявних ресурсів, недоліки управління, отже, відсутність перспектив у такого підприємства. Так, світова практика свідчить про те, що 12–15 відсоткова прибутковість підприємства є показником першокласної ефективності управління, хоча для виробничих підприємств мінімальною можна вважати прибутковість на рівні 7–8%.

Список літератури / References

1. Бланк И. А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – 2-е изд., расш. и доп. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 752 с.
Blank, I.A. (2002) *Upravlenie prybylyu* [Profit management], Kyiv, Nika-Tsentr El'ga Publ., 752 p.

2. Бернар И., Колли Ж.–К. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология : в 2-х т. / И. Бернар, Ж.–К. Колли ; пер. с фр. – М. : Международные отношения, 1994. – Т. 1. – 784 с.
- Bernar, I. Kolli, G.-K. (1994) *Tolkovy i ekonomicheskij i finansovy slovar'*. Frantsyzkaja, russkaja, anglijskaja, nemetskaja, ispamskaja terminologija [Economic and Financial Glossary. French, Russian, English, German, Spanish terminology], Moscow, International Relations Publ., 784 p.
3. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту / Є.Ф. Брігхем ; пер. з англ. – Київ : Молодь, 1997. – 1000 с.
- Brigham, E.F. (1997) *Osnovy finansovoho menedzhmentu* [Fundamentals of Financial Management], Kyiv, Molod' Publ., 1000 p.
4. Бойчик І.М. Економіка підприємства : навч. посіб / І.М. Бойчик. – К. : Атіка, 2004. – 480 с.
- Boichik, I.M. (2004) *Ekonomika pidpr yiemstva* [Enterprise Economics], Kyiv, Atika Publ., 480 p.
5. Хмелевський О.В. Оцінка якості прибутковості в інноваційно-інвестиційному розвитку підприємств машинобудування / О.В. Хмелевський // Економіст. – 2008. – №3. – С. 50–53.
- Khmelevskiy, O.V. (2008) *Otsinka yakosti prybutkovosti v inovatsiyno-investytsiynomu rosvytku pidpryiemstv mashynobuduvannia* [Quality assessment of profitability in investment and innovation development of machine building], Economist, no 3, pp.50–53.
6. Тарасенко І. О. Фінанси підприємств : підручник / І.О. Тарасенко, Н.М. Любенко. – К.: КНУТД, 2015. – 360 с.
- Tarasenko, I.O. (2015) *Finansy pidpruiemstv* [Finance of Companies], Kyiv, KNYTD Publ., 360 p.
7. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г.В. Савицкая. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 536 с.
- Savickaja, G.V. (2009) *Analiz hosiajstvennoi dejatel'nosti predpriyatija* [Analysis of the economic performance of an enterprise], Moscow, 536 p.
8. Мочерний С.В. Політична економія : навч. посіб. / С.В. Мочерний – К.: Знання-Прес, 2002. – 687 с.
- Mocherniy, S.V. (2002) *Politychna ekonomika* [Political Economy], Kyiv, Znannia-Pres Publ., 687 p.
9. Блонська І.В. Стратегічне управління прибутком підприємства / І.В. Блонська, А.Я. Нагірна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5 – С. 145–152
- Blonska, I.V. (2010) *Stratehichne upravlinnia prybutkom pidpryiemstva* [Strategic management of enterprise profit], Scientific Journal of NLTU of Ukraine, no. 20.5, pp. 145–152
10. Хмелевський О.В. Механізм управління прибутковістю промислового підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / О.В. Хмелевський. – Хмельницький, 2008. – 22 с.
- Khmelevskiy, O.V. (2008) *'Mekhanizm upravlinnia prybutkovistiu promyslovoho pidpryiemstva'* [The mechanism of profitability management of industrial enterprises]: *Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, Khmelnyskyi*, 22 p.

Дата надходження рукопису 10.04.2016 р.

Objective. *The aim of the article is to study the theoretical approaches to the interpretation of the economic essence of enterprise profitability, and, on this basis, wording practical recommendations as for the development of earning power surety strategy.*

Methods. *The study uses a set of general scientific methods of epistemology: the methods of theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis (to clarify the concept of "enterprise profits").*

Results. *Based on the study the concept of "the profitability of the enterprise" is clarified, profitability of the enterprise, the totality of which fully reflects the effectiveness of operating, investing and financing activities of the enterprise is considered, modified factor model of the profitability of the company's own capital "Du pont" is considered. The model of strategic management of business profitability from the perspective of the economic balance is offered to improve the effectiveness of enterprise activities.*

Key words: *the profitability of the enterprise, profit, profitability, profit management, strategy.*

Цель. *Целью статьи является исследование теоретических подходов к толкованию экономической сущности прибыльности предприятия, и формулировка на этой основе практических рекомендаций по разработке стратегии обеспечения прибыльности предприятия.*

Методика. *В процессе исследования использован комплекс общенаучных методов гносеологии: методы теоретического обобщения и сравнения, анализа и синтеза (для уточнения содержания понятия «прибыльность предприятия»).*

Результаты. *На основании проведенного исследования уточнено понятие «прибыльность предприятия», рассмотрены показатели прибыльности предприятия, совокупность которых всесторонне отражает эффективность операционной, инвестиционной и финансовой деятельности предприятия, рассмотрена модифицированная факторная модель прибыльности собственного капитала фирмы «Du pont». Для повышения результативности деятельности предприятия предложена модель стратегического управления прибыльности предприятий с позиции экономической сбалансированности.*

Ключевые слова: *прибыльность предприятия, прибыль, рентабельность, управление прибылью, стратегия.*

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА КОНТРОЛЬ

УДК 567

Росва О. С.
асистент

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: Olga_RVA@mail.ru

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМ КАПІТАЛОМ

Royeva O.,
assistant

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: Olga_RVA@mail.ru

EQUITY CAPITAL MANAGEMENT AND REGISTRATION PROCESS IMPROVING

Мета. Мета статті полягає у визначенні шляхів удосконалення методики обліку і управління капіталом підприємств різних форм власності в умовах комп'ютеризації облікового та управлінського процесу на підприємствах.

Методи. У процесі дослідження використано методи теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу та прогнозування.

Результати. Розглянуто організацію облікового процесу, як систему прийомів і способів відображення операцій, яка повністю забезпечує дієвий контроль і всебічний аналіз власного капіталу підприємств різних форм власності при мінімальних затратах праці і засобів на ведення обліку.

Ключові слова: власний капітал, дивіденди, організація обліку, управління, аналіз.

Постановка проблеми. На організацію бухгалтерського обліку, безперечно, впливають основні організаційні характеристики підприємств. Чітке виконання вказаних завдань значною мірою залежить від рівня організації обліку на підприємстві, що повинно охоплювати всю сукупність завдань із синтетичного й аналітичного обліку та контролю.

Будь-яка організація, що веде виробничу чи іншу комерційну діяльність повинна мати визначений капітал, що представляє собою сукупність матеріальних цінностей і коштів, фінансових вкладень і витрат на придбання прав і привілеїв, необхідних для здійснення його господарської діяльності. У сучасному бухгалтерському обліку допускається багатоваріантність вирішення питань щодо формування та використання власного капіталу. Разом з цим, ураховуючи специфічні ознаки функціонування підприємств, при організації обліку активів і пасивів необхідно враховувати вимоги чинного законодавства та кооперативну природу таких суб'єктів господарювання. Організуючи облік власного капіталу, необхідно враховувати наступні фактори: форму власності; організаційно-правову форму господарювання; кількість засновників.

Облік власного капіталу забезпечує не тільки інформацією про операційну діяльність, але й фінансову діяльність (зміни у складі власного капіталу, так і поточних, і довгострокових зобов'язань підприємства), при цьому, об'єднуючи практично всі функції управління: облік, планування, координацію, контроль, аналіз, прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових і методичних праць з питань обліку і аналізу власного капіталу свідчить про багатовекторність

досліджень, присвячених обліковим і аналітичним аспектам формування та руху власного капіталу. Зокрема, питання визначення облікової сутності власного капіталу висвітлені в роботах І. Шера, Ш. Пангло, Р. де Рувера, А. Гуляєва, С. Боголєпова, І. Палатнікова, М. Лунського, В. Ковальова, В. Соколова. Питання методики бухгалтерського обліку власного капіталу розглядаються в працях вітчизняних вчених Ф. Бутиця, М. Кужельного, Ю. Кузьмінського, Є. Мниха, А. Герасимовича, В. Сопка, С. Голова, Н. Ткаченко, В. Єфіменка, О. Пилипенка, О. Канцурова, С. Пителя. Окремі питання, пов'язані з проблемами обліку й аналізу формування та змін власного капіталу, досліджено у працях вітчизняних науковців М. Алексеєнка, М. Мосійчук, Н. Прокопенка, Ф. Поклонського.

Метою статті є розробка низки заходів удосконалення організації обліку та управління власним капіталом, що дозволять забезпечити повне та правильне відображення розміру і всіх змін власного капіталу; удосконалити організацію аналітичного обліку на рахунках власного капіталу, забезпечити правильне відображення в регістрах обліку і звітності операцій із власним капіталом та підвищити ефективність використання власного капіталу.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення обліку власного капіталу наперед зумовлено неточностями типових кореспонденцій рахунків, запропонованих методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку щодо операцій із формування статутного капіталу в акціонерних товариствах, зокрема його формування та нараховання дивідендів.

Виходячи з цього, пропонується ведення аналітичного обліку за рахунком 671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»: 6711 «Розрахунки за нарахованими дивідендами резидентам» і 6712 «Розрахунки за нарахованими дивідендами нерезидентам», якщо на підприємстві є акціонери резиденти та нерезиденти. Для підприємств, акціонерами яких є лише резиденти, пропонуються наступні розрізи аналітики: 6711 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за привілейованими акціями», 6712 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими акціями». Якщо в акціонерному товаристві випускають акції іменні та на пред'явника: 67111 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за іменними привілейованими акціями», 67112 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за привілейованими акціями на пред'явника», 67121 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими іменними акціями», 67122 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими акціями на пред'явника».

Наведені вище пропозиції з методики, забезпечують вдосконалення обліку власного капіталу в частині формування статутного капіталу та нараховання дивідендів.

Сучасні вимоги швидкості та своєчасності надання інформації призводять до комп'ютеризації фінансового та управлінського обліку і аналізу власного капіталу. Необхідно зазначити, що при використанні комп'ютерної техніки відрізняється порядок побудови системи рахунків. За наявності комп'ютеризованої системи бухгалтерського обліку немає потреби в обмеженні кількості показників, які одержуються в системі бухгалтерського обліку.

Основні відмінності при роботі з бухгалтерськими рахунками в комп'ютерних програмах полягають в наступному:

- існує можливість одночасного ведення обліку в декількох планах рахунків;
- значно розширено можливості аналітичного обліку.

При організації комп'ютерної форми обліку в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю, особливість полягає у правильній організації аналітичного обліку складових власного капіталу, зокрема статутного (акціонерного) капіталу – за видами акцій (простими, привілейованими; іменними, на

пред'явника), за акціонерами, засновниками, внесками в національній та іноземній валютах тощо.

Отже, при комп'ютеризації обліку власного капіталу слід обов'язково вести аналітичний облік за допомогою довідника «Засновники» або іншого створеного довідника. В довіднику відкриваються субрахунки на кожного засновника.

Д 461 К 40 – відображено заборгованість по внесках засновників-резидентів (у національній валюті).

Д 462 К 40 – відображено заборгованість по внесках засновників-нерезидентів (в іноземній валюті).

Д 4611 К 40, Д 4621 К 40 – безпосередньо ведення аналітичного обліку в межах субрахунку тощо.

Д 10 К 4611, Д30 К4621 – на суму погашення заборгованостей по внесках до статутного капіталу.

Зробивши «Аналіз рахунку», маємо інформацію про оголошений капітал і погашення заборгованостей засновників по внескам до статутного капіталу.

Для щорічних відрахувань до резервного капіталу можна розробити шаблон «Типові операції», де передбачити відрахування 5% від нерозподіленого прибутку. Для визначення прибутку програмою передбачено також автоматичне підраховування прибутку.

Вищенаведені пропозиції організації автоматизованої обробки інформації з обліку і аналізу власного капіталу забезпечують вдосконалення методології процесу обліку власного капіталу.

Основними цілями збільшення статутного капіталу є:

– мобілізація фінансових ресурсів для виконання виробничо-технічного характеру, модернізації існуючих потужностей, переобладнання чи розширення виробництва;

– збільшення частки капіталу, у межах якої власники підприємства відповідають за нього зобов'язаннями перед кредиторами, спрямоване на підвищення кредитоспроможності та суб'єкта господарювання та його фінансової стійкості;

– поліпшення ліквідності та платоспроможності підприємства (збільшення капіталу пов'язане, як правило, із залученням додаткових грошових ресурсів);

– акумуляція фінансового капіталу для придбання корпоративних прав інших підприємств, у тому числі з метою посилення впливу на них, поглинання чи придбання їх потужностей.

Статутний капітал, як правило, збільшують, щоб мобілізувати фінансові ресурси й підвищити фінансову стійкість підприємства. Ще один важливий мотив – збільшення капіталу, за яким власники несуть відповідальність перед кредиторами, завдяки чому підвищується кредитоспроможність підприємства. Серед інших чинників, що зумовлюють збільшення статутного капіталу, слід назвати зниження ринкової ціни акцій. Ефекту зниження курсу можна досягти і без збільшення номінального капіталу, зменшивши номінальну вартість акцій, а також збільшивши їх кількість.

Статутний капітал збільшують трьома методами: збільшення кількості акцій існуючої номінальної вартості, збільшенням номінальної вартості акцій, обміном облігацій на акції [1].

При збільшенні кількості акцій існуючої номінальної вартості, статутний фонд підприємства зростає за рахунок трьох джерел [2]. Джерела з збільшення кількості акцій наступні:

- додаткових внесків учасників та засновників;
- дивідендів (реінвестиції прибутку);

– індексації основних фондів.

Зрозуміло, реальний приплив фінансових ресурсів на підприємство відбувається лише в разі здійснення додаткових внесків інвесторів в обмін на корпоративні права суб'єкта господарювання. Ця операція пов'язана з додатковою емісією таких прав.

При збільшенні номінальної вартості корпоративних прав, акції попередніх випусків обмінюють на акції нової номінальної вартості відповідно до кількості акцій, якими володіє акціонер. Збільшення статутного фонду акціонерного товариства збільшенням номінальної вартості акцій є підставою для анулювання реєстрації попередніх випусків акцій [5, с. 3]. Тому, потрібно зареєструвати випуск акцій нової номінальної вартості.

Можна вжити наступних заходів з метою покращення використання власних коштів:

– спрямування частини чистого прибутку безпосередньо на приріст статутного фонду для підвищення нормативу (або поповнення власних оборотних коштів);

– продаж (реалізація) об'єктів основних засобів (зайвих, недовантажених, морально застарілих) і використання одержаних коштів (або бодай їх частин) на поповнення фонду власних коштів.

– вжити заходів щодо партнерських відносин з комерційними банками і збільшення на цій основі обсягу короткотермінових кредитів у своєму господарському обороті;

– розширення практики розрахунків на умовах попередньої оплати (перерахування авансів) тощо;

– потрібно визначити правильні пропорції розподілу свого капіталу між фондами основних та оборотних коштів та забезпечити, щоб ці кошти вкладалися в відповідні активи з найбільшою віддачею.

Таким чином, класифікація власного капіталу за зонами фінансової стійкості в найбільш загальному вигляді дає уявлення про фінансовий стан підприємства.

Статутний капітал акціонерного товариства складається з простих і привілейованих акцій і його збільшення може відбуватись через збільшення акцій існуючої номінальної вартості або шляхом збільшення вартості акцій [6, с. 147]. Таке збільшення статутного капіталу може відбуватись за рахунок індексації основних засобів.

Підприємство має право викупити в акціонера оплачені ним акції або частку в статутному капіталі господарського товариства, для подальшого їх перепродажу, анулювання. Однак така операція здійснюється за погодженням на зборах засновників. Якщо акції викупувають за готівкові кошти, то первинним документом буде видатковий касовий ордер, якщо за безготівковим розрахунком – виписка банку.

Документальне оформлення перепродажу акцій чи часток буде залежати від виду активу, який надається в оплату, та проводиться аналогічно погашенню заборгованості з капіталу [7, с. 128].

Анулювання викуплених акцій (часток) призводить до зменшення статутного капіталу, здійснюється на підставі рішення засновників. Під час анулювання акцій (часток), складові власного капіталу змінюються залежно від різниці між собівартістю викуплених акцій (часток) та їх номінальною вартістю. Частково така різниця погашається за рахунок додатково вкладеного капіталу. Якщо фактична собівартість викуплених акцій (часток) перевищує їх номінальну вартість понад наявного залишку на рахунку додатково вкладеного капіталу (кредитове сальдо по рахунках 421, 422), то вона погашається за рахунок нерозподіленого прибутку [8, с. 225–228].

Як під час анулювання акцій (часток), так і під час їх перепродажу оформлюють бухгалтерську довідку. Ми пропонуємо для обліку цих операцій застосовувати таку табличну форму документа про розрахунок результату від перепродажу акцій

(часток) або їх анулювання.

У цьому документі, на відміну від бухгалтерської довідки, систематизовано інформацію про кількість акцій, їх номінальну та реальну вартість, можливу кореспонденцію рахунків внаслідок перепродажу чи анулювання акцій. Також потрібно вказати номер протоколу зборів засновників, в якому прийнято рішення про здійснення таких операцій з акціями.

Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства шляхом зменшення номінальної вартості акцій призводить до компенсації такої різниці акціонерам або до збільшення додатково вкладеного капіталу. Засновники підприємства можуть ухвалити рішення про покриття невідшкодованих збитків за рахунок пайового капіталу, додаткового чи резервного капіталу. Така операція оформлюється рішенням засновників. На суму безкоштовно отриманих необігових активів підприємство збільшує інший додатковий капітал. У процесі їх експлуатації нараховується знос, на величину якого визнається дохід від безоплатно одержаних активів та відповідно зменшується додатковий капітал. Ця операція оформлюється бухгалтерською довідкою.

Отже, підприємству потрібно вживати всіх вище перелічених й інших заходів для того, щоб підвищити ефективність використання власного капіталу і знаходитися в зоні фінансової стійкості, за якої все майно підприємства поступово стає власним, а позичковий капітал має надійні джерела покриття.

Висновок. Організуючи облік власного капіталу необхідно враховувати наступні фактори: форму власності; організаційно-правову форму господарювання; кількість засновників. Удосконалення організації обліку власного капіталу, полягає у впровадженні заходів, що дозволять забезпечити всебічний контроль за правильністю і законністю формування власного капіталу; своєчасне, повне, правильне відображення розміру і всіх змін власного капіталу; контроль за раціональним розподілом прибутку за відповідними фондами. Удосконалення організації аналітичного обліку, полягає у впровадженні рахунків 6711 «Розрахунки за нарахованими дивідендами резидентам»; 6712 «Розрахунки за нарахованими дивідендами нерезидентам», для підприємств, акціонерами яких є резиденти та нерезиденти; 6711 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за привілейованими акціями», 6712 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими акціями», 67111 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за іменними привілейованими акціями», 67112 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за привілейованими акціями на пред'явника», 67121 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими іменними акціями», 67122 «Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими акціями на пред'явника» дозволить забезпечити дієвий контроль і всебічний аналіз капіталу та нарахування дивідендів.

Облік власного капіталу забезпечує не тільки інформацією про операційну діяльність, але й фінансову діяльність, тобто, зміни у складі власного капіталу, поточних і довгострокових зобов'язань підприємства, при цьому об'єднуючи всі функції управління, а саме: облік, планування, координацію, контроль, аналіз, прийняття рішень.

Список літератури / References

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 року № 96 – XIV зі змінами та доповненнями від 30.09.2015 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
The Verhovna Rada of Ukraine (1999) The Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine”. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 30 September 2015).
2. Положення стандарт бухгалтерського обліку №5 «Звіт про власний капітал» від 31. березня 1999 № 87 зі змінами та доповненнями від 19.03.2013 – Режим досту-

пу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0399-99>.

The provisions of Accounting Standard №5 «Report on equity" of 31 March 1999 number 87 as amended on 19.03.2013- Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0399-99>.

3. Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ міністерства фінансів України від 30.11.1999 року № 291 зі змінами та доповненнями від 18.03.2014 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>

Ministry of Finance of Ukraine (1999) Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations: as amended on 18.03.2014 – Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>

4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ міністерства фінансів України від 30.22.1999 року № 291 зі змінами та доповненнями від 24.07.2015 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

Procedural document on the application of the Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations: Order of the Ministry of Finance of Ukraine of 30.22.1999, the number 291 as amended on 24.07.2015 - Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

5. Варічева Р.В. Звіт про власний капітал як джерело аудиту операцій з руху власного капіталу / Р.В. Варічева // Міжнародний збірник наукових праць – 2009. – Випуск 2(17) – С. 3.

Varichieva, R.V. (2009) *Zvit pro vlasnyi kapital yak dzherelo audytu operatsii z rukhu vlasnoho kapitalu* [Statement of equity as a source of audit operations from the movement of equity], *International Scientific works*, no 2 (17), pp. 3.

6. Вівчар О.Й. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємства / О.Й. Вівчар // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.5. – С. 146–150.

Vivchar, O. Y. (2009) *Vlasnyi kapital yak finansove dzherelo funktsionuvannia pidpriemstva* [Equity as a financial source of the enterprise functioning], *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, no. 19.5, pp. 146–150.

7. Воськало Н.М. Документування операцій з обліку власного капіталу / Н.М. Воськало // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. С. 126-134.

Voskalo, N. M. (2009) *Dokumentuvannia operatsii z obliku vlasnoho kapitalu* [Documenting transactions with equity accounting], *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, no. 19.11, pp. 126–134.

8. Гриценко О.І. Організація бухгалтерського обліку власного капіталу / О.І. Гриценко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010 – № 1 (7) – С. 225–228.

Hrytsenko, A. I. (2010) *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku vlasnoho kapitalu* [Accounting equity organization], *Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, no 1 (7), pp.225–228.

9. Кучерненко Т.В. Удосконалення методики складання звітів про власний капітал / Т.В. Кучерненко, Е.П. Шайко, В.К. Мервенецька // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – №11. – С. 9–15

Kuchernenko, T.V. (2009) *Udoskonalennia metodyky skladannia zvitiv pro vlasnyi kapital* [Methods of reporting on equity improving], *Accounting and Auditing*, no 11, pp. 9–15

10. Сопко В.В. Бухгалтерський облік капіталу (пасивів) в управлінні підприємством / В.В. Сопко // Вчені записки. – К.: КНЕУ, 2008. – Вип. 8. – 310 с.

Sopko, V.V. (2008) *Bukhhalterskyi oblik kapitalu (pasyviv) v upravlinni pidpriemstvom* [Accounting of capital (liabilities) in Business Management], Київ, КНЕУ, no 8, 310 p.

Дата надходження рукопису 13.04.2016 р.

Objective. *The objective of this study is to identify ways to improve accounting methods and capital management of enterprises of different ownership forms in terms of computerization of accounting and management process at the enterprises.*

Methods. *In the process of the study methods of theoretical generalization, analysis, synthesis and forecasting are applied.*

Results. *The organization of the accounting process as a system of techniques and methods of recording transactions, which ensures the effective control and comprehensive analysis of own capital of enterprises of different ownership forms at a minimum cost of labor and resources to the maintenance of records are considered.*

Practical value. *The measures to adjust the existing automated accounting system and system of management of equity capital are proposed.*

Scientific novelty. *Methods to improve automated processing of information for accounting and analysis of equity in terms of the formation of the Charter capital and payment of dividends are proposed. And a number of measures to increase the efficient use of own funds are supplied as well.*

Key words: *equity, dividends, organization of accounting, control, analysis*

Цель. *Цель статьи состоит в определении путей усовершенствования методики учета и управления капиталом предприятий различных форм собственности в условиях компьютеризации учетного и управленческого процесса на предприятиях.*

Методы. *В процессе исследования использованы методы теоретического обобщения, анализа и синтеза, а также прогнозирования.*

Результаты. *Рассмотрена организация учетного процесса, как система приемов и способов отражения операций, которая полностью обеспечивает действенный контроль и всесторонний анализ собственного капитала предприятий различных форм собственности при минимальных затратах труда и средств на ведение учета.*

Ключевые слова: *собственный капитал, дивиденды, организация учета, управление, анализ.*

УДК 661:557

Штик Ю.В.,
канд.екон.наук, старш.викл.

Донецкий национальный университет экономики и
торговли имени Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail:juliashtyk@mail.ru

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ВИНАГОРОД ПРАЦІВНИКАМ ВІДПОВІДНО ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ

Shtyk Yu.
Candidate of Economics,
senior lecturer

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: juliashtyk@mail.ru

ACCOUNTING ISSUES OF EMPLOYEE BENEFITS ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

Мета статті полягає в обґрунтуванні проблем обліку винагород працівникам відповідно до національних і міжнародних стандартів та визначення шляхів їх вирішення.

Методи: Під час дослідження теоретичних аспектів обліку винагород працівникам застосовувалися методи індукції та дедуції, логічного та історичного пізнання економічних явищ і процесів. Методи теоретичного узагальнення, компаративного аналізу, групування і порівняння використано для розкриття сутності понять «виплати працівникам» і «винагороди працівникам» та удосконалення класифікації винагород працівникам.

Результати. Досліджено нормативно-правове забезпечення та виявлено проблеми, що виникають з обліку винагород працівникам торговельно-виробничих підприємств. Проаналізовано існуючі підходи до класифікації винагород працівникам та окреслено напрями її подальшого розвитку.

Ключові слова: проблеми обліку, облік винагород, міжнародні стандарти, класифікація винагород працівникам, торговельно-виробниче підприємство.

Постановка проблеми. Економічна криза останніх років внесла свої корективи в діяльність суб'єктів господарювання. Більшість торговельно-виробничих підприємств України зіткнулися з фінансовими труднощами, які вплинули і на відносини із трудовими колективами. Уповільнення темпів розвитку економіки країни спричинило масове звільнення працівників, затримку заробітної плати, скорочення соціальних пільг та, як наслідок, зниження рівня життя працівників. За результатами аналізу стану заборгованості з виплат заробітної плати у 2012–2015 роках Колегія Рахункової палати зазначила, що, незважаючи на вжиті Урядом заходи, дана соціальна проблема залишається актуальною і потребує невідкладного вирішення. Спостерігається нестабільна динаміка погашення заборгованості з виплат заробітної плати. Так, загальна сума заборгованості у 2012–2014 роках сягала більше мільярда гривень, а на 1 грудня 2015 року її обсяги зросли на 34,35 % (2010,9 млн грн) у порівнянні з 31 грудня 2014 року (1320,1 млн грн).

Ситуація, яка склалася, свідчить, що в даний час забезпечення грамотної кадрової політики, застосування новітніх методів організації винагород працівникам стало одним із першочергових завдань стратегічного розвитку кожного суб'єкта господарювання і економіки країни в цілому. Сьогодні центральне місце у вирішенні даного завдання приділяється вдосконаленню системи обліку винагород працівникам, як інформаційної основи повноцінного відтворення трудових ресурсів, зростання національного багатства країни та зменшення відтоку носіїв інтелекту в умовах економічної і політичної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та класифікації виплат працівникам досліджували зарубіжні вчені, зокрема: А. Андерсон, Д. Браун, Д. Бреттон, Д. Голд, Ф. Герцберг, Е. Лоулер, Н. Райан, Л. Портер, А. Шоломницький. Загальні аспекти розвитку методології й організації обліку виплат працівникам висвітлені у працях вітчизняних вчених: О. Брадула, С. Голова, Р. Грачової, Т. Давидюк, І. Жиглей, Т. Мельник, Л. Мельянкової, О. Нестеренко, Н. Овсяк, К. Романчук, І. Саух, Т. Сковрунської, Н. Ткаченко, О. Шоляк, Н. Шульги, І. Щирби. При всій значимості наукових досягнень невіршеними залишаються наступні питання: неузгодженість понятійно-термінологічного апарату щодо винагород працівникам; недосконалість існуючих класифікацій винагород працівникам відповідно до міжнародних стандартів та вітчизняних нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку та звітності.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні проблем обліку винагород працівникам відповідно до національних і міжнародних стандартів та визначення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Всі існуючі проблеми обліку винагород працівникам так чи інакше пов'язані з нормативно-правовим забезпеченням, які можна поділити теж на три рівні (рис.1):

- проблеми світового рівня;
- проблеми на рівні держави, які іншими словами можна назвати «теоретико-методологічні проблеми»;
- проблеми на макрорівні, які доцільно визначати як «організаційно-методологічні проблеми».

У світовому співтоваристві існує проблема узгодженості термінології щодо винагород працівникам між міжнародними стандартами та національними стандартами країн. Правильна інтерпретація дефініцій та їх узгодження набувають великого значення. Необхідність розробки єдиних термінологічних номінацій у стандартах фінансової звітності зумовлена розвитком міжнародної торгівлі, транснаціональних корпорацій, глобалізацією фінансових ринків.

Рисунок 1. Проблеми бухгалтерського обліку винагород працівникам

Тож, однією з головних теоретико-методологічних проблем є неузгодженість термінів у нормативно-правових актах і плутанина серед понять як у стандартах, так і серед української наукової спільноти. Наказом Міністерства фінансів України від 28.10.2003 року було затверджено Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам», який майже повністю повторює IAS (МСБО) 19 [1]. Офіційний переклад IAS 19 «Employee benefits», який знаходиться на сайті Міністерства фінансів України, зазначений як «Виплати працівникам» [2]. Вважаємо, недоцільним та нелогічним такий переклад Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 19 та

назву вітчизняного стандарту П(С)БО 26.

По-перше, для обґрунтування даного твердження, звернувшись до українсько-англійських словників, можна дійти висновку, що дефініція «виплата» має дещо інший переклад. За результатами перекладу поняття «виплата» стає зрозумілим, що воно перекладається інакше ніж «benefit». Дослівно «employee» перекладається, як «працівник», «співробітник», а «benefit» – як «вигоди», «пільги», «переваги». У Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 19 «Employee benefits» винагорода – це всі форми компенсації, що надає суб'єкт господарювання в обмін на послуги, надані працівникам [2].

По-друге, обґрунтуємо дану пропозицію за допомогою визначень термінів у тлумачних словниках. Тлумачний словник надає лексико-фразеологічний склад мови з поясненням значення, граматичних та стилістичних особливостей вживання реєстрових одиниць. До тлумачних словників іноді вносять також такі менш обов'язкові лексикографічні параметри, як вимова, правопис слівформ, етимологія, перша писемна або словникова фіксація, наведення синонімів та антонімів, іншомовних відповідників тощо. Тлумачні словники найповніше реалізують дві основні функції лексикографії: опис і нормалізацію словникового складу мови. Майже у всіх тлумачних словниках «винагорода – це те, що є платою за працю, нагородою за які-небудь заслуги», а «виплата – це плата за що-небудь». Тому, вважаємо за доцільне, використовувати термін «винагорода працівникам» у Міжнародних та національних стандартах бухгалтерського обліку.

По-третє, відповідно до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 19 та Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 26, до «виплат працівникам» включаються «інші довгострокові виплати», але за своїм значенням термін «виплата» має теперішній час і в майбутньому часі не може використовуватися.

По-четверте, відповідно до Кодексу Законів про працю та Закону України «Про оплату праці», заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [3, 4]. Саме це підтверджує, що заробітна плата є одним з видів поточних винагород працівникам, а про інші види винагород у цих законодавчих актах мова навіть не йде.

Також, серед проблем теоретично-методологічного забезпечення обліку винагород в Україні є проблема невідповідності Положень (стандартів) бухгалтерського обліку один одному. В декількох стандартах один і той же термін може мати різні визначення, або навпаки, до різних дефініцій можна застосувати одне і теж визначення.

У П(С)БО 9, 10, 11, 13, 16 стосовно винагород працівникам використовуються терміни «заробітна плата», «оплата праці», «витрати на оплату праці». Наприклад, у П(С)БО 16 «Витрати» п.11. відображена інформація, що до виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються прямі витрати на оплату праці. В п.13 П(С)БО 16 «Витрати» йдеться про те, що прямі витрати на оплату праці включають заробітну плату та інші виплати робітникам. Також, в п. 15, 19, 21, 23 вищезазначеного стандарту використовуються терміни «оплата праці» та «витрати на оплату праці» [5, 6, 7, 8, 9].

Поняття «винагорода працівникам» є більш ширшим ніж поняття «оплата праці», і включає не тільки поточні винагороди, а й довгострокові винагороди, і винагороди при звільненні, і винагороди після закінчення трудової діяльності. Вважаємо за доцільне використовувати в міжнародних та національних стандартах обліку термін «винагорода працівникам», що надасть змогу лексичного удосконалення термінології стосовно винагород працівникам. Така неузгодженість термінів у нормативних документах є неприпустимою і потребує внесення змін до П(С)БО України. Пропонуємо внести зміни до П(С)БО щодо винагород працівникам, для узгодження існуючих протиріч.

Оскільки в бухгалтерському обліку відсутнє таке поняття як винагорода працівникам, а сучасні стандарти повно не розкривають значення цієї дефініції, узагальнюючи існуючі підходи вчених-економістів до трактування даного терміну, а також інформацію з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, пропонуємо визначати винагорода як комплекс оцінених в грошовому вимірнику матеріальних та нематеріальних форм компенсацій і стимулів, який надає підприємство в обмін на працю, при звільненні або після закінчення трудової діяльності з метою підвищення професійної активності і компетентності працівника.

I. Жиглей використовує термін «винагорода працівникам» стосовно МСБО 19, але не розкриває його зміст та не обґрунтовує доцільність його застосування: «Облік та відображення в звітності виплат працівникам на міжнародному рівні регулюється МСФЗ (IAS) 19 «Виплати працівникам», затвердженим в 1983 р. з відповідними змінами та доповненнями, дія якого поширюється на всі види винагород та фінансових компенсацій, що виплачуються працедавцем своєму співробітнику в обмін на послуги, що надаються» [10].

Третьою важливою проблемою є відсутність чіткої класифікації винагород працівникам, яка б забезпечувала чітку організацію обліку винагород працівникам та правильну методику обліку винагород.

Враховуючи запропоновані вище теоретико-методологічні зміни, відзначимо, що МСБО 19 «Виплати працівникам» включають:

- a) short-term employee benefits – поточні винагорода;
- b) post-employment benefits – винагорода після закінчення трудової діяльності;
- c) other long-term employee benefits – інші довгострокові винагорода;
- d) terminations benefits – винагорода при звільненні.

У ранніх редакціях IAS 19 «Employee benefits» містив ще один пункт: компенсаційні винагорода інструментами власного капіталу. Оскільки такі виплати тепер регулюються окремим стандартом – IFRS 2 «Share-based payment», то у чинній редакції IAS 19 згадки про них вилучено. У національному стандарті (П(С)БО 26, аналогічному до IAS 19, такий вид виплат все ще існує [2].

Аналізуючи види поточних винагород, що згадуються як у IAS 19, так і в П(С)БО 26, можна переконатися, що до цієї категорії відносяться будь-які винагорода персоналу, які зазначено в Інструкції зі статистики заробітної плати, Кодексі Законів про працю, Законі України «Про оплату праці» і які підприємство планує здійснити в найближчі 12 місяців. До таких винагород належать:

- основна заробітна плата;
- додаткова заробітна плата;
- інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Усі ці винагорода визнаються поточними, якщо вони виплачуються на регулярній основі або плануються до виплати не пізніше ніж закінчиться 12 місяців від періоду, в якому такі зобов'язання були нараховані. В П(С)БО 26 «Виплати працівникам» відсутнє пояснення, що мається на увазі під винагородами після закінчення трудової діяльності та під іншими довгостроковими винагородами. Вважаємо необхідним включити визначення цих видів винагород працівникам в П(С)БО 26, керуючись даними міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 19 «Виплати працівникам».

Аналізуючи інші довгострокові винагорода працівникам, визначено, що до них ми можемо віднести всі види винагород, які включаються до поняття «заробітна плата», але тільки у разі, якщо підприємство не планує їх здійснити протягом найближчих 12 місяців. Інакше кажучи, інші довгострокові винагорода – це такі самі види винагород, як поточні винагорода, а різняться вони між собою лише термінами виконання зобов'язань. Винагорода при звільненні виплачується у зв'язку з вимушеним звіль-

ненням, тобто у випадках, коли працівникові або пропонують звільнитися за власним бажанням (у зв'язку зі скороченням штатів чи реорганізацією), або коли звільняють за скороченням штатів чи у зв'язку з реорганізацією підприємства із зазначенням цього мотивування у наказі. У будь-якому разі це розглядається як вимушене для працівника звільнення, що відбувається до досягнення ним пенсійного віку.

Висновки. Недоліком П(С)БО 26 «Виплати працівникам» є те, що цей нормативний акт не має практичного застосування, тому що він дає лише трактування використуваних термінів, наводить класифікацію виплат, які можуть здійснюватись працівнику та не дає рекомендацій щодо питань обліку та відображення у звітності даних за винагородами працівників. Отже, в П(С)БО 26 «Виплати працівникам» інформація представлена у більш стислому вигляді, що дозволяє скоротити час на вивчення стандарту, але це не завжди полегшує роботу бухгалтера, адже все, що не описано в даному стандарті можна тлумачити по-різному, що може в подальшому призвести до неоднозначності обліку та виникнення помилок (Додаток Л). Однією з рекомендацій у покращенні обліку винагород працівникам є детальна розробка внутрішніх інструктивних та рекомендаційних нормативних актів, які на розроблених прикладах та типових ситуаціях дадуть можливість бухгалтеру зрозуміти особливості обліку розрахунків за винагородами працівникам.

Серед проблем на макрорівні, тобто на рівні підприємства, існує необхідність в удосконаленні організації обліку винагород працівникам та у змінах в методиці обліку винагород працівникам, сучасного підходу вимагає і складання звітності щодо винагород працівникам на підприємствах відповідно до міжнародних стандартів. Саме ці зміни можуть стати передумовою сталого соціально-економічного розвитку України.

Список літератури / References:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» [Електронний ресурс]: наказ М-ва фінансів України від 28.12.2000 р. №353. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
Ministry of Finance of Ukraine (2000) The provisions of Accounting 26 “Compensation of employees” no. 353 of 28.12.2000. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
International Accounting Standards. Available at : <http://www.minfin.gov.ua/>
3. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) : моногр. / М.С. Пушкар. – Тернопіль : Економічна думка, 1999. – 422 с.
Pushkar, M.S. (1999) *Tendentsii ta zakonmirnosti rozvytku bukhgalterskoho obliku v Ukraini (teoretyko-metodolohichni aspekty)* [Trends and principles of development of accounting in Ukraine (theoretical and methodological aspects)], Ternopil, Ekonomichna Dumka Publ., 422 p.
4. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrainy [Labor Code of Ukraine], approved by the order no. 322-VIII of 10.12.1971. Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електронний ресурс] : наказ М-ва фінансів України від 29.11.1999р. № 290. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
Ministry of Finance of Ukraine (1999) The provisions of Accounting 9 “Inventories” no. 290 of 28.11.99. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]: наказ М-ва фінансів України від 29.11.1999р. № 290. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
Ministry of Finance of Ukraine (1999) Concerning Approval of the provisions of Accounting 10 “Debt position” no. 290 of 29.11.99. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов’язання» [Електронний ресурс]: наказ М-ва фінансів України від 29.11.1999р. № 290. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
Ministry of Finance of Ukraine (1999) Concerning Approval of the provisions of Accounting 11 “Liabilities” no. 290 of 28.11.99. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс]: наказ М-ва фінансів України від 29.11.1999 р. № 290. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
Ministry of Finance of Ukraine (1999) Concerning Approval of the provisions of Accounting 13 “Financial instruments” no. 290 of 28.11.99. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс]: наказ М-ва фінансів України від 31.12.1999 р. №318. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
Ministry of Finance of Ukraine (1999) Concerning Approval of the provisions of Accounting 16 “Expenses” no. 318 of 31.12.99. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Жиглей І.В. Облікове забезпечення заходів, пов’язаних з підвищенням мотивації праці, в світлі П(с)БО 26 «Виплати працівникам» [Електронний ресурс] / І.В. Жиглей // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1783/1/12.pdf>
Zhyhley, I.V. (2013) *Oblikove zabezpechennia zakhodiv, povyazanykh z pidvyshchenniam motyvatsii pratsi, v svitli P(s)BO 26 “Vyplaty pratsivnykam”* [Accounting support of measures related to improving labour motivation, in the light of P (S) 26, “Employee Benefits], *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. Available at: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1783/1/12.pdf>

Дата надходження рукопису 30.04.2016 р.

Objective. *The purpose of the article is to substantiate problems of employee benefits accounting in accordance with national and international standards and identify ways of their solving.*

Methods. *In the study of theoretical aspects of employee benefits accounting methods of induction and deduction, logical and historical knowledge of economic phenomena and processes are applied. Methods of theoretical synthesis, comparative analysis, and comparison and grouping are used for the disclosure of the concepts of "employee benefits" and "employee remuneration" and improving the classification of employee benefits.*

Results. *Regulatory support is investigated, problems arising in the process of trade and manufacturing enterprises employee benefits accounting are identified. Existing approaches to classification of employee benefits are analyzed and areas for further development are identified.*

Key words: *accounting issues, bonus accounting, international standards, classification of employee benefits, trade and manufacturing company.*

Цель статьи заключается в обосновании проблем учета вознаграждений работникам в соответствии с национальными и международными стандартами и определении путей их решения.

Методы исследования, которые были использованы: в ходе исследования теоретических аспектов учета вознаграждений работникам применялись методы

индукции и дедукции, логического и исторического познания экономических явлений и процессов. Методы теоретического обобщения, сравнительного анализа, группировки и сравнения использованы для раскрытия сущности понятий «выплаты работникам» и «вознаграждения работникам» и усовершенствования классификации вознаграждений работникам.

Результаты. *Исследовано нормативно-правовое обеспечение и выявлены проблемы, возникающие в учете вознаграждений работникам торгово-производственных предприятий. Проанализировано существующие подходы к классификации вознаграждений работникам и определены направления дальнейшего развития.*

Ключевые слова: *проблемы учета, учет вознаграждений, международные стандарты, классификация вознаграждений работникам, торгово-производственное предприятие.*

ЗМІСТ

ПІДПРИЄМНИЦТВО, МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ

Гудзь Ю.Ф.

ЕКОНОМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ ПОПИТУ НА ХАРЧОВУ
ПРОДУКЦІЮ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК..... 7

Дорофєєва Х.М., Косяченко Ю.С.

АНАЛІЗ МАРКЕТИНГОВОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА НА
ПРИКЛАДІ ТОВ «ІНТЕРСЕРВІС» 19

Колодяжна І.В.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК УМОВА СТАЛОГО
ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ..... 28

Наторіна А.О.

ІЗОСТАТИЧНА МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ..... 35

Тернов С.О., Бескровний О.І., Фортуна В.В.

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА
ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА НАОЧНИХ
ЗОБРАЖЕНЬ 40

Федорченко А. О.

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ
КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ГІРНИЧОРУДНИХ
ПІДПРИЄМСТВ..... 47

НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Басем Абудавуд.

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СТРАНАХ
ИОРДАНСКОГО БАССЕЙНА 56

Бочарова Ю.Г.

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ НА СВІТОВОМУ РИНКУ МОЛОКА 66

Гохберг Г.О.

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ГЛОБАЛЬНОЮ ПРОДОВОЛЬЧОЮ
БЕЗПЕКОЮ 73

Дорофєєва Х.М.

ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ..... 80

Іванова Л.Г.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ТРАНСФОРМАЦІЯ
ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ 87

Кожухова Т.В.

ВСЕСВІТНЯ ПРОДОВОЛЬЧА ПРОГРАМА ООН: ФІНАНСУВАННЯ
ЕКСТРЕНОЇ ОПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ 92

Куцеволова М.В.

ЕВОЛЮЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ98

Чернега О.Б., Гхайт Сари О.С.

СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ СТРАН ЕВРО-СРЕДИЗЕМНОМОРСКОГО
ПАРТНЕРСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ..... 111

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Горіна Г.О.

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФРАСТРУКТУРНОЇ СКЛАДОВОЇ
ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕДОВИЩА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ
РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ121

Маловичко С.В.

НОВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАСТАНОВИ
УДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ПІДПРИЄМСТВ..... 128

ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

Волошина С.В., Костакова Л.Д.

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧО-
ЗБАГАЧУВАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ 134

Єрмак С.О., Бугаєнко О.В.,

СТРАТЕГІЧНЕ ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ
ПІДПРИЄМСТВ НА ПРИКЛАДІ ПАТ «ЛАКТИС» 143

Каминський П.Д.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 151

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА КОНТРОЛЬ

Роєва О.С.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМ
КАПІТАЛОМ 159

Штик Ю.В.

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ВИНАГОРОД ПРАЦІВНИКАМ ВІДПО-
ВІДНО ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ 165

CONTENTS

ENTERPRISE, MANAGEMENT, MARKETING

- Gudz Yu.**
ECONOMETRIC MODEL OF THE DEMAND FOR AGROINDUSTRIAL
COMPLEX PROCESSING ENTERPRISES FOOD PRODUCTS 7
- Dorofeyeva Ch., Kosiachenko Y.**
ANALYSIS OF ENTERPRISE MARKETING ENVIRONMENT EVIDENCE
FROM 'INTERSERVICE' 19
- Kolodiazhna I.**
INNOVATIVE DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES AS A
CONDITION FOR SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH..... 28
- Natorina.A.**
ISOSTATIC MODEL OF UKRAINE AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES
INNOVATION DEVELOPMENT 35
- Ternov S., Beskrovnyi O., Fortuna V.**
ENTERPRISE ECONOMIC
ACTIVITY MODELING WITH ASSISTANCE OF COMPUTER
TECHNOLOGY AND VISUAL IMAGES..... 40
- Fedorchenko A.**
METHODICAL APPROACH TO ECONOMICAL ESTIMATION
OF COMPLEX USING OF WASTES ON MINING-ORE ENTERPRISES 47

NATIONAL AND INTERNATIONAL ECONOMY

- Basem Abudavud.**
PECULIARITIES OF INTEGRATION PROCESSES IN THE JORDAN BAY
COUNTRIES 56
- Bocharova Yu.**
PECULIARITIES OF COMPETITION IN THE GLOBAL MILK MARKET 66
- Gokhberg A.**
GLOBAL FOOD SECURITY MANAGEMENT MECHANISMS..... 73
- Dorofeyeva Ch.**
TRANSPORT INFRASTRUCTURE AS A FACTOR OF STATE ECONOMIC
DEVELOPMENT 80
- Ivanova L.**
INFORMATION SOCIETY: TRANSFORMATION OF APPROACHES
TO THE DEFINITION INTERPRETATION 87
- Kozhukhova T.**
UN WORLD FOOD PROGRAMME: FUNDING OF THE EMERGENCY
OPERATION IN UKRAINE..... 92
- Kutsevolova M.**
UKRAINE LABOR MARKET EVOLUTION 98

Chernega O., Ghait Sary O.S.

SOCIAL DEVELOPMENT OF THE EURO-MEDITERRANEAN
PARTNERSHIP COUTRIES IN TERMS OF GLOBALIZATION.....111

ECONOMY OF TRADE AND SERVICES

Gorina G. CHARACTERISTICS OF INFRASTRUCTURE COMPONENT OF
TOURISM MARKET DEVELOPMENT STRATEGY ENVIRONMENT
RESEARCH.....121

Malovychko S. NEWEST PARADIGM AND CONCEPTUAL APPROACHES OF
ENTERPRISES E-COMMERCE IMPROVEMENT128

FINANSCEES AND INVESTMENTS

Voloshyna S., Kostakova L.

COST CLASSIFICATION IMPROVEMENT OF
MINING COMPLEX ENTERPRISES134

Yermak,S. Buhaienko O.

STRATEGIC FINANCIAL PLANNING OF
INDUSTRIAL ENTERPRISES ACTIVITIES EVIDENCE
FROM PJSC «LAKTIS»143

Kamynskyi P.

EARNING POWER SURETY151

ACCOUNT, ANALYSIS AND KONTROL

Royeva O.

EQUITY CAPITAL MANAGEMENT AND REGISTRATION PROCESS
IMPROVING.....159

Shtyk Yu.

ACCOUNTING ISSUES OF EMPLOYEE BENEFITS ACCORDING TO
NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS.....165

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ:

1. Матеріали надсилаються електронною поштою druk.visnyk@donnuet.edu.ua. Тема листа повинна відповідати ПІБ першого автора. Усі файли повинні бути названі англійською мовою (або літерами), наприклад: *Ivanov_Article.doc*.

2. Загальний обсяг статті повинен становити 5-10 сторінок, у тому числі ілюстрації, таблиці, графіки, список літератури. Стаття має бути набрана у редакторі Microsoft Word, гарнітура Times New Roman, кегель 12, з одинарним міжрядковим інтервалом, у форматі A4 (210×297). Поля з усіх боків мають становити по 25 мм.

3. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці та формули оформлюються відповідно до ГОСТу 2.105-95. Кожна ілюстрація, діаграма, схема повинна бути підписана, таблиця – мати назву. Правила оформлення та відповідні приклади наведено у Додатку 1.

4. Стаття має бути структурована відповідно до форми, представленої у Додатку 1.

5. Посилання на джерела використаних матеріалів, фактичних та статистичних даних є обов'язковими (подаються у тексті у хронологічному порядку (не за абеткою) цифрою у квадратних дужках і розміщуються у порядку цитування чи згадування; література – у кінці статті). Бажаним є посилання у тексті статті на праці редакторів журналу та зарубіжних вчених (їх ініціали та прізвища подаються українською, а у дужках – англійською мовою із зазначенням року).

Наприклад: E. Райз (E.Rice, 2010)

6. Список літератури оформлюється згідно з наказом ВАК від 03.12.2007 р. № 845 та ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та має містити не більше 10 джерел із датою їх видання не раніше, ніж 20 років. У списку вказується тільки та література, на яку посилається автор у статті. У списку літератури кожне україномовне та російськомовне джерело слід подавати спочатку мовою оригіналу, а потім англійською мовою.

Транслітерація залежно від мови оригіналу виконується відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 55 від 27 січня 2010 р. «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (для української мови) або вимогам системи BGN/PCGN (для російської мови). Оформлення джерел англійською мовою повинно виконуватися згідно з вимогами гарвардського стилю (стиль «автор-дата»). Для транслітерації латиницею російськомовних і україномовних текстів можна скористатися програмами на відповідних сайтах: <http://translit.ru> та <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm>. Рекомендації щодо оформлення списку літератури представлені у Додатку 2.

7. Статті, які не відповідають вищевикладеним вимогам, до розгляду не прийматимуться.

Відповідальність за зміст статті несе автор.

Детальна інформація щодо оформлення та структури статті: http://www.donnuet.edu.ua/uploads/files/science/science_print/2015J/vimogi_visnik_donnuet.pdf